

*Isteni bája a szép Hellasnak, római nagyság,
Francia csín, és német erő, s heve Hesperianak,
És lengyel lágyság! titeket szép nyelvem irígyel.
S ti neki semmit nem irígyeltek? Nyelve Homernak
S Virgilnek, ha találtok-e mást Európa határin,
Mely szent lantotokat ily híven zengve követné?
Dörg ő a nem csikorog; fut ha kell, mint férfi fut a cél
Nem tört pályáján: de szaladva, szökelve, sikamva.
Lángol keble, ajakán mély bánat leble sohajtoz,
S mint te, olasz s lengyel, hévvel nyögdeli szerelmét. –
Hull a lánc, közelít az idő, s mi közöttetek állunk!*

Kazinczy Ferenc: A mi nyelvünk (1819.)

Az MMIKL kutatásaiból

TARTALOM

<i>Mátyus Aliz: Előszó</i>	3
<i>Talata-Dudás Katalin: Kulturális intézmények a 30.000 fő alatti településeken</i>	4
<i>Lipp Márta: Kísérlet az érdeklődés értelmezési kereteinek kialakítására öt faluban történt kutatás alapján</i>	85

ARCKÉPEK

Nagyon tudok örülni, amikor valakit örülni látok... Beszélgetés Illésné Major Juliannával a vonyarcvashegyi Művelődési Ház és Könyvtár igazgatójával (<i>Sall László</i>)	96
<i>Bakos István: Búcsúzunk Püski Sándortól (Békés, 1911. február 4. – Budapest, 2009. augusztus 2.)</i>	100
<i>Jakob Horn 1935–2009. és Volker Otto 1939–2009. (Horváthné Bodnár Mária)</i>	102
<i>Erdélyi arcok – Cseke Péter: Horváth István (1909–1977.)</i>	104

OLVASVA – ÚJRAOLVASVA

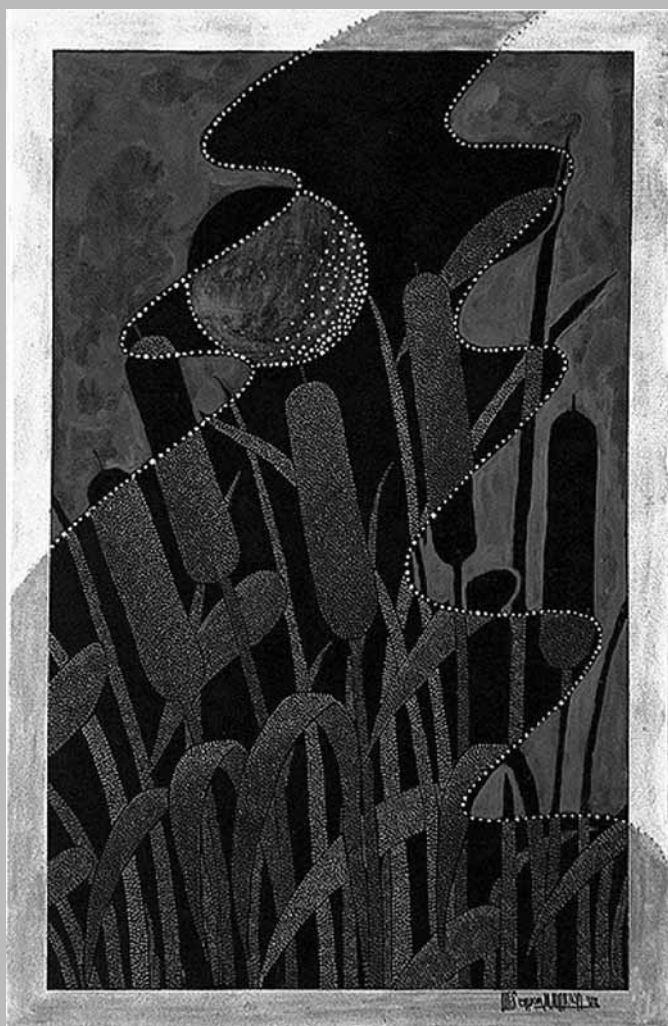
<i>Tóth Szilvia: Kosztolányi Dezső Bródy Sándorról</i>	107
<i>Debreczeni Tibor 2009-es naplójából</i>	111
<i>Simon László: A nagy aratás</i>	113

ESEMÉNYTÁR

<i>Kereszti Ferenc: Krízis, kultúra, konfesszió (Beszámoló a 2009. június 24-én a szolnoki Szent Imre Művelődési Házban tartott konferenciáról.)</i>	115
<i>A tolerancia művészete. Szlovák-magyar kiállítás Dunacsúnban (Mátyus Aliz)</i>	118
<i>Megalakult a Beythe István Pannon Történeti Természetismereti Társaság, Sárvár, Nádasdy Ferenc Múzeum, 2009. június 14.</i>	119
<i>Üdvözet Kolozsvárról. A Beythe Társaság köszöntése az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottsága és az erdélyi Szabó T. Attila Nyelvi Intézet nevében (Péntek János)</i>	121

A Magyar Néprajzi Társaság 2009-es A Kisebbségek Néprajzáért díja	122
Országhatárokon átívelő Móricz-megemlékezés	123
Szabó T. Attila biológus Móricz-megemlékezést üdvözlő levele	123
Áadták az Anyanyelvapolók Szövetsége és az OKM anyanyelvi pályázatának díjait	124
Kárpát-medencei magyar tájnyelvi vetélkedő és konferencia Széphalmon.....	125
Szép magyar beszéd verseny Kárpát-medencei döntője Győrött.....	127
Kazinczy nemzetközi vetélkedő Kovácsvágáson (Falvak Kultúrájáért Alapítvány).....	127
Tanuljunk Örkényül! Pályázati felhívás pedagógusok számára – 2009	128

E számunkat Illés Major Julianna festményeivel illusztráltuk.

SZÍN

Előszó

A Magyar Nyelv Évében a Magyar Írók Szövetsége a 37. Tokaji Írotáborban a magyar nyelvről rendezte meg tanácskozását, *Élő nyelv, élő irodalom – Hagyomány és kihívások* címmel. Ezért is lett az egyik helyszín A Magyar Nyelv Múzeuma, Széphalmon, s a másik évfordulós, Radnóti Miklós mellett, ezért avattuk fel a Kazinczy Ferenc bronzdomborművet Tokajban, az emlékparkban, a *Tövisek és virágok* (1809–1811.) könyvborítójával.

Tokaj városában eltölteni napokat, ahol a Bodrog és a Tisza egymásba ömlenek, ahol a fakereszt alól a kilátóból, amikor nézelődöm, épp úszik el egy ladik, ahol az emelkedőkön szőlőkultúra erősíti meg a helyben lét valóságát, ahol kereskedőházak fa kapuiból a magáért valóság öröme árad, micsoda élvezet. S hozzá annak felidézése, épp nem kisebb, hogy volt úgy is ebben az országban, igaz, nem manapság, hogy egy ember – Kazinczy Ferenc (1759–1831.) – megfordította az irányokat. A ma világvéginek mondható helyzetből, Széphalomról nem ő ment a székesfővárosba, hozzá jöttek. S nem a centrumban valaki, ő volt az ország szellemi életében a meghatározó, a perifériáról. Belegondolva a helyzetbe, nem kellett hozzá más, mint hogy érvényes ügyben buzgólkodott, különleges adottságokkal, nagy intenzitással, jó látásmóddal, kisugárzó erővel. Ennyi épp elég is volt. S lett Kazinczy Ferenc nyelvünk megújítója, egyben a modern értelmiségi létforma megteremtője.

Csodával határos, hogy börtönök után (2387 nap Budán, Brünnben, Spielbergben, Obroviczban, Kufsteinben, Pozsonyban, Munkácson) – amikbe mások belepusztultak – (igaz, egyszer ő is csak főhercegi utasításnak köszönhetően került egy börtön föld alatti részéből annak emeleti szobájába, saját költségén és könyvei használatával), s a börtönben töltött évek következményeként egy súlyos betegséget túlélve, maradt ereje és hite nagy dolgokat véghez vinni. S még ezt is, súlyos anyagi gondok között – Széphalmon, családban, hét gyerekkel – hiszen a börtönévek felemésztették a vagyonát. Kazinczy Ferenc így példa rá, hogy a körülményeknek nincs legyőzhetetlen erejük, s hogy nincs olyan „előélet”, ami után ne lehetne – persze csak egyeseknek, a legkiválóbbaknak – újra építkezni.

Vándor, ha arra jársz, sétálj egyet a kastélyparkban, tölts néhány nyugalmas, emlékező percet a családi sírkertben, s térj be a Kazinczy-mauzóleumba. Minden jó tapasztalatból leszűrt gondolat a jövőt építi.

Mátyus Aliz

A KÖZKULTURÁLIS INTÉZMÉNYHÁLÓZAT FELTÉRKÉPEZÉSE A 30 EZER FŐ ALATTI TELEPÜLÉSEKEN

1. Bevezetés

1.1. A kutatás célja

A „Közkulturális intézményhálózat felmérése” munkacímű kutatásunk¹ céljával a 30.000 fő alatti településeken található kulturális intézmények² teljes körű felmérését tűzte ki. Elsőként arról sze-

1 A kutatás részben a Nemzeti Kulturális Alap támogatásából, részben pedig a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus saját forrásából valósult meg. A kutatásvezető Hunyadi Zsuzsanna volt, a kutatócsoport munkájában rajta kívül G. Furulyás Katalin és Talata-Dudás Katalin vett részt.

2 Szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy az elemzés során az „intézmény” szót nem annak jogi értelmében használjuk (tehát a jogszabályoknak megfelelően alapító okirattal, SZMSZ-szel, stb. bíró szervezet), hanem egy adott funkció (pl. a közművelődési) rendszeres, szervezett működését értjük alatta, a hozzá tartozó infra-

rettünk volna képet kapni, hogy a településeken hány olyan hely van, ahol kulturális szolgáltatásokhoz egyáltalán hozzá lehet férni, függetlenül attól, hogy ki az intézmény fenntartója, az önkormányzat, vagy a civil-, illetve a versenyszféra. Különösen fontos ez a tudás akkor, amikor a kultúrpolitika a Beke Pál által meghirdetett „Kell egy hely!” elvtől egyre inkább az „egy hely kell”³ irányába mozdul el. Alapkérdés, hogy strukturális feltételekkel együtt, amelyek minimumát az épület meglétében határoztuk meg.

3 Erre példaként Hiller István oktatási és kulturális miniszter szavait tudjuk idézni, a 2006. szeptemberében Tatabányán megrendezett „Közkinccs Program a harmadik évezredben konferencia” során elhangzottak alapján, aki szerint csak az olyan településeket kívánják támogatni, ahol egy fedél alatt, multifunkciós közösségi térréként működik az E-Magyarország Pont, a művelődési

egyáltalán megvan-e még mindenütt az az egy hely – bármi (és bármilyen) legyen is az –, ha pedig nem, melyek a rosszul ellátott területek, településtípusok. Bármilyen, a kulturális funkciók integrációját célul kitűző kezdeményezés megindítása előtt szükséges a helyzet felmérése, annak megismerése, mennyire széttagolt vagy koncentrált e szempontból az intézményrendszer.

A kutatás tehát a kulturális intézmények megletére, térbeli összetartozására fókuszált, ezekről tud – a szűken vett ágazati szemléletet átlépve – egy adott településről teljes képet adni. Ennyiben kissé eltérést is jelent az intézet művelődési házak felszereltségét, tevékenységét elemző kutatási hagyományaitól. Azért, hogy az országos helyzetről „széles vásznú” képet adjunk, le kellett mondunk a részletek gazdagságáról. Így nem mértük fel sem az intézmények tevékenységét, sem pedig felszereltségét, csupán a foglalkoztatott szakemberek számát. Ennyiben ez a kutatás önmagában véve csonka: mindenképpen folytatást, rá épülő kutatások-mélyfúrások sorát igényli.

1.2. Vizsgált témakörök

Kutatásunk 2008 tavaszán-nyarán az alábbi 14 funkció/intézmény meglétét vizsgálta:

1. közművelődési funkció
2. internetes közösségi tér
3. e-Magyarország pont
4. nyilvános könyvtár
5. galéria, kiállító terem
6. mozi(terem)
7. táborhely üzemeltetése
8. (ifjúsági) információs és tanácsadó iroda
9. tourinform iroda
10. tájház, helytörténeti gyűjtemény
11. alkotóház
12. múzeum
13. művészeti iskola
14. egyéb kulturális tevékenység

A fenti 14 funkció meglétén kívül a további témaköröket vizsgáltuk:

Intézményi szinten:

Intézményszervezeti kérdések

- Ki az adott intézmény fenntartója
- Mi az adott intézmény működési formája és gazdálkodási módja
- Az adott intézmény ÁMK keretében működik-e

ház, a közkönyvtár és az iskolai könyvtár. http://www.erikanet.hu/oldal.php?menupont_id=65879&rovat_id=6&cikk_id=9564

Humán és tárgyi infrastruktúra

- Teljes, illetve részmunkaidőben foglalkoztatott közművelődési és közgyűjteményi feladatokat ellátó munkatársak száma
- 2005. januárja óta történt-e az intézményben 500 ezer forintot meghaladó felújítás

Települési szinten:

Együttműködés más településekkel

- A közművelődési, illetve a könyvtári funkció a településen levő intézmény(ek) csak a saját településnek szolgáltatják vagy másoknak is, vagy éppen más település látja el ezeket a funkciókat

Az intézményrendszer változásai

- Történt-e a településen 2005. óta szervezeti átalakulás a közművelődési, illetve közkulturális intézményrendszerben
- Alakult-e 2005. óta újabb közművelődési, illetve közkulturális intézmény (színtér vagy szervezet) olyan funkció ellátására, ami 2005. előtt nem volt a településen

1.3. A kutatás módszere

A kutatás – a rendelkezésre álló források korlátai miatt – csak a 30.000 fő alatti településeket vizsgálta⁴, ezeket viszont teljes körűen. Ez összesen 3.113 települést jelentett, melyek az összes magyarországi település 99%-át, de lakosságának csupán 60%-át teszik ki⁵.

A kutatás módszere az adatlapos felmérés volt. Az adatlapokat az adott megyét, a településeket ismerő kulturális szakemberek töltötték ki, a településen dolgozó önkormányzati tisztviselők, kulturális szakemberek, civilek és egyéb, a helyi kultúra ügyében illetékes személyek telefonos vagy személyes megkérdezése alapján. A terepmunkát 19 megyei instruktorkoordinálta, a munkában mintegy 60 szakember vett részt.

A terepmunkát a következő megyei instruktorkoordinálták:

- Béres Béla (Bács-Kiskun)
- Bisteiné Tóth Enikő (Szabolcs-Szatmár-Bereg)
- Bodó Katalin (Tolna)
- Császiné Csáti Réka (Jász-Nagykun-Szolnok)
- Gábor Klára, Balogh Attila (Komárom-Esztergom)

4 Az intézet távlati tervei között szerepel a 30.000 feletti települések felmérése is. Ez viszont – a feladat nagyságából fakadóan – valószínűleg más módszert fog igényelni. 5 Arról, hogy ez megyénként hány települést, illetve lakost jelentett, ld. Melléklet 1. sz. tábla.

- Hörváth Viola, Székely Gabriella (Veszprém)
- Jantyk Zsolt, Angyal László (Hajdú-Bihar)
- Kakuk János (Győr-Moson-Sopron)
- Kálmánné Bodó Edit (Zala)
- Kary József (Heves)
- Kolostori Gábor (Borsod-Abaúj-Zemplén)
- Máhr Zoltán (Fejér)
- Monori Gyula (Csongrád)
- Pap István (Békés)
- Popella Szilvia, Sági Ferenc (Vas)
- Szalay Lilla (Somogy)
- Szolnoki Ildikó (Nógrád)
- Tóthné Fajta Anita, Kovács Liza (Pest)
- Váradi Judit (Baranya)

1.4. Összevetés az OKM-statisztikával

Felmerülhet az a kérdés, hogy az OKM-statisztika felmérésünk számos témakörét lefedi, tehát mi tette szükségessé a primer kutatást?

Először is, az OKM-statisztika a közművelődést alapfunkciójukként végző szervezetekre helyezi a hangsúlyt, nem pedig arra, hogy ezek tartanak-e fent intézményt. 2006. óta nem is nyújt információt arról, hány darab művelődési ház/szintér működik az országban.

Másodsor, jóllehet a statisztika beküldése törvényileg kötelező, éves átlagban a települések 21-23%-áról egyáltalán nem érkezik jelentés, s nem lehetett tudni, hogy ennek a jelentés elmulasztása-e az oka, vagy pedig az, hogy az adott településen valóban semmi sem működik. Azt sem lehetett továbbá tudni, ha egy településről érkezik jelentés, valóban valamennyi érintett szervezet beküldte-e. A jelenlegi kutatás, minthogy nem a szervezetek „önbevallásán”, hanem az adott megyét ismerő közművelődési szakemberek által végzett felmérésen alapszik, ezt a hibát kiküszöböli.

Harmadszor, a multifunkcionalitás előtérbe kerülésével, a különböző kulturális funkciók integrálására irányuló igény miatt egy olyan felmérésre volt szükség, mely a települések teljes kulturális intézményhálózatát felméri, nemcsak a közművelődésit. Különösen fontos e szempontból az, hogy a kutatás által vizsgált alapegységek nem a szervezetek, hanem a kulturális célt szolgáló épületek voltak.

Van viszont olyan témakör, amelyben az OKM-statisztika nyújt többet. Ahogy említettük, elvileg információt ad az összes közművelődési tevékenységet végző szervezetről, akár tartanak fent intézményt, akár nem. Emellett rákérdez a különféle programokra és a közönség nagyságára, bizonyos mértékig az összetételére is. Mindent összevetve azt mondhatjuk, hogy a két adatbázis részben átfedi,

részben pedig kiegészíti egymást, s a kettőből együtt teljesebb képet kaphatunk. A jelenlegi elemzésnek azonban nem célja a kétféle statisztika összekapcsolása; elsősorban az intézményfelmérés eredményeinek ismertetésére és elemzésére szolgál.

1.5. Az adatfelvétel tapasztalatai

Maga az adatfelvétel folyamata számos tanulságot hozott magával. Először, hatalmas eredményként könyvelhetjük el, hogy minden települést sikerült felmérni. Többen a felmérés készítői közül említették, szakmai munkájuk szempontjából jelentős hozadéka a kutatásnak, hogy „kénytelenek” voltak minden egyes településsel megismerkedni, s gyakran számukra sem volt ismert, mennyi minden működik egy-egy településen. Minden kérdezői csapathoz visszajuttattuk, illetve az interneten is hozzáférhetővé tettük az országos adatokat⁶. Így ezeket fel tudják használni munkájukban, akár helyzetelemzéshez, akár a helyi/térségi kulturális koncepció vagy egy pályázat megírásához. Ha más nem is, de az mindenképpen muníciót ad a szakma kezébe egy önkormányzati döntés előtt, ha adatokkal alátámasztva tud amellett érvelni, hogy a település/térség lemaradásban van a környezetéhez képest, ezért növelni kell a ráfordításokat (vagy éppen a magasabb infrastrukturális ellátottsággal lehet emellett érvelni).

Az adatfelvétel során számos probléma felmerült, ezek közül a legjelentősebb az egyes fogalmak eltérő értelmezése volt. Jellemzően ilyen eset volt, hogy mikor számít egy művelődési ház/szintér valóban működőnek. Ebben a kérdésben nincs olyan egyértelmű jogi szabályozás vagy szakmai konszenzus, ami ezt egyértelműen eldönthetővé tenné, így a döntés mindenkor a terepen dolgozó kollegáé volt⁷. A másik jellemző problémátípus az volt, hogy a dokumentumok és a valóság eltérése esetén melyiket vegyük figyelembe. Az intézmények gazdálkodási módja, szervezeti hovatartozása igen gyakran eltér az alapító okiratban vagy az SZMSZ-ben leírtaktól, így nem ezek, hanem a tényleges viszonyok alapján vettük fel az adatokat.

Változó volt a kitöltött adatlapok minősége, megbízhatósága is, a kérdezést végző kollegák

⁶ Az országos adatok elérhetősége: http://www.erikanet.hu/oldal.php?func=1&menupont_id=6589&objektum_tipus_id=61&objektum_id=485616.

Terveink szerint az egyes régiókról készülő elemzéseket is az interneten tesszük közzé.

⁷ E probléma megoldására tett kísérletünkéről olvashatnak a 4.1.7. fejezetben.

képzettségétől, leterheltségétől, egyéb munkáitól függően.

A kérdezők gyakran jelezték, milyen nehéz egy-egy településen a megfelelő informátort(oka)t megtalálni. Általános tapasztalat, hogy az önkormányzati hivatalok dolgozói gyakran nem tudnak arról, milyen nem önkormányzati fenntartású kulturális intézmények működnek a településen. Gyakran azonban még az önkormányzati fenntartásúakról sem rendelkeztek elegendő információval, illetve ugyanarról az intézményről többféle „tudás” is létezett a településen, attól függően, hogy ki volt a válaszadó. Ilyen esetben kérdezőink törekedtek a „kupaktanácsra”, de ez közel sem minden esetben volt lehetséges. Különösen az a kérdés bizonyult problematikusnak, miszerint 2005. január óta törént-e 500 ezer forint feletti felújítás az adott intézményben. Mindezek miatt e felmérés sem tekinthető teljes körűnek, de törekvéseink szerint a lehető legközelebb áll hozzá.

Sajnos e kutatásról is elmondható, hogy szinte még le sem zárult, de adatainak egy része már elavult. Különösen a kulturális intézmények gazdálkodásának módjáról, szervezeti hovatartozásáról szóló adatok tartoznak e körbe. Gyakran kaptunk olyan telefonokat a kérdezőktől, hogy most ez és ez az állapot, de két hónap múlva átszervezik az intézményt, melyiket tüntessék fel. Minden esetben az adott pillanatban érvényes állapotot jegyeztük fel, hiszen nem volt garancia arra, hogy az átszervezés valóban a mondott módon megy végbe.

2. Az önkormányzati rendszer sajátosságai és a helyi közszolgáltatások közötti viszony⁸

Mielőtt rátérnénk a kutatás eredményeinek ismertetésére, érdemes áttekinteni a helyi közszolgáltatások körét, színvonalát, ellátásának módját alapvetően meghatározó önkormányzati rendszer jellemzőit. Az önkormányzati rendszer sajátosságainak megértéséhez tudnunk kell, hogy kialakítását sokban az öt megelőző korszak társadalmi-gazdasági jelenségeiről, s a tanácsrendszerrel alkotott kép befolyásolta.

„A rendszerváltó parlament célja 1990-ben a reparáció volt, tehát a falvak, kistelepülések visszatérítése egy ideálisnak vélt fejlődési útra – feltételezve persze, hogy létezik olyan ideális fejlődési út, amely az önkormányzatiságukat elnyert települések számára járható. Törvényhozók értelemszerűen ritkán szoktak társadalomtörténeti kérdésekkel foglalkozni, az önkormányzati

korszakot meghatározó törvények megalkotásának időszaka azonban kivételes pillanat volt, mert a politikusi szándék nem csak hivatkozási alapként tekintette a korábbi évtizedek folyamatait, de a kereteket megszabó jogszabályok koncepcióját kifejezetten egy meghatározott múltszemléletből vezette le.

A jogalkotó csak abból a feltevésből indulhatott ki, hogy a magyar településhálózat fejlődésének nagy kiskisaját a szocialista korszak centralizációs politikája volt. A termelészövetkezetek összevonása révén a szabályos parasztfalvak is hanyatlásnak indultak. A közigazgatási centralizáció a társadalmi degradált falvakat megfosztotta érdekérvényesítő képességüktől és attól a lehetőségtől, hogy számottevő fejlesztési forráshoz juszanak. A falusi kiskisaját megsemmisítése felgyorsította az értelmiség elvándorlását.”⁹

A korábbi (1990 előtti) tervgazdálkodás a társadalom és a gazdaság szinte minden területén centralizációs és koncentrációs folyamatokat eredményezett. Ez egyrészt a társadalomirányítási rendszer logikájából adódott, másrészt pedig abból, hogy jóval fejletlenebb alapokról indulva a szocialista rendszer felsőbbrendűségét hirdetve túl akarták szárnyalni a kapitalista országok gazdasági teljesítményét. Ennek egyik eszköze a túlhajtott iparosítás volt, amelyhez az erőforrásokat más területekről, leginkább a mezőgazdaságtól, s a lakossági (nem termelő) infrastruktúra területéről vonták el. Ezen nem változtattak az olyan – témánk szempontjából fontos – ideológiai indíttatású kampányok sem, mint a kultúrház építési akció, vagy a 100 falu 100 könyvtár mozgalom¹⁰ stb.

Az iparosítás településhálózati feltételeinek létrehozása már az első öt éves terv idején megkövetelte egy átfogó településpolitika kidolgozását.

„[...]A településeket három nagy osztályba sorolták. Az I. osztályba az országos jelentőségű városok, a II.-ba a további, városi szerepkört betöltő települések kerültek. A III. osztályt a községek alkották. Az ebbe a kategóriába tartozó települések között éles különbséget tettek aszerint, hogy fejleszthetők-e vagy sem. A tervezet egyértelműen megfogalmazta, hogy a »gazdaságos« település méretet 3000 lakosnál kezdődik, s csak az ezt a nagyságrendet

⁹ Zolnay János: Kirekesztés, szegregáció, vákuumhelyzet a drávaszegi kistérség iskolakörzeteiben című, az EÖKIK gondozásában 2007-ben megjelent tanulmányának rövidített változata alapján. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_kisebbsseg/eokik/ciganynak_jenni_magyarorszagon_jelentes_2006/pages/007_igy_hat_egy_se_ment_oda.htm

¹⁰ Csapodi Csaba–Tóth András–Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet, Gondolat, Budapest, 1987.

⁸ A fejezet nagymértékben támaszkodik kollégám, Lágler Péter munkájára, akinek ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet.

előőr falvakat lehet és érdemes megfelelő intézményekkel, közművekkel ellátni. Külön sorolták azokat a községeket, amelyek lélekszámuknál, gazdasági helyzetüknél, közlekedési adottságaiknál, területi elhelyezkedésüknél fogva nem illeszthetők bele a kialakítandó szocialista község-hálózatba és ezért nem is fejleszthetők. [...]»¹¹

Bár a települések osztályba sorolása 1951-re megszületett, a tervezet nem vált törvénné vagy határozattá. Mégis, egyes elemei, mint a bizonyos településekre, településtípusokra kimondott építési tilalom, vagy a 3000 fő mint a gazdaságos településméret alsó határa, évtizedekig alakították a településpolitikát s a közigazgatás csatornáin leszállva, különösen az 1960-as évektől kezdve az ország számos kistelepülésére nézve következetes gyakorlatot váltak.

Az 1960-as években tovább folytatódtak a centralizációs törekvések.

„Egy-két évvel a mezőgazdaság teljes kollektivizálása után, már az 1960-as évek első felében megkezdődött a racionálisabb üzemméret kialakítására hivatkozva a kisközségi térszerek összevonása, ami egyúttal azt is jelentette, hogy a fejlesztések, az új beruházások az ún. székhely községekbe koncentráltak. Nem sokkal később megkezdődött a tanácsok összevonása, és a 3-5 községet tömörítő ún. községi közös tanácsok kialakítása, ami az érintett települések számára egyet jelentett a helyi ügyintézés mindenféle formájának a felszámolásával.¹² A tanácsok összevonásának logikus folytatásaként megkezdődött az általános iskolai felső tagozatok körzetesítése és a körzeti művelődési házak rendszerének kialakítása. Ez a minden vonalon erőteljesen érvényesülő centralizáció az aprófalvas vidékek településeinek kb. kétharmadát már az 1960-as években a fejlesztés legcsekélyebb esélyétől is megfosztott, vegetáló »társközséggé« fokozta le, lakóikat megalázó létfeltételek közé kényszerítette és az önbizalmukat is megrendítette. [...] A társközségek népe a teljes kollektivizálás, az intézmény- és forráselvonás következményeire már az 1960-as években erőteljes ütemű elvándorlással válaszolt, ezzel jelentős utánpótlást biztosítva a csillapíthatatlan étvágyú ipari nagyvállalatoknak.

Amikor 1971-ben megszületett a további terület és településhálózat-fejlesztési koncepció (OTK), akkor ez

11 Havas Gábor: A kistelepülések és a romák. In.: Glatz Ferenc (szerk.) Cigányok Magyarországon. MTA, Budapest, 2001. 163-204. o.

12 1970-ben Baranya akkori 316 községe 116 közös tanácsot alkotott. A Borsod megye északi sávjába tartozó 4 akkori járás (edelenyi, encsi, ózdi, sátoraljaújhegyi) területén fekvő 247 község 116 körzeti tanácshoz tartozott. Hasonlók voltak az arányok a tsz-ek vonatkozásában is. 1970. évi népszámlálás, 1. Előzetes adatok, KSH, Budapest, 1970.

a dokumentum tulajdonképpen csak jóváhagyta és felerősítette az 1960-as években elindított folyamatokat. Felgyorsult a körzetesítés, az intézmények összevonása. [...] A hierarchikus elv merev alkalmazása, a fentebb idézett centrum-község koncepciója a települési egyenlőtlenségek rohamos mértékű növekedéséhez vezetett.” Az 1971-ben kormányhatározatként megszülető Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció pedig a magyarországi települések kétharmadát a tizenegy fokú skála utolsó, „egyéb”, vagy „szerepkör nélküli település” kategóriájába sorolta.¹³ Bár a dokumentum nem mondta ki nyíltan, hogy a településfejlesztési koncepció célja hosszabb távon a szerepkör nélkülinek minősített falvak megszüntetése, de a fejlesztési lehetőségek megvonása felgyorsította ezeknek a falvaknak a sorvadását és részben „elcigányosodását”.¹⁴

Az önkormányzatiság, illetve az önkormányzati társadalompolitika megteremtése szempontjából döntő kérdés, hogy vajon a magyarországi településhálózat állapotáért, az infrastruktúra elmaradottságáért, a kistelepülések sorvadásáért döntően a szocializmus évtizedeinek centralizációs és forráselosztási politikája felelős vagy pedig a munkahelyek és a lakóhelyek különválása, a nagyarányú munkaerő-ingázás, a kistelepülések elszegényedése mindenképpen bekövetkezett volna; a szocialista korszak politikája legfeljebb csak gyorsította a folyamatot. A törvényhozók az első verziót fogadták el, úgy vélve, hogy a jogszabályi és finanszírozási környezet radikális megváltoztatása egyrészt elhárítja az akadályt a települések fejlődése előtt, másrészt a falvak, kisvárosok is a társadalompolitika fontos szereplői lehetnek.

Az 1990-es évtized első felében a jogalkotó ennek megfelelően kétféle eszközzel igyekezett megszabni az önkormányzati rendszer kereteit. Egyrészt csökkenteni akarta annak lehetőségét, hogy a hivatalban lévő központi kormányzat szelektíven ossza el a működési és fejlesztési forrásokat, illetve, hogy a regionális központok megakadályozzák a kistelepülések fejlődését. Ezt szolgálta az 1990-ben meghonosított önkormányzatiság, valamint a normatív feladatfinanszírozás, az adóbevételek megosztása és a pályázati rendszer. A másik eszköz a társadalompolitika irányadó jogszabályainak megalkotása volt. A kulturális törvény csaknem teljes egészében a települési önkormányzatokat tekinti a közművelődés és a könyvtárak terén az ellátás

13 Beluszky Pál: Ország a rajzasztalon. Beszélő, 1998. 2. szám.

14 Havas im.

elsőszámú felelősének és nagyfokú jogalkotási felhatalmazást adott a helyi képviselőtestületeknek, közgyűléseknek.

A magyarországi önkormányzati rendszer születését kísérő viták nem tették világossá, hogy a települési szuverenitás és a feladatellátási optimum között is választani kell. Ellenkezőleg, határozott derűlátás kísérte az önkormányzati törvény megalkotását. Politikusok, szakemberek egyaránt abban bíztak, hogy a centralizáció évtizedeit követően az önkormányzatiság nemcsak a tönkretett kistérségek revitalizációját teszi lehetővé, de az önkormányzati intézmények részleges újr alapítása, illetve az önkormányzatok önkéntes együttműködése költséghatékony, szükségletorientált és igazságos közoktatás és helyi szociálpolitika létrejöttét segíti majd elő. Pontosítsuk: a rendszer létrehozását több kimondott vagy ki nem mondott feltevés előzte meg. Az egyik ilyen előfeltevés az volt, hogy az önkormányzatiság az intézmények, mindenekelőtt a bezárt iskolák, alsó tagozatos iskolák újraindítása a kistérségek revitalizációjának döntő tényezője lesz. A második szerint az optimális méretű kistérségek határát éppen a települések szabad együttműködése fogja megrajzolni. És hogy a kisvárosok, alközpontok közoktatási, ellátási vonzása csak olyan méretű lesz, ami nem veszélyezteti a környékbeli kistérségek iskoláinak, intézményeinek fenntarthatóságát.

Az önkormányzatok mérete és a közszolgáltatások közötti összefüggések tárgyalásakor érdemes kissé felidézni az európai országok közigazgatásának és a helyi közszolgáltatások szervezésének modelljeit¹⁵. A szakirodalom két

15 Koós Bálint és Lados Mihály: Az önkormányzati méret nagyság és a közszolgáltatások méretgazdaságosság kérdései: európai modellek és hazai tapasztalatok. In: Kovács K. – Somlyódy Péter E. (szerk.): Függőben. Közszolgáltatás-szervezés a kistérségek világában. KSKZ ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest, 2008.

fő modellt említ, melyek közt a fő különbséget az önkormányzati egységek mérete, lakosságának nagysága közti eltérése jelenti. Az ún. északi modellben az átlagos népesség meghaladja a tízezer főt, míg a déliben ennek jócskán alatta marad. Az északi modell esetében több település alkot egy önkormányzati egységet, míg a déli modellnél az egy település, egy önkormányzat elv érvényesül. Önmagában az önkormányzatok mérete alapján egyik modelltől sem lehet állítani, hogy jó vagy rossz, ez attól függ, hogy az önkormányzati feladatok telepítése, a közszolgáltatások ellátása miként valósul meg. E szempontból mind az északi, mind a déli modell megfelelőnek mondható, mivel mindkettőnél az önkormányzatok méretéhez, s ebből következő gazdasági erejükhöz mérten határozták meg feladataikat. Az északi modellben tehát a nagyméretű önkormányzati egységek jelentős saját döntésű forrással rendelkeznek, a közszolgáltatások széles körét látják el, míg a kisebb méretű, kevesebb forrással rendelkező önkormányzati egységek jellemezte déli modellben a helyi önkormányzatok szűkebb feladat- és hatáskörrel rendelkeznek. *A hazai rendszer fő problémája tehát nem önmagában az önkormányzatok méretéből adódik, hanem abból, hogy egy elaprózott, déli típusú rendszerhez egy északi típusú, széles körű feladattelepítés járult.* (ld. 1. sz. tábla)

A decentralizáció, a feladatoknak a helyi önkormányzatokhoz telepítése célja és főleg eredménye nem annyira a döntéseknek a megfelelően informált és érintett szintre való telepítése, hanem az állami szerepvállalás csökkentéséből adódó konfliktusok alsóbb szintre „exportálása” lett¹⁶. Mindemellett további problémát jelent, hogy a helyi önkormányzatok által kötelezően ellátandó feladatokat a helyi

16 Ágh Attila: Közigazgatási reform és EU versenyképesség: A konfliktus-konténerek felszámolása. In: (szerk.: Dr. Vigvári András) Félúton. Tanulmányok a helyi önkormányzatok finanszírozási rendszerének továbbfejlesztési lehetőségeiről. Timp Kft., Budapest, 2005.

1. sz. tábla: Az önkormányzatok mérete és feladatai közötti kapcsolat

	Az önkormányzatok mérete	Az önkormányzatok feladatköre	Pénzügyi kapacitás
Északi modell	nagy	széles	megfelelő
Déli modell	kicsi	szűk	megfelelő
Magyarország	kicsi	széles	nem megfelelő

Forrás: 14. sz. lábjegyzet

önkormányzatokról szóló törvény¹⁷ nem egyértelműen határozza meg, s hatálybalépése óta a különböző ágazati törvények újabb kötelező feladatokat és olyan szakmai előírásokat hoztak, amelyeket a központi források nem fedeznek. Az önkormányzatok helyzetét a központi támogatásoktól való nagyfokú függés mellett még az újraelosztás állandóan változó szabályai, a kiszámíthatatlanság is nehezíti. Emiatt az önkormányzatoknak az Alkotmány, az Ötv. és több más rendelkezés által biztosított nagyfokú önállósága mellett, a kötelező feladatai és gazdasági erőforrásai között egyre nagyobb a távolság.

Részben a fenti jelenségek hatására mára általuk van a helyi önkormányzatok által ellátott közszolgáltatások rendszere. Egyrészt szűkül a közszolgáltatások köre, másrészt csökken az önkormányzat által közvetlenül ellátott közszolgáltatások aránya, ellátásukban egyre nagyobb szerepet játszanak a különböző típusú horizontális együttműködések¹⁸. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy egyes kutatási eredmények arra utalnak, hogy a kistérségek leginkább olyan feladatokat vállalnak csak, amelyekre normatív támogatást kapnak¹⁹.

Az önkormányzatok közti kooperáció mellett az önkormányzatok és a non-profit szektor együttműködése (az alkalmi együttműködésektől a szerződés keretében történő feladatvállalásig és más rendszeres együttműködési formáig) is erősödni fog a remények szerint. A közművelődési területen Intézetünk a kérdést vizsgálva²⁰ azt találta, hogy bár a kisebb településeken nagy gond a művelődési intézmények és a közösségi szintek fenntartása, ennek ellenére ritkán alkalmaznak közművelődési megállapodásokat. A 2007-es közművelődési statisztikai adatok alapján mindösszesen 320 született az országban; főként városokban fordultak

elő. Az interjúk tanúsága szerint ennek három oka van, egyrészt vannak olyan települések, ahol nincs mivel megállapodást kötni, másrészt nem ismerik a szaktörvény adta lehetőséget, harmadrészt azokon a településeken, ahol van programszervező és van közösségi szintér is, nem szükséges. A tapasztalatok alapján ezek a megállapodások gyakran nem felelnek meg a törvényi előírásoknak, mégis még a kvázi megállapodások is sokat segítenek a főként szóbeliségen alapuló működésben. Minden, a legkevésbé szabályos írott anyag is csak jobb lehet, mint a szokásjogon nyugvó szóbeli egyezségek. Összefoglalva azt mondhatjuk, az elmúlt másfél évtizedben az önkormányzati szektoron belüli, illetve a szektoron kívüli együttműködésekre vonatkozó remények csak részben teljesültek.

Egyáltalán nem igazolódott viszont két másik, az önkormányzati szisztémával kapcsolatos várt eredmény. Az egyik, hogy az önkormányzatok képesek lesznek célzott és szükséglet-orientált társadalompolitikai költségtervezésre. Látnunk kell, hogy a feladatfinanszírozás nem szándékolt következményei ennek ellenében hatnak. A finanszírozó központi állam képtelen kontrollálni az önkormányzatok forrásigényét. A legtöbb normatív támogatás szabad felhasználású és az önkormányzatok belátásuk szerint használhatják fel a különféle jogcímeneken kapott összegeket: átcsoportosíthatják az ágazaton belül, de más ágazathoz tartozó feladat finanszírozására is költhetik, fordíthatják fejlesztésekre, hitel-törlesztésekre. Így a forrás re-allokációt a helyi erő- és érdekviszonyok vezérik. Ugyanez vonatkozik a kötött felhasználású normatívákra is, mert ezeknek a célirányos felhasználása is csak elvi jellegű minden olyan esetben, amikor a fenntartó a normatívát a saját forrásaiból kiegészíti.

A másik elvárás, amely nem teljesült, hogy az önkormányzati forrás re-allokáció, illetve az önkormányzati intézményhálózat és a helyi jogszabályok, a szükségletek pontosabb ismeretében igazságosabb és az esélykülönbségeket hatékonyabban kiegyenlítő elosztást és szolgáltatásokat eredményeznek, mint a központi elosztásban és jogszabályokban testet öltő szándék. Az önkormányzati forrás re-allokáció mértékéről nincs pontos adatbázis, csak eseti vizsgálatok, illetve egyes önkormányzati költségvetések részletes elemzése ad képet a források tényleges felhasználásáról. Eszerint az önkormányzatok többszörös, ágazatok közötti, ágazatokon belüli, intézmények és ellátotti csoportok közötti forrás re-allokációjának leg súlyosabb nem szándékolt következménye éppen az

17 1990. évi LXV. tv. a helyi önkormányzatokról, a továbbiakban Ötv.

18 Horváth M. Tamás: Helyi közszolgáltatások szervezése, Budapest, Pécs, Dialóg Campus, 2002.

19 Kovács Katalin, Lados Mihály és Somlyódy Péter: Helyi közszolgáltatás-szervezési kihívások kistérségi környezetben. In: Kovács K. – Somlyódy Péter E. (szerk.): Függőben. Közszolgáltatás-szervezés a kistérségek világában. KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest, 2008.

20 Hatástanulmány „A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről” szóló 1997. évi CXL törvény közművelődést érintő szabályozásáról. 2009. Kutatásvezető G. Furulyás Katalin.

esélykülönbségek növelése, különösen a segélyezés²¹ és a közoktatás területén.

A kistelepülési társadalompolitika fő dilemmáinak leírásához utaljunk egy régen letűnt jogintézményre, a virilizmusra²². Az analógiának több alapja is lehet. Az önkormányzatiság lehetőséget teremthet különféle indíttatású és mentalitású gazdasági elit csoportoknak, hogy közös fejlesztési érdekeiket képviselve közösen kormányozzanak egy települést, jöllehet az üzleti életben kerülnek egymást. Még fontosabb hasonlóság az elit csoportok érdekeltsége a közzintézmények, a közszolgáltatások magas szintű működtetésében, valamint az infrastruktúra-fejlesztésben, illetve a vállalkozási típusú fejlesztésekben. *Vízválasztó, hogy a döntésekre befolyással bíró elit csoportok maguk is használói-e a helyi közzintézményeknek és szolgáltatásoknak: a helyi iskolákba járatják-e gyerekeiket, igénybe veszik-e a helyben elérhető jóléti ellátásokat. Ha nem, akkor érdekeltek lehetnek az infrastruktúra fejlesztésében, még inkább a vállalkozói típusú beruházásokban, de minden bizonnyal a lehető legkevesebb pénzt akarják a közszolgáltatásokra fordítani. A kisebb falvakban az a döntő tényező, hogy az elit, a képviselők, a polgármester helyben lakik-e vagy éppen egy közeli nagyobb településen.*

Virilis modellről beszélhetünk tehát, ha az adott település különféle gazdasági, igazgatási, értelmiségi, stb. elit csoportjai egyaránt érdekeltek a közszolgáltatások, közzintézmények fenntartásában és jó színvonalú működtetésében, és emellett fontosnak tartják a települési infrastruktúra fejlesztését is. „Fordított virilis modellről” beszélhetünk, ha a helyi elit teljes mértékben ellenérdekel a közszolgáltatások működtetésében; minimális szinten biztosítja csak a szolgáltatásokat és alulfinanszírozza az intézményeket. A legrosszabb a helyzet, ha az elit részben már nem is az általa kormányzott tele-

pülésen él, és már a helyi infrastruktúra fejlesztésében is csak olyan mértékig érdekelt, amennyire ottani vállalkozási telephelyei szükségessé teszik.²³ E mechanizmus a kultúra területén is érvényesül: nem mindegy, hogy a helyi elit látogatja a település kulturális intézményeit, rendezvényeit, vagy mindezért inkább bejár a városba.

3. *A kutatás eredményeinek ismeretében megfogalmazható általános összefüggések s azok valószínű háttere*
Mivel jelen kutatásunk a közzkulturális szolgáltatások ellátásával kapcsolatban feltáró, exploratív jellegű volt, ezért az adatfelvételt megelőző, ún. nullhipotézisek nem kerültek megfogalmazásra. Az alábbi összefüggéseket a kutatás adatainak vizsgálata során fogalmaztuk meg, további meg erősítésük szükséges. Most az összefüggések általunk tételezett magyarázatát kíséreljük meg leírni, később ezekre csak hivatkozni fogunk.

Az eredmények gyakran csak történeti/történelmi alapon magyarázhatók, s ilyen jellegű elmélyült kutatásokat igényelnének az egész ország vonatkozásában (ld. a német nemzetiség és kulturális szervezeteinek hagyományai és hatása), valamint mikro-történelmi mélyfúrásokat is, az egyes különlegesen jó vagy éppen kedvezőtlen helyzetű települések/ térségek esetén.

Előjáróban szeretnénk megjegyezni, hogy *térsegenként eltérőek lehetnek az ellátottság szintjét magyarázó tényezők, illetve más lehet ezek erőssége. A hátrányos helyzetű térségeknél nagyobb szerepet játszhat a település kulturális ellátottságában a jövedelemszerzési lehetőségek megléte vagy hiánya, mint a kedvezőbb helyzetűeknél, ahol más tényezők lehetnek fontosabbak, így például az, hogy a szuburbanizáció mely fokán áll, vagy városi rangot visel-e a település.*

a) *A településméret és az ellátottság szintjének összefüggései*

Arról, hogy a településméret²⁴ és az ellátottság színvonalja között milyen összefüggés van, hogyan

21 Az önkormányzati forrás re-allokáció jóléti politikára gyakorolt következményeire elsőként Szalai Júlia hívta fel a figyelmet. Ld.: Szalai Júlia (1995.) A helyi önkormányzatok szociálpolitikájáról In: Landau Edit – Simonyi Ágnes – Szalai Júlia – Vincze Péter (szerk.) (1995.) Az államtanítás dilemmái: szociálpolitikai kényszerek és választások. Aktív Társadalom Alapítvány, Budapest. A segélyezés pozíciójáról sokat elmond, hogy az önkormányzati segélykassa csaknem minden településen „nyereséges”, tehát annak kisebb vagy nagyobb részét más intézményrendszer vagy ágazat finanszírozására fordítják.

22 Virilizmusnak az olyan választási rendszert nevezik, amely biztosítja, hogy a közigazgatási önkormányzati képviselő-testület tagjainak jelentős része a virilisták, a legvagyonosabbak közül kerüljön ki.

23 Zolnay János: Kirekesztés, szegregáció, vákuumhelyzet a drávaszögi kistérség iskolakörzeteiben című, az EÖKIK gondozásában 2007-ben megjelent tanulmányának rövidített változata alapján. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_kisebbsgek/EOKIK/Ciganynak_lenni_magyarorszagon_jelentes_2006/pages/007_igy_hat_egy_se_ment_oda.htm

24 A települések lakosságszám szerinti megoszlását megyei bontásban ld. Melléklet 2.sz. tábla.

alakult ez történelmileg, már az előző fejezetben írtunk. Itt annyit szeretnénk megjegyezni, hogy a különböző településnagyság-kategóriákon belül (akárcsak a különböző térségek közt) eltérőek lehetnek a differenciáló tényezők. Mivel azonban a szolgáltatás színvonalát vagy tartalmát nem mérjük, csak azt, hogy az adott szolgáltatás elérhető-e a településen, az alapszolgáltatásoknál (művelődési ház, könyvtár, internet) körülbelül a három-ötezer fős településnagyságtól felfelé nem tudunk differenciáló tényezőket kimutatni, mert a nagyobb településeknél e durva mutatószámokkal mérve szinte teljes volt az ellátottság. Annyit viszont így is megjegyezhetünk, hogy *a kisebb települések esetén fontosabb különbségképző tényezőnek tűnik a lakosság szocio-demográfiai összetétele*²⁵ (iskolázottság, nemzetiségi-vallási hovatartozás), *mint a nagyobb településeknél*. Kissé konkrétan, a kisebb településeken belül az iskolázottabb lakosokkal, nagyobb arányú német, s kisebb arányú roma lakossággal rendelkező falvak ellátottsága általában jobb, mint az ettől eltérő specifikumokat felmutatóké, a nagyobb településeknél viszont e tényezők szerepe kisebb. Hasonló tendenciákat más, a települések társadalmi-gazdasági helyzetét vizsgáló kutatások is kimutattak²⁶.

b) Iskolai végzettség

A lakosság magasabb iskolázottsága mind közvetlen, mind közvetett módon elősegítheti a kulturális intézményellátottság növekedését. Közvetlenül úgy, hogy mivel az iskolai végzettséggel a legtöbb kulturális szolgáltatás igénybevétele nő²⁷, az önkormányzat az erre irányuló igényeket érzékelve erősítheti az ellátottságot. Közvetetten pedig úgy segítheti elő, hogy a magasabb végzettségből (ha nem is törvényszerűen, de általában) adódó kedvezőbb gazdasági helyzet (magasabb foglalkoztatottság és jövedelmek, ami nagyobb helyi keresletet is jelenthet; ha több és gazdagabb vállalkozás van, akkor lehet nagyobb az iparűzési adó a településen) jobban lehetővé teszi az önkormányzat számára a kulturális intézmények fenntartását.

25 A települések lakosságának szocio-demográfiai adatai a KSH 2001-es népszámlálásából származnak. <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/06/index.html>

26 Ld. Beluszky Pál–Sikos T. Tamás: Változó falvaink (Magyarország falutípusai az ezredfordulón). MTA, Társadalomkutató Központ, Budapest, 2007.

27 Ld. Dudás Katalin – Hunyadi Zsuzsa: Találkozások a kultúrával 6. – A hagyományos és a tömegkultúra szerepe a kulturális fogyasztásban. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 2005.

A lakosság iskolai végzettsége és a település gazdasági helyzete közötti kapcsolat azonban nem egyirányú: egy jobb anyagi helyzetben lévő település (és önkormányzat) képzettebb embereknek is tud munkahelyet biztosítani.

c) Nemzetiségek, etnikai kisebbségek

Számos olyan, a feudalizmus végéről vagy még régebről származó tényező van, amelynek hatása, ha halványan, áttételesen, de ma is érezhető. Erdei Ferenc²⁸ ilyen, a falvak közötti differenciák kialakulása szempontjából lényegesnek tartott tényezőként emelte ki az etnikai és vallási különbségeket, valamint a birtokviszonyokat. A német népeesség vagy németek által is lakott falvak abban az időben is jobban gyarapodóak voltak, s a német népeesség nagyban megőrizte összetartozását, különállását. Még viszonylag kisebb német népeesség is kiemelhetette a települést a környezők közül²⁹, mivel a németesség nyújtotta mintákat bizonyos mértékig a magyarok, illetve a többi nemzetiség is igyekezett-igyekszik átvenni. Mostani kutatásunk eredményei alapján *számos kulturális intézmény – művelődési ház, tábort, alkotóház, tájház, művészeti iskola – meglétének esélyét növelte a német nemzetiség jelenléte.* Az Erdei Ferenc által említett okok (jobb gazdasági helyzet, a különállás őrzése) mellé ma még egy sorakozik fel: a németországi testvér-települések anyagi és szellemi segítsége, mely különösen a rendszerváltás után volt jelentős.

A szlovák nemzetiség lakta települések viszont a legtöbb kulturális intézményt tekintve átlagosan szerepeltek, a hagyományőrzés kulcsfontosságú intézményét, a tájházat kivéve, amire magyarázat lehet a német településeknél kissé rosszabb helyzetük.

A többi nemzetiség hatását az ellátottságra kis létszámuk miatt nem tudtuk országos méretekben kimutatni, helyi szinten hatásuk létezhet és jelentős is lehet.

A nagyobb roma népeességű³⁰ településeken-területeken az átlagosnál jóval kedvezőtlenebb volt mind az intézmény-, mind pedig a szakember-ellátottság, ami

28 Erdei Ferenc: A magyar falu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

29 A 2001-es népszámlálás során 62 ezren vallották magukat német nemzetiségűnek, a német nemzetiségi kulturális értékekhez-hagyományokhoz kötődők száma 88 ezer fő volt, ugyanezen két mutató a szlovák nemzetiség esetén 18 ezer, illetve 27 ezer fő volt.

30 A roma népeesség településenkénti arányánál Kertesi Gáborék könyvének (Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: A cigány népeesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár. socio-typo Budapest, 1998.) adatait használtuk. Sajnos, az adatok 1992-ből származtak, de inkább ezt

elsősorban annak következménye, hogy a romák (és más hátrányos helyzetű csoportok) leginkább az őslakók által elhagyott kedvezőtlen adottságú, gyengén ellátott településekre tudtak beköltözni, mivel itt voltak számukra megfizethetőek a ház-/lakásárak. E településeken az önkormányzat később se igen volt képes az ellátottság növelésére, mivel bevételei alacsonyak (ami részben a lakosság alacsonyabb iskolázottságából, rosszabb jövedelemtermelő képességéből következik), s azokat is más célokra (egészségügy, szociális ellátás) kell fordítania.

d) Korösszetétel

A lakosság korösszetétele és az intézményi ellátottság között azt a kapcsolatot találtuk, hogy *minél előregedettebb a lakosság* (ezt a 100 gyerekkorúra jutó öregkorúak arányával mértük), *annál rosszabb az alapfunkciók ellátottsága*, különösen a művelődési háznál és az internetnél. Ez részben arra vezethető vissza, hogy a kor előrehaladtával az intézmények igénybevétele csökken (bár a művelődési háznál korántsem annyira, mint más intézményeknél), így az önkormányzat más területekre fordítja forrásait. Még a roma népesség és a korösszetétel összefüggésére szeretnénk felhívni a figyelmet. A roma népesség jóval fiatalabb korösszetételű, alacsonyabb iskolázottságú, s általában jobban rászorul a szociális segélyekre, mint az országos átlag. Emiatt *a fiatalos korösszetétel csak ott jár együtt jó intézményellátottsággal, ahol előbbi nem a romák magas arányából, hanem a fiatal/középkorú középosztálybeli családok jelenlétéből fakad.*

e) Vallás

A vallás és az intézményellátottság összefüggésére nézve csak hipotéziseink vannak, a kérdés célzott vizsgálatot igényelne. Annyit azonban így is leírhatunk, kutatásunkban a nagyobb arányú protestáns lakossággal rendelkező településeken több kulturális intézmény (a könyvtár, galéria, tábor, turinform iroda és az egyéb funkció) kisebb arányban fordul elő, mint a nem protestáns lakta helyeken.

A következő gondolatmenet messzire visz, s igazolásához vagy elvetéséhez szükségünk lenne a tétesítés előtti vallás szerinti megoszlás adataira, mégis érdemesnek tartjuk leírni.

Erdei Ferenc a református falusiakat a katolikusoknál elégedetlenebbnek, nyakasabbnak, törek-használtuk a KSH önbevalláson alapuló népszámlálási adatai helyett.

vöbnek jellemezte, mely mögött a két vallás eltérő értékrendje, a két egyház eltérő történeti szerepe húzódik meg. A Max Weber által leírt protestáns etika szerint a kiválasztottság egyik jele a földi életben való boldogulás, ezért a vallás követői fokozottan törekedtek gazdálkodásuk, életük racionális megszervezésére (mely többek között a vagyon szétaprózódása ellen az egykezés elfogadottságát jelentette). Mindemellett, a református falvak – szintén a racionalitás jegyében – hagyományosan nagy súlyt fektettek intézmények alapítására, adtak arra, hogy saját templomuk, iskolájuk, kulturházuk, gazdakörük, stb. legyen. Jelenleg viszont a protestánsok lakta községeket az átlagosnál rosszabb anyagi helyzet, a lakosság alacsonyabb iskolai végzettsége, a romák magasabb aránya jellemzi. Lipp Márta magyarázata szerint, – mely a 80-as évek közepén a Káli medencében és a Mezőföldön végzett kutatásai alapján megfogalmazott hipotézisre épül³¹ – a protestáns lakta falvakat a többen erősebben sújtották a tétesítés következményei, egyrészt több volt az önálló gazda, akiktől el lehetett venni, másrészt „protestálób”, ellenszegülőbb viselkedésük miatt is. A protestáns értékrend egyik alapját képező boldogulásra törekvés e körülmények között a mobilis – jobb anyagi helyzetű és iskolázottabb – népességet elvándorlásra ösztönözte. Ezekben a falvakban nagyobb arányú volt a népességcseré és több hullámban következett be, mint más falvak esetében. Így a protestáns falvak „lefejeződése” olyan települési folyamatokat vont maga után, amelynek során nagyobb valószínűséggel telepedtek be alacsonyabb iskolázottságú rétegek és romák, mint más falvak esetében.

f) Településtípus

Hosszabb távon nézve, a városok és a falvak közti különbségek mérséklődnek, közeledtek egymáshoz mind társadalmuk szerkezetében, a lakosság életmódjában és mentalitásában, mind gazdaságuk jellegében³². Város és falu egymáshoz közeledtében Magyarországon egyaránt szerepet játszottak a modernizáció globális folyamatai, mint a motorizáció, a tömegközlekedés kiépülése, az infokommunikációs eszközök terjedése, a nagymértékű ingázás, a vidék parasztalanítása³³, a vá-

31 A „Modellek a falusi élet szociokulturális átalakulásáról” c. kutatás a Művelődéskutató Intézetben folyt. Kutatásvezető Bouquet László és Lipp Márta.

32 Beluszky im.

33 Kovács Imre: A magyar társadalom „parasztalanítása” – európai összehasonlításban. In: Politikatudományi Szemle 2003/3. szám 41-65 old.

ros behatolása a faluba (agglomerálódás, a falusi túrizmus erősödése), valamint a rendszerváltás következtében fellépő sajátos közép-kelet európai változások (a városok redisztribúciós szerepének csökkenése). Magyarországon ezek mellett megemlíthetünk egy sajátos okot is: a kilencvenes években tömegesen városi rangot szerző „alig városok” jelenségét. Mindezek a jelenségek tehát a város és falu közötti különbségek elmosódásához vezetnek. Vizsgálatunkban azonban a településmérettől függetlenül is találtunk eltéréseket a két településtípus között, a városok javára. E mögött számos ok húzódik meg. Mivel az intézményrendszer „lassú reagálású”, a település helyzetének javulásával/romlásával messze nem változik azonnal az intézményi ellátottság. Ezen túlmenően, a városokra kissé eltérő törvényi szabályozás vonatkozik a közművelődés terén (intézmény, illetve szintér fenntartása). Véleményünk szerint azonban nem annyira a törvény amúgy is igen lazán megfogalmazott előírásai, mint inkább a térségi központi szerepre törekvés, a presztízs és az (általában) bővebb anyagi források játszhatnak ebben szerepet.

A községek, de a kisebb városok ellátottságát is befolyásolhatja, hogy milyen kapcsolatban állnak a térség központjával, beletartoznak-e annak agglomerációs övezetébe vagy sem, s ha igen, akkor kik költöztek ki, az elit vagy a szegényebb rétegek, s mennyire képes a kisebb település a nagyobb közelségét kihasználva maga is fejlődő pályára állni. Egy térség központi településének nemcsak elszívó, hanem kisugárzó hatása is lehet.

Arról, hogy e kettő közül mikor melyik kerül túlsúlyba, jelen tanulmányban csak hipotéziseket tudunk felvetni. Számunkra úgy tűnik, mintha a központi szerepüket hosszú, szerves fejlődés során megszerző települések, mint például Sarkad, Tiszafüred, Berettyóújfalú, Sárospatak, inkább felfelé húznák környezetüket is.

Ugyanazon településtípuson belül, azonos gazdasági helyzet és lakosságszám esetén is eltérhet a kultúra iránti affinitás. Itt példaként csak az egykori igazgatási-kulturális centrumok esetét, mint Berettyóújfalú, Balassagyarmat vagy Nagykálló, hoznánk fel. Az egykori központi szerepen kívül a feudális kor végén kialakult birtokviszonyok, a falvakban élők jogállásának hatása is máig tetten érhető egyes kutatások³⁴ szerint az értékrendben, a mentalitásban. E kérdések vizsgálatára azonban az általunk használt adatbázisok nem alkalmasak, így ezekről le kellett mondanunk, viszont érdemes lenne más kutatások által felállított településtípusok

34 Ld. Órszigethy Erzsébet: Birsalmasajt c. szociográfiáját a Magyarország felfedezése sorozatból

esetén további statisztikai elemzéseket végezni, illetve mélyfúrásokkal, esettanulmányokkal megvizsgálni az ellátottság kérdését, mivel így pontosabb képet kaphatnánk az eltérések okairól³⁵.

g) Gazdasági helyzet

Beluszky Pálék³⁶ kutatásai azt mutatják, hogy a rendszerváltást követően (bár egyes változások jelei már korábban is megmutatkoztak) megváltoztak a települések közti társadalmi-gazdasági különbségeket eredményező tényezők. Ahogy az előző fejezetben leírtuk, korábban a településhierarchiában betöltött szerepnek volt meghatározó jelentősége, mára viszont a jövedelemszerzés lehetősége jelenti a fő differenciáló tényezőt. Véleményünk szerint ezért korábban a településszerkezetet a mozaikosság jellemezte: a kedvező, illetve kedvezőtlen helyzetben lévő települések egymás mellettisége, míg ma a kedvező vagy kedvezőtlen hatású jelenségek térségi szinten jelentkeznek, ugyanakkor a települések közti különbségek mérséklődnek. Mivel kutatásunk csak egy időpontban mérte fel az intézményhálózatot, ehhez a kérdéshez érdemben nem tudunk hozzászólni, mindenesetre megkíséreltük a gazdasági helyzet hatását kimutatni. A települések szintjén egy, az önkormányzat és a lakosság gazdasági helyzetét kifejező mérőszámot használtunk: a 2002-2007-es időszakban az önkormányzat kiadásainak átlagosan hány %-át költötte szociális kiadásokra³⁷. Feltételezésünk szerint a nagyobb szociális kiadások rosszabb gazdasági helyzetet feltételeznek, s rosszabb ellátottságot eredményeznek. Térségi szinten azt néztük, hogy az adott kistérség a 33 leghátrányosabb helyzetű³⁸

35 Például a falvak esetén jól használható lenne Beluszkyék 2001-es adatok alapján felállított tipológiája (I. Az agglomerációk belső övezetének községei, II. Az agglomerációk külső övezetébe tartozó községek, III. Csekélyebb népességű, stagnáló-mérsékeltlen csökkenő lakosságú lakó- és vegyes funkciójú falvak, IV. Idegenforgalmi szerepkörű falvak, fürdőhelyek, V. Kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetű, közepes méretű falvak, esetenként jelentős agrárszerepkörrel, illetve külterületi lakossággal, VI. Jó munkaerő-piaci helyzetű, stabil társadalmi kisfalvak, lakó és idegenforgalmi szerepkörrel, VII. Rossz munkaerő-piaci helyzetű, fogyó népességű, hátrányos helyzetű, torzult demográfiai-társadalmi szerkezetű kisfalvak).

36 Ld. uó.

37 Adatforrás: az önkormányzatok mérlegbeszámoló adatai (Magyar Államkincstár) alapján saját számítás. 38 311/2007. (XI. 17.) Kormányrendelet a kedvezményezett térségek besorolásáról. A leghátrányosabb helyzetű kistérségek, illetve a bennük található települések számáról ld. Melléklet 3.sz. tábla.

közé tartozik-e vagy sem, illetve az adott térség (megye/régió) településeinek hány százaléka tartozik ide. Kutatási eredményeink szerint a települések gazdasági helyzete igen nagy mértékben függött össze a lakosság iskolai végzettségével és a településmérettel, valamint a roma népesség arányával. Az egyes tényezők közti összefüggések, oksági kapcsolatok feltárására további többváltozós statisztikai elemzésre (útmodell) lesz szükség.

h) A személyes tényezők hatása

Számos olyan tényező van, amelyről statisztikai nyilvántartást bajos lenne vezetni, így hatásukat legfeljebb esettanulmányok útján lehet feltárni. E tényezők közül az egyik legfontosabb a személyi tényezők hatása: mennyire agilis a polgármester, milyen a helyi elit, mennyire tartják fontosnak a kultúrát, milyen a közművelődési szakember, milyen a viszonya a falu vezetésével, van-e olyan helyi lelkes ember, aki meg tudja mozgatni a települést. 1990. után született társadalomtudományi kutatások sora³⁹ mutatta ki a személyi tényezők fontosságát a falvak életében, kiemelve azt a tendenciát, hogy minél kisebb, minél rosszabb helyzetben lévő a falu, annál fontosabb a humán tényezők szerepe a falu boldogulásában.

Visszaautalnánk az előző fejezetben leírt virilizmus jelenségére: nem mindegy, hogy a helyi elit is igénybe veszi-e lakóhelyén a kulturális szolgáltatásokat vagy sem, hajlandó-e ezek érdekében erőfeszítéseket tenni, kapcsolatait megmozgatni. Nem csak a gazdasági-politikai elit, hanem a kulturális életben vezető szerepet játszó kapcsolatrendszere is számít: egy-egy országos szervezethez kapcsolódás, még inkább az abban betöltött vezető szerep nagy hatással lehet a helyi kulturális intézményekre (ld. pl. Teleház Szövetség, Népfőiskolai Társaság, stb.), segítséget nyújtva a pályázásnál, információk megszerzésénél.

39 Egy példa: Bódi Ferenc–Bóhm Antal: Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. Agroinform Kiadóház, Budapest, 2000. De ilyen irányba mutatnak saját kutatásaink is (Dudás Katalin – Lágler Péter szerk.: Helyi érték. Fejlesztéskutatási esettanulmányok. Budapest, Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, 2007.)

4. Részletes eredmények

4.1. Intézményi infrastruktúra

4.1.1. Alapadatok

a) A települések hány %-án érhető el az egyes funkciók
A vizsgált funkciók közül a leginkább elterjedt a könyvtári volt (87,0%), ezt követte a művelődési ház/közösségi színtér (83,8%), majd a nyilvános internet-elérés (70,3%). A települések körülbelül negyedén volt galéria/kiállító terem, illetve tájház vagy helytörténeti gyűjtemény. 5-10% közötti volt az alábbi funkciók elterjedtsége: művészeti iskola, múzeum⁴⁰, ifjúsági információs és szolgáltató iroda. Alkotóház, táborhely, tourinform iroda a települések kevesebb, mint 5%-án fordult elő. Sok helyen találtak a kérdezők a felsoroltakba be nem férő egyéb kulturális funkciókat: a legjellemzőbbek itt a helyi média intézményei (rádió/tévéstudió, lap szerkesztősége), illetve a különböző magángyűjtemények (pl. képeslap-, lámpamúzeum, stb.) voltak (1. sz. ábra).

b) Hány helyen érhető el az egyes funkciók

Nemcsak azt vizsgáltuk, hogy egy településen az adott funkció megtalálható-e, hanem azt is, hogy hány helyen (épületben) érhető el (2. sz. ábra). A sorrend alapvetően megegyezik a két kérdésnél, azzal a lényeges különbséggel, hogy bár művelődési ház/színtér több épületben működik, mint könyvtár, mégis kevesebb településen lehet hozzáfutni. Ez azt jelenti, hogy a művelődési házak/színterek térbeli eloszlása kevésbé egyenletes, mint a könyvtáraké.

Hasonló sorrendcsere tapasztalható a múzeumnak és a művészeti iskoláknál: több múzeum van, mint művészeti iskola, de mivel koncentráltabban jelennek meg, kevesebb településen találhatók meg.

c) Egy épületben átlag hány funkció van

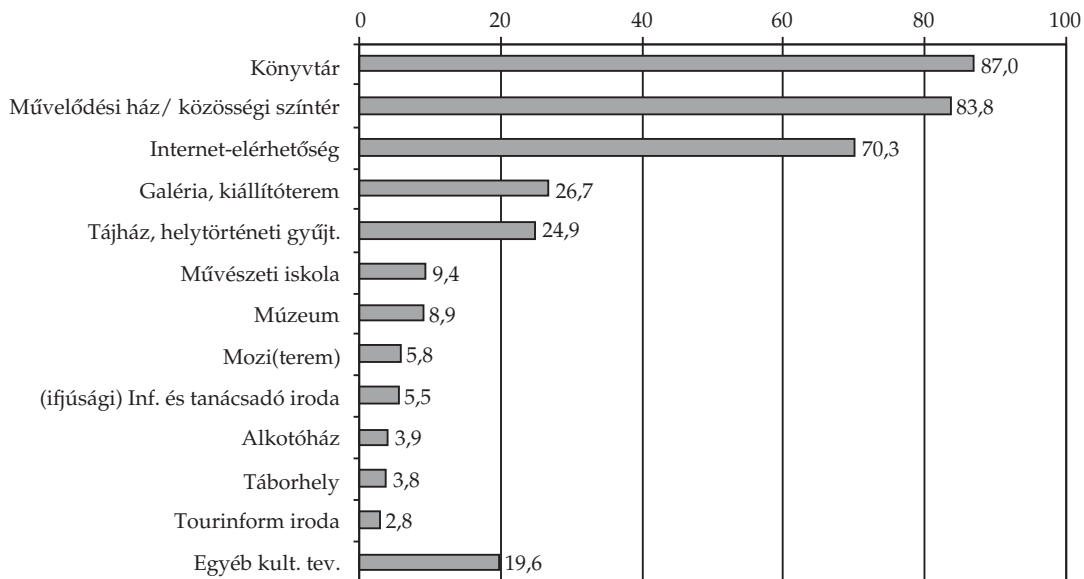
Több szempontból is igen fontos tudni, hogy a kulturális funkciók megjelenése mennyire koncentrált. Egyrészt az egy épületben elhelyezkedő kulturális funkciók – a megfelelő körülmények mellett – erősíthetik egymást, együttműködésükből új dolgok indulhatnak ki. Másrészt a kultúrpolitikában vissza-visszatérő igény az⁴¹, hogy a kulturális funkciók egy településen lehetőleg együtt jelenjenek meg, mivel így gazdaságosabban tudnak működni.

40 A helyi válaszadók által múzeumként megjelölt intézmény nem biztos, hogy megfelel a muzeális intézmények számára törvényben előírt feltételeknek.

41 Ld. A hatvanas-hetvenes években a komplex intézményeket, a hetvenes-nyolcvanas években az ámk-kat, mostani példaként pedig az integrált szolgáltató tereket, az IKSZT-k létrehozását támogató kezdeményezéseket.

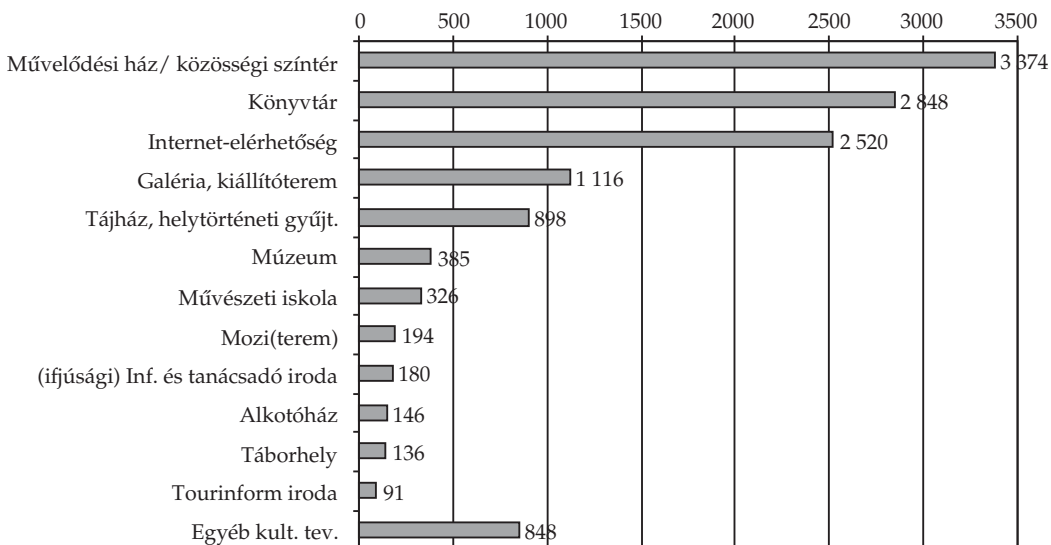
1. sz. ábra

A települések hány %-án érhető el az adott funkció?

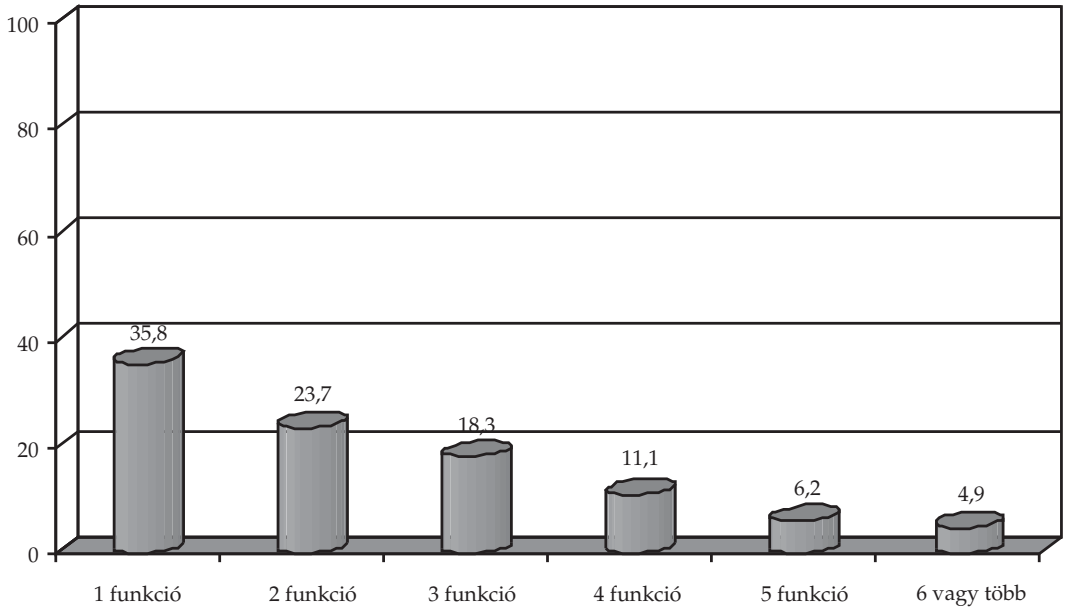
2. sz. ábra

Összesen hány helyen (épületben) érhető el az adott funkció?

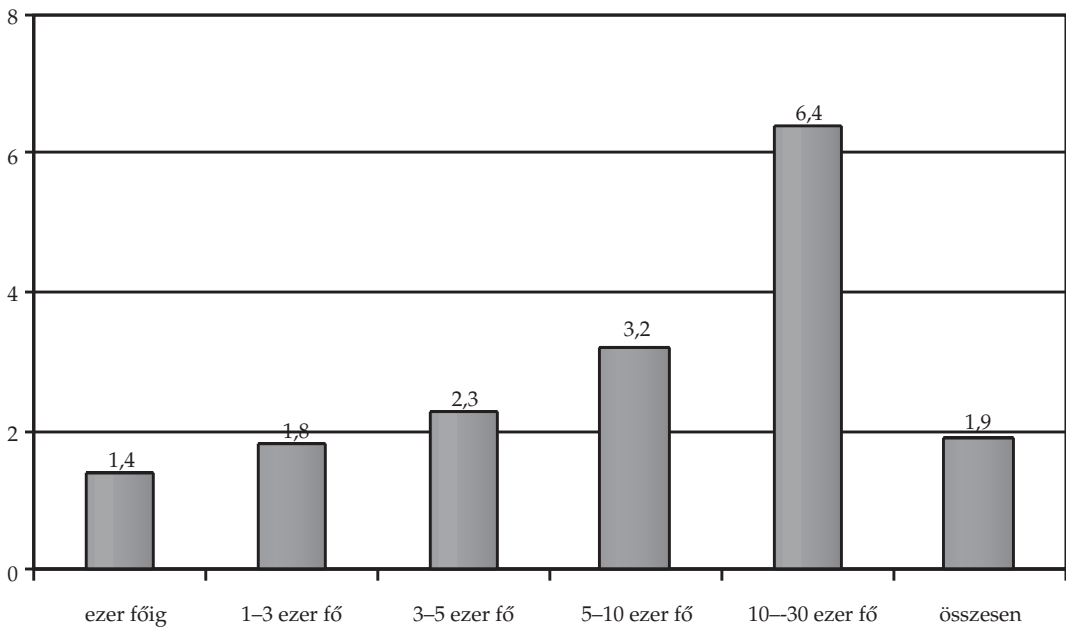
3. sz. ábra

Hány funkció érhető el egy helyen (egy épületben)?

4. sz. ábra

Hány funkció érhető el egy településen?

Vizsgálatunk alapján már ma is mindössze a kulturális célra használt épületek bő egyharmadát (35,8%) „betársulása” nélkül⁴². Az épületek majdnem negyede (23,7%) két funkciónak, további bő hatoda (18,3%) pedig három funkciónak ad helyet, több, mint ötödük pedig háromnál is több funkciónak (3. sz. ábra).

Az, hogy két funkció egy épületben működik, természetesen nem feltétlenül azt jelenti, hogy egy szervezethez is tartoznának, még azonos fenntartó esetén sem. Tapasztalataink alapján ez azonban a fenntartó részéről viszonylag könnyen módosítható a változó mindenkori érdekek (pályázati feltételek, személyi kérdések) mentén.

d) Egy településen összesen hány, valamely kulturális funkciót ellátó épület van

Nemcsak az az igény jelent meg a kulturális tárca részéről, hogy minél több funkció működjön egy épületben, hanem az is, hogy lehetőleg minden egy helyre kerüljön. A magunk részéről ezt még a kisebb települések esetén sem mindig tartjuk kivihetőnek, mert a települések adottságai ezt nem mindig teszik lehetővé. Ilyen adottság lehet a településszerkezet: egy nagy belső távolságok jellemezte falunál nem biztos, hogy a távolabb lakók hajlandóak lesznek felkeresni az intézményt. Ellene hathat az is, ha egy több településből összevont községben (ld. pl. szeges/szeres települések) a múltbeli önállóságuk tudatát őrző lakosok ragaszkodnak a „helyi” intézmény meglétéhez.

Adatainkból az tűnik ki, hogy egy településen átlagosan két, kulturális funkciót ellátó épület van. Az értékek igen széles skálán szóródnak: a települések 3,1%-án semmi sincs, körülbelül felén egy épület (48,8%), bő negyedén kettő (28,7%), tizedén három (11,4%), 8%-án pedig négy vagy több ilyen épület található, a maximális érték 20 db volt (4. sz. ábra). Az ezer fő alatti települések 5,2%-án nem volt ilyen épület, több mint felén csak egy volt (58,9%), negyedükön kettő (26,3%), de majdnem tizedükönél három vagy több (9,5%).

Az épületek száma a településnagysággal párhuzamosan nő, a legnagyobb mértékű növekedést az 5-10 ezer és a 10-30 ezer fő lakosú települések között tapasztalhatjuk.

4.1.2. A teljesen ellátatlan települések – „ahol nincs egy hely sem”⁴³

A 30.000 fő alatti települések 5,1%-án nem látnak el egyet sem a 14 vizsgált funkcióból, ez összesen 158 települést jelent. Az alábbi tényezők hatását vizsgáltuk az ellátottságra: településnagyság, településtípus, a lakosság iskolai végzettsége, előregedettsége, a romák és a német nemzetiségűek aránya. Várakozásunkkal ellentétben, miszerint a településnagyság fogja a legerősebben meghatározni, hogy van-e bármilyen kulturális intézmény a településen, a lakosság iskolai végzettségének hatása bizonyult a legerősebbnek: ahol többen végeztek el legalább az általános iskola 8 osztályát, ott nagyobb valószínűséggel volt valamilyen kulturális intézmény. Amennyiben az iskolai végzettség helyett az önkormányzat gazdasági helyzetét vontuk be magyarázó változóként a modellbe, akkor az önkormányzat helyzete mellett a településnagyság hatása volt még szignifikáns, a modell azonban így sem magyarázott többet, mint az iskolai végzettséggel.

A területi elhelyezkedést nézve, az ellátatlan települések aránya Szabolcs-Szatmár-Bereg (15,4%) és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (14,4%) a legmagasabb. Öt megye (Fejér, Komárom-Esztergom, Tolna, Jász-Nagykun-Szolnok és Csongrád) 100%-osan ellátottnak tekinthető e szempontból (1. sz. térkép).

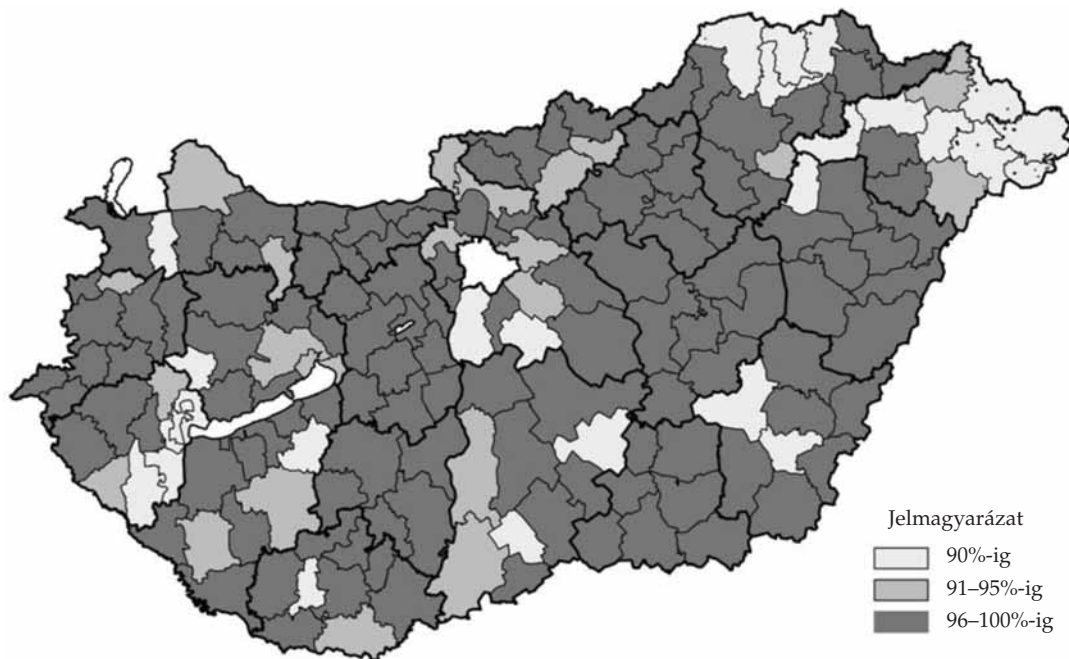
A kistérségi szintet nézve a kistérségek kétharmada (67,1%) teljesen lefedett (2. sz. tábla). A legrosszabb helyzetet az encsi, az edelényi, a szikszói, az abauj-hegyközi, a csengeri, a mátészalkai, valamint a sümegi és a jánosalmi kistérségben tapasztaltuk. A borsodi és szabolcsi kistérségek egy kivétellel a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség közé tartoznak; az önkormányzat kedvezőtlen gazdasági helyzete, a lakosság alacsonyabb iskolázottsága, a romák nagyobb aránya jellemzi őket. Hasonló, bár kissé kedvezőbb jellemzőkkel bír a szabolcsi tiszavasvári kistérség. Szintén a 33 leghátrányosabb helyzetű közé tartozik a jánosalmi kistérség is. A sorból kissé kilóg a sümegi kistérség, mint az egyetlen dunántúli. Kedvezőtlen ellátottsága feltehetően arra vezethető vissza, hogy egyrészt igen magas itt az aprófalvak aránya (a települések 71,4%-a), valamint a kistérség távol esik a megyeszékhelytől, a Balatontól és a főbb közlekedési útvonalaktól, gazdaságilag ha nem is lemaradónak, de stagnálóknak mondható⁴⁴. Mind-

42 Az egyéb funkciók együtt járását, mint polgármesteri hivatal, iskola, sport stb. szintén próbáltuk mérni, de tapasztalataink alapján erre más módszert kellene használni.

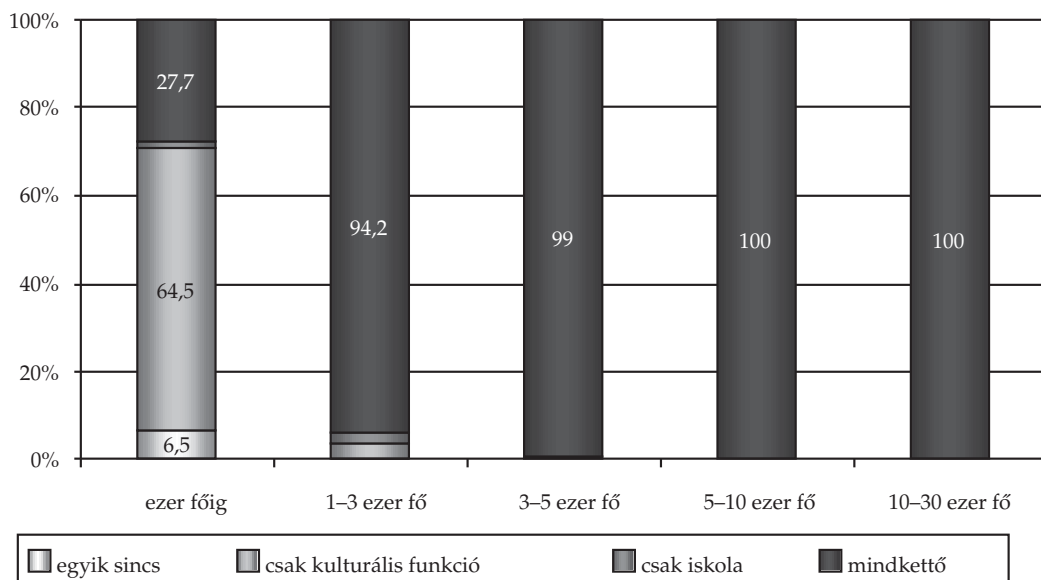
43 Megyei adatok: Melléklet 5. sz. tábla

44 http://www.kdrfu.hu/images/upload/strategiai_dok/altalanos_regionalis/kd_reg_teruletfej_prog_2003/1.ktet-bevezetshelyzetel.pdf

1. sz. térkép A kistérség településeinek hány %-án látnak el legalább egy funkciót a felmért 14 közül?

5. sz. ábra A településen van általános iskola/valamilyen kulturális funkció (%)

2. sz. tábla: A legtöbb teljesen ellátatlan településsel rendelkező kistérségek

Megye	Kistérség	Azon települések aránya, ahol egy funkció sincs a felmért 14-ből (%)
BAZ	encsi	44,4
BAZ	edelényi	38,3
Veszprém	sümegei	38,1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	csengeri	36,4
BAZ	szikszói	34,8
BAZ	abaúj-hegyközi	29,2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	mátészalkai	26,9
Bács-Kiskun	jánoshalmi	25,0
Békés	békéscsabai	20,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	tiszavasvári	20,0
Országos átlag		5,1

ehhez még hozzájárulhat a térség sajátos múltja: mint a rendszerváltás előtt hazánkban állomásozó szovjet hadsereg egyik fontos bázisa, elzárt területként kimaradt a fejlesztésekből. A békéscsabai kistérség rossz ellátottsága nem magyarázható a településszerkezettel vagy a hátrányos helyzettel, itt valószínűleg a megyeközpont elszívó hatásáról lehet szó.

A térképek értelmezéséhez: Budapest területe azért maradt fehéren, mivel ott – 30 ezer fő feletti település lévén – nem végeztünk felmérést. A kistérségi adatok minden esetben csak a 30 ezer fő alatti települések adatait tartalmazzák.

Érdeemes azt is megvizsgálni, hogy ahol nincs egy kulturális funkció sem, ott vajon működik-e általános iskola⁴⁵, ami részben helyettesíthetné az előbbieket. Az adatok alapján azonban azt kell mondanunk, hogy erre nemigen van mód, mivel kevés olyan hely van (1,4%), ahol nincs semmilyen kulturális funkció, iskola viszont igen (5. sz. ábra). Kissé több, 3,6% volt azoknak a településeknek az aránya, ahol egyik sem volt. Jóval nagyobb azon települések a csoportja, ahol csak valamilyen kulturális funkció van, iskola nincs. Iskolát is és kulturális intézményt is a 30 ezer fő alatti települések 58,5%-án találhatunk.

Ezer főnél húzható meg az a határ, ami felett nagy valószínűséggel mind oktatási, mind kulturális intézmény működik a településen. Az ezer fő alatti települések 6,5%-án nincs egyik sem, ez az arány az ezer-háromezer fő közöttiekénél már csak 0,2%.

Ahol iskola volt, általában minden kulturális intézmény nagyobb valószínűséggel fordult elő, a legnagyobb különbség a művészeti iskoláknál volt: az iskola nélküli települések 0,3%-án, az iskolával rendelkezők 15,4%-án működik ilyen intézmény.

4.1.3. A helyben elérhető funkciók száma

Az, hogy egy településen hány funkciót lehet helyben elérni, jóval erősebb társadalmi-gazdasági meghatározottságot mutatott, mint ha csak azt néztük, van-e valami, vagy nincs ($R^2 = 35,8\%$ vs. $5,3\%$ ⁴⁶). E kérdésnél már valóban a településnagyság bizonyult a legerősebb befolyásoló tényezőnek, ezt követte a településtípus, a lakosság iskolai végzettsége, majd az, hogy a településen élők hány %-a német nemzetiségű, mennyire számít előregedettnak a lakosság, mekkora a romák aránya. Az előregedettséget és a romák arányát kivéve valamennyi tényezővel pozitív irányban függött össze az elérhető funkciók száma: a városok, a nagyobb lélekszámú, iskolázottabb lakosokkal, magasabb arányú német nemzetiséggel rendelkező települések ellátottsága jobb, az előregedettebb vagy nagyobb roma lakosságúaké pedig rosszabb.

Az egyes funkciók ellátottságában mutatkozó területi különbségekről ld. a melléklet 4. számú táblázatát. A továbbiakban részletesen csak a közművelődési és a könyvtári funkció, valamint a nyilvános internet-elérés meglétét fogjuk vizsgálni.

46 Fenti értékek azt fejezik ki, hogy a modellbe bevont magyarázó változók a függő változó (jelen esetben az, hogy van-e a településen bármilyen funkció, illetve, hogy hány funkció elérhető) szórásának mekkora részét magyarázzák.

45 Adatforrás: OKM Statisztikai Osztály.

4.1.4. A települések alapszolgáltatásokkal való ellátottsága⁴⁷
Az alapszolgáltatásokhoz a művelődési házat/közösségi színteret, a könyvtárat és a nyilvános internet-elérési lehetőséget⁴⁸ soroltuk, mivel szerintünk ma ezek szükségességek leginkább a mindennapi élethez (ez sajnos nem jelenti azt, hogy minden településen elérhetőek lennének – éppen ezért is érdekes a mérésük).

Az alapellátottság indexének értékét úgy számítottuk ki, hogy ahány különböző szolgáltatás volt a településen, annyi pontot kapott (ennek megfelelően 3 volt a maximális pontszám).

Az alapellátottság mutatója aránylag kis különbségeket jelzett az egyes települések-térségek között (3. sz. tábla). Természetesen, ha nem csak a szolgáltatások meglétét vizsgáljuk, hanem azt is, hogy ezeket milyen tartalommal/szinten látják el, akkor jóval erősebb eltéréseket mutatott volna a településnagyság és az egyéb jellemzők szerint. A már a színvonalra is utaló szakember-ellátottságot – mint azt később látni fogjuk – jóval nagyobb különbségek jellemezték.

47 Megyei adatok: Melléklet 6. sz. tábla.

48 Az internetes közösségi teret és az e-Magyarország pontot összevonva vettük figyelembe.

3. sz. tábla: Alapellátottság – az index értéke (%)

	%
0 db	5,5
1 db	9,3
2 db	24,1
3 db	61,0
Átlag	2,4

4. sz. tábla: Az alapellátottság indexére ható tényezők⁵⁰

	Alapellátottsági index
Mekkora hányadot magyaráznak az adott változó szórásából az alábbi tényezők (R ²)	11,2%
Sztenderdizált együtthatók (β)	
Legalább 8 osztályt végzettek aránya a lakosságban ⁵¹	,156
Romák aránya a lakosságban	-,125
Településtípus	,112
Öregedési index	-,068
Lakosok száma	,066
Német nemzetiség aránya a lakosságban	*

*A modellben a változó hatása nem volt szignifikáns.

a) Milyen tényezők befolyásolják az alapellátottság szintjét

Az alapellátottság szintjét legerősebben a lakosság iskolázottsága befolyásolta, utána a roma népesség aránya következett. E tényezőkhez képest a település típusa és a lakosság száma, illetve elöregedtségének foka kisebb hatással bírt csak (4. sz. tábla).

b) Területi egyenlőtlenségek

Általában elmondható, hogy elsősorban a legkevesbé elterjedt szolgáltatás, a nyilvános internet-elérés differenciál a legjobban a megyék között.

49 Az elemzést lineáris regresszió modellel, stepwise módszerrel készítettük. Sztenderdizált együttható: értéke -1 és +1 között változhat és a kapcsolat erősségét fejezi ki, előjele pedig a magyarázott és a magyarázó változó közti kapcsolat irányát. Ha pozitív, akkor a magyarázó változó értékének növekedésével a magyarázott értéke is növekszik; negatív értéknél viszont az egyik növekedésével a másik csökken. Az iskolai végzettségnél látható pozitív előjel tehát azt jelenti, minél többen végeztek el legalább a 8 osztályt a település lakói közül, annál jobb lesz a település alapellátottsága.

50 A számításokat elvégeztük a legalább 8 osztályt végzettek aránya helyett a legalább érettségizettek, illetve a diplomával rendelkezők arányát használva, de az összefüggések erőssége akkor sem növekedett.

A megyei átlagokat nézve, a *legjobb alapellátottság* az alábbi megyékben van: Csongrád (2,9), Jász-Nagykun-Szolnok és Tolna (2,8-2,8), valamint Komárom-Esztergom, Vas, Hajdú-Bihar, Bács-Kiskun és Békés (2,7-2,7). Összességében véve, a kedvezőbb gazdasági helyzetben lévő és nem aprófalvas megyék szerepeltek jól. Vas megye az e tényezők alapján várhatóan jobban szerepelt, de kedvezőtlen szakember-ellátottsága miatt további vizsgálódást igényelne, hogy az intézmények megléte a gyakorlatban mit jelent. Adottságaihoz képest relatíve jól szerepelt Tolna megye is, ahol erős a könyvtári ellátási hálózat, s talán ettől nem függetlenül az internet-ellátottság is.

A *legkedvezőtlenebb ellátottságot Szabolcs-Szatmár (1,8), Nógrád (2,0), BAZ (2,1), Zala (2,2) és Győr-Moson-Sopron megyében (2,3) mértük. Győr-Moson-Sopron rossz helyezése meglepetésnek mondható, a megye kedvező gazdasági helyzete miatt.*

Elsősorban a rossz internet-ellátottság miatt került ide a megye, de a másik két szolgáltatás terén is csak átlagos teljesítményt nyújtott. BAZ és Szabolcs-Szatmár-Bereg ellátottsága mindhárom szolgáltatást illetően gyenge volt, míg Zalában és Nógrádban a művelődési ház hiánya húzta le a pontszámokat.

A kistérségek közötti különbségeket elemezve, szintén működnek a települési szinten tapasztalt differenciáló tényezők, mint a településméret és -típus, gazdasági helyzet, a lakosság iskolázottsága, előregedettségének foka. Mellettük viszont belép mint magyarázó tényező a települések egymáshoz való viszonya, kapcsolata. Így a *településméret és a társadalmi-gazdasági helyzet által várhatóan rosszabb helyzetet tapasztalunk az egyes nagyvárosok körül kialakult/alakuló agglomerációs gyűrűben.* Igen erős hatása van e szempontból Budapestnek, bár nem minden

5. sz. tábla: A legkedvezőtlenebb alapellátottságú kistérségek

Megye	Kistérség	Alapellátottsági index (átlag)
Veszprém	Sümegei	1,1
BAZ	Encsi	1,2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Csengeri	1,2
BAZ	Edelényi	1,3
BAZ	Szikszói	1,4
Zala	Zalakarosi	1,4
Nógrád	Bátonyterenyei	1,6
BAZ	Tiszaújvárosi	1,7
BAZ	Abauj-Hegyközi	1,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Fehérgyarmati	1,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Vásárosnaményi	1,7
Győr-Moson-Sopron	Pannonhalmai	1,8
Somogy	Tabi	1,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Ibrány-Nagyhalászi	1,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Kisvárdai	1,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Záhonyi	1,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Mátészalkai	1,8
Nógrád	Salgótarjáni	1,9
Nógrád	Rétsági	1,9
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Tiszavasvári	1,9
Zala	Nagykanizsai	1,9
Országos átlag		2,4

térségben egyformán. Ahol a helyi önkormányzatnak és lakosságnak ereje és igénye van az önálló intézmények fenntartására, ott ez kevésbé érvényesül, míg az inkább alvótelepüléseként funkcionálóban jobban (ld. Pilisvörösvár térségét). Jelentős elszívó hatásuk miatt a vidéki nagyvárosok közül kiemelnénk – a teljesség igénye nélkül – Gyórt, Sopront, Pécsét, de olyan kisebb városokat is, mint Vác. Az elszívó hatás erőssége nagyban függ a központi település és a többiek erőviszonyától: ahol a különbség nagyon nagy, ott ez a hatás különösen erősen érvényesülhet, a kiegyenlített erőviszony viszont inkább a saját intézményhálózat kialakítására sarkallhatja a településeket.

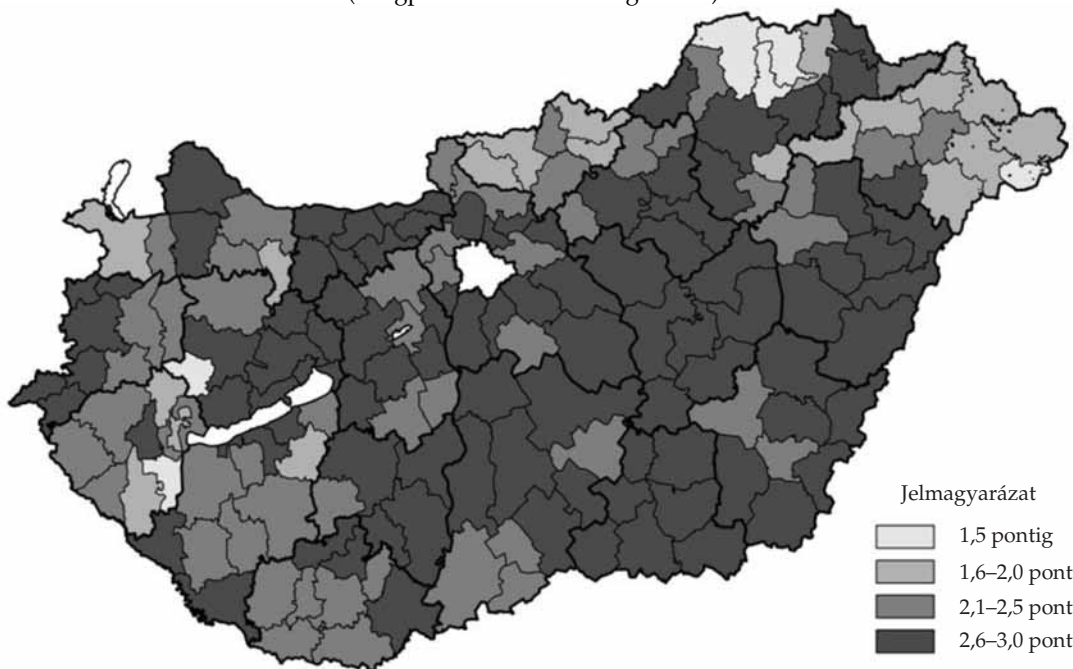
Az alapellátottság szintjét nagyban befolyásolja a települések együttműködési hajlandósága is. Ahol a kisebb települések hajlandóak részt venni a könyvtári ellátó rendszerben vagy intézményfenntartó társulásban, ott arányaiban több településen lehet helyben elérni az alapszolgáltatásokat.

Konkrétan az egyes kistérségeket nézve, a gyulai, csongrádi, hódmezővásárhelyi, kisteleki, mórhalmai, debreceni, hajdúböszörményi, hajdú-

szoboszlói, aszói, nagykátai, gyáli, érdi, jászberényi, karcagi, mezői, őriszentpéteri és a várpalotai kistérség ellátottsága volt teljesnek mondható. Igen rossz volt a Cserháthoz tartozó kistérségek (encsi, edelényi, szikszói, abaúj-hegyközi), a szabolcsi, a nógrádi kistérségek nagy részének, a nyugati országrészből pedig a sümegi, a zalakarosi, a nagykanizsai, a pannonhalmi és a tabi kistérség ellátottsága. Mivel e dunántúli kistérségek közül egy sem tartozott a leghátrányosabb helyzetű 33 közé, ezért külön megvizsgáltuk, mi indokolja rossz helyzetüket. A sümegi és a tabi kistérségben igen magas, több mint 70% az aprófalvak aránya, emellett ha a 8 osztályt végzetek arányában nem is, de a magasabb végzettségűek terén elmaradnak az országos átlagtól. A pannonhalmi kistérség lakóinak nagy része – helyi munkalehetőség hiányában – Győrbe ingázik, ezért feltehetően művelődési igényeiket is inkább ott elégítik ki. A nagykanizsai és a zalakarosi kistérségnél több tényező játszhat közre: az aprófalvak viszonylag nagy aránya, a relatíve kedvezőtlen gazdasági helyzet, a romák viszonylag magas, s az érettségizettek-diplomások alacsony aránya (5. sz. tábla és 2. sz. térkép).

2. sz. térkép

A 3 alapfunkció ellátottsága
(művelődési ház/szintér, könyvtár és internet-elérés)
(átlagpontoszámok kistérségenként)

4.1.5. Turisztikai index

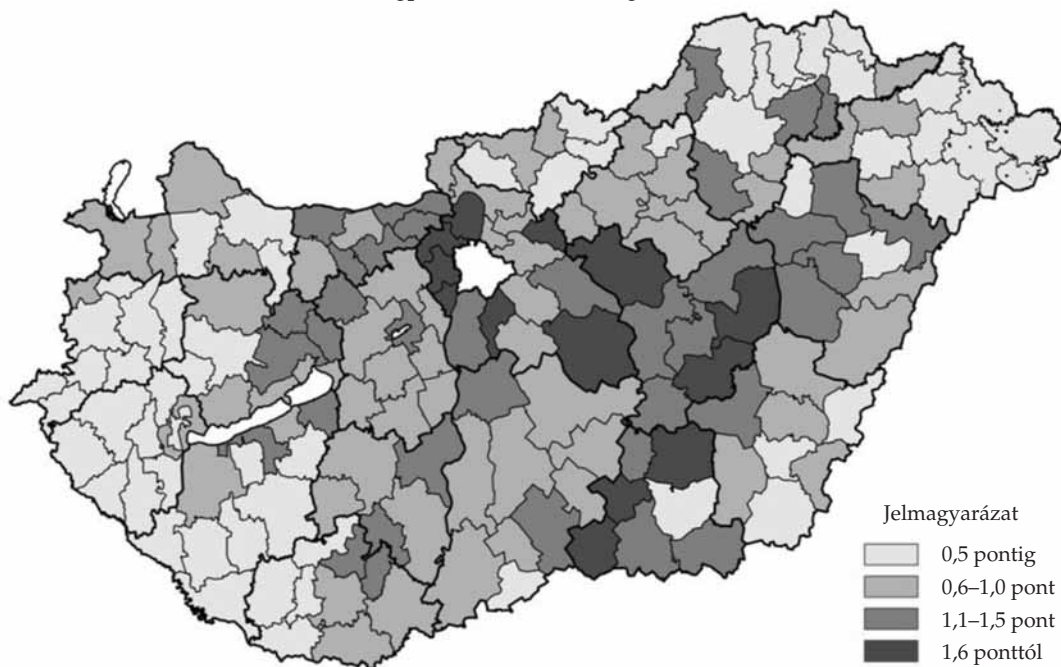
A – főleg a helyi lakosságnak szóló szolgáltatásokat mérő – alapellátottsági index mellett megpróbáltunk egyfajta turisztikai indexet is számolni. A változóba a galériát/kiállító termet, a táborhelyeket, a tourinform irodákat, a múzeumokat és a tájházakat/helytörténeti gyűjteményeket vontuk be.

Várakozásaink szerint a turisztikai index ott mutatott volna magas értékeket, ahol sok turista jár. Összevetve azonban a kapott eredményeket (3. sz. térkép) néhány, az idegenforgalom területi eloszlását jellemző adattal (vendégéjszakák száma, üdülőkörzetek – 4. és 5. sz. térkép), meg kellett állapítanunk, hogy igen gyengén függnék csak össze. Ez alapvetően két okra vezethető vissza: egyrészt nem azt mértük, amit szerettünk volna. A galéria/kiállító terem, de főleg a tájház/helytörténeti gyűjtemény és a múzeum is a helyi identitás fontos eleme lehet; csak a konkrét településnél lehet megállapítani, hogy melyik funkciójuk dominál. Másrészt *nem mértünk*

fel olyan tényezőket, amelyek akár komolyabb infrastruktúra nélkül is a turizmus fontos elemeit képviselhetik: a fesztiválokat-programokat. Harmadrészt, egy-egy nagyobb településszámú kistérségnél az alacsonyabb pontszámot kapó települések lehúzzhatják az egész kistérség értékét. A két mutató ilyen nagyfokú eltérése azonban mégis rámutat több fontos dologra. Az egyik az, hogy több, turisztikailag kiemelt területen az általunk mért, a kulturális turizmusban potenciálisan fontos szerepet betöltő szolgáltatások alig vannak jelen. Nagy valószínűséggel nem ezek fogják jelenteni egy település fő vonzerejét, de például egy fürdőváros esetén fontos kínálatbővítő funkciót tölthetnének be. Bár nem ezeknek a szolgáltatásoknak a hiányosságai jelentik a balatoni turizmus fő problémáját (rövid a szezon, rossz idő esetén nincs mit csinálni), mégis hozzájárulhatnak ahhoz. A másik, hogy ezek a funkciók általában pontszerűen vannak jelen: egy-egy településen koncentrálódnak, pedig a megfelelő turisztikai kínálat kialakításához a fő attrakció környékén sem árt további látnivalókat nyújtani.

3. sz. térkép

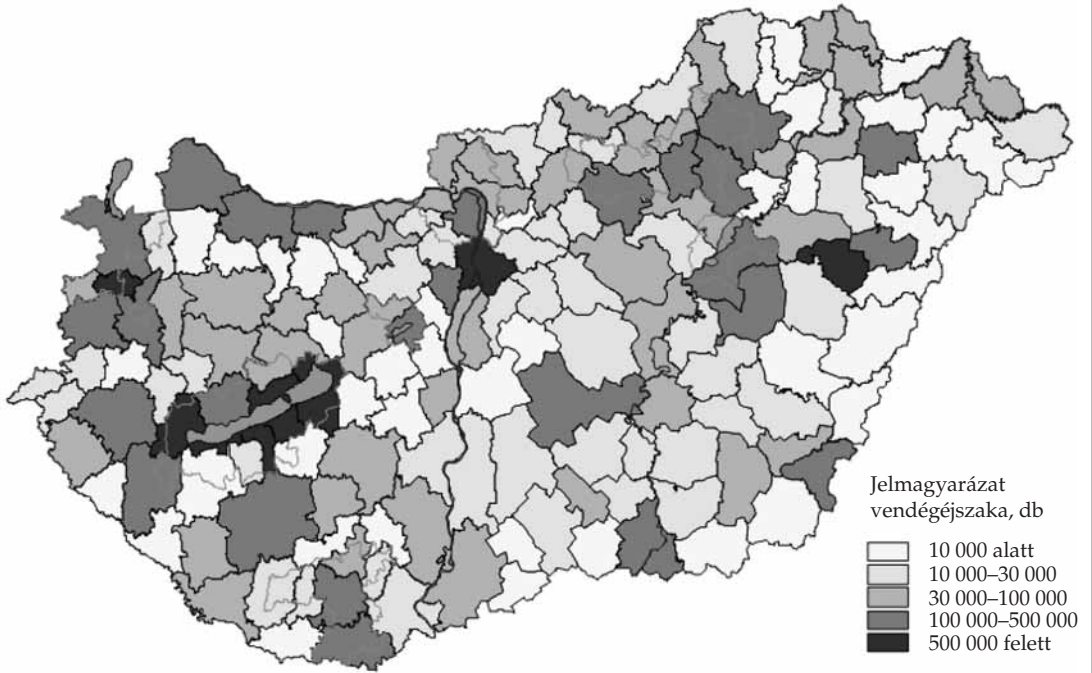
Turisztikai index
(múzeum, tájház/helytört. gyűjt., galéria, tábor, tourinform iroda)
(átlagpontszámok kistérségenként)

A 25. oldal két térképének forrása: Az Országgyűlés 97/2005. (XII. 25.) OGY. határozatával elfogadott jelentés a területi folyamatok alakulásáról és a területfejlesztési politika érvényesüléséről, 2005.⁵¹

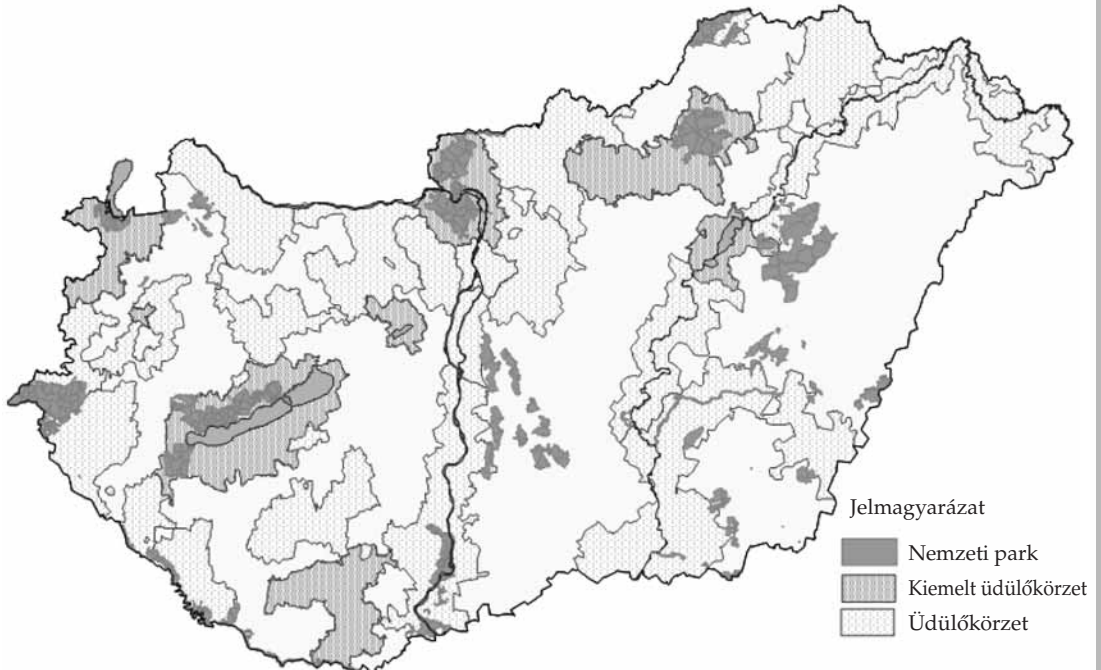
4. sz. térkép

Vendégéjszakák száma, 2002

5. sz. térkép

Vendégéjszakák száma, 2002

4.1.6. Az egyes alafunkciók lakossági igénybevétele és az intézményi ellátottság

Az alábbi fejezetekben a három, általunk az alapelátáshoz sorolt funkció, a művelődési ház/szintér, a könyvtár és a nyilvános internet elérés intézményi ellátottságának jellemzőit fogjuk kifejteni. Előtte azonban bemutatjuk egy másik kutatás⁵² alapján lakossági igénybevételek jellemzőit.

52 „Magyarország kulturális állapota az EU csatlakozás küszöbén”. A kutatás kérdőíves megkérdezés módszerével zajlott, az adatok a 14-70 éves lakosság véleményét reprezentálták. Az adatfelvétel 2003. október-novemberben történt. A kutatás eredményei a „Találkozások a kultúrával” c. sorozatban jelentek meg.

A lakossági megkérdezés szerint a 30 ezer fő alatti települések lakosságának 57,6%-a volt az utóbbi 12 hónapban művelődési házban, s 32,4%-uk könyvtárban. Internetezni teleházban vagy internet cafében 2,8%-uk szokott (az eltérő kérdésfeltevés miatt itt nem tudtuk az utóbbi 12 hónapban ezt a tevékenységet folytatók arányát kiszámítani).

Mind az iskolai végzettséget, mind pedig az életkort tekintve a művelődési házak igénybevétele a „legdemokratikusabb”, itt a legkisebb a különbség a csak általános iskolát végzettek és a diplomások, illetve a fiatalok és az idősök között (6. sz. tábla). A legmarkánsabb különbségeket e téren a teleházak látogatásánál tapasztaltuk. A településnagyságnál azt az eredményt kaptuk, hogy a művelődési házakat a

6. sz. tábla: Volt művelődési házban/könyvtárban az utóbbi 12 hónapban, illetve legalább havonta jár teleházba/internet caféba internetezni (%)

	Művelődési ház	Könyvtár	Teleház/internet café
Iskolai végzettség			
8 általános	42,8	11,2	0,3
Szakmunkásképző	59,3	27,5	1,7
Érettségi	64,2	39,0	3,8
Diplomás	71,9	59,7	2,9
Tanuló	78,9	80,7	10,5
Kor			
14–17 évesek	73,7	76,4	9,6
18–29 évesek	64,9	45,1	6,7
30–39 évesek	62,5	38,1	1,7
40–49 évesek	54,0	24,9	0,7
50–59 évesek	55,5	13,7	0,0
60–70 évesek	36,5	11,0	0,0
Településtípus			
Község	57,8	29,2	2,5
Város	57,2	37,9	3,2
Településnagyság*típus			
Ezer fő alatti község	70,8	29,2	1,9
1–3 ezer fős község	69,0	31,0	3,3
3–5 ezer fős község	73,7	26,3	1,3
5–10 ezer fős község	73,6	26,4	3,1
10 ezer fő alatti város	61,9	38,1	2,6
10–30 ezer fős község/város	62,8	37,2	3,1
Országos átlag	57,6	32,4	2,8

kisebb településeken élők inkább látogatják, mint a nagyobbakban lakók. Ez a könyvtárról és az internetről már korántsem mondható el: a nagyobb településeken élők közül kissé többen veszik igénybe ezeket.

A művelődési házakat inkább látogatják a kisebb településeken élők, míg az ellátottság a nagyobb településeken egyértelműen jobb. A könyvtárnál, melyet inkább a nagyobb települések lakói vesznek igénybe, a szolgáltatás a kistelepüléseken majdnem olyan arányban érhető el, mint a nagyobbakon. Ugyanezt elmondhatjuk a településtípussal, az iskolai végzettséggel és az életkorral kapcsolatban is: a művelődési ház ellátottság a könyvtárnál gyengébb a lakossági felmérés adatai alapján potenciális használnak számító előregedett, alacsony iskolai végzettségű lakosokkal bíró községekben (6. sz. ábra).

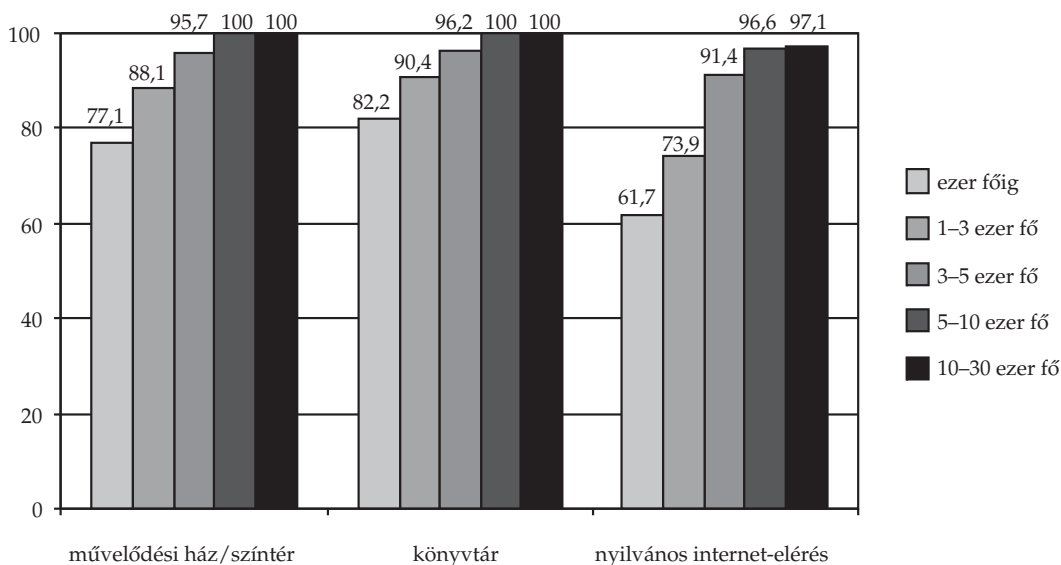
Most már visszatérve az intézmény ellátottság-hoz, mindhárom funkcionál (művelődési ház/szintér, könyvtár, nyilvános internet-elérés) a különbségekből igen keveset magyaráztak a modellbe bevont tényezők. Ez egyrészt arra utal, hogy lehetnek más fontos, de kimaradt tényezők, másrészt pedig arra, hogy az igazán jelentős különbségek nem a funkciók meglétében, hanem tartalmukban, színvonalukban jelentkeznek.

Mindazonáltal az eredményekből így is kiderül, hogy a könyvtári szolgáltatásnál jelentkező különbségekből magyarázzák a legkevesebbet a modell változói. Ez véleményünk szerint a kistelepülések ellátását segítő kistérségi ellátó rendszerek kiépülésére vezethető vissza.

Mindhárom funkció meglétére a lakosság iskolai végzettsége van a legnagyobb hatással: minél nagyobb a legalább 8 osztályt elvégzettek aránya, annál inkább valószínű, hogy a településen helyben elérhetőek (7. sz. tábla). Szintén fontos a romák aránya: minél többen élnek a településen, annál kevésbé valószínű, hogy az adott intézmény előfordul. A lakosság száma a művelődési háznál és a könyvtárnál számít: a nagyobb települések jobban ellátottak. Az internetnél a település nagyság helyett a településtípus és a lakosság előregedettségének foka eredményez nagyobb magyarázó erőt. A településtípus és az előregedettség foka a művelődési háznál is számít, emellett még a német nemzetiség aránya van, ha nem is túl nagy, de mégis szignifikáns hatással: minél magasabb, annál valószínűbb az intézmény jelenléte.

Megjegyezzük, hogy ha a modellbe az önkormányzat anyagi helyzetét kifejező szociális kiadá-

6. sz. ábra A település nagysága és ellátottsága közötti összefüggés a művelődési ház/szintér, a könyvtár és a nyilvános internet-elérés esetében

7. sz. tábla: A három funkció meglétét befolyásoló tényezők erőssége⁵⁴

	Művelődési ház/szintér	Könyvtár	Nyilvános internet-elérés
Mekkora hányadot magyaráznak az adott változó szó-rásából az alábbi tényezők (R ²)	7,4	5,1	6,6
Sztenderdizált együttthatók (β)			
Legalább 8 osztályt végzettek aránya a lakosságban	,123	,131	,101
Romák aránya a lakosságban	-,106	-,089	-,082
Lakosok száma	,049	,088	*
Településtípus	,059	*	,164
Öregedési index	-,099	*	-,053
Német nemzetiség aránya a lakosságban	,050	*	*

*A modellben a változó hatása nem volt szignifikáns.

sok arányát vonjuk be a lakosság iskolai végzettsége helyett, annak hasonlóan erős hatása van. A két tényező egymással szorosan összefügg, ezért ennél a többváltozós elemzési módszernél csak egyikük kerülhetett be a modellbe.

4.1.7. Művelődési házak/közösségi színterek

Bár távol áll tőlünk, hogy a közművelődést a művelődési házakkal/színterekkel azonosítsuk, jelen kutatásban csak az intézmények meglétét-nemlétét tudtuk vizsgálni. Intézmény nélkül is lehetséges egy településen élénk közösségi és kulturális élet, s az épület/intézmény megléte sem garantálja az aktivitást, de mindenesetre lehetőségét biztosít.

A művelődési ház/szintér-ellátottság jelenlegi szintjét, a tapasztalható egyenlőtlenségeket nagyban befolyásolják az intézményrendszer kialakulásának körülményei⁵⁴. Bár a szakfelüyeleti jelentéseket nem tekinthetjük reprezentatív mintának⁵⁵, intézményrendszerünkre érvényes megállapításként fogadhatjuk el azt, hogy benne még mindig nagy számban vannak jelen az 1950-60-as években politikai akaratra indult művelődési ház

építési hullám eredményei⁵⁶. A rohammunkában felhúzott vagy átalakított művelődési házak nagy részével már ekkor is komoly gondok adódtak, jelentős részüket nem ültette meg a kor igény szintjét, illetve kialakításuk (nagyszerű művelődési házak klubhelyiségek nélkül) nem volt funkcionális. Később a források megfogyatkozásával, a centralizációs törekvések erősödésével a források egyre inkább a nagyobb, a hierarchiában magasabb szinten álló településekre (járásai székhelyek, közös tanácsú települések székhelye, stb.) koncentráltak, így a kisebb települések lemaradása egyre fokozódott. A rendszerváltással a korábbi fenntartók (nagyüzemek, téések) egy részének megszűnésével a művelődési házak, kultúrtermek száma is csökkent. Az azóta eltelt években bár épültek új művelődési házak, ezek súlya viszonylag csekély. Bár a művelődési házak felújítására (jóval kisebb mértékben újak építésére) vannak pályázati források, ezeket – vizsgálataink alapján legalábbis az utóbbi hat évben – meglehetősen erősen befolyásolja a választási ciklus: a választási évben (kisebb mértékben még egy évvel előtte is) megugrik a pályázati források nagysága⁵⁷. A pályázatok elsősorban a beruházá-

53 Az elemzést lineáris regresszió modellel, stepwise módszerrel készítettük.

54 Koncz Gábor: Művelődési otthonok: komplex elemzés. 1945-1985. Avagy: „a jó gyakorlat törvényre emelését gyorsítsuk meg”. SZÍN 7. évf., 2002/1-2., pp 15-54.

55 Meg kell jegyeznünk, hogy nem is ennek igényével, hanem egyéb szakmai szempontok szerint választja-választotta ki a minisztérium a vizsgálandó intézményeket-településeket.

56 Kovalcsik József: A kultúra csarnokai (A közösségi művelődés színterei – utópiák, mozgalmak, társadalomszervezés: a művelődési otthonok kialakulása) III. A társadalmi-kulturális tevékenységek színterei a felszabadulás után, Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1987.

57 Hatástanulmány a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény közművelődést érintő szabályozásairól, 2009. Kutatásvezető: G. Furulyás Katalin.

sokat, az infrastruktúra felújítását-megteremtését támogatják, amit mindenképpen indokoltnak kell tekintenünk a közművelődési infrastruktúra leromlott állapota miatt, melyet a szakfelügyeleti jelentések, illetve egy saját, folyamatban lévő kutatásunk⁵⁸ adatai is mutatnak. Kevésbé jut pályázati forrás viszont a működésre (kivéve a rendezvényeket-fesztiválokat), különösen pedig a szakemberekre. Kérdéses, hogy a felújított művelődési házakat/színtereket a ma még ebben fő szerepet játszó önkormányzatok fent tudják-e tartani, s főleg működtetni⁵⁹.

A kulturális törvény a városok számára kötelezően előírja közművelődési intézmény, a községek számára pedig szintér biztosítását⁶⁰, a nem teljesítésre viszont nem ír elő szankciót. Az adott település önkormányzatának és az egyéb szereplőknek – lakosság, civil szervezetek, gazdálkodó szervezetek – teherbíró képessége és nem utolsósorban szándékai döntik el a szolgáltatás tartalmát és színvonalát. Komoly gondot jelent mind a szakma érdekérvényesítése, mind a művelődési házak számbavétele szempontjából, hogy a törvény nem határozza meg, milyen feltételek esetén tekinthető valami közművelődési intézménynek vagy színtérnek.⁶¹

58 MMIKL Kutatási Főosztály, „Művelődési házak/színterek építése/átépítése”.

59 Üdítő kivételt jelent ez alól az éppen döntési folyamat közepén tartó, az ún. IKSZT-k (integrált szolgáltatói terek) létrehozását célzó pályázat, mely az első három évben a működést is támogatja, illetve a 2008-as Közkincs program, mely a kistérségi közművelődési-műzeumi referensek foglalkoztatására is kiterjed.

60 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről, 78. § (2) bekezdés.

61 Ld. a kulturális törvény 1. számú mellékletét:

„p) Közművelődési intézmény: a lakosság közösségi közművelődési tevékenységéhez erre a célra alapított, fenntartott, működtetett, megfelelő szakmai, személyi, infrastrukturális feltételekkel és alapító okirattal rendelkező költségvetési szerv vagy egyéb fenntartású intézmény.

s) Közösségi szintér: a helyi lakosság rendszeres vagy alkalmi közművelődési tevékenységének, a lakosság önszerveződő közösségeinek támogatása érdekében önkormányzati fenntartásban, önkormányzatok társulásában, vagy közművelődési megállapodás alapján működtetett, erre a célra alkalmassá tett és üzemeltetett, adott helyen rendszeresen működő intézmény vagy egyéb jogállású létesítmény (helyiségegyüttes, épület).”

Kutatásunkban nemcsak a törvényi előírások, hanem a *szakmai konszenzus hiányával*⁶² is szembe kellett néznünk. Emiatt a számbavételkor két módszert használtunk. Az első esetén azt mértük fel, van-e művelődési ház/szintér a településen. A második esetén arra kérdeztünk rá, hogy az adott településen a közművelődési funkciót ellátottnak lehet-e tekinteni vagy sem, s ha igen, akkor helyben látják el, vagy más településtől kapják a szolgáltatást. A besorolást mindig a terepmunkát végző közművelődési szakember végezte, s ez az eltérő feladatértelmezések miatt befolyásolhatta az eredményeket. Kérdéses, hogy mi alapján gondolták a válaszadók/kérdezők, hogy ellátatlan a közművelődési funkció: nincs szakember, nincs nyitva az épület, nincs benne program, nincs benne látogató-érdeklődő, nincs elég pénz a költségvetésben. Mindenesetre, a két adat között nem volt nagy eltérés, legalábbis országos szinten (az első módszer szerint a lakosok 94,0%-a, a második alapján 91,2%-a tekinthető ellátottnak).

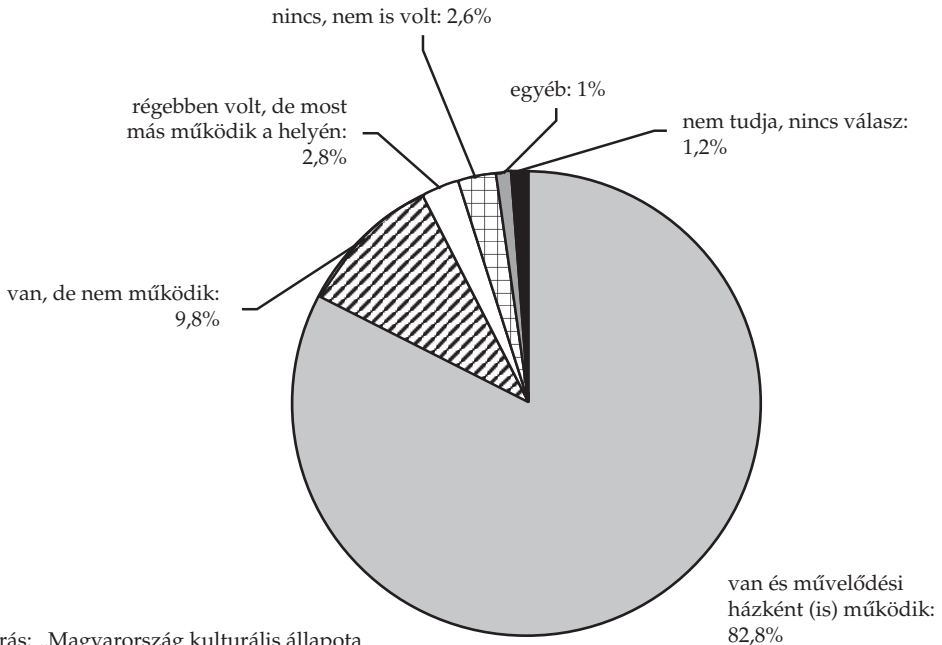
Bármilyen enyhe kritériumok felállítása esetén az ellátottságról jóval kedvezőtlenebb képet kaptunk volna, ha talán nem is annyira, mint az 1968-as besorolási rendeletnél, amikor is az összes működő egység csupán 65%-a felelt meg a követelményeknek⁶³. Mindenesetre, a használók véleményét figyelembe véve (s erre, ha korlátozott mértékben is, de a korábban már hivatkozott lakossági felmérés lehetőséget kínál), akkor a kép sokkal kedvezőtlenebb. A lakossági megkérdezés szerint a 30.000 fő alatti településen élők csupán 82,8%-a gondolja úgy, hogy a lakóhelyén működik művelődési ház (7. sz. ábra), szemben a mostani kutatási eredményeinkkel, melyek alapján az ellátott településeken élő lakosság aránya 91,2-94,0%-ot tesz ki. Mindezek alapján leszögezhetjük, hogy *kutatásunk a lakossági megítélésnél kedvezőbb képet fest az ellátottságról, az eltérés nem annyira az épület hiányára, hanem a működésbeli hiányosságokra vezethető vissza*.

62 Meg kell jegyeznünk, hogy a szakma részéről voltak törekvések a településnagyságtól-típustól függő minimum követelmények meghatározására, ámde ezek abba maradtak, az attól való félelemben, hogy az azoknál jobb feltételeket nyújtó önkormányzatok az előírt minimumra fogják csökkenteni támogatásukat, mondván, annyi a kötelező.

63 Koncz uo.

7. sz. ábra

Van-e/volt-e itt a településen működő
művelődési ház/közösségi ház/művelődési központ? (%)
Bázis: 30 ezer fő alatti településen élők

Adatforrás: „Magyarország kulturális állapota az EU csatlakozás küszöbén” c. kutatás, 2003.

b) *Területi egyenlőtlenségek a művelődési házaknál/szintereknél*

Országos átlagban a települések 83,8%-án volt művelődési ház /szintér. A megyei szintet nézve⁶⁴, Nógrád (53,1%), Zala (57,3%), Szabolcs-Szatmár-Bereg (65,4%), valamint Borsod-Abauj-Zemplén megye (77,7%) szerepelt a legrosszabbul. A legjobb ellátottságot Jász-Nagykun-Szolnok (96,1%), Vas (96,3%), Tolna (97,2%), Heves (97,5%), Csongrád (98,3%) és Komárom-Esztergom megyében (100,0%) találtuk. Azt tudjuk elismételni, amit az alapellátottságnál már leírtunk: az aprófalvas településszerkezetű, rosszabb gazdasági helyzetben lévő megyék általában kedvezőtlenebb ellátottságúak. Vas megyének településszerkezetéhez képest igen kedvező a helyzete. További vizsgálatot igényel azonban, hogy az intézmények megléte mit jelent a gyakorlatban, mivel itt az egyik legrosszabb a szakember-ellátottság. Baranya megye településszerkezetéhez képest elég jól szerepelt (92,0%),

64 Ld. Melléklet 4. sz. tábla.

feltevésünk szerint ez részben a relatíve elterjedt intézményfenntartó társulásoknak (5,7% vs. 2,1%) és non-profit működtetésnek (7,3% vs. 5,3%) köszönhető. Győr-Moson-Sopron megye kedvező gazdasági helyzete ellenére is az országos átlag alatt szerepelt.

Ahogy korábban leírtuk, az ellátottságot kétféle módon mértük: 1) van-e művelődési ház/szintér a településen, 2) ellátott-e a funkció a kérdező szerint. A funkciót a települések 22%-án tartották ellátatlannak a kérdezők, a települések 8,6%-án annak ellenére, hogy volt művelődési ház/szintér.

A funkció ellátottságát erősebben (de még mindig viszonylag kis mértékben) határozzák meg a számítási modellbe bevont tényezők, mint az intézmény meglétét (8. sz. tábla). Nő a településtípus hatása: a városok e szempontból előnyösebb helyzetben vannak. A funkció ellátottsága szempontjából érdekes módon nem számít a lakosság nagysága (ha a többi tényezőt is figyelembe vesszük).

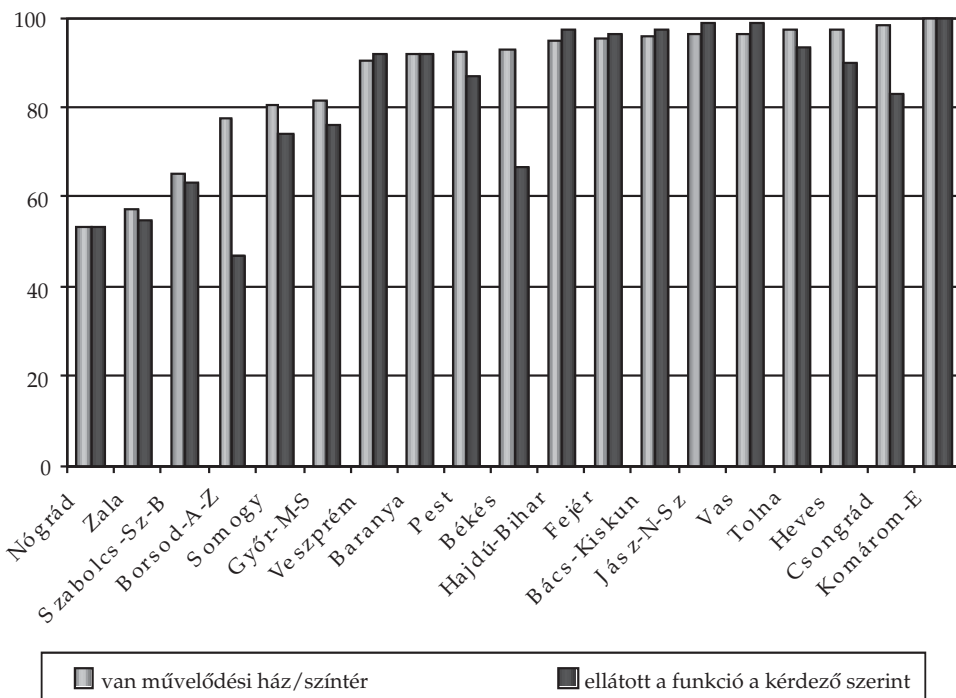
8. sz. tábla: Az ellátottságra ható tényezők

	Van művelődési ház	Ellátott a funkció
Mekkora hányadot magyaráznak az adott változó szórásából az alábbi tényezők (R^2)	7,4	10,9
Sztenderdizált együtthatók (β)		
Legalább 8 osztályt végzettek aránya a lakosságban	,123	,161
Romák aránya a lakosságban	-,106	-,129
Öregedési index	-,099	-,120
Településtípus	,059	,117
Német nemzetiség aránya a lakosságban	,050	,076
Lakosok száma	,049	*

*A változó hatása nem volt szignifikáns.

8. sz. ábra

A települések hány %-án volt ellátott a közművelődési funkció a művelődési ház megléte, illetve a funkció ellátottsága szerint (%)

A művelődési ház meglétét, illetve a funkció ellátottságát megyei szinten nézve az utóbbi módszer szerint általában pár százalékkal rosszabb eredményt kaptunk⁶⁵. Három megyénél találtunk nagyobb eltérést. *Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés és kisebb mértékben Csongrád esetén a kérdezők a művelődési ház megléte ellenére sok esetben ellátatlannak ítélték a közművelődési funkciót* (8. sz. ábra).

A két mérőszámot (a művelődési ház/szintér megléte, illetve a funkció ellátottsága) összehasonlítva, Békés és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében szinte minden kistérségben jóval rosszabb eredményt kaptunk az utóbbit használva. Kérdés, hogy

65 Melléklet 7. sz. tábla.

itt valóban ekkora a fantomházak aránya, vagy esetleg a felmérést végzők voltak túl „szigorúak”.

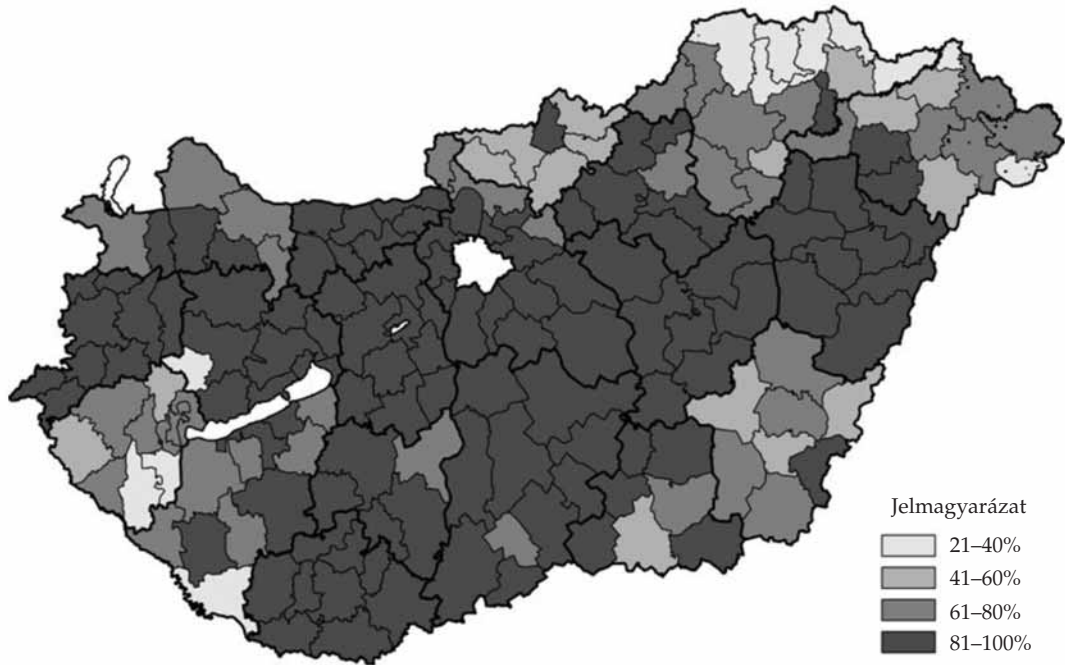
Több, gazdaságilag fejlettebb megyében a megyeszékhely vagy más nagyváros agglomerációja szerepelt rosszabbul (szegedi, hódmezővásárhelyi, aszódi, váci, egri, győri). Rajtuk kívül még Somogyban a barcsi, Szabolcs-Szatmárban a csengeri, Békésben a szarvasi és a sarkadi kistérségnél tapasztaltunk nagyobb arányban „fantomházakat” (9. sz. tábla és 6. sz. térkép).

A települések vizsgálata mellett mindkét módszer szerint kiszámítottuk az ellátatlannak számító lakosság arányát és számát is: az ellátatlan lakosság aránya 6,0-8,8% közötti. Az arányok azért alacsonyabbak a települési szintnél tapasztaltaknál,

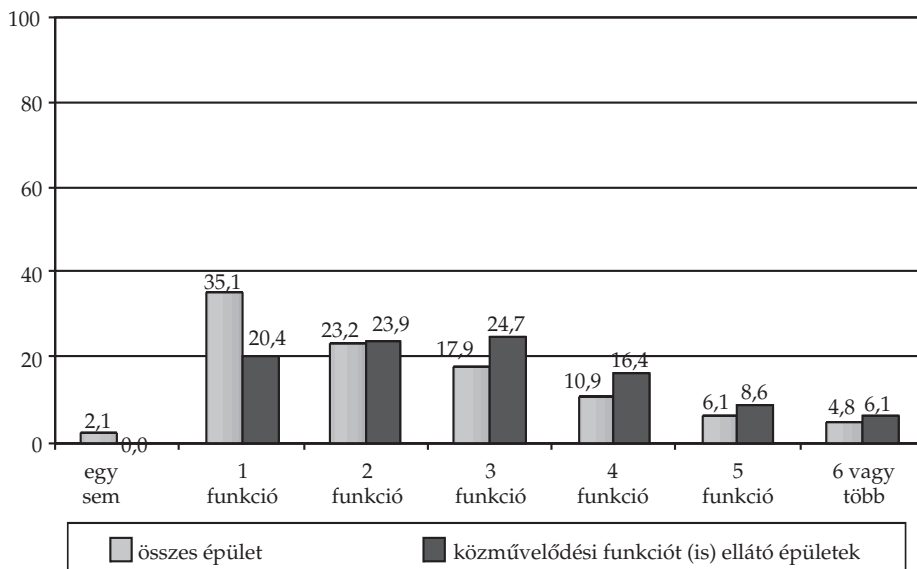
9. sz. tábla: A legkedvezőtlenebb ellátottságú kistérségek (a települések hány %-án nem ellátott a funkció)

Megye	Kistérség	A települések hány %-án nem ellátott a funkció
BAZ	Edelényi	85,1
Zala	Zalakarosi	78,9
BAZ	Encsi	77,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Csengeri	72,7
BAZ	Bodrogközi	70,6
BAZ	Szikszói	69,6
Veszprém	Sümegei	66,7
Somogy	Barcsi	65,4
Zala	Nagykanizsai	65,4
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Záhonyi	63,6
BAZ	Sátoraljaújhelyi	63,2
BAZ	Abaúj-Hegyközi	62,5
Nógrád	Bátonyterenyei	57,1
Nógrád	Salgótarjáni	56,5
BAZ	Tiszaújvárosi	56,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyírbátori	55,0
Békés	Sarkadi	54,5
Nógrád	Pásztói	53,8
Zala	Lenti	52,9
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Kisvárdai	52,4
Békés	Szarvasi	50,0
BAZ	Sárospataki	50,0
Zala	Zalaszentgróti	50,0
Országos átlag		22,0

6. sz. térkép A kistérség településeinek hány %-án ellátott a közművelődési funkció?

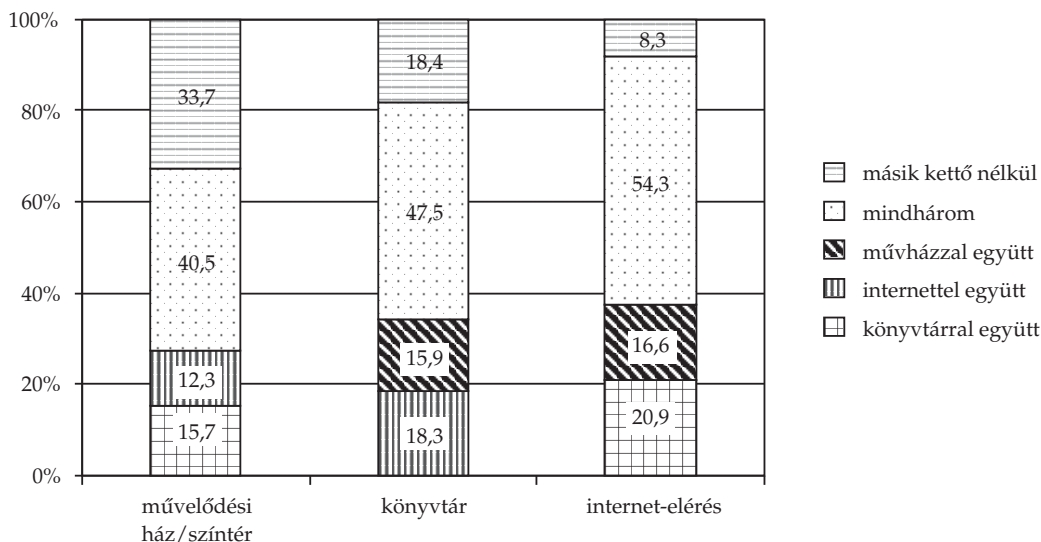

9. sz. ábra Hány funkció érhető el egy helyen (egy épületben)? (%)

10. sz. ábra

A művelődési ház/szintér, a könyvtár és az internet-elérés milyen mértékben jelenik meg együtt, illetve külön-külön?

mert általában kis lélekszámú településekről van szó. Abszolút számban nézve, az ellátatlan lakosság nagysága 380-524 ezer fő közötti (a lakossági felmérés adataiból ítélve még a nagyobb érték is jobb képet mutat a lakosság által érzékeltnél).

c) A művelődési háznak (is) helyet adó épületekben hány funkció működik

A közművelődési funkciónak (is) helyet adó épületek csupán egyötöde (20,4%) volt egyfunkciós (ez is csak akkor, ha csak a kulturális funkciókat nézzük, a többi, mint pl. polgármesteri hivatal, sport, stb. nem), a többi a közművelődés mellett minimum még egy kulturális funkcióval ellátott. Egynegyedük (23,9%) két, újabb negyedük (24,7%) pedig három funkciónak adott otthont. Egyhatodik (16,4%) négyfunkciós volt, a többi (14,7%) pedig még több funkcióval látott el.

Az összes épületet nézve azt tapasztaljuk, hogy a közművelődési funkcióval (is) ellátó épületek között az átlagosnál kevesebb az egyfunkciós (9. sz. ábra). Az egyfunkcióság a múzeumok, tájházak, valamint a művészeti iskolák között fordul elő gyakrabban.

Külön vizsgáltuk, hogy a három legerjedtebb funkció, a művelődési ház/szintér, a könyvtár és az internet-elérés mennyire jelenik meg egy épületben, a lakosság számára együtt elérhetően. A három funkció gyakran jelenik meg együtt (10. sz. ábra). Kedvezőtlen viszont a közművelődés szempontjából, hogy a művelődési ház/közösségi szintér a könyvtárnál

ritkábban jár együtt internet-elérés lehetőségével (52,8% vs. 65,8%). Ez részben arra vezethető vissza, hogy a művelődési házból/szintérből még kisebb településeken is több lehet, s előfordulhat, hogy közülük csak egy rendelkezik internet-eléréssel. Márpedig ez az a funkció, amely elősegítheti a fiatalok bevonását a művelődési házakba – ezen belül is különösen azokat, aki hátrányos helyzetük miatt otthon nem engedhetik meg maguknak a számítógépet.

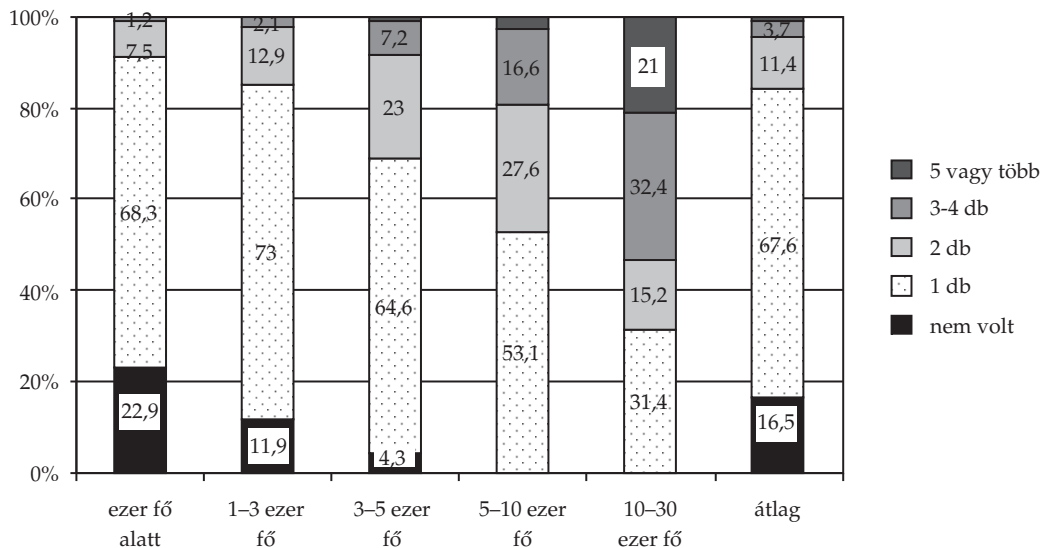
d) Egy településen hány művelődési ház/szintér van?

A települések kétharmadán (67,6%) egy művelődési ház/közösségi szintér van, bő tizedén (11,4%) kettő, 3,7%-án három vagy négy, ennél több pedig csupán a települések igen kis hányadán fordul elő (0,9%).

A művelődési házak/szinterek száma a településnagysággal erősen nő (11. sz. ábra), míg az ezer fő alatti települések nagy részén nincs művelődési ház (22,9%) vagy csak egy van (68,3%), ennél több pedig nem egész tizedüknél (8,7%), addig a 30 ezer fő feletti egyharmadán van csak egy (31,4%), s ötödükön még négyenél is több (21,0%). Érdekesképpem említenénk meg, hogy a legtöbb művelődési ház/szintér Mohácson és Komlón van: előbbin tizenháromat, utóbbin tizenegyet számoltak össze kérdezőink. Mindkét településen a művelődési ház/szintér gyakran más kulturális (könyvtár, mozi, színház, stb.) vagy egyéb intézményhez (iskola, önkormányzati iroda) kapcsolatosan jelenik meg. A magas számra a települési önkor-

11. sz. ábra

Hány helyen (épületben) lehet elérni
a közművelődési funkciót a településen? (%)

10. sz. tábla: Művelődési házak/szinterek fenntartó szerinti megoszlása

	%
Települési önkormányzat	88,6
Non-profit szervezet	4,2
Közös fenntartású	2,2
For-profit szervezet	1,4
Megyei önkormányzat	0,9
Egyház	0,5
Kisebbségi önkormányzat	0,4
Szakszervezet	0,0
Egyéb	1,3
Nincs adat	0,5
Összesen	100,0

mányzat melletti egyéb fenntartók aktivitása is magyarázat lehet: Mohácson a non-profit szervezetek négy intézményt tartanak fent, Komlón a kisebbségi önkormányzat pedig kettőt, s mindkét városban for-profit szervezet is megjelenik fenntartóként.

e) Művelődési ház/közösségi színtér és iskola

A 30 ezer fő alatti települések 9,6%-án nem volt sem iskola, sem művelődési ház/közösségi színtér. Csak művelődési házat/színteret 30,5%-uknál találtunk; az

ellenkező eset (csak iskola) 6,8%-nál fordult elő. A települések felén (53,1%) működik mindkét intézmény.

Az összes művelődési ház/színtér 7,4%-a működik ÁMK részeként. Azoknak a településeknek, ahol iskola és művelődési ház is van, a 12,8%-án tartozik ÁMK-hoz a művelődési ház.

f) Fenntartók

A vizsgálat során arra is választ kerestünk, hogy az egyes funkciókat végző intézményeket milyen

szervezet tartja fent és ki működteti. Ebben a fejezetben csak a művelődési házak fenntartóira/működtetőire térünk ki, a 4.3. fejezetben tárgyaljuk az egyes fenntartóknál általában mutatkozó tendenciákat.

A legtöbb művelődési házat/színteret a települési önkormányzatok tartják fent (88,6%), a következő legjelentősebb fenntartó-típus, a non-profit szervezetek hozzájuk képest csupán a töredékét (4,2%). Az önkormányzati társulás vagy több önkormányzat összefogásával fenntartott művelődési házak az összesnek csupán a 2,2%-át teszik ki, a többi fenntartó-típus pedig együttesen is csupán 5,0%-át (10. sz. tábla).

Azt nézve, hogy a települések hány %-án fordulnak elő az egyes fenntartó-típusok, hasonló képet kapunk (11. sz. tábla). *Szinte valamennyi fenntartó-típusról elmondhatjuk, hogy a nagyobb lélekszámú, iskolázottabb lakosságú és jobb helyzetben lévő településeken magasabb arányban vannak jelen. Különösen jelentős a különbség a nagyobb települések javára a megyei önkormányzatok és a for-profit szervezetek esetén, de az egyéb fenntartóknál, a kisebbségi önkormányzatoknál és a non-profit szervezeteknél is. A megyei művelődési intézetek nyilván nagyobb településeken tartanak fent kistérségi vagy egyéb irodákat, telephelyeket. A kisebbségi önkormányzatok közül a nagyobb településeken működők bírhatnak akkorai forrásokkal, hogy intézményt tudjanak fenntartani. A for-profit szervezeteknél a fizetőképes kereslet megléte, illetve hiánya erősen befolyásolja a jelenlétet.*

Kiemelnénk, hogy az önkormányzati társulások, közös fenntartású intézmények nem a legkisebb

településeknél a legerősebbek, hanem a nagyobbaknál, az ezer-ötezer főseknél. Lehetséges, hogy két kicsi, s ezért forrásszegény önkormányzatnak nem éri meg társulni, a nagyobbak számára pedig nem annyira vonzó partnerek. A művelődési ház közös fenntartását elősegítheti az, ha az önkormányzatok közösen tartják fent az iskolát, s hozzá vonják a művelődési házat is: a közös fenntartású művelődési házak 34,7%-a ÁMK keretében működött, a nem közös fenntartásúaknál az ÁMK-k aránya csupán 5,7% volt. A közös fenntartás az átlagosnál gyakrabban fordul elő a művelődési ház funkció mellett más szolgáltatást is nyújtó házaknál: különösen a művészeti iskola, a könyvtár és az egyéb funkció esetén fordult elő ez gyakrabban.

A legtöbb alternatív (a települési/megyei/kisebbségi önkormányzatokon és társulásaikon kívüli) fenntartót Csongrád, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom, Pest és Fejér megyében találtuk, a legkevésbé pedig Nógrád, Zala, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Somogy megyében⁶⁶.

Az előbbi csoportba tartozó megyékben nagyobb az átlagos településméret, míg az utóbbi csoportban általában jóval kisebb. Sajnos ebből a felsorolásból is látszik, hogy *éppen a rossz helyzetben levő megyék azok, ahol nemigen lehet alternatív fenntartókra számítani. Kivételnék számít ez alól Baranya megye, ahol a viszonylag elterjedt intézményfenntartó társulások és a non-profit szervezetek segítik elő a jobb ellátottságot.*

66 Melléklet 8. sz. tábla.

11. sz. tábla: A települések hány %-án van ... által fenntartott művelődési ház/szintér? (%)

	Ezer fő alatt	1–3 ezer fő	3–5 ezer fő	5–10 ezer fő	10–30 ezer fő	Átlag
Települési önkormányzat	80,8	85,0	91,3	97,2	97,1	84,2
Non-profit szervezet	1,8	3,7	7,7	9,7	22,9	3,9
Társulás, több önkormányzat együttesen	1,8	2,9	3,9	1,4	1,0	2,2
For-profit szervezet	0,3	1,3	2,9	2,8	13,3	1,4
Megyei önkormányzat	0,1	0,9	1,4	2,8	10,5	0,9
Egyház	0,3	0,5	1,9	1,4	1,0	0,5
Kisebbségi önkormányzat	0,2	0,3	1,0	0,7	3,8	0,4
Szakszervezet	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
Egyéb	0,4	1,3	1,0	3,4	9,5	1,2
Nincs adat	0,4	0,3	0,0	0,7	2,9	0,4

A megyei fenntartású művelődési házak/szinterek Csongrád megyében a legelterjedtebbek (a települések 8,6%-án fordulnak elő), viszont nem a megyei művelődési központhoz, hanem valamely megyei fenntartású örökségvédelmi intézményhez (múzeum, tájház, levéltár) kapcsolatosan működnek. A közös fenntartású intézmények Bács-Kiskunban (12,9%), Csongrádban (6,9%) és Baranyában fordulnak elő nagyobb arányban (5,7%). A civil szervezetek intézményfenntartást Csongrád (19,0%, Hajdú-Bihar 16,3%, Komárom-Esztergom (16,7%) és Pest megyében (8,8%) tudnak vállalni leginkább. A for-profit szervezetek Komárom-Esztergom (8,0%) és Bács-Kiskun megyében játszanak a leggyakrabban intézményfenntartói szerepet.

g) Működési forma

A fenntartókhöz hasonlóan, a működési formát tekintve is a költségvetési a domináns (12. sz. tábla). A non-profit és a for-profit súlya viszont kissé nagyobb, mint a fenntartóknál (non-profit: 4,2% vs. 5,2%, for-profit: 1,4% vs. 1,8%). Az egyéb kategória viszonylag magasabb súlya arra vezethető vissza, hogy ide kerültek az egyházi fenntartású művelődési házak.

Az alábbi (13. sz.) táblázatban jól látható, hogy a költségvetési forma dominanciája csak a tízezer fő feletti

településeken törik meg, ahol szerepét részben átveszi, de inkább kiegészíti a többi forma.

A non-profit és a for-profit működtetési formára egyaránt jellemző, hogy a nagyobb lélekszámú, iskolázottabb lakosságú, kisebb arányú roma, viszont nagyobb arányú német nemzetiségű lakossal bíró, jobb gazdasági helyzetben lévő településeken tudtak inkább elterjedni⁶⁸.

h) Szolgáltatás igénybevétele más településtől/nyújtása más településnek

Az intézményfenntartó társuláson kívül a településközi együttműködés egy másik formája lehet, ha egy település a másiktól szolgáltatást vesz igénybe, akár szerződés alapján, akár a nélkül. Mivel nem kérdeztünk rá az együttműködés tartalmára, ezért csak más irányú tapasztalataink alapján tudunk arra következtetni, hogy e mögött a tájolás és a nagyobb, adott térségre kiterjedő rendezvények szervezése állhat.

67 A táblázatban az egyes kategóriákban (oszlopokban) szereplő számok értéke nem kell, hogy 100%-ot tegyen ki. Lehet kevesebb, mert nem minden településen van művelődési ház/szintér, s lehet több is, mivel egy településen többféle fenntartású művelődési ház is működhet.

68 Megyei adatok: Melléklet 9. sz. tábla.

12. sz. tábla: Művelődési házak/szinterek működési forma szerinti megoszlása

	%
Költségvetési	80,4
Non-profit	5,2
For-profit	1,8
Egyéb	1,8
Nincs adat	0,4
Összesen	100,0

13. sz. tábla: A települések hány %-án van ... működési formájú művelődési ház/szintér? (%)⁶⁸

	Ezer fő alatt	1–3 ezer fő	3–5 ezer fő	5–10 ezer fő	10–30 ezer fő	Átlag
Költségvetési	80,8	86,7	91,3	95,9	91,4	84,5
Non-profit	2,7	5,0	11,1	11,0	34,3	5,5
For-profit	0,8	1,4	2,9	4,1	17,1	1,9
Egyéb	1,1	1,8	3,9	4,1	6,7	1,9
Nincs adat	0,3	0,4	0,0	0,7	3,8	0,5

Egymásnak meglehetősen *ellentmondó válaszokat kaptunk* arra vonatkozólag, hogy hány település kap közművelődési szolgáltatást mástól, illetve nyújt másnak (14. sz. tábla). Ugyanis *több mint nyolcszor annyi település gondolja (5,1% vs. 0,7%), hogy nyújt másnak szolgáltatást, mint amennyi azt, hogy szolgáltatást kap, magáról beismeri* (pedig mintánkban éppen a kisebb települések szerepelnek, tehát nem valószínű, hogy a kimaradó, 30 ezer fő feletti kapnak ezeket). Szintén érdekes eredmény, hogy *az adó oldalán nagyobb arányúnak érzékelik a szerződés nélkül nyújtott szolgáltatást, mint a szerződéses, a kapó oldalon pedig éppen az ellenkezőjét látjuk*. Ennek az lehet az oka, hogy a más településről is látogatókat vonzó rendezvényeket a szervező települések szolgáltatásnak érzik, a másik település viszont nem annak érzékeli ezeket.

A településnagysággal nő azon települések aránya, akik érzésük szerint szolgáltatnak másoknak, a tízezer fő felettiénél már 28,6% ez az arány (15. sz. tábla). Érdekes, hogy viszont még az ezer fő alatti települések egy része is „szolgáltató”. A szolgáltatás fogadásánál nem látható összefüggés a településnagysággal, holott szerintünk logikus lenne (attól eltekintve persze, hogy a tízezer fő feletti véleményük szerint nem vesznek igénybe mástól szolgáltatást).

Ha mindkét vizsgált *települések közötti együttműködési formát, a közös intézménytartást és a szolgáltatás szerződés alapján történő nyújtását/igénybevitelét* figyelembe vesszük, a *településeknek* akkor is

csupán 3,7%-ára terjednek ki ezek a *közművelődés terén* (a *könyvtárnál* ugyanez az arány 43,8% volt)⁶⁹. A területi egyenlőtlenségek igen nagyok: a legnagyobb együttműködési hajlandóságot az alföldi, nem aprófalvas, hagyományosan „ÁMK-s” megyékben tapasztaljuk, az aprófalvas megyék közül csak Baranyában számottevő (12. sz. ábra). Sajnos az *együttműködés éppen olyan aprófalvas, hátrányos helyzetű megyékre nem jellemző, mint Zala, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, ahol igen rossz az ellátottság*.

4.1.8. Könyvtár

A könyvtáraknál hasonló folyamatok zajlottak le az ötvenes-hatvanas években, mint a művelődési házaknál (építési, jobban mondván átépítési-táblacserélő dömping, az igényeknek nem vagy csak részben megfelelő intézmények létrehozása), s később itt is érzékelhetők voltak a centralizációs törekvések hatásai⁷⁰. *Az intézményrendszer múltja mégis kevésbé határozza meg jelenét, mint a művelődési házaknál, a hálózatosodás, a településközi együttműködések terjedése miatt*.

69 A fenti számokban feltehetően nem jelennek meg olyan egyéb, már létező együttműködési formák, mint a Közkincs Kerekasztalok, a programcsere stb. Az együttműködési kezdeményezésekről ld. Borbáth Erika – Mók Ildikó: Kistérségi normatív támogatás indokolt-sága a közművelődésben (munkaanyag). Mindenesetre megjegyezhetjük, hogy bár a közművelődés alapvetően lokális tevékenység, a kistérségi ellátás szervezettsége növelhető lenne, a könyvtári adatok és az elindult kezdeményezések alapján.
70 Csapodi Csaba – Tóth András – Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet, Gondolat, Budapest, 1987.

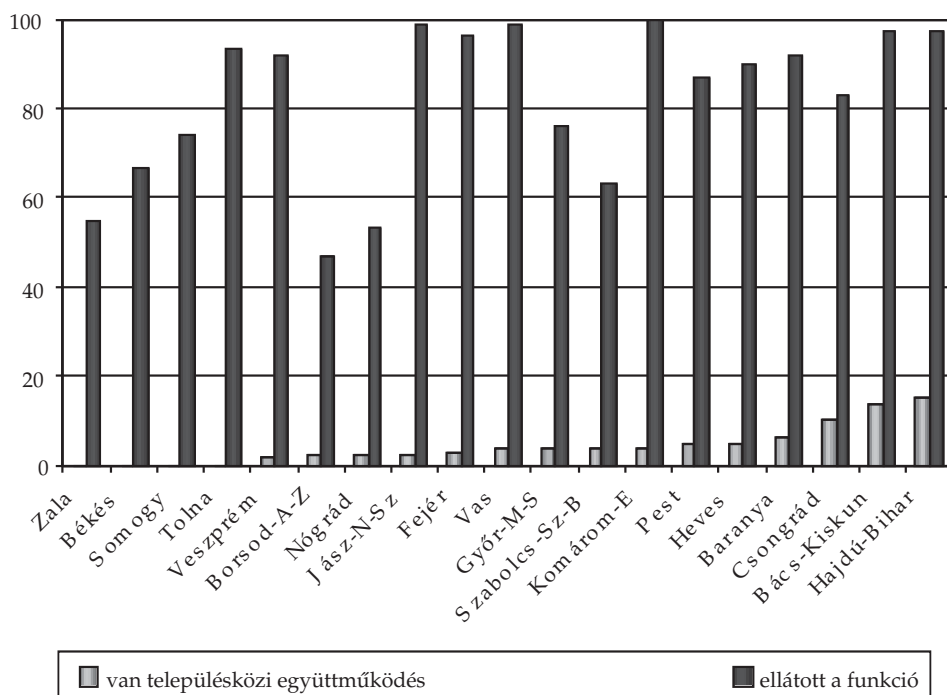
14. sz. tábla: Közművelődési szolgáltatást más településtől kapó/annak nyújtó települések aránya (%)

	%
Más településtől kapja szerződés alapján	0,5
Más településtől kapja szerződés nélkül	0,2
Más településnek nyújtja szerződéssel	1,2
Más településnek nyújtja szerződés nélkül	3,9

15. sz. tábla: Közművelődési szolgáltatást más településtől kapó/annak nyújtó települések aránya, a településnagyság függvényében (%)

	Ezer fő alatt	1–3 ezer fő	3–5 ezer fő	5–10 ezer fő	10–30 ezer fő	Átlag
Más településnek ad	1,6	4,8	10,0	22,1	28,6	5,0
Más településtől kap	0,6	0,7	0,5	0,7	0,0	0,6

12. sz. ábra A település hány %-án fordult elő közös fenntartású művelődési ház vagy vették igénybe/szolgáltatták szerződéssel más településnek a szolgáltatást? (%)

A rendszerváltás után sikerült újraalakítani a széthullott könyvtári rendszert⁷¹, kialakítva az Országos Dokumentum-ellátási Rendszert (ODR), létrehozva a megfelelő informatikai struktúrát. A kistelepülések hátrányainak csökkentésére létrehozták a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszert (KSZR), s sikerült a szolgáltatást vonzóvá tevő finanszírozási feltételeket elfogadtatni a törvényhozással⁷². A többcélú kistérségi társu-

lásban való részvétellel nem nyilvános könyvtárat, hanem könyvtári szolgáltató helyet fenntartó önkormányzatok is részesülnek a kistérségi normatívából, ill. egyéb támogatásokból. Mindezek következtében bár a nyilvános könyvtárak száma csökkent, a könyvtári szolgáltató helyek száma növekedett.

71 Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR). Tájékoztató a kistelepülések könyvtári ellátásáról. A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése 3. Szerk.: Richlich Ilona, Könyvtári Intézet, Budapest, 2006.

72 2004.: nemcsak a nyilvános könyvtárat fenntartó, hanem a szolgáltatást vásárló vagy társulás útján biztosító önkormányzatok is kaphatnak érdekeltség-növelő támogatást. A többcélú kistérségi társulások pályázhatnak a nyilvános könyvtári szolgáltatások magasabb színvonalon történő ellátásának közös szervezéséhez, illetve létrehozásához azon településeken, ahol nincs könyvtári szolgáltatás. 2005.: A többcélú kistérségi társulás pályázás helyett már normatív módon kaphat támogatást a mozgókönyvtári feladatok ellátásához,

Kutatásunkban először a nyilvános könyvtárakat kívántuk felmérni, de a helyzetet érzékelve a könyvtári szolgáltató helyek vizsgálata mellett döntöttünk. Mivel nemcsak a közművelődés, hanem a könyvtár esetén is problémás lehet, hogy az intézmény meglepte valóban a funkció ellátását jelenti (illetve hiánya annak ellenkezőjét), ezért itt is külön vizsgáltuk a két kérdést.

fejlesztéséhez, bizonyos feltételek megléte esetén pedig fejlesztési támogatást is kaphatnak. (Forrás: Fehér Miklós: Kistérségi ellátás. Új fogalmak, új lehetőségek és (azonnali) tennivalók a kistérségi ellátás területén. <http://www.kulturalisjog.hu/publikaciok/kiterell.htm>)

a) Területi egyenlőtlenségek a könyvtáraknál

Könyvtár (akár nyilvános, akár szolgáltató hely) a települések 87,0%-án van, ami kissé magasabb arány, mint a művelődési házaknál tapasztalható (83,8%), holott könyvtárból majdnem ötödével kevesebb van (-18,5%). A jobb lefedettség a területi szinten egyenletesebb, a településen belül pedig a koncentráltabb eloszlás eredménye (13. sz. ábra).

A közművelődési funkcióhoz hasonlóan a könyvtárnál is kétféleképpen mértük az ellátottságot: volt-e a településen könyvtár, illetve ellátottnak ítélte-e a kérdező a funkciót. A könyvtárnál éppen ellentétes tendenciát tapasztaltunk, mint a művelődési háznál: a funkció ellátottsága általában jobb volt (91,6%), mint amilyenre az intézmény meglétéből/nemlétéből (87,0%) következtethettünk volna, a kistérségi ellátórendszer, s azon belül is a mozgókönyvtári szolgáltatások (bibliobusz) elterjedtsége miatt.

A legalacsonyabb ellátottságot (a könyvtár meglétével-nemlétével mérve) a rossz gazdasági helyzetben lévő, aprófalvas megyékben tapasztaltuk: Szabolcs-Szatmár-Beregben a települések 67,1%, Borsod-Abaúj-Zemplénben 74,9%-án, Baranyában pedig 79,0%-án volt könyvtár⁷³. Négy megye, Jász-

Nagykun-Szolnok, Tolna, Komárom-Esztergom és Csongrád ellátottsága volt 95% feletti az első mérőszám szerint. Győr-Moson-Sopron megye éppen csak elérte az országos átlagot, kedvező gazdasági helyzete és viszonylag nagyobb méretű települései ellenére (86,6% vs. 87,0%).

Ha nem az intézmény meglétét, hanem a funkció ellátottságát nézzük, akkor Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye helyzete számottevően javul⁷⁴ (14. sz. ábra). Szabolcs-Szatmár-Bereg megye ennek ellenére is a legutolsó helyen marad (75,0%), de BAZ a középmezőnybe kerül (93,2%). Baranya (82,7%) és Győr-Moson-Sopron (88,8%) továbbra is a lista alján foglalnak helyet; a szolgáltatás igénybevétele máshonnan egyik térségre sem jellemző. Hajdú-Bihar az élmezőnyhöz csatlakozik, Tolna, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok és Komárom-Esztergom megye társaságában (98% feletti ellátottság jellemzi a csoportot).

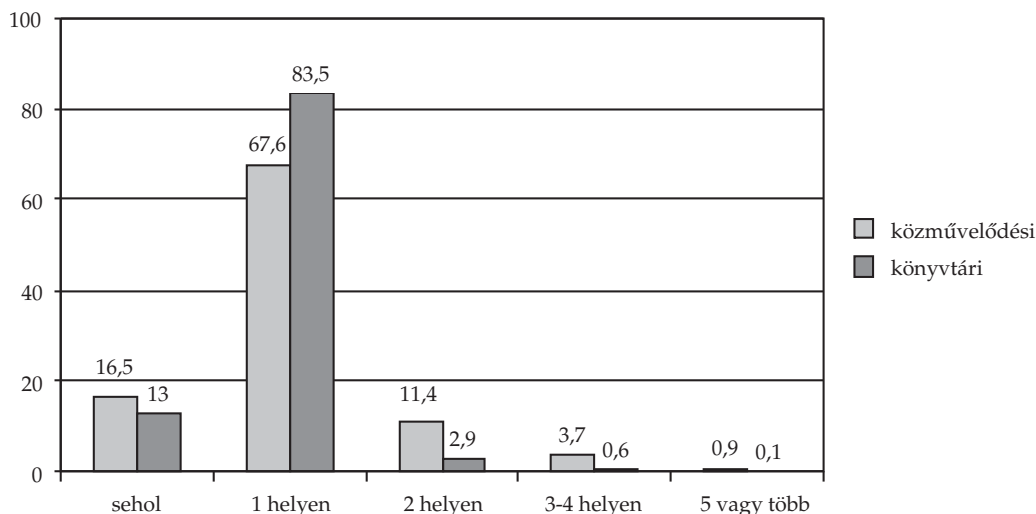
Bár a településszerkezet és a településközi együttműködés (közös intézményfenntartás, szolgáltatás máshonnan „vásárlása”) között szoros kapcsolat tételeztünk (miszerint az aprófalvas megyék fogják

73 Megyei adatok: Melléklet 4. sz. tábla.

74 Megyei adatok: Melléklet 10. sz. tábla.

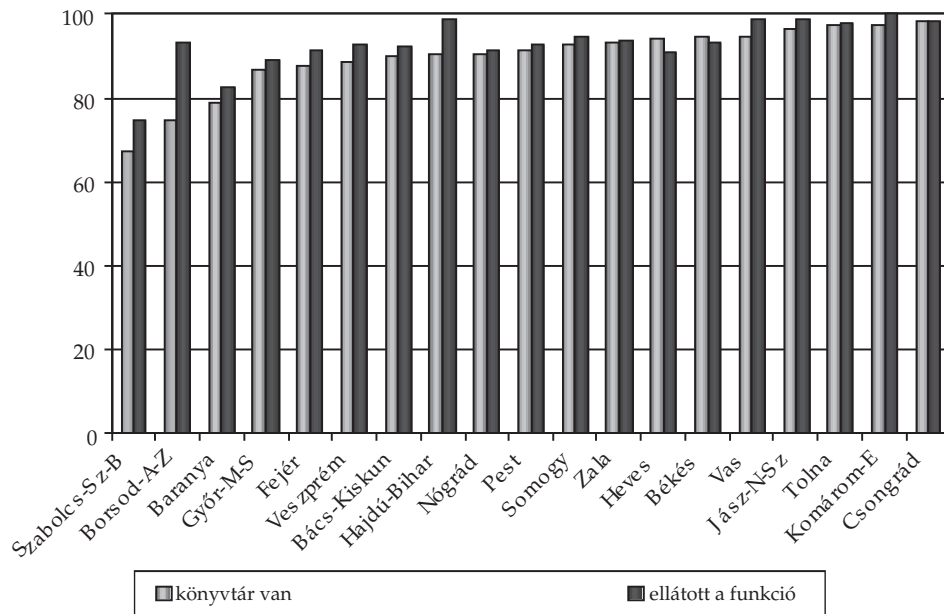
13. sz. ábra

Hány helyen (épületben) lehet elérni a közművelődési, illetve könyvtári funkciót a településen? (%)

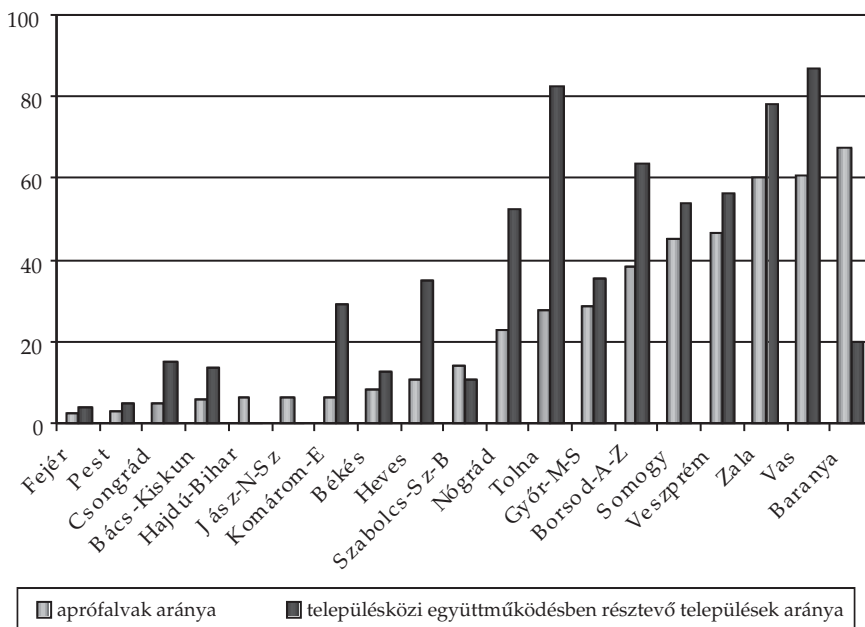
14. sz. ábra

A települések hány %-án van könyvtár,
illetve ellátott a könyvtári funkció? (%)

15. sz. ábra

Az aprófalvak és a településközi együttműködésben
részvevő települések aránya (%)

jobban igénybe venni), ahogy ez az fenti grafikonon (15. sz. ábra) is látszik, *korántsem mindig van így. Baranya megyében* – annak ellenére, hogy az aprófalvak aránya országos szinten itt a legmagasabb – *csak kevés önkormányzat volt hajlandó az együttműködésre, holott a közművelődés terén viszont igen.* Ez meg is látszik ellátottságán: alacsonyabb (82,7%), mint a hasonló településszerkezetű, de együttműködésre hajlóbb Vas (98,6%) vagy Zala megyéé (93,7%). *Több megyében (Tolna, Komárom-Esztergom, Heves) a szolgáltatás vásárlása az aprófalvak kisebb aránya ellenére is meglehetősen elterjedt.*

Kistérségi szinten a borsodi és a szabolcsi kistérségek rossz gazdasági helyzetük, nagyobb arányú roma népességük miatt szerepelhettek rosszul (16. sz. tábla és 7. sz. térkép). A belpátfalvai kistérségnél nem találtunk ilyen egyértelmű indokot, bár a megyei átlagnál kissé több az aprófalvak aránya és az elöregedettségek mértéke is magasabb (bár nem a legmagasabb). A sümegi kistérség speciális problémáiról már az alapellátottságnál írtunk. A pécsi, pécsváradi kistérség települései között sok az aprófalvas, ezek ellátásukat tekintve annyira Pécsre hagyatkozhattak, hogy még a

mozgókönyvtári ellátást sem építették ki. A váci kistérség számos települése is ezt az utat választotta, nagyobb településméretük ellenére.

A közművelődési funkcióhoz hasonlóan itt is mindkét módszerrel kiszámítottuk az ellátatlan lakosság arányát és lélekszámát. Becslésünk alapján ez a 30 ezer fő alatti települések lakosságának 3,4-5,9%-át jelentette, ami 204-524 ezer főt tett ki (véleményünk szerint a kedvezőbb értékhez állhat közelebb a valósághoz).

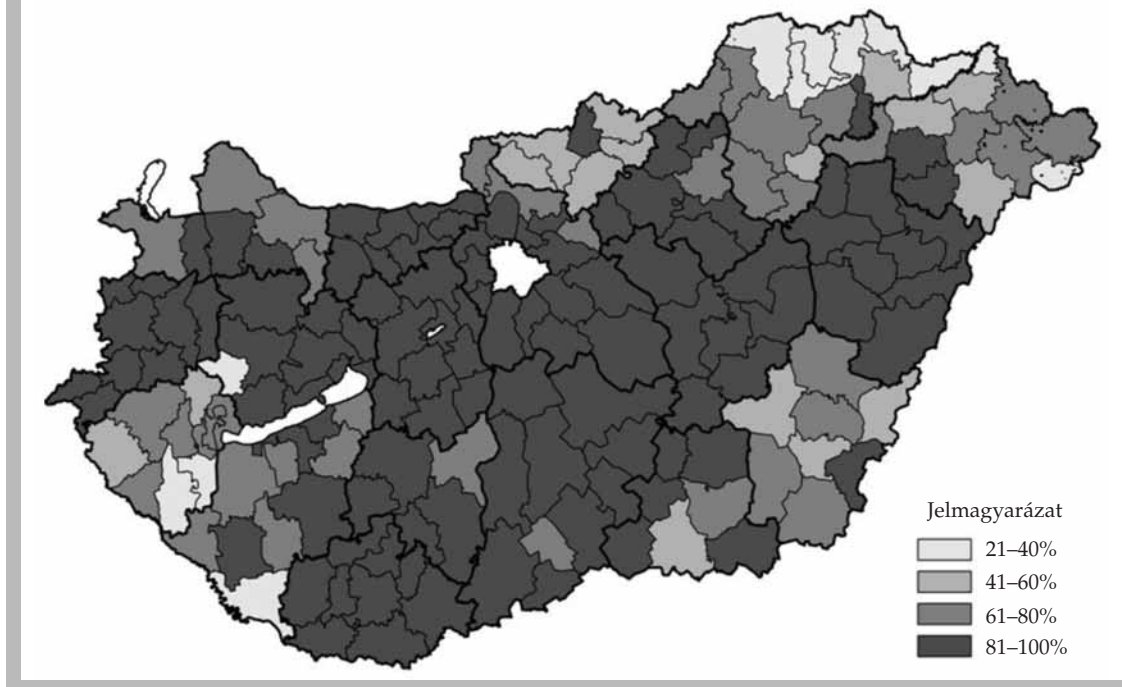
c) Fenntartók és működtetők

A könyvtári szolgáltató helyek 91,9%-át a települési önkormányzatok, 4,6%-ukat pedig önkormányzati társulások tartják fent. Utóbbi érték valamennyi kulturális szolgáltatás közül itt a legmagasabb, ami feltehetően arra vezethető vissza, hogy a többcélú kistérségi társulások normatív támogatást kaphatnak érte. Igen alacsony az egyéb fenntartók aránya.

A működtetési formát tekintve itt a legmagasabb a költségvetési intézmény/szakfeladat forma aránya (a települések 96,0%-án). Csupán a települések töredék részén jelennek meg az egyéb működtetők.

16. sz. tábla: A legkedvezőtlenebb ellátottságú kistérségek (a települések hány %-án ellátatlan a könyvtári funkció?)

Megye	Kistérség	%
Heves	Bélapátfalvai	53,8
BAZ	Tiszaújvárosi	50,0
Baranya	Pécsváradi	47,4
Veszprém	Sümegi	42,9
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Fehérgyarmati	36,7
BAZ	Mezőcsáti	33,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Vásárosnaményi	33,3
Baranya	Pécsi	31,6
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Baktalórántházai	31,6
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Mátészalkai	30,8
Pest	Váci	27,8
Bács-Kiskun	Bácsalmási	25,0
Bács-Kiskun	Jánoshalmi	25,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyírbátori	25,0
Országos átlag		8,4

4.1.9. Nyilvános internet-elérés

a) A jellemző formák (teleházak/eMagyarország pontok) kialakulásáról⁷⁵

A teleházak kiépülése 1995-ben kezdődött, civil kezdeményezésként⁷⁶. Kvázi intézmények – hiszen állandó szolgáltatás kínálatuk, nyitva tartásuk, munkatársuk/munkatársaik vannak –, de mégis projektszerűen működnek. Szervezeti értelemben, jogilag sem léteznek, hanem a működtető-tulajdonos és befogadó szervezetek adják mögéjük a jogi személyiséget. Működtető az, aki a teleház mindennapi működtetését végzi: ez lehet civil szervezet, önkormányzat és vállalkozás egyaránt. Befogadó szervezet az, aki a teleház számára a helyiséget biztosítja: ez legtöbbször önkormányzat vagy valamilyen önkormányzati fenntartású intézmény: könyvtár, művelődési ház, iskola. A tulajdonos szervezetnek főként akkor van jelentősége, ha a teleház pályázatból alakult – régebben egy sor támogatást lehetett kapni a teleházak alapinfra-

struktúrájának kiépítésére – itt eleinte meg volt hátrórozva, hogy pályázó – és ezáltal tulajdonos (az elnyert eszközök tulajdonosa) – csak civil szervezet lehet. Egyrészt ez a kitétel később eltűnt a pályázatokból, másrészt pedig a tulajdonos civil szervezetek közül többen átadták a működtetéssel együtt a tulajdonosi jogokat az önkormányzatoknak, mert önerőből nem tudták a teleházak fenntarthatóságát biztosítani.

A teleházak fenntarthatósága a kezdetektől kényes kérdés volt. 1995-ben az alapítók még azt gondolták, hogy amelyik teleház túléli az első három évet és fennmarad, az fenntarthatóvá válik. Ez az elképzelés nem jött össze, mivel – főként kistépülési és civil, nonprofit teleházak lévén – a szolgáltatásból származó bevétel igen csekély volt. Később az volt az elképzelés, hogy állami normatívát kell kilobbizni a teleházak számára, hiszen közfeladatokot látnak el – pl. a falugazdász hálózat vagy a gyerekjóléti szolgálat mintájára –, de ez az elképzelés kormányzati ellenállásba ütközött. Sőt, minden ilyen elképzelés ellenére a kormányzat elindította eMagyarország pont programját, melyre egyesületek – ezáltal a teleházak többségének működtetői – nem pályázhattak. Ekkor, hosszas egyeztetések

⁷⁵ A fejezet elkészítésében Lágler Péter működött közre.

⁷⁶ Átfogó teleházas kutatás 2006. Készítette az Alternatív Egyesület a Magyar Teleház Szövetség közreműködésével és az NCA támogatásával. Forrás: <http://www.telehaz.hu/doc.php?id=871&type=d1>

után az MTSZ és az Informatikai és Hírközlési Minisztérium (IHM), az eMagyarország pontok programgazdája) között született egy szerződés, amely 300 ún. teleház bázisú eMagyarország pont támogatását tette lehetővé, és erre már működő teleházak jelentkeztek.

Az eMagyarország Programról⁷⁷: 2003-ban indult, 2004-től 2006-ig az IHM programjaként működött, ebben az időszakban közel 3000 eMagyarország Pont (továbbiakban: eMO Pont) létesült. A működés során számos probléma jelentkezett, ezek közül a legsúlyosabb a forráshiány, ebből adódóan a szolgáltatási szint folyamatos leomlása (sok esetben leállása), az eMO Pontokon a felelős szakértő hiánya volt. A 2007-es év első negyedévében a támogatás megszüntével is működött körülbelül 1500 pont, de jelentős fenntartási problémákkal küzdöttek. 2006-ban az IHM megszüntével a program átkerült a GKM felügyelete alá, ahol a programot teljes körű szakmai vizsgálatnak vetették alá, s kidolgozták az eMOP 2.0 modellt. Az eMagyarország 2.0 program koncepciója alapvetően eltér az eMagyarország 1.0 programétól: az új koncepció már nem a technikai eszközök kihelyezését tekinti a legfontosabb támogatási területnek, hanem a szolgáltatásokat megvalósító környezetnek és a feltételei rendszernek az egységes és központilag támogatott felépítését.

Mivel ahogy a fenti rövid összefoglalóból is látható, a teleházak és az eMagyarország pontok más indíttatásból, más körülmények között jöttek létre, s eltérő szakmai szttenderdek érvényesek rájuk, kutatásunkban külön terveztük felmérni őket. A terepmunka tapasztalatai alapján (a válaszadók bizonytalansága, egyéb típusú internet-elérési pontok) azonban célszerűbbnek tűnt, hogy a funkció lényegére koncentrálván, minden ilyen jellegű intézményt együtt elemezzünk.

b) Területi egyenlőtlenségek⁷⁸

Nyilvános internet-elérési lehetőség a harmincezer fő alatti települések 70,3%-án van. A lakosság 14,4%-a (kb. 509 ezer fő) nem jut lakóhelyen a szolgáltatáshoz. Ahogy azt a 4.1.6. fejezetben leírtuk, a városokban, a nagyobb lélekszámú, illetve iskolázottabb lakosságú településeken az átlagosnál valószínűbb az elérhetősége, míg a romák lakta helyeken kevésbé.

Szintén az átlagosnál nagyobb valószínűséggel van nyilvános internet-elérési lehetőség ott, ahol van művelődési ház vagy könyvtár. Egyrészt ezek általában jobb helyzetben lévő települések, másrészt pedig az internet igen gyakran ezekkel egy épületben, sőt egyazon szervezet keretében is működik: számításaink szerint az internet-elérési pontok nem egészen tizede (8,3%-a) jelenik meg függetlenül ezektől az intézményektől.

Az internet-elérésben jóval nagyobb területi különbségeket tapasztalhatunk, mint a könyvtárak vagy akár a kevésbé egyenletes „lefedettségű” művelődési házak esetén. Megyei szinten általában a kedvezőtlen gazdasági helyzetben lévő aprófalvas megyék, mint Szabolcs-Szatmár-Bereg (51,3%), Nógrád (53,1%), BAZ (60,3%) ellátottsága a legrosszabb. A gazdaságilag fejlett Győr-Moson-Sopron megye azonban hasonló helyezést ért el (60,9%), mint BAZ megye. Kérdés, hogy vajon a rossz nyilvános internet-elérés Győr-Moson-Sopron esetében abból adódik, hogy az otthoni infrastruktúra jól kiépült, vagy inkább a közeli nagyobb városokban veszik igénybe, helyi források/akarat híján. A megyén belüli különbségeket elemezve, a két ok egyaránt szerepet játszhat: a sopron-fertői és a győri kistérségben az előbbi, míg a pannonhalmi (és talán a kapuvári) kistérségben az utóbbi lehet túlsúlyban.

Kistérségi szinten a szabolcsi, nógrádi és borsodi kistérségek rossz gazdasági helyzetük, nagyobb arányú roma népességük miatt szerepelhetnek rosszul (17. sz. tábla és 8. sz. térkép). A sümegi kistérség mindhárom alapszolgáltatásnál igen rossz helyezést ért el, ennek lehetséges okairól (a rendszerváltás előtt katonai terület, utána rossz gazdasági helyzetű, alacsony végzettségű lakosság, kis településméret) már az alapellátottságnál is írtunk. A belpátfalvai kistérség a művelődési háznál nem, de a könyvtárnál rosszul szerepelt, aminek nem találtuk meg egyértelműen az okát (bár a megyei átlagnál kétségtelenül kissé több az aprófalvak aránya és az előregedettség mértéke is magasabb). Somogy megyében a siófoki kistérség rossz ellátottsága gazdasági tényezőkkel nemigen magyarázható, a kisebb települések talán Siófokra hagyatkoznak e téren. A tabi kistérségnél talán szintén a rossz könyvtár-ellátottság (és kisebb mértékben a művelődési házé) lehet az ok.

⁷⁷ Az eMagyarország 2.0 koncepciója és akcióterve.

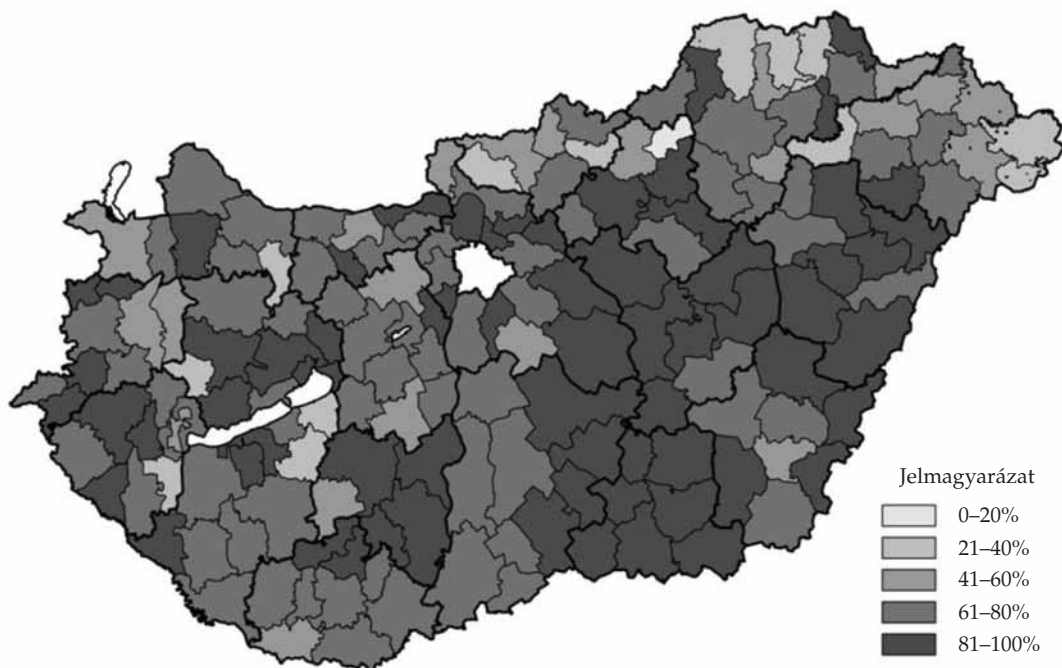
Forrás: http://www.emagyarorszag.hu/kepek/upload/2008-07/emo2_program.doc

⁷⁸ Megyei adatok: Melléklet 4. sz. tábla.

17. sz. tábla: A legrosszabb nyilvános internet-eléréssel rendelkező kistérségek (a kistérség településeinek hány %-án elérhető a szolgáltatás)

Megye	Kistérség	%
Heves	Bélapátfalvai	15,4
Győr-Moson-Sopron	Pannonhalmi	22,2
Veszprém	Sümegei	23,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Csengeri	27,3
Somogy	Tabi	29,2
Somogy	Siófoki	30,0
BAZ	Encsi	30,6
Zala	Zalakarosi	31,6
BAZ	Edelényi	34,0
Nógrád	Bátonyterenyei	35,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Fehérgyarmati	36,7
BAZ	Abaúj-Hegyközi	37,5
Nógrád	Rétsági	40,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Tiszavasvári	40,0
Győr-Moson-Sopron	Sopron-Fertődi	41,0
BAZ	Sziksói	43,5
Országos átlag		70,3

8. sz. térkép A kistérség településeinek hány %-án ellátott a könyvtári funkció?

c) Fenntartók és működtetők

Ahogy a fejezet elején leírtuk, a civil kezdeményezésként induló teleházak nagy részét forráshiány miatt a civilek átadták a helyi önkormányzatoknak, az eMagyarország pontok jelentős része pedig eleve önkormányzati intézmény részeként jött létre. Az összes internet-elérési pont kilenctizedét jelenleg a települési önkormányzatok tartják fent, kb. 3%-t tesz ki a több önkormányzat társulásában, 3-4%-ot a civilek, s 1%-ot a for-profit szervezetek által fenntartottak aránya.

Az internet-elérési pontok kilenctizede működik költségvetési intézményként/szakfeladatként, 5-6% non-profitként, 1-2% for-profitként, s 1-2% egyéb formában.

4.2. Humán infrastruktúra; szakember-ellátottság

A szakember-ellátottságnál az adott településen teljes vagy részmunkaidőben foglalkoztatott, közművelődési vagy közgyűjteményi feladatokat ellátó munkatársak számát vizsgáltuk. Szakemberként csak a közművelődési és közgyűjteményi feladatokat ellátókat vettük figyelembe (végzettségüktől függetlenül), a technikai és adminisztratív-gazdasági, stb. feladatokat ellátókat nem.

A közművelődési és közgyűjteményi feladatellátókat együtt, s nem különválasztva mértük fel. Ez információvesztéget jelent, főleg a nagyobb településeken, a kisebbeken kevésbé, mivel ott egy foglalkoztatott általában többféle feladatot is ellát.

A több egységből/telephelyből álló intézményeknél a gazdálkodást végzőnél szerepel az összes foglalkoztatott, nem az egyes egységeknél. Ezzel ismét információt veszítettünk, viszont így tudtuk elkerülni azt, hogy egy embert többször is beszámítsunk.

4.2.1. A települések hány %-án foglalkoztattak szakembert?

Az országos átlagot nézve, a települések 37,6%-án foglalkoztattak teljes munkaidőben közművelődési vagy közgyűjteményi szakembert, 58,8%-án pedig részmunkaidőset vagy megbízási díjasat. Akár teljes-, akár részmunkaidős szakember a települések 79,8%-án dolgozott.

Ahogy a bevezetőben már említettük, a szakember-ellátottság és a települések társadalmi-gazdasági jellemzői között sokkal erősebb összefüggéseket találtunk, mint az alapszolgáltatások intézményi ellátottságánál. Az összefüggések erőssége nő, ha nemcsak a szakember jelenlétét, hanem számukat is figyelembe vesszük, illetve ha a teljes munkaidőben foglalkoztatottakat vizs-

gáljuk. Meg kell azonban jegyeznünk, az ellátottság mérésére használt eszközeink nagyban befolyásolták a kapott eredményeket. Az intézményeknél csak azt néztük, hogy működnek-e a településen (ennek eldöntése már önmagában is sokszor problematikus volt), míg a szakember-ellátottságnál azt is, hogy teljes- vagy részmunkaidőben, esetleg megbízási díjjal foglalkoztatott szakemberekről van-e szó, s hogy hányan vannak. Másrészt viszont a szakember-ellátottság társadalmi-gazdasági meghatározottsága valóban nagyobb lehet, mint az intézmények jelenlétéé (legalábbis az alapszolgáltatások esetén). Ennek egyik oka, hogy az intézményrendszer „lassan mozdul”: a korábban megépített művelődési ház épülete akkor is ott marad, elvegetál, ha rosszabb helyzetbe kerül a település, míg a közművelődési szakembert, még ha közalkalmazott is, könnyebb elküldeni. Egy másik ok lehet, hogy bár egy intézmény/épület létrehozása komoly forrásokat igényel a településtől, még mindig könnyebb rá külső forrást, nevezetesen pályázatot találni, mint szakember foglalkoztatására.

Fontos kérdés lenne, hogy a szakemberek számát, illetve foglalkoztatottságuk típusát (teljes- vagy részmunkaidős) hogyan befolyásolta a mozgókönyvtári és általában a könyvtári kistérségi szolgáltatások terjedése. Kérdéses az is, hogy hatott-e ez a könyvtári mellett közművelődési funkciót is ellátó szakemberek foglalkoztatottságára. E kérdésekre azonban kutatásunk – pillanatfelvételi lévén – nem tud választ adni.

Bár a szakemberek foglalkoztatottsága, illetve száma pozitívan függött össze az alapellátottság szintjével (művelődési ház, könyvtár, illetve nyilvános internet-elérés), más, „városi”, nagyobb településeken elterjedt funkciókkal (mozi, galéria, turinform iroda, művészeti iskola és különösen a múzeum) erősebb kapcsolatot mutattak.

A szakemberek számát, különösen a teljes munkaidősökét leginkább a település nagysága befolyásolta (18. sz. tábla). Amikor csak azt néztük, hogy van-e szakember a településen, az alapellátottsághoz hasonló összefüggéseket kaptunk: a lakosság végzettsége, száma, a település típusa és a romák aránya bírt szignifikáns hatással. Ha viszont a teljes munkaidős szakemberek jelenlétét vizsgáltuk, akkor a településnagyság és- típus hatása erősödött, az iskolai végzettségé és a romák arányáé pedig csökkent.

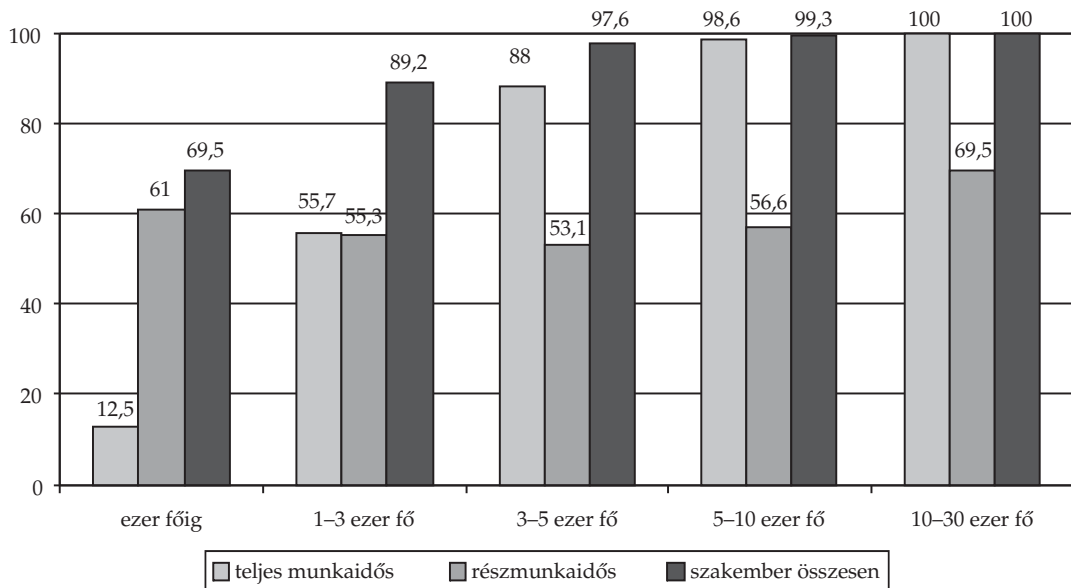
Az alábbi grafikonon (16. sz. ábra) látható, hogy az ezer fő alatti településeken alig van teljes munkaidős szakember (12,5%). Részmunkaidős szakembe-

18. sz. tábla: A szakemberek számára/jelenlétére, illetve az alapellátottságra ható tényezők erőssége

	Teljes munkaidős szakemberek száma	Összes szakember száma	Van teljes munkaidős szakember	Van szakember	Alapellátottság szintje
Mekkora hányadot magyaráznak az adott változó szórásából az alábbi tényezők (R ²)	51,7	48,1	24,7	6,5	11,0
Sztenderdizált együtthatók (β)					
Lakosok száma	,686	,694	,230	,107	,076
Településtípus	,043	*	,265	,056	,110
Legalább 8 osztályt végzettek aránya a lakosságban	*	*	,087	,141	,178
Romák aránya a lakosságban	*	*	*	-,047	-,106
Német nemzetiség aránya a lakosságban	*	*	*	*	*

*Nem volt szignifikáns hatása a modellben.

16. sz. ábra A település nagysága és szakember-ellátottsága közötti összefüggések (%)

rek a kistelepülések többségén (61,0%) vannak ugyan, de tudjuk, hogy ez nagyon változó, hogy mit jelent: egy napi 4-6 órában foglalkoztatott szakembert, vagy pedig egy olyat, aki heti két órát dolgozik csak (pl. kinyitva erre az időre a könyvtárat).

A településnagysággal meredeken nő azoknak a településeknek az aránya, ahol van teljes foglalkoztatott, ötezer főben húzhatjuk meg azt a határt, ahol valószínűleg már találunk ilyen szakembert. A részmunkaidőben foglalkoztatotknál más tendenciát tapasztalunk: az őket foglalkoztató települések aránya nem nő a településmérettel.

Bár a mostani adatokból nem feltétlenül következik, más kutatásokból nyert tapasztalataink alapján állíthatjuk, hogy mind az ellátott funkciók számát, mind a működtetett egységek számát tekintve a kisebb településen dolgozó szakemberek kedvezőtlenebb helyzetben vannak: egy emberre több funkció, illetve helyszín ellátása jut, mint a nagyobbaknál.

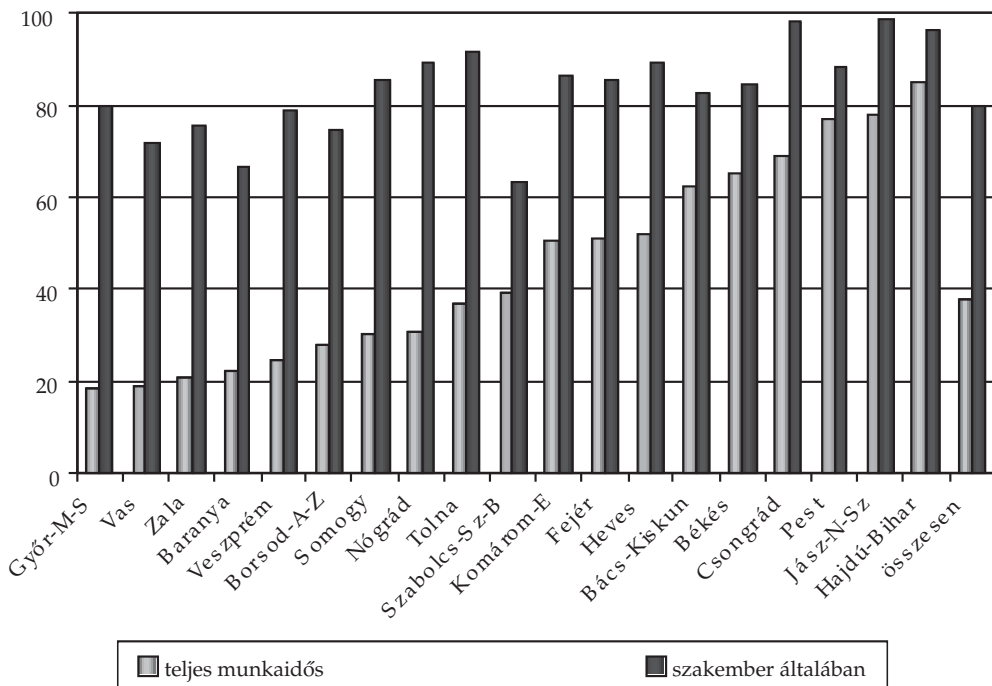
Területi egyenlőtlenségek

Megyei szinten⁷⁹ nézve, Győr-Moson-Sopronban volt a legkevesebb helyen teljes munkaidős szakember, és ezt arányilag kevés helyen egészítették ki részmunkaidősök (17. sz. ábra). Így a megye kedvező gazdasági helyzete ellenére csak a középmezőnyben foglal helyet az összes foglalkoztatottat tekintve. Ahogy az a korábbiak alapján várható volt, az aprófalvas településszerkezetű megyékben (Vas, Zala, Baranya, Veszprém, BAZ, stb.) volt a legrosszabb a települések helyzete e szempontból, a legkedvezőbb pedig a nagyobb méretű településekkel bírónál (Csongrád, Pest, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok). Baranyában kérdezőink jelezték, hogy a nyugdíjba menő népművelők helyett az önkormányzatok nem vesznek fel új közalkalmazottakat, a közösségi szinteteket egyre több helyen civilek, önkéntesek működtetik társadalmi munkában.

79 Megyei adatok: 11. sz. tábla.

17. sz. ábra

A települések hány %-án volt teljes munkaidős szakember, illetve szakember általában?

A részmunkaidősök aránya Szabolcs-Szatmár-Beregben és Baranyában maradt el nagyobb mértékben az országos átlagtól.

A legrosszabb helyzetű kistérségeket nézve, a legtöbbről tudható, hogy településeik közt túlsúlyban vannak az aprófalvak, illetve az átlagosnál kevesebb a magasabb iskolai végzettségűek aránya a lakosságból (19. tábla és 9–10. sz. térkép). Az aprófalvas jelleg nem érvényes a pápai, a belpátfalvai, a csornai, a győri és a fehérgyarmati kistérségre. Ezek közül a fehérgyarmati a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség közé tartozik, a többi viszont nem, ezért itt más magyarázó tényezőket kell keresnünk.

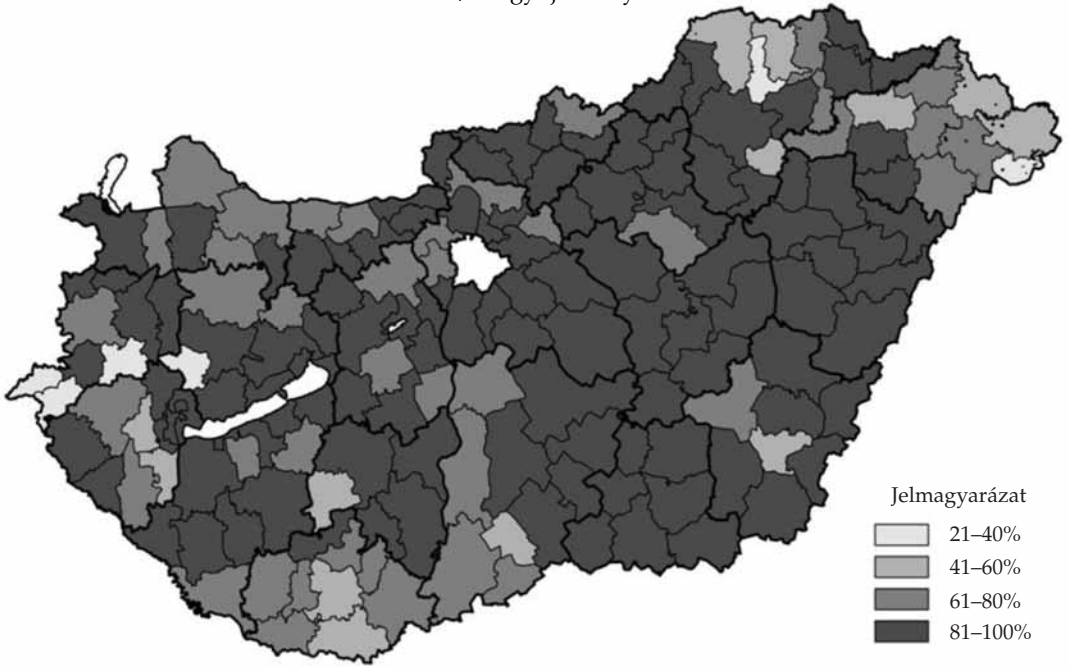
Különösen figyelemre méltó a győri kistérség ellátatlansága (még az összes szakembert tekintve is az országos átlag alatti), itt az általában is rossz intézmény-ellátottság miatt arra következtetünk, hogy a környék lakói ezeket Győrben veszik igénybe (ha veszik), s a helyi önkormányzatok nem vették a pénzt/fáradtságot fenntartásukra, holott náluk szegényebb önkormányzatok is adni szoktak rá. A csornai és a belpátfalvai kistérség rossz szakember-ellátottságára részben magyarázat lehet a lakosság elöregedettsége, valamint az alapellátottságon kívüli funkciók hiánya. A pápai kistérségben az átlagosnál kisebb a magasabb végzettségűek aránya, s szintén átlagon aluli az egyéb funkciók jelenléte.

19. sz. tábla: A legrosszabb szakember-ellátottságú kistérségek (a kistérség településeinek hány %-án van szakember)

Megye	Kistérség	Teljes munkaidős szakember van	Részmunkaidős szakember van	Bármilyen szakember van
Veszprém	Pápai	6,3	64,6	70,8
Vas	Szentgotthárdi	6,7	26,7	33,3
Heves	Belpátfalvai	7,7	84,6	92,3
Somogy	Tabi	8,3	66,7	66,7
Győr-Moson-Sopron	Csornai	8,8	85,3	85,3
Vas	Óriszentpéteri	9,1	22,7	27,3
Veszprém	Sümegei	9,5	19,0	28,6
Baranya	Pécsváradi	10,5	52,6	63,2
BAZ	Sátoraljaújhelyi	10,5	94,7	94,7
Zala	Zalaegerszegi	12,5	62,5	68,8
Zala	Zalaszentgróti	12,5	83,3	87,5
Baranya	Siklósi	13,2	45,3	52,8
BAZ	Encsi	13,9	33,3	44,4
Vas	Celldömölki	14,3	78,6	82,1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Fehérgyarmati	14,3	40,8	49,0
BAZ	Edelényi	14,9	36,2	42,6
Győr-Moson-Sopron	Győri	15,4	65,4	73,1
Zala	Lenti	15,7	78,4	88,2
Országos átlag		37,6	58,8	79,8

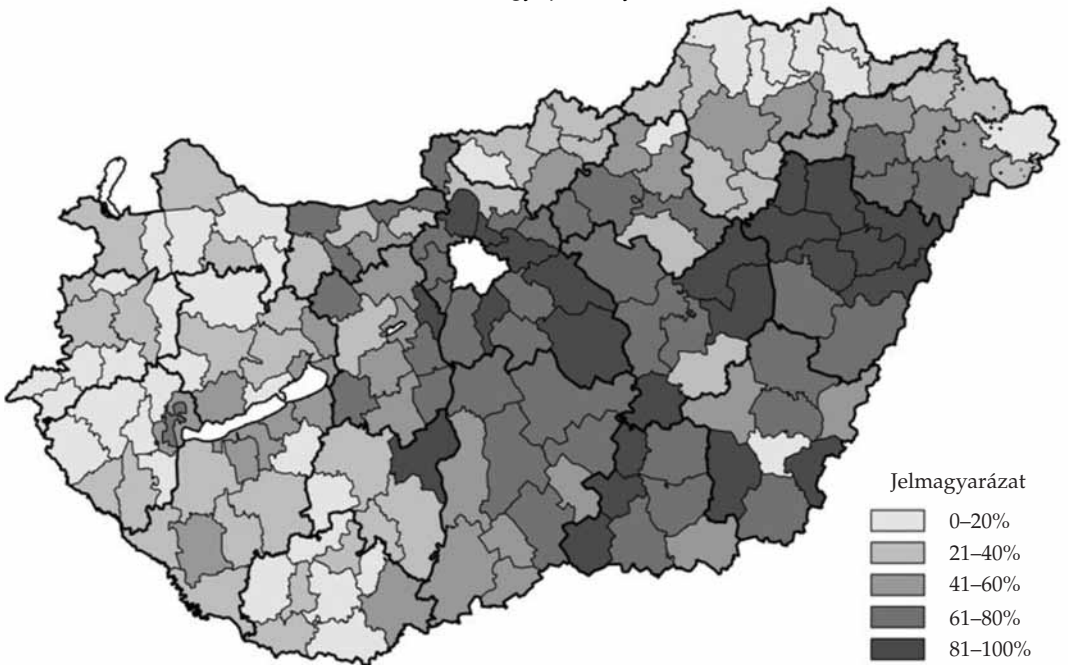
9. sz. térkép

A kistérség településeinek hány %-án dolgozik
közművelődési/közgyűteményi szakember?

10. sz. térkép

A kistérség településeinek hány %-án dolgozik teljes munkaidős
közművelődési/közgyűteményi szakember?

4.2.2. Hány szakember jut egy településre?

Az egy településre jutó szakemberek száma szinte kizárólag a település méretétől függött. A teljes munkaidős szakemberek számát a település típusa is befolyásolta: a városokban több dolgozott belőlük, még a hasonló nagyságú községekhez viszonyítva is, ami az inkább a városokban koncentrálódó, több szakembert foglalkoztató intézményeknek – mint a múzeumok – volt köszönhető.

A legtöbb közművelődési-közgyűjteményi szakembert foglalkoztató települések a következők voltak:

- 30-40 fő: Paks, Makó, Balassagyarmat, Jászberény
- 41-50 fő: Keszthely, Nagykőrös, Esztergom, Sárovar, Sátoraljaújhely
- 51-100 fő: Szentes, Csongrád, Százhalombatta
- 100 fő felett: Sárospatak, Szentendre

A továbbiakban csak a megyei adatokat fogjuk ismertetni, mert kistérségi szinten egy-egy kiugróan sok szakembert foglalkoztató település adatai (ld. fent) igen erősen felfelé húzzák az átlagot (megyei szinten ezek a hatások már kiegyenlítik egymást).

Egy településre országos átlagban 1,3 fő teljes, s nem egészen egy fő (0,9) részmunkaidős szakember jutott.

Az alábbi megyékben⁸⁰ kevesebb, mint egy főállású szakember jutott egy településre: Zala (0,5 fő), Baranya (0,6 fő), Győr-Moson-Sopron és Somogy (0,7 fő), valamint Vas, Veszprém és Nógrád (0,8-0,8 fő). A legmagasabb számokat a nagyobb településeket magukba foglaló megyéknél, mint Békés (2,6 fő), Hajdú-Bihar (3,0 fő), Jász-Nagykun-Szolnok (3,1 fő), Pest (3,8 fő) és Csongrád (3,9 fő) találjuk (18. sz. ábra).

Az összes szakembert nézve, a sorrend nem változott jelentősen.

4.2.3. Az alap- és a szakember-ellátottság összefüggése
Ahogy korábban írtuk, az alapellátottság és a szakember foglalkoztatása pozitívan függ össze. Számos – legalábbis az intézmény meglétét tekintve – jó alapellátottságú településen viszont nem mindig találunk teljes munkaidős szakembert, ami kételyeket ébreszthet az alapellátottság szintjét tekintve. Emiatt megvizsgáltuk a két tényező együttes eloszlását és többváltozós statisztikai elemzéssel⁸¹ 5 típust alakítottunk ki (19. sz. ábra).

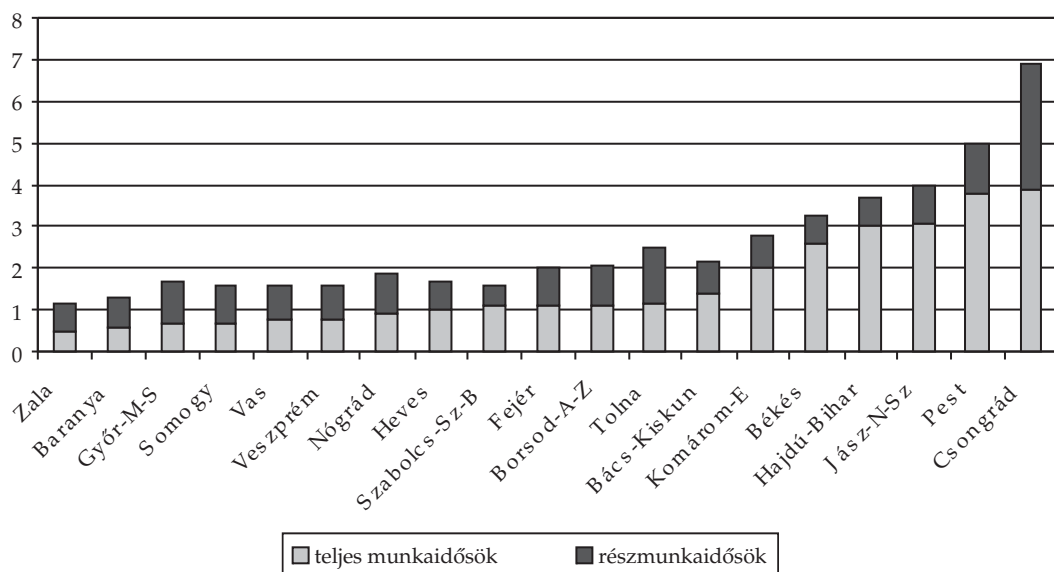
A települések kétötödén (41%) van főállású szakember, s az alapellátottság is kissé átlagon felüli. Főleg városoknál, nagyközségeknél fordul elő ez a típus,

80 Megyei adatok: 11. sz. tábla

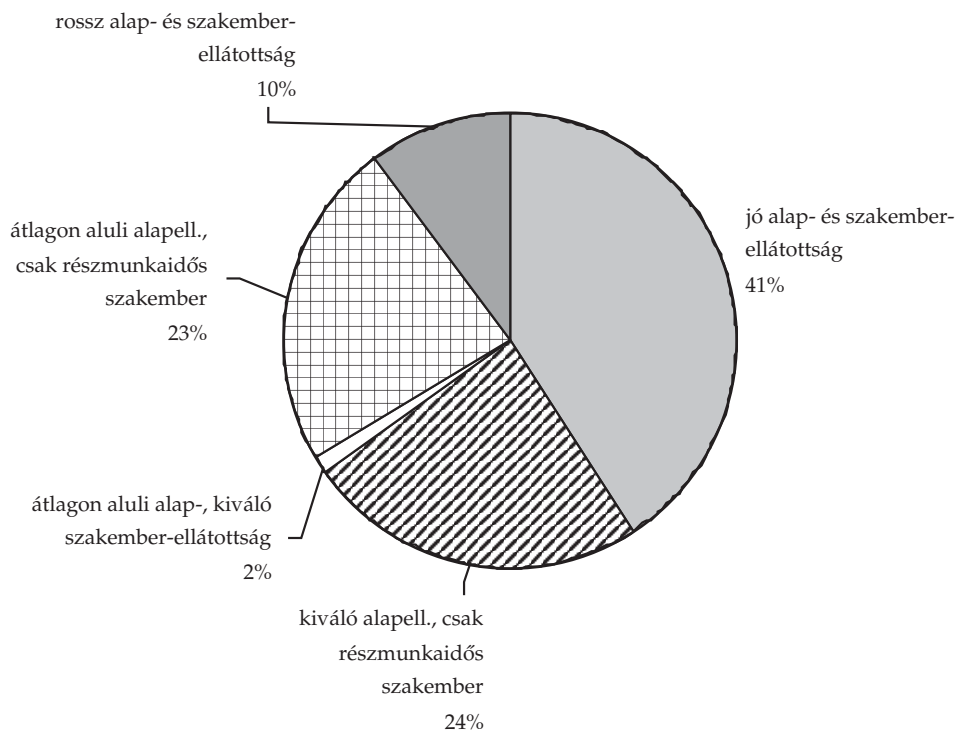
81 K-means Cluster eljárással

18. sz. ábra

Az egy településre jutó szakemberek száma megyénként (fő)

19. sz. ábra Települések megoszlása az alap- és szakember-ellátottság szerint (%)

a megyéket nézve pedig Pest, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Bács-Kiskun és Békés megyében.

A második csoportban (24%) kiváló ugyan az alapellátottság, elsősorban az előző csoportnál is jobb internet-elérés miatt, de csak részmunkaidős szakember van. Ide leginkább a relatíve jó helyzetben lévő, de ezer fő alatti települések tartoznak. Ez a típus elsősorban Vas, Tolna és Veszprém megyében jellemző.

Igen ritka (2%) az a település, ahol van főállású és mellékállású szakember is, de az átlagosnál rosszabb az alapellátottság. A típus elsősorban olyan 1-3 ezer közötti településeken fordul elő, ahol az átlagosnál kisebb mértékben elérhető nyilvánosan az internet, de van valamilyen az alapszolgáltatásokon túli funkció, mint a múzeum vagy művészeti iskola. Megyei szinten leginkább még Fejér megyében fordul elő.

A következő csoportban (23%) az átlagon aluli alapellátottsághoz csak részmunkaidős szakember jár. Itt főleg ezer fő alatti községek fordulnak elő, amelyeknek szintén az internetet tekintve a legnagyobb az átlagtól való elmaradásuk az alapszolgáltatások

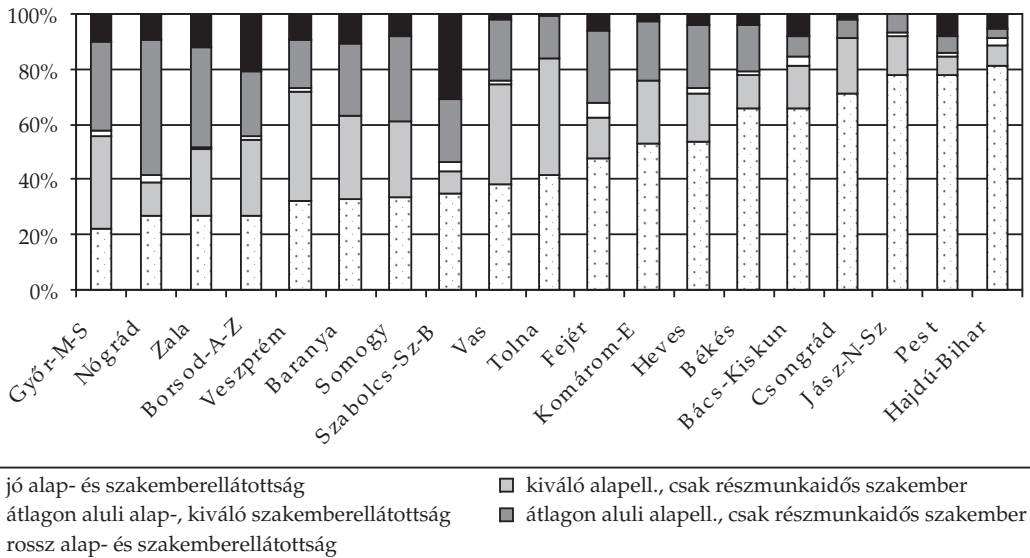
közül, s a turisztikával kapcsolatosakkal is gyengén ellátottak. A típus legjellemzőbb előfordulási helye Nógrád és Zala megye.

Az utolsó csoportnál az alapellátottság szintje is alacsony, s szakembert is alig találunk (10%). A leghátrányosabb helyzetű kistérségekben fekvő, ezer fő alatti községek felülreprezentáltak a csoportban. BAZ és különösen Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében fordul elő gyakran a típus.

Az egyes megyéket nézve, kitűnik az aprófalvas megyék lemaradása, s a nagyobb méretű településekkel rendelkezők előnye (20. sz. ábra). Ahogy az már korábban is kiderült, Győr-Moson-Sopron megye gazdasági fejlettségéhez, s településszerkezetéhez képest mind az alap-, mind a szakember-ellátottságot tekintve rossz teljesítményt mutat fel. BAZ és különösen Szabolcs-Szatmár-Bereg megyénél jól látszanak a megyén belüli hatalmas színvonalkülönbségek: arányaiban közel annyi település mondható mindkét szempontból jól ellátottnak, mint rossznak.

20. sz. ábra

Települések megoszlása az alap- és szakember-ellátottság szerint, megyénként (%)

4.3. Fenntartók és működési formák

4.3.1. Fenntartók

A vizsgálat során arra is választ kerestünk, hogy az egyes funkciókat végző intézményeket milyen szervezet tartja fent és milyen formában működteti.

Bár a rendszerváltás után komoly remények voltak arra, hogy az állam feladatait egyre növekvő mértékben átveszik majd az egyéb fenntartók-működtetők⁸², adataink alapján jelenleg inkább kiegészítő szerepről lehet csak szó. Az általunk vizsgált kulturális intézmény-egységek nagy többségénél (87,6%) az állam (települési/megyei/kisebbségi önkormányzat, önkormányzati társulás) a fenntartó, a non-profit szervezetek az intézmények 5,3%-át, a for-profit szervezetek pedig 3,1%-át tartják fent. Az egyéb fenntartók (2,6%) között magánszemélyek, minisztériumok szerepeltek leginkább (20. sz. tábla).

A non-profit szervezetekre visszatérve, kérdéses, hogy mekkora hányaduk valóban civil, s mennyiben van szó az állami szektoron belüli kiszervezésről (ld. „kht-sítés”)⁸³. A KSH felmérései azt mutatják,

82 Horváth M. Tamás: Helyi közszolgáltatások szervezése, Budapest, Pécs, Dialóg Campus, 2002.

83 A közművelődés terén a korábban már idézett – Hatástanulmány „A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről” szóló 1997. évi CXL törvény

hogy az önkormányzatok sokkal hajlamosabbak arra, hogy közfeladataikat saját alapítású non-profit szervezetbe, mint hogy tőlük független, más alapítású szervezetbe helyezték ki⁸⁴.

Az egyes fenntartó-típusok súlya igen eltérő a különböző kulturális funkcióknál⁸⁵.

A települési önkormányzatok a legtöbb szolgáltatásnál domináns szerepet játszanak, kivéve a múzeumokat (a múzeumoknál jelentős a megyei önkormányzatok, a non-profit, a for-profit és az egyéb fenntartók szerepe is). Súlyuk a könyvtár, művelődési ház, internet-elérés, galéria, mozi, (ifjúsági) tanácsadó iroda esetén a legnagyobb (80-92%). A tájházak, turinformirodák, művészeti iskolák és az egyéb funkciók esetén a fenntartók 60-80%-át, a táborknál, alkotóházaknál 50-60%-t teszik ki.

A megyei önkormányzatok a múzeumoknál játszanak jelentős szerepet, az összes egység 23,6%-át fenntartva.

közművelődést érintő szabályozásáról c. – munka szerint sokszor a korábbi közművelődési intézmények dolgozói lesznek képzésállalkozók, alakulnak át céggé, béreiket dologi költségként jelenítve meg.

84 Kinyik Margit: A non-profit szervezetek mint szolgáltatók jellemzői Magyarországon. In: Civil jelentés 2007-2008. (Civil Szemle VI. évf. 1-2. szám).

85 Melléklet 12. sz. tábla.

20. sz. tábla: Az összes kulturális intézmény(egység) megoszlása fenntartó szerint (%)

	%
Települési önkormányzat	81,4
Non-profit szervezet	5,3
Közös fenntartású	3,4
For-profit szervezet	3,1
Megyei önkormányzat	2,2
Egyház	0,7
Kisebbségi önkormányzat	0,6
Szakszervezet	0,0
Egyéb	2,6
Nincs adat	0,8
Összesen	100,0

A kisebbségi önkormányzatok szerepe a tájházaknál a relatíve legjelentősebb (2,9%).

A közös intézményfenntartás leginkább a művészeti iskolák (11,0%), a tourinform irodák (6,6%), a tábork (5,9%) és a könyvtárak esetén (4,6%) jellemző.

A non-profit szervezetek a művészeti tevékenységekkel kapcsolatos intézményeknél (alkotóház 18,5%, művészeti iskola 16,9%, galéria 5,9%), valamint a különböző információs-tanácsadó irodáknál (ifjúsági 12,8%, tourinform 11,0%), valamint a táborknál vállalták a legtöbb szerepet magukra.

Az egyházi fenntartók aránya a táborknál a legmagasabb (3,7%), a for-profit szervezeteké pedig az alkotóházaknál (17,8%) és a táborknál (11,8%).

Az egyéb fenntartók elsősorban a múzeumoknál voltak aktívak (12,2%).

Az intézményfenntartó társulásokat és a települési önkormányzatokat kivéve mindegyik fenntartóról elmondhatjuk, hogy sokkal magasabb arányban fordulnak elő a nagyobb településeken (21. sz. tábla). A települési önkormányzatoknál jóval mérsékeltabb ez az emelkedés. Megyei szinten⁸⁶ a települési önkormányzatok mint fenntartók leginkább Heves, Somogy, Zala, BAZ, Szabolcs és Veszprém megyében dominálnak.

A társulások az ezer-háromezer fő közötti településeken a legjellemzőbbek. Figyelemreméltó, s egyben sajnálatos az a tény, hogy a kisebb települések alacsonyabb arányban vesznek részt társulásban, holott nekik talán még nagyobb szükségük lenne rá. Valószínű, hogy nincs elég forrás/akarat az együttműkö-

désben való részvételre, s egy részük lakossága „potyautasként” veszi igénybe inkább a nagyobb település szolgáltatásait. Előfordul persze az is, hogy intézményfenntartó társulás helyett inkább szolgáltatás-vásárlással oldják meg a feladatot az önkormányzatok. Mindenesre, az, hogy melyik forma mennyire terjedt el, erősen helyfüggő: hasonló településszerkezet mellett elég nagy eltéréseket találunk az egyes megyék között (intézményfenntartó társulás: Baranya: 16,7%, Somogy: 0,4%, a könyvtári szolgáltatás vásárlásnál Baranya: 20,0%, Somogy: 54,1%). Baranya mellett még két nem aprófalvas településszerkezetű megyében, Bács-Kiskunban (14,7%) és Csongrádban (17,2%) elterjedtebb a közös intézményfenntartás.

A non-profit szervezetek a nagyobb településeken fordulnak elő inkább mint intézményfenntartók (területileg leginkább Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú-Bihar megyében). Az is növeli előfordulásuk valószínűségét, ha a településen nagyobb arányban élnek német nemzetiségűek. Már több kutatás⁸⁷ kimutatta, hogy a civil szervezeteknél igen nagy a főváros és a községek közötti egyenlőtlenség mértéke (előbbieik az összes forrás 61,8%-át utóbbiak mindössze 7,0%-t voltak képesek megszerezni 2005-ben⁸⁸), tehát éppen ott a leggyengébbek, ahol a legnagyobb szükség lenne a segítségükre.

87 Ld. többek között: Kuti Éva: Kinek a pénze? Kinek a döntése?; Bocz János: A non-profit szervezetek statisztikája.

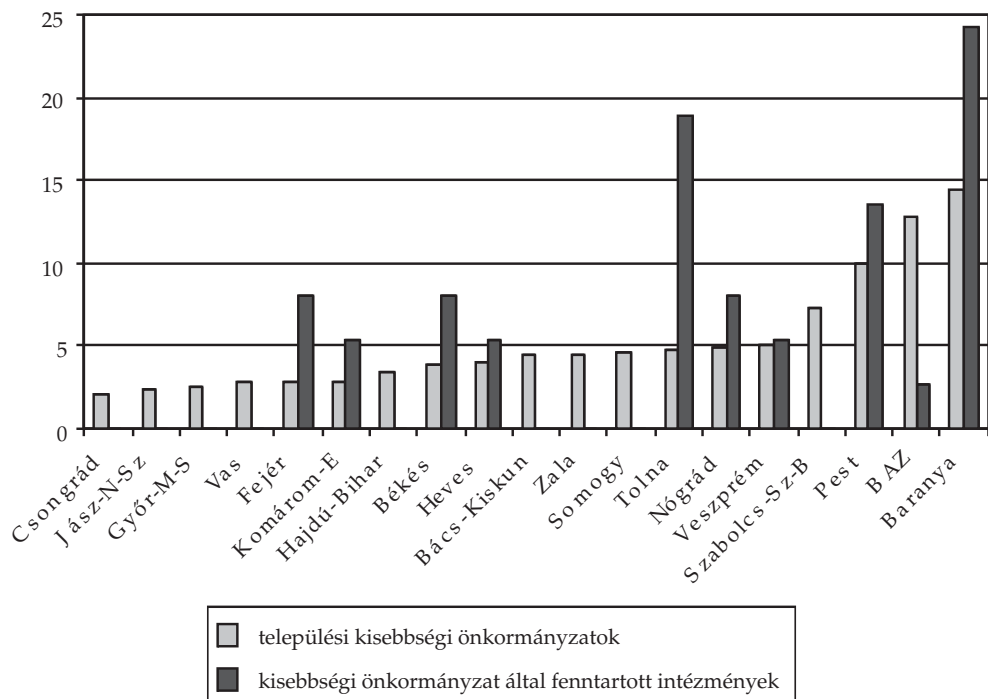
88 <http://www.nonprofitkutatas.hu/letoltendo/ksh2005tab.pdf>

86 Megyei adatok: Melléklet 13. sz. tábla.

21. sz. tábla: Az adott nagyságú települések hány %-án vannak jelen a különböző típusú fenntartók? (%)

	Ezer fő alatt	1-3 ezer fő	3-5 ezer fő	5-10 ezer fő	10-30 ezer fő	Összesen
Települési önkormányzat	89,2	93,8	95,7	99,3	100,0	91,8
Non-profit szervezet	3,4	8,9	15,8	20,7	44,8	8,1
Önkormányzati/kistérségi társulás	4,8	7,2	5,3	4,8	5,7	5,6
For-profit szervezet	2,1	4,0	8,1	13,8	31,4	4,6
Megyei önkormányzat	1,1	2,6	3,8	7,6	33,3	3,1
Egyház	0,5	1,6	2,4	4,1	5,7	1,3
Kisebbségi önkormányzat	0,5	1,3	1,4	1,4	5,7	1,0
Szakszervezet	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0
Egyéb fenntartó	2,9	4,4	3,8	6,2	20,0	4,2
Nincs adat	1,2	1,0	0,0	2,8	2,9	1,2

21. sz. ábra A települési kisebbségi önkormányzatok* és az általuk fenntartott kulturális intézmények megoszlása a megyék között (%)

*Adatforrás: Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal

A kisebbségi önkormányzatok szintén inkább a nagyobb településen képesek a fenntartó szerepét vállalni. Az intézményfenntartó szerep feltehetően nem annyira a nemzetiségi arányának vagy a kisebbségi önkormányzatok számának függvénye, hanem azé, hogy milyen nemzetiségről van szó. A kisebbségi önkormányzatok és az általuk fenntartott intézmények számának, az egyes nemzetiségek arányának elemzése alapján azt feltételezzük, hogy a német (és a szlovák) kisebbségi önkormányzatok képesek a leginkább intézményeket fenntartani. Mindezt megerősítik a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatala honlapján talált információk is⁸⁹. A német kisebbségi önkormányzatok nagyobb szerepvállalása egyrészt a település jobb anyagi helyzetének (ami, mint tudjuk, nem független a német nemzetiségű lakosság hagyományosan fejlettebb gazdálkodásától), másrészt pedig a németországi testvértelepülésektől kapott anyagi támogatás eredménye. Mindezek alapján érthető, ha Baranya, Tolna és Pest megyében találjuk a legtöbb kisebbségi önkormányzat által fenntartott kulturális intézményt, Borsod-Abaúj-Zemplénben pedig csak igen keveset, holott a kisebbségi önkormányzatok száma itt a második legnagyobb (21. sz. ábra).

A for-profit fenntartók a nagyobb, iskolázottabb lakosságú településeken és a városokban fordulnak elő inkább – nyilván ezek jelentenek megfelelő fizetőképes keresletet. Területileg Komárom-Esztergom, Bács-Kiskun és Baranya megyében volt a legmagasabb az arányuk. Baranyában első látásra kissé meglepő az ekkora arányú jelenlét, a településszerkezet és a gazdasági helyzet miatt. A részletesebb elemzésből kiderül, hogy elsősorban a for-profit fenntartású alkotóházak emelik meg a megye átl-

89 Kormánybeszámoló a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről (2003-2005) <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1361&articleID=4931&ctag=articlist&iid=1>

gát, tehát olyan intézmények, amelyek nem annyira helyi keresletre épülnek.

4.3.2. Működési formák

A működési formát tekintve szintén jellemző az állami dominancia: a kulturális intézményegységek döntő többsége (84,7%) költségvetési intézmény keretében vagy nem önállóan a települési/megyei/kisebbségi önkormányzat, társulás szakfeladatán könyvelve működik (22. sz. tábla). Non-profit formában 7,2%-ukat működtetik (a non-profit szervezet által fenntartottak aránya 5,3% volt). A for-profit formában működők aránya megegyezett a for-profit szervezetek által fenntartottakéval (3,1%). Az egyéb forma viszonylag magas aránya (4,0%) abból ered, hogy ide soroltuk az egyházi fenntartású intézményeket (ezeket sem a költségvetési, sem a non-profit vagy for-profit formába nem tudtuk besorolni), valamint a magánszemélyek által nem for-profit formában működtetetteket.

Ahogy már a fenntartóra vonatkozó adatok alapján várható volt, a három alapszolgáltatás esetén volt a legmagasabb a költségvetési intézményként/szakfeladatként működő egységek aránya: könyvtár 96,0%, internet 91-92%, művelődési ház/szintér 89,4%⁹⁰. Más formában leginkább az alkotóházak, a táborhelyek és a múzeumok működtek (utóbbiaknál meg kell jegyeznünk, hogy amit a helyiek múzeumnak hívnak, korántsem biztos, hogy megfelel a kulturális törvényben előírt feltételeknek, s szerepel a Múzeumi Nyilvántartási Rendszerben). A non-profit forma a táborhelyeknél (22,8%) és az alkotóházaknál (20,5%) volt a legelterjedtebb, s viszonylag nagy volt a súlya (15% feletti) a tourinform irodáknál, a művészeti iskoláknál és az (ifjúsági) tanácsadó irodáknál. A for-profit forma szintén az alkotóházaknál (19,2%) és a táborhelyeknél (15,4%) fordult elő nagyobb arányban. Az egyéb

90 Melléklet 14. sz. tábla.

22. sz. tábla: Az összes kulturális intézmény(egység) megoszlása működési forma szerint (%)

	%
Költségvetési	84,7
Non-profit	7,2
For-profit	3,1
Egyéb	4,0
Nincs válasz	0,9
Összesen	100,0

23. sz. tábla: Az adott nagyságú települések hány %-án vannak jelen a különböző működési formák? (%)

	Ezer fő alatt	1–3 ezer fő	3–5 ezer fő	5–10 ezer fő	10–30 ezer fő	Összesen
Költségvetési	90,1	96,0	95,7	99,3	99,0	93,0
Non-profit	5,1	11,0	19,1	22,1	52,4	10,2
For-profit	2,2	4,1	7,7	15,2	31,4	4,8
Egyéb	4,1	6,2	9,6	11,0	21,9	6,0
Nincs válasz	1,2	1,3	0,0	3,4	3,8	1,3

fenntartók a múzeumoknál jelentek meg számottevő arányban: ahogy korábban írtuk, ide kerültek a különféle magányújtemények.

A fenntartóknál tapasztaltakhoz hasonlóan itt is elmondhatjuk, hogy a non-profit és a for-profit működési forma a nagyobb, iskolázottabb lakosságú településeken fordul elő inkább (23. sz. tábla). A for-profit működési formánál még a településtípus is számít: a városokban inkább találunk ilyen intézményeket.

Területileg⁹¹ a non-profit működtetési forma Csongrád (53,4%), Hajdú-Bihar (35,0%), Jász-Nagykun-Szolnok (22,1%) valamint Pest megyében (19,8%) a legelterjedtebb. A for-profit forma aránya egy megyében, Komárom-Esztergomban volt kiugróan magas (16,0%).

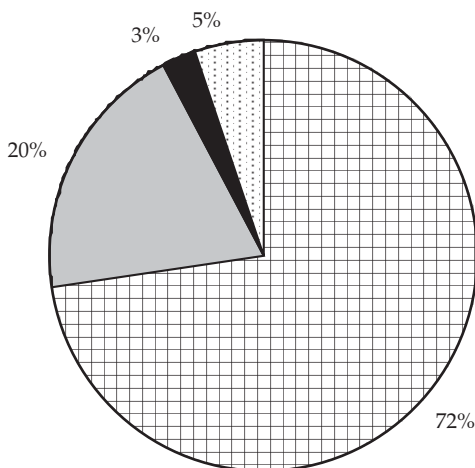
91 Megyei adatok: Melléklet 15. sz. tábla.

4.4. A gazdálkodást végző szervezet

Mivel gyakran nem a közkultúrával foglalkozó intézményegység a fő gazdálkodó, hanem az önkormányzat, az iskola, vagy pedig más szervezet, ezért külön vizsgáltuk, hogy ki látja el ezt a feladatot. Az intézményegységek többségénél (72%) a polgármesteri hivatal vagy valamilyen külön gazdálkodó szervezet (pl. GAMESZ) végzi a gazdálkodást (22. sz. ábra). Az intézményegységek mindössze 20%-a gazdálkodik maga. A feldolgozás során problematikus volt azoknak az intézményeknek a besorolása, ahol a fő gazdálkodó székhelyén nem végzett kulturális tevékenységet (3%), s így az nem jelent meg az adatlapon. Szintén gondot jelentettek azok az intézmények (5%), amelyeknek a gazdálkodó szervezet a településen kívül működött (sokszor egy településen több ilyen intézmény is előfordult, eltérő gazdálkodó szervezettel).

22. sz. ábra

Az intézmények megoszlása a fő gazdálkodó szerint (%)

- a polgármesteri hivatal/gamesz gazdálkodik, könyvel
- a szervezet maga gazdálkodik
- a fő gazdálkodó székhelyén nem látnak el közkulturális feladatokat
- a fő gazdálkodó nem az adott településen működik

5. Főbb eredmények

A települések kulturális infrastruktúráját befolyásoló tényezők

- Térsegenként eltérőek az ellátottság szintjét magyarázó tényezők, illetve más ezek erőssége.
- A kisebb települések esetén fontosabb különbségképző tényezőnek tűnik a lakosság szocio-demográfiai összetétele (iskolázottság, nemzetiségi-vallási hovatartozás), mint a nagyobbaknál.
- A lakosság magasabb iskolázottsága mind közvetlen, mind közvetett módon elősegítheti a kulturális intézményellátottság növekedését. Közvetlenül a kulturális igények növekedésével, közvetetten pedig a magasabb iskolázottságból származó nagyobb jövedelemszerzési potenciálon keresztül.
- Számos kulturális intézmény meglétének esélyét növeli a német nemzetiség jelenléte. A szlovák nemzetiség lakta települések a tájházak kivéve, a legtöbb kulturális intézményt tekintve átlagosan szerepeltek, amire magyarázat lehet a német nemzetiségnél rosszabb gazdasági helyzetük (a többi nemzetiség hatását az ellátottságra kis létszámuk miatt nem tudtuk országos méretekben kimutatni, helyi szinten hatások létezhet).
- A nagyobb roma népességű településeken-területeken az átlagosnál jóval kedvezőtlenebb volt mind az intézmény-, mind pedig a szakember-ellátottság, ami elsősorban annak következménye, hogy a romák (és más hátrányos helyzetű csoportok) leginkább az őslakók által elhagyott kedvezőtlen adottságú, gyengén ellátott településekre tudtak beköltözni. E településeken az önkormányzat később se igen volt képes az ellátottság növelésére, mivel bevételei alacsonyak (ami részben a lakosság alacsonyabb iskolázottságából, rosszabb jövedelemtermelő képességéből következik), s azokat is más célokra (egészségügy, szociális ellátás) kell fordítania.
- A települések gazdasági helyzete igen nagy mértékben függött össze a lakosság iskolai végzettségével és a településmérettel, valamint a roma népesség arányával. Az egyes tényezők közti összefüggések, oksági kapcsolatok feltárására további többváltozós statisztikai elemzésre (útmodell) lesz szükség.
- A hátrányok összeadódása oda vezet, hogy éppen ott – a kisebb, hátrányos helyzetű térségben fekvő, romák lakta, alacsony iskolázottságú településeken – működnek legkevesbé az alap-

szolgáltatások, ahol a legnagyobb szükség lenne rájuk.

- A városi rang még azonos településnagyság esetén is általában kedvezőbb intézmény-ellátottsággal jár, a jobb anyagi helyzet és a kulturális funkciók presztízsértéke miatt. A községek, de a kisebb városok ellátottságát is befolyásolhatja, hogy beletartoznak-e valamely nagyváros agglomerációs övezetébe vagy sem, s ha igen, akkor az elit vagy a szegényebb rétegek költöztek-e onnan ki, s mennyire képes a kisebb település a nagyobb közelségét kihasználva maga is fejlődő pályára állni.
- Az alapellátottság szintjét nagyban befolyásolja a települések együttműködési hajlandósága is. Ahol a települések hajlandóak részt venni ennek valamilyen formájában (könyvtári ellátó rendszer, intézményfenntartó társulás, szolgáltatás vásárlása), ott arányaiban több településen lehet helyben elérni az alapszolgáltatásokat.

Alapinformációk

- A vizsgált funkciók közül a leginkább elterjedt a könyvtári volt (87,0%), ezt követte a művelődési ház/közösségi színtér (83,8%), majd a nyilvános internet-elérés (70,3%). A települések körülbelül negyedén volt galéria/kiállító terem, illetve tájház vagy helytörténeti gyűjtemény. 5-10% közötti volt az alábbi funkciók elterjedtsége: művészeti iskola, múzeum, ifjúsági információs és szolgáltató iroda. Alkotóház, táborhely, tourinform iroda a települések kevesebb mint 5%-án fordult elő. Egyéb kulturális funkciót (jellemzően média) a települések 19,6%-án találtak a kérdezők.
- A 30.000 fő alatti települések 5,1%-án nem látnak el egyetlen sem a 14 vizsgált funkcióból, ez 158 települést jelent. Az ellátatlan települések aránya Szabolcs-Szatmár-Bereg (15,4%) és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (14,4%) a legmagasabb.
- A kulturális célra használt épületek mindössze egyharmadát (35,8%) használják csupán egy célra, más kulturális funkció „betársulása” nélkül. Az egyéb funkciók együtt járását, mint polgármesteri hivatal, iskola, sport, stb. szintén próbáltuk mérni, de az erre vonatkozó információink nem megbízhatóak. Egy településen átlagosan 2, kulturális funkciót ellátó épület van. Az értékek igen széles skálán szóródnak: a települések 3,1%-án semmi sincs, körülbelül felén egy épület (48,8%), bő negyedén kettő (28,7%), tizedén három (11,4%), 8%-án pedig négy vagy több ilyen épület található.

Alapellátottság

- A három alapszolgáltatásból (művelődési ház/ közösségi színtér, könyvtár, nyilvános internet-elérési lehetőség) a települések 61,0% mindhárom elérhető volt, 24,1%-án csak kettő, 9,3%-án egy, s 5,5%-ukon pedig egyik sem. Az alapellátottság mutatója aránylag kis különbségeket jelzett az egyes települések-térségek között, mivel csak a funkciók meglétét, nem pedig tartalmát-színvonalát vizsgáltuk. Szintjét legerősebben a lakosság iskolázottsága és a roma népesség aránya befolyásolta. A kedvezőtlen alapadottságokat részben képes volt kiegyenlíteni a településközi együttműködés, elsősorban a könyvtárnál. A legjobb alapellátottság az alábbi megyékben volt tapasztalható: Csongrád (2,9), Jász-Nagykun-Szolnok és Tolna (2,8-2,8), valamint Komárom-Esztergom, Vas, Hajdú-Bihar, Bács-Kiskun és Békés (2,7-2,7). Vas megye az adottságai (aprófalvak aránya, gazdasági helyzet) alapján várhatóan jobban szerepelt, de kedvezőtlen szakember-ellátottsága miatt további vizsgálatokat igényel, hogy az intézmények meglelte a gyakorlatban mit jelent. A legkedvezőtlenebb ellátottságot Szabolcs-Szatmár-Bereg (1,8), Nógrád (2,0), BAZ (2,1), Zala (2,2) és Győr-Moson-Sopron megyében (2,3) mértük. Győr-Moson-Sopron rossz helyezése meglepetésnek mondható, a megye kedvező gazdasági helyzete miatt.
- A könyvtári szolgáltatásnál jelentkező különbségekből magyarázzák a legkevesebbet a vizsgált tényezők, ami szerintünk a kistelepülések ellátását segítő kistérségi ellátó rendszerek kiépülésére vezethető vissza. A lakosság száma a művelődési háznál és a könyvtárnál számít: a nagyobb települések jobban ellátottak. Az internetnél a településnagyság helyett a településtípus és a lakosság előregedettségének foka hat nagyobb magyarázó erővel. A településtípus és az előregedettség foka mellett még a német nemzetiség aránya is összefügg a művelődési házak meglétével.

Művelődési ház/színtér

- Komoly gondot jelent mind a szakma érdekérvényesítése, mind a művelődési házak számbavétele szempontjából, hogy a törvény nem határozza meg, milyen feltételek esetén tekinthető valami közművelődési intézménynek vagy színtérnek. Bármilyen enyhe kritériumrendszer felállítása esetén az ellátottságról jóval kedvezőtlenebb képet kaptunk volna.
- Országos átlagban a települések 83,8%-án volt művelődési ház /színtér, a funkciót ennél kisebb

arányban ítélték ellátottnak a kérdezők (78,0%). Az ellátatlan lakosság nagysága 380-524 ezer fő közöttinek adódott. A funkciót a települések 8,6%-án annak ellenére ítélték ellátatlannak a kérdezők, hogy volt művelődési ház/színtér. Hiába van jóval több (18,5%-kal) művelődési ház, mint könyvtár, a kevésbé egyenletes települések közötti eloszlás miatt kevesebb településen elérhető csak (83,8% vs. 87,0%). A művelődési házak a könyvtárnál gyengébben vannak jelen a lakossági felmérés adatai alapján potenciális használónak számító kisebb lélekszámú, előregedett, alacsony iskolai végzettségű lakosokkal bíró községekben.

- Nógrád (53,1%), Zala (57,3%), Szabolcs-Szatmár-Bereg (65,4%), valamint Borsod-Abaúj-Zemplén megye (77,7%) ellátottsága volt a legrosszabb. A legjobb ellátottságot Jász-Nagykun-Szolnok (96,1%), Vas (96,3%), Tolna (97,2%), Heves (97,5%), Csongrád (98,3%) és Komárom-Esztergom megyében (100,0%) találtuk. Baranya megye településszerkezetéhez képest elég jól szerepelt (92,0%), feltevésünk szerint ez részben a relatíve elterjedt intézményfenntartó társulásoknak és non-profit működtetőknek köszönhető. Győr-Moson-Sopron megye kedvező gazdasági helyzete ellenére az országos átlag alatt maradt. Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés és kisebb mértékben Csongrád esetén a kérdezők a művelődési ház megléte ellenére sok esetben ellátatlannak ítélték a közművelődési funkciót.
- A közművelődési funkcióknak (is) helyet adó épületek csupán egyötöde (20,4%) volt egyfunkciós, a többi a közművelődés mellett minimum még egy kulturális funkciót ellátott. Kedvezőtlen a közművelődés szempontjából, hogy a művelődési ház/közösségi színtér a könyvtárnál ritkábban jár együtt internet-elérési lehetőséggel (52,8% vs. 65,8%).
- A 30 ezer fő alatti települések 9,6%-án nem volt sem iskola, sem művelődési ház/közösségi színtér. Csak művelődési házat/színteret 30,5%-uknál találtunk; az ellenkező eset (csak iskola) 6,8%-nál fordult elő. A települések felén (53,1%) működik mindkét intézmény.
- A legtöbb művelődési házat/színteret a települési önkormányzatok tartják fent (88,6%), a non-profit szervezetek csupán a töredékét (4,2%). Az önkormányzati társulás vagy több önkormányzat összefogásával fenntartott művelődési házak az összesnek csupán a 2,2%-át teszik ki, a többi fenntartó-típus pedig együttesen is csupán 5,0%-át. Szinte valamennyi fenntartó-típus

- ról elmondhatjuk, hogy a nagyobb lélekszámú, iskolázottabb lakosságú és jobb helyzetben lévő településeken magasabb arányban vannak jelen. Különösen jelentős a különbség a nagyobb települések javára a megyei önkormányzatok és a for-profit szervezetek esetén. Az önkormányzati társulások, közös fenntartású intézmények nem a legkisebb településeknél a legerősebbek, hanem az ezer-ötezer fősekénél. A művelődési ház közös fenntartása gyakrabban fordul elő ott, ahol a művelődési házat más funkcióval – iskola, művészeti iskola, könyvtár – egy szervezetben működik.
- A fenntartókhöz hasonlóan, a működési formát tekintve is a költségvetési a domináns (80,4%), bár a non-profit (5,2%) és a for-profit (1,8%) súlya kissé nő. A költségvetési forma dominanciája csak a tízezer fő feletti településeken törik meg, ahol szerepét részben átveszi, de inkább kiegészíti a többi forma.
 - Egymásnak ellentmondó válaszokat kaptunk arra vonatkozólag, hogy hány település kap közművelődési szolgáltatást mástól, illetve nyújt másnak: több mint nyolcszor annyi település gondolja (5,1% vs. 0,7%), hogy másnak ad, mint amennyi ezt magáról beismeri.
 - Ha mindkét formális települések közötti együttműködési formát (közös intézménytartás, szolgáltatás nyújtása/igénybe vétele szerződés alapján) figyelembe vesszük a közművelődésnél, ezek a településeknek akkor is csupán 3,7%-ára terjednek ki, míg a könyvtárnál ugyanez az arány 43,8% volt. A legnagyobb együttműködési hajlandóságot az alföldi, nem aprófalvas, hagyományosan „AMK-s” megyékben tapasztaljuk. Az együttműködés éppen az aprófalvas, hátrányos helyzetű megyékre nem jellemző, Baranyát kivéve.

Könyvtár

- Az intézményrendszer múltja kevésbé határozza meg jelenét, mint a művelődési házaknál, a hálózatosodás, a településközi együttműködések terjedése miatt.
- Könyvtár (akár nyilvános, akár szolgáltató hely) a települések 87,0%-án van. A funkció ellátottságát a kérdezők általában jobbnak ítélték (91,6%), mint amilyenre az intézmény meglétéből/nemlétéből következtethettünk volna, a kistérségi ellátórendszer, s azon belül is a mozgókönyvtári szolgáltatások elterjedtsége miatt. A lakosság 3,4%-a (204 ezer fő) nem tudja lakóhelyén elérni a szolgáltatást.

- A legalacsonyabb ellátottságot (a könyvtár meglétével-nemlétével mérve) a rossz gazdasági helyzetben lévő, aprófalvas megyékben tapasztaltuk: Szabolcs-Szatmár-Beregben a települések 67,1%, Borsod-Abaúj-Zemplénben 74,9%-án, Baranyában pedig 79,0%-án volt könyvtár. Négy megye, Jász-Nagykun-Szolnok, Tolna, Komárom-Esztergom és Csongrád ellátottsága volt 95% feletti az első mérőszám szerint. Győr-Moson-Sopron megye éppen csak elérte az országos átlagot, kedvező gazdasági helyzete és viszonylag nagyobb méretű települései ellenére. Ha nem az intézmény meglétét, hanem a funkció ellátottságát nézzük, akkor BAZ, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye helyzete számottevően javult.
- Bár a településszervezet és a településközi együttműködés (közös intézményfenntartás, szolgáltatás máshonnan „vásárlása”) között szoros kapcsolatot tételeztünk fel (miszerint az aprófalvas megyék fogják jobban igénybe venni), ez nem mindig volt így. Baranya megyében – annak ellenére, hogy az aprófalvak aránya országos szinten itt a legmagasabb – csak kevés önkormányzat volt hajlandó a könyvtárnál együttműködésre, holott a közművelődés terén viszont igen. Emiatt ellátottsága jóval alacsonyabb (82,7%), mint a hasonló településszerkezetű, de együttműködésre hajlóbb Vas (98,6%) vagy Zala megyéé (93,7%). Több megyében (Tolna, Komárom-Esztergom, Heves) a szolgáltatás vásárlása az aprófalvak kisebb aránya ellenére is meglehetősen elterjedt.
- A könyvtári szolgáltató helyek 91,9%-át a települési önkormányzatok, 4,6%-ukat pedig önkormányzati társulások tartják fent. Utóbbi érték valamennyi kulturális szolgáltatás közül itt a legmagasabb, ami feltehetően arra vezethető vissza, hogy a többcélú kistérségi társulások normatív támogatást kaphatnak érte. Igen alacsony az egyéb fenntartók aránya. A működési formát tekintve itt a legmagasabb a költségvetési forma aránya (a települések 96,0%-án), a települések töredék részén jelentek meg az egyéb működtetők.

Nyilvános internet-elérés

- Nyilvános internet-elérési lehetőség a harmincezer fő alatti települések 70,3%-án van. A lakosság 14,4%-a (kb. 509 ezer fő) nem jut lakóhelyén a szolgáltatáshoz. Az átlagosnál nagyobb valószínűséggel elérhető a szolgáltatás ott, ahol van

- művelődési ház vagy könyvtár. Az internet-elérési pontok nem egészen tizede (8,3%-a) jelenik meg függetlenül ezektől az intézményektől.
- Az internet-elérésben jóval nagyobb területi különbségeket tapasztalhatunk, mint a könyvtárak vagy akár a kevésbé egyenletes „lefedettségű” művelődési házak esetén. Megyei szinten általában a kedvezőtlen gazdasági helyzetben lévő aprófalvas megyék, mint Szabolcs-Szatmár-Bereg (51,3%), Nógrád (53,1%), BAZ (60,3%) ellátottsága a legrosszabb. A gazdaságilag fejlett Győr-Moson-Sopron megye azonban hasonló helyezést ért el (60,9%), mint BAZ megye. Kérdés, hogy ez abból adódik, hogy az otthoni infrastruktúra jól kiépült, vagy a lakosság inkább a közeli nagyobb városokban veszi igénybe, helyi források/akarat híján.
 - Az összes internet-elérési pont kilenczetedét jelenleg a települési önkormányzatok tartják fent, kb. 3%-t tesz ki a több önkormányzat társulásában, 3-4%-ot a civilek, s 1%-ot a for-profit szervezetek által fenntartottak aránya.

Humán infrastruktúra; szakember-ellátottság

- A települések 37,6%-án foglalkoztattak teljes munkaidőben közművelődési vagy közgyűjteményi szakembert, 58,8%-án pedig részmunkaidőset vagy megbízási díjazat. Akár teljes-, akár részmunkaidős szakember a települések 79,8%-án dolgozott. A szakember-ellátottság és a települések társadalmi-gazdasági jellemzői között sokkal erősebb összefüggéseket találtunk, mint az alapszolgáltatások intézményi ellátottságánál. Az összefüggések erőssége nő, ha nemcsak a szakember jelenlétét, hanem számukat is figyelembe vesszük, illetve ha a teljes munkaidőben foglalkoztatottakat vizsgáljuk.
- Bár a szakemberek foglalkoztatottsága, illetve száma pozitívan függött össze az alapellátottság szintjével (művelődési ház, könyvtár, illetve nyilvános internet-elérés), más, „városi”, nagyobb településeken elterjedt funkciókkal (mozi, galéria, turinform iroda, művészeti iskola és különösen a múzeum) erősebb kapcsolatot mutattak.
- A szakemberek számát, különösen a teljes munkaidősökét leginkább a település nagysága befolyásolta. Amikor csak azt néztük, hogy van-e szakember a településen, az alapellátottsághoz hasonló összefüggéseket kaptunk: a lakosság végzettsége, száma, a település típusa és a romák aránya van szignifikáns hatással. Ha viszont a teljes munkaidős szakemberek jelenlétét

- vizsgáltuk, akkor a településnagyság és -típus hatása erősödött, az iskolai végzettségé és a romák arányáé pedig csökkent.
- Az ezer fő alatti településeken alig van teljes munkaidős szakember (12,5%). Részmunkaidős szakemberek a kis települések többségén (61,0%) vannak ugyan, de nagyon változó, hogy ez mit jelent: egy napi 4-6 vagy heti két órában foglalkoztatott szakembert. A településnagysággal meredeken nő azoknak a településeknek az aránya, ahol van teljes foglalkoztatott; ötezer főben húzhatjuk meg azt a határt, ahol valószínűleg már találunk ilyen szakembert. A részmunkaidőben foglalkoztatottaknál más tendenciát tapasztalunk: a foglalkoztatás aránya nem nő a településmérettel.
 - Győr-Moson-Sopronban volt a legkevesebb helyen teljes munkaidős szakember, és ezt aránylag kevés helyen egészítették ki részmunkaidősök. Győr-Moson-Sopron mellett az aprófalvas településszerkezetű megyékben (Vas, Zala, Baranya, Veszprém, BAZ, stb.) volt a legrosszabb a települések helyzete e szempontból, a legkedvezőbb pedig a nagyobb méretű településekkel bírónál (Csongrád, Pest, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok). A részmunkaidősök aránya Szabolcs-Szatmár-Beregben és Baranyában maradt el nagyobb mértékben az országos átlagtól.
 - Az egy településre jutó szakemberek száma szinte kizárólag a település méretétől függött. A teljes munkaidős szakemberek számát a település típusa is befolyásolta: a városokban több dolgozott belőlük, még a hasonló nagyságú községekhez viszonyítva is, ami az inkább a városokban koncentrálódó, több szakembert foglalkoztató intézményeknek, mint a múzeumok volt köszönhető. Egy településre országos átlagban 1,3 fő teljes, s nem egészen egy fő (0,9) részmunkaidős szakember jutott. Az alábbi megyékben kevesebb, mint egy főállású szakember jutott egy településre: Zala (0,5 fő), Baranya (0,6 fő), Győr-Moson-Sopron és Somogy (0,7 fő), valamint Vas, Veszprém és Nógrád (0,8 fő). A legmagasabb számokat a nagyobb településeket magukba foglaló megyéknél, mint Békés (2,6 fő), Hajdú-Bihar (3,0 fő), Jász-Nagykun-Szolnok (3,1 fő), Pest (3,8 fő) és Csongrád (3,9 fő) találjuk.
 - Számos – legalábbis az intézmény meglétét tekintve – jó alapellátottságú településen nem mindig találunk teljes munkaidős szakembert, ami kétegyet ébreszthet az alapellátottság szintjét tekintve. Emiatt megvizsgáltuk a két tényező együttes eloszlását és 5 típust alakítottunk ki. A települé-

sek kétötödén (41%) van főállású szakember, s az alapellátottság is kissé átlagon felüli. Negyedükben (24%) kiváló ugyan az alapellátottság, elsősorban az előző csoportnál is jobb internet-elérés miatt, de csak rész munkaidős szakember van. Igen ritka (2%) az a település, ahol van főállású és mellékállású szakember is, de az átlagosnál rosszabb az alapellátottság. A következő csoportban (23%) az átlagon aluli alapellátottsághoz csak rész munkaidős szakember jár. Az utolsó csoportnál (10%) az alapellátottság szintje is alacsony, s szakembert is alig találunk.

Fenntartók

- Bár a rendszerváltás után komoly remények voltak arra, hogy az állam feladatait egyre növekvő mértékben átveszik majd az egyéb fenntartók-működtetők, adataink alapján jelenleg inkább kiegészítő szerepről lehet csak szó. Az általunk vizsgált kulturális intézmény-egységek nagy többségénél (87,6%) az állam (települési/megyei/kisebbségi önkormányzat, önkormányzati társulás) a fenntartó, a non-profit szervezetek az intézmények 5,3%-át, a for-profit szervezetek pedig 3,1%-át tartják fent. Az egyéb fenntartók (2,6%) között magánszemélyek, minisztériumok szerepeltek leginkább.
- Az egyes fenntartó-típusok súlya igen eltérő a különböző kulturális funkcióknál. A települési önkormányzatok a legtöbb szolgáltatásnál domináns szerepet játszanak, kivéve a múzeumokat. Súlyuk a könyvtár, művelődési ház, internet-elérés, galéria, mozi, (ifjúsági) tanácsadó iroda esetén a legnagyobb (80-92%). A tájházak, turinform irodák, művészeti iskolák és az egyéb funkciók esetén a fenntartók 60-80%-át, a táborknál, alkotóházaknál 50-60%-t teszik ki. A megyei önkormányzatok a múzeumoknál játszanak jelentős szerepet (23,6%), a kisebbségi önkormányzatok szerepe a tájházaknál a relatíve legjelentősebb (2,9%). A közös intézményfenntartás leginkább a művészeti iskolák (11,0%), a turinform irodák (6,6%), a tábork (5,9%) és a könyvtárak esetén (4,6%) jellemző. A non-profit szervezetek a művészeti tevékenységekkel kapcsolatos intézményeknél (alkotóház 18,5%, művészeti iskola 16,9%, galéria 5,9%), valamint a különböző információs-tanácsadó irodáknál (ifjúsági 12,8%, turinform 11,0%), valamint a táborknál vállalták a legtöbb szerepet magukra. Az egyházi fenntartók aránya a táborknál a legmagasabb (3,7%), a for-profit szervezeteké pedig az alkotóházaknál (17,8%) és a táborknál

(11,8%). Az egyéb fenntartók elsősorban a múzeumoknál voltak aktívak (12,2%).

- Az intézményfenntartó társulásokat és a települési önkormányzatokat kivéve mindegyik fenntartóról elmondhatjuk, hogy magasabb arányban fordulnak elő a nagyobb településeken. A települési önkormányzatoknál jóval mérsékeltebb ez az emelkedés.
- A társulások az ezer-háromezer fő közötti településeken a legjellemzőbbek. Figyelemreméltó, s egyben sajnálatos az a tény, hogy a kisebb települések alacsonyabb arányban vesznek részt társulásban, holott nekik talán még nagyobb szükségük lenne rá. Valószínű, hogy nincs elég forrás/akarat az együttműködésben való részvételre, s egy részük lakossága „potyautasként” veszi igénybe inkább a nagyobb település szolgáltatásait. A társulási hajlandóság erősen helyfüggő: hasonló településszerkezet mellett elég nagy eltéréseket találunk az egyes megyék között
- A non-profit szervezetek a nagyobb településeken fordulnak elő inkább mint intézményfenntartók (területileg leginkább Csongrád, Szolnok és Hajdú-Bihar megyében). Az is növeli előfordulásuk valószínűségét, ha a településen nagyobb arányban élnek német nemzetiségűek.
- A kisebbségi önkormányzatok szintén inkább a nagyobb településen képesek a fenntartó szerepét vállalni. Intézményfenntartásra feltehetően leginkább a német (és a szlovák) kisebbségi önkormányzatok képesek.
- A for-profit fenntartók a nagyobb, iskolázottabb lakosságú településeken és a városokban fordulnak elő inkább – nyilván ezek jelentenek megfelelő fizetőképes keresletet.

Működési formák

- A működési formát tekintve csak kevésbé enyhül az állami dominancia: a kulturális intézményegységek döntő többsége (84,7%) költségvetési intézmény keretében vagy nem önállóan a települési/megyei/kisebbségi önkormányzat, társulás szakfeladatán könyvelve működik. Non-profit formában 7,2%-ukat működtetik (a non-profit szervezet által fenntartottak aránya 5,3% volt). A for-profit formában működők aránya megegyezett a for-profit szervezetek által fenntartottakéval (3,1%).
- A non-profit és a for-profit működési forma a nagyobb, iskolázottabb lakosságú településeken fordul elő inkább. A for-profit működési formánál még a településtípus is számít: a városokban inkább találunk ilyen intézményeket.

A gazdálkodást végző szervezet

- Az intézményegységek többségénél (72%) a polgármesteri hivatal vagy valamilyen külön gazdálkodó szervezet (pl. GAMESZ) végzi a gazdálkodást. Az intézményegységek mindössze 20%-a gazdálkodik maga. A feldolgozás során problematikus volt azoknak az intézményeknek a besorolása, ahol a fő gazdálkodó székhelyén nem végzett kulturális tevékenységet (3%), illetve azok az intézmények (5%), amelyeknek a gazdálkodó szervezet a településen kívül működött.

6. Konklúzió

A közművelődés terén a helyi önkormányzatok a legjelentősebb intézményfenntartók-működtetők, s ez nem valószínű, hogy akár középtávon is változna, jelentősebb ösztönzők nélkül. Az alternatív fenntartók-működtetők mint a non-profit és for-profit szervezetek elterjedésének gátat szab, hogy ezek általában éppen a hátrányos helyzetű településeken gyengébbek, a megfelelő lakossági, vállalkozói és önkormányzati támogatás, illetve a fizetőképes kereslet hiányában. Az ellátottság egyenlőtlenségeit csökkenteni képes tényezők közül (legalábbis az általunk vizsgáltakból) leginkább a településközi együttműködések azok, melyeket külső eszközökkel előmozdítani, támogatni lehet.

A jelenlegi önkormányzati rendszer azonban a településméretből, vagy az egyéb hátrányos helyzetből – mint a lakosság alacsony végzettsége, a jövedelemszerzési lehetőségek hiánya, gettósodás –

adódó problémák kezelésére csak igen korlátozottan képes. Hosszabb távon emiatt vagy az északi vagy a déli modell felé fog elmozdulni a rendszer (tehát vagy az önkormányzati egységek összevonása, vagy pedig – változatlan önkormányzati felépítés mellett az önkormányzatok funkcionális integrációja fog bekövetkezni).

A választott irányt nem a közművelődési szakna fogja meghatározni, de még csak befolyásolni sem, tehát azt kell megvizsgálnunk, mi az, amit elérni képes.

A közművelődésnek mint minden közszolgáltatásnak három, egymásnak bizonyos fókig ellentmondó követelésnek kell egyszerre eleget tennie (23. sz. ábra):

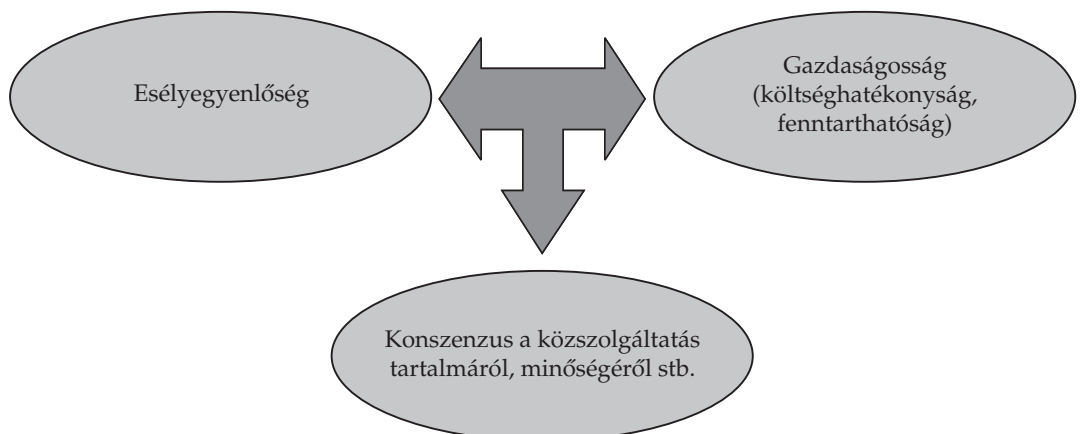
- az esélyegyenlőségnek,
- a gazdaságosságnak (fenntarthatóság, költség-hatékonyság), valamint annak, hogy
- megfeleljen a szolgáltatás tartalmáról, színvonaláról kialakult konszenzusnak.

A fenti probléma megoldásához először is azt kellene eldöntenünk, hogy mi tartozik (nem elméletileg, hanem a tervezett beavatkozás szintjén) a közművelődéshez, s megvizsgálni, mit csinálnak a helyi önkormányzatok által fenntartott/támogatott közművelődési szervezetek/intézmények. Mindez tisztább és finomabb képet adna a problémák és egyenlőtlenségek természetéről.

92 Az ábrát Koós Bálint (MTA RKK TKO) „A közszolgáltatás-szervezés és költség-hatékonysági kényszer a kistélepülések körében” c. anyagából vettük át. Forrás: www.mta-rkk-tko.hu/files/KoosBalint.ppt

23. sz. ábra

A helyi közszolgáltatásokkal szembeni követelmények⁹²

Átgondolva a fenti ábrát, a három követelmény érvényesítése részben eltérő eszközöket igényel.

- Az esélyegyenlőség érvényesítése (a települések szintjén) elképzelhető a hátrányos helyzetű településeket célzó pályázatok segítségével. A pályázatok azonban jellemzően az infrastrukturális egyenlőtlenségek csökkentésére alkalmasak, ami nagyon fontos, de a szakemberek foglalkoztatása terén még nagyobb hiányságok mutatkoznak. A szakember-ellátottság megoldásaként inkább a kistelepüléseket, hátrányos helyzetű településeket célzó külön, kötött, csak szakember foglalkoztatására felhasználható plusz normatívát gondolnánk megfelelőnek. Ezekben a településeken a non-profit szervezetek intézményfenntartó szerepének erősödése csak állami segítséggel várható, mivel éppen itt a leggyengébbek. (Az esélyegyenlőség településen belüli problémáit a társadalmi konszenzus kérdésénél fogjuk tárgyalni.)
- A gazdaságosság szempontjából a településközi együttműködések, a kis-/mikrotársadalmi ellátórendszerek kialakítása lenne kívánatos. Emiatt igen fontos lenne megvizsgálni a már most működő településközi együttműködések (közös intézmény fenntartása, szolgáltatás vásárlása), melyek azok a szolgáltatások, amelyeket e módon lehet/érdemes megoldani, s melyeknél nem. (E jövőbeli kutatáshoz jelen felmérésünk „címlistát” képes adni.) A megyei feladatellátást vizsgáló kutatásunk⁹³ tapasztalatai alapján külön gondot kell majd fordítani arra, hogy a központ részéről ne a „majd bejönnek, ha akarnak valamit” szemlélet érvényesüljön, hanem a szolgáltatás/segítségnyújtás valóban eljusson a megfelelő helyre. Ennek természetesen az anyagi feltételeit is meg kell teremteni, melynek során számolni kell azzal, hogy a közúti úthálózat és a tömegközlekedés hiányságai helyenként megnehezítik, ha nem lehetetlenül teszik, hogy

a kisebb, rosszabbul ellátott falvak lakosai eljárjanak más településekre kulturális programokon részt venni. A településközi együttműködés/feladatmegosztás mellett a településen belül a különböző közszolgáltatások integrációja is a megoldás módja lehet. Itt is érdemes lenne a már integráltan működő intézmények tapasztalatait összegyűjteni, s később a most induló IKSZT-eket is e szempontból megvizsgálni.

- A legnagyobb problémát talán a társadalmi konszenzus kialakítása jelenti, hiszen a résztvevők (a lakosság különböző csoportjai, a civilek, a közművelődési szakemberek és az önkormányzat) véleménye, érdeke eltér a kérdésben, sőt az egyes csoportokat magukat sem tekinthetjük e szempontból homogéneknek. A lakosságnál, azon túlmenően, hogy nehéz az igényeket kitapogatni (az ezt firtató kérdésekre jellemzően olyan, a vélt elvárásoknak megfelelő, de komolyan nemigen vehető válaszokat lehet kapni, hogy komolyzenei koncerteket szeretnének), arra is kell gondolnunk, hogy a hátrányos helyzetű rétegekkel való szolidaritás nem jön magától. Ha a lakosságnak nem világos, miért kellene a romáknak programokat, képzéseket szervezni a művelődési házban, amikor ehelyett másra is lehetne fordítani a pénzt, akkor sokszor az önkormányzatnál is a politikai akarat hiányára számíthatunk. A problémát súlyosbítja, hogy tapasztalataink⁹⁴ alapján a népművelők jelentős része nem érzi feladatának a hátrányos helyzetű rétegekkel való foglalkozást. Márpedig a kulturális törvény ezt a feladatelemet explicit módon meghatározza, s ezen túlmenően, a jelenlegi társadalmi helyzetet nézve, fontossága csak nőni fog. Mindez talán a közösségfejlesztés eszközeivel orvosolható, de a folyamat időigényes és bizonytalan kimenetű, s természetesen mint minden, ez sem működhet a helyi akarat és források nélkül.

93 G. Furulyás Katalin: A megyei (fővárosi) közművelődési szakmai tanácsadás és szolgáltatás feladatai. Szín – Közösségi művelődés 12/5, 2007. november.

94 G. Furulyás Katalin: Egyedül a kisvilágban. Népművelői vélekedések új feladatokról, lehetőségekről, fejlesztésekről, önállóságról. MMIKL Budapest, 2007.

Melléklet

1. sz. tábla

A települések és a lakosság száma összesen, illetve a 30.000 fő alatti településeken

	Összes település száma db	Összlakosság fő	30.000 fő alatti települések száma db	30.000 fő alatti tele- pülések lakossága fő
Pest	187	1 196 903	181	962 283
<i>Közép-Mo</i>	188	2 890 908	181	962 283
Fejér	108	434 353	106	281 668
Komárom-E	76	317 719	74	215 787
Veszprém	217	368 325	214	246 234
<i>Közép-Dunántúl</i>	401	1 120 397	394	743 689
Győr-Moson-Sopron	182	443 520	179	228 700
Vas	216	264 791	215	185 444
Zala	257	294 297	255	182 783
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	655	1 002 608	649	596 927
Baranya	301	402 318	300	247 432
Somogy	245	333 434	244	265 974
Tolna	109	243 685	108	208 730
<i>Dél-Dunántúl</i>	655	979 437	652	722 136
Borsod-A-Z	358	732 022	355	488 586
Heves	121	322 605	119	234 808
Nógrád	131	214 439	130	174 063
<i>Észak-Mo</i>	610	1 269 066	604	897 457
Hajdú-Bihar	82	555 592	80	317 416
Jász-N-Sz	78	409 995	77	334 379
Szabolcs-Sz-B	229	587 117	228	468 537
<i>Észak-Alföld</i>	389	1 552 704	385	1 120 332
Bács-Kiskun	119	544 429	115	334 373
Békés	75	384 672	72	257 465
Csongrád	60	425 778	57	183 637
<i>Dél-Alföld</i>	254	1 354 879	244	775 475
Total	3 151	10 169 999	3 109	5 818 299

A települések megoszlása lakosságszám szerint, megyénként és régióként

	500 főig		500-1.000 fő		1.001-3.000 fő		3.001-5.000 fő		5.001-10.000 fő		10.001-30.000 fő		30.001-50.000 fő		50.001-100.000 fő		100.001-300.000 fő		Budapest			
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
Pest	6	3,2	13	7,0	67	35,8	35	18,7	30	16,0	30	16,0	5	2,7	1	0,5	0	0,0	0	0,0	0	0
Közép-Mo	6	3,2	13	6,9	67	35,6	35	18,6	30	16,0	30	16,0	5	2,7	1	0,5	0	0,0	0	0,0	1	0,5
Fejér	3	2,8	18	16,7	57	52,8	16	14,8	9	8,3	3	2,8	0	0,0	1	0,9	1	0,9	1	0,9	0	0
Komárom-E	5	6,6	16	21,1	38	50,0	6	7,9	5	6,6	4	5,3	1	1,3	1	1,3	0	0,0	0	0,0	0	0
Veszprém	100	46,1	57	26,3	43	19,8	6	2,8	5	2,3	3	1,4	2	0,9	1	0,5	0	0,0	0	0,0	0	0
Közép-Dunántúl	108	26,9	91	22,7	138	34,4	28	7,0	19	4,7	10	2,5	3	0,7	3	0,7	1	0,2	1	0,2	0	0
Győr-Moson-Sopron	52	28,6	48	26,4	65	35,7	10	5,5	2	1,1	2	1,1	1	0,5	1	0,5	1	0,5	1	0,5	0	0
Vas	131	60,6	51	23,6	24	11,1	4	1,9	1	0,5	4	1,9	0	0,0	1	0,5	0	0,0	0	0,0	0	0
Zala	154	59,9	57	22,2	36	14,0	5	1,9	2	0,8	1	0,4	0	0,0	2	0,8	0	0,0	0	0,0	0	0
Nyugat-Dunántúl	337	51,5	156	23,8	125	19,1	19	2,9	5	0,8	7	1,1	1	0,2	4	0,6	1	0,2	1	0,2	0	0
Baranya	204	67,8	46	15,3	38	12,6	6	2,0	2	0,7	4	1,3	0	0,0	0	0,0	1	0,3	0	0,0	0	0
Somogy	110	44,9	66	26,9	56	22,9	4	1,6	4	1,6	4	1,6	0	0,0	1	0,4	0	0,0	0	0,0	0	0
Tolna	30	27,5	27	24,8	40	36,7	4	3,7	3	2,8	4	3,7	1	0,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0
Dél-Dunántúl	344	52,5	139	21,2	134	20,5	14	2,1	9	1,4	12	1,8	1	0,2	1	0,2	1	0,2	1	0,2	0	0
Borsod-A-Z	137	38,3	82	22,9	103	28,8	17	4,7	10	2,8	6	1,7	2	0,6	0	0,0	1	0,3	0	0,0	0	0
Héves	13	10,7	26	21,5	62	51,2	14	11,6	2	1,7	2	1,7	1	0,8	1	0,8	0	0,0	0	0,0	0	0
Nógrád	30	22,9	46	35,1	48	36,6	2	1,5	2	1,5	2	1,5	1	0,8	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0
Észak-Mo	180	29,5	154	25,2	213	34,9	33	5,4	14	2,3	10	1,6	4	0,7	1	0,2	1	0,2	1	0,2	0	0

2. sz. tábla – folytatás

A települések megoszlása lakosságszám szerint, megyénként és régióként

	500 főig		500– 1.000 fő		1.001– 3.000 fő		3.001– 5.000 fő		5.001– 10.000 fő		10.001– 30.000 fő		30.001– 50.000 fő		50.001– 100.000 fő		100.001– 300.000 fő		Budapest			
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
Hajdú-Bihar	5	6,1	11	13,4	36	43,9	8	9,8	13	15,9	7	8,5	1	1,2	0	0,0	1	1,2	0	0	0	0
Jász-N-Sz	5	6,4	8	10,3	33	42,3	10	12,8	14	17,9	7	9,0	0	0,0	1	1,3	0	0,0	0	0	0	0
Szabolcs-Sz-B	33	14,4	64	27,9	90	39,3	23	10,0	12	5,2	6	2,6	0	0,0	0	0,0	1	0,4	0	0	0	0
Észak-Alföld	43	11,1	83	21,3	159	40,9	41	10,5	39	10,0	20	5,1	1	0,3	1	0,3	2	0,5	0	0	0	0
Bács-Kiskun	7	5,9	17	14,3	59	49,6	16	13,4	11	9,2	5	4,2	3	2,5	0	0,0	1	0,8	0	0	0	0
Békés	6	8,0	11	14,7	30	40,0	7	9,3	13	17,3	5	6,7	2	2,7	1	1,3	0	0,0	0	0	0	0
Csongrád	3	5,0	11	18,3	20	33,3	16	26,7	5	8,3	2	3,3	2	3,3	0	0,0	1	1,7	0	0	0	0
Dél-Alföld	16	6,3	39	15,4	109	42,9	39	15,4	29	11,4	12	4,7	7	2,8	1	0,4	2	0,8	0	0	0	0
Magyarország	1034	32,8	675	21,4	945	30,0	209	6,6	145	4,6	101	3,2	22	0,7	12	0,4	8	0,3	1	0,0	1	0,0

3. sz. tábla

A 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség területi jellemzői

	Leghátrányosabb helyzetű kistérségek aránya (%)	30 ezer fő alatti településekből az LHH kistérségekben fekvők aránya (%)	30 ezer fő alatti településeken élők közül az LHH kistérségekben élők aránya (%)
Pest	0,0	0,0	0,0
<i>Közép-Mo</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
Fejér	0,0	0,0	0,0
Komárom-E	0,0	0,0	0,0
Veszprém	0,0	0,0	0,0
<i>Közép-Dunántúl</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
Győr-Moson-Sopron	0,0	0,0	0,0
Vas	0,0	0,0	0,0
Zala	0,0	0,0	0,0
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>
Baranya	33,3	36,0	23,1
Somogy	36,4	31,6	28,8
Tolna	20,0	29,6	19,9
<i>Dél-Dunántúl</i>	<i>32,0</i>	<i>33,3</i>	<i>24,4</i>
Borsod-A-Z	66,7	64,5	51,8
Heves	14,3	14,3	16,0
Nógrád	16,7	10,8	15,0
<i>Észak-Mo</i>	<i>42,9</i>	<i>43,0</i>	<i>35,3</i>
Hajdú-Bihar	11,1	36,3	17,2
Jász-N-Sz	14,3	16,9	12,3
Szabolcs-Sz-B	50,0	66,7	50,2
<i>Észak-Alföld</i>	<i>28,6</i>	<i>50,4</i>	<i>29,5</i>
Bács-Kiskun	20,0	10,3	10,6
Békés	25,0	40,3	26,8
Csongrád	14,3	10,3	10,4
<i>Dél-Alföld</i>	<i>20,0</i>	<i>19,1</i>	<i>15,9</i>
Total	19,0	23,1	16,3

4. sz. tábla

Az adott intézmény a megye településeinek hány %-án működik? (%)

	Művelődési ház/közösségi színtér	Internet-elérhetőség	Könyvtár	Galéria, kiállító-terem	Mozi(terem)	Táborhely üzemeltetés	(Ifjúsági) Inf. és tanácsadó iroda	Tourinform iroda	Tájház, helytörténeti gyűjt.	Alkotóház	Múzeum	Művészeti iskola	Egyéb kult. tev.
Pest	92,3	78,0	91,2	50,0	11,5	8,2	7,1	4,4	44,0	9,3	19,8	34,1	26,9
Közép-Mo	92,3	78,0	91,2	50,0	11,5	8,2	7,1	4,4	44,0	9,3	19,8	34,1	26,9
Fejér	95,3	68,9	87,7	44,3	2,8	2,8	1,9	2,8	31,1	5,7	10,4	12,3	28,3
Komárom-E	100,0	74,7	97,3	57,3	6,7	6,7	4,0	4,0	40,0	2,7	9,3	24,0	28,0
Veszprém	90,2	74,8	88,3	32,7	7,5	6,1	4,2	2,8	26,6	4,7	10,7	5,6	19,6
Közép-Dunántúl	93,4	73,2	89,9	40,5	6,1	5,3	3,5	3,0	30,4	4,6	10,4	10,9	23,5
Győr-Moson-S	81,6	60,9	86,6	18,4	3,4	5,0	4,5	1,7	21,8	4,5	6,1	4,5	9,5
Vas	96,3	74,9	94,4	9,8	3,7	3,7	1,9	2,3	14,4	2,3	3,7	5,6	6,5
Zala	57,3	70,2	93,3	12,9	3,9	0,0	2,0	0,0	5,1	0,0	3,9	2,7	2,7
Nyugat-Dunántúl	76,9	69,2	91,8	13,4	3,7	2,6	2,6	1,2	12,8	2,0	4,5	4,2	5,9
Baranya	92,0	72,0	79,0	23,0	1,0	4,3	7,7	3,7	26,0	6,7	10,0	9,0	63,0
Somogy	80,3	69,7	92,6	15,2	0,4	1,2	9,4	1,6	14,8	1,6	9,8	1,2	7,4
Tolna	97,2	87,0	97,2	23,1	4,6	5,6	6,5	2,8	43,5	4,6	11,1	8,3	13,9
Dél-Dunántúl	88,5	73,6	87,1	20,1	1,4	3,4	8,1	2,8	24,7	4,4	10,1	6,0	34,0
Borsod-A-Z	77,7	60,3	74,9	25,1	3,1	2,0	3,4	1,7	22,8	3,7	8,2	3,1	3,9
Heves	97,5	68,9	94,1	37,0	4,2	3,4	4,2	4,2	26,9	0,0	5,0	3,4	4,2
Nógrád	53,1	53,1	90,0	11,5	6,9	2,3	0,8	3,8	20,8	2,3	15,4	6,9	14,6
Észak-Mo	76,3	60,4	82,0	24,5	4,1	2,3	3,0	2,6	23,2	2,6	9,1	4,0	6,3

4. sz. tábla – folytatás

Az adott intézmény a megye településeinek hány %-án működik? (%)

	Művelődési ház/közösségi színtér	Internet-elérhetőség	Könyvtár	Galéria, kiállító-terem	Mozi(terem)	Táborhely üzemeltetés	(Ifjúsági) Inf. és tanácsadó iroda	Tourinform iroda	Tájház, helytörténeti gyűjt.	Alkotóház	Múzeum	Művészeti iskola	Egyéb kult. tev.
Hajdú-Bihar	95,0	87,5	90,0	32,5	15,0	3,8	6,3	1,3	37,5	6,3	13,8	7,5	13,8
Jász-N-Sz	96,1	92,2	96,1	81,8	13,0	7,8	22,1	10,4	51,9	11,7	14,3	14,3	32,5
Szabolcs-Sz-B	65,4	51,3	67,1	14,9	7,9	0,0	5,7	0,9	12,7	0,9	4,4	4,4	15,8
Észak-Alföld	77,7	67,0	77,7	31,9	10,4	2,3	9,1	2,9	25,7	4,2	8,3	7,0	18,7
Bács-Kiskun	95,7	82,8	89,7	48,3	15,5	0,0	5,2	0,9	38,8	2,6	5,2	21,6	55,2
Békés	93,1	77,8	94,4	16,7	18,1	2,8	1,4	4,2	27,8	0,0	9,7	20,8	12,5
Csongrád	98,3	91,4	98,3	39,7	12,1	29,3	22,4	15,5	44,8	17,2	10,3	55,2	41,4
Dél-Alföld	95,5	83,3	93,1	37,0	15,4	7,7	8,1	5,3	37,0	5,3	7,7	29,3	39,4
Magyarország	83,8	70,3	87,0	26,7	5,8	3,8	5,5	2,8	24,9	3,9	8,9	9,4	19,6

5. sz. tábla

A települések hány %-án látnak el legalább egy funkciót a 14 felmért közül? (%)

	Egy funkciót sem látnak el	Legalább egy funkciót ellátnak	Összesen
Pest	4,4	95,6	100,0
<i>Közép-Mo</i>	4,4	95,6	100,0
Fejér	0,0	100,0	100,0
Komárom-E	0,0	100,0	100,0
Veszprém	4,7	95,3	100,0
<i>Közép-Dunántúl</i>	2,5	97,5	100,0
Győr-Moson-Sopron	3,9	96,1	100,0
Vas	0,5	99,5	100,0
Zala	5,9	94,1	100,0
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	3,5	96,5	100,0
Baranya	3,0	97,0	100,0
Somogy	3,3	96,7	100,0
Tolna	0,0	100,0	100,0
<i>Dél-Dunántúl</i>	2,6	97,4	100,0
Borsod-A-Z	14,4	85,6	100,0
Heves	0,8	99,2	100,0
Nógrád	3,8	96,2	100,0
<i>Észak-Mo</i>	9,4	90,6	100,0
Hajdú-Bihar	1,3	98,8	100,0
Jász-N-Sz	0,0	100,0	100,0
Szabolcs-Sz-B	15,4	84,6	100,0
<i>Észak-Alföld</i>	9,4	90,6	100,0
Bács-Kiskun	2,6	97,4	100,0
Békés	2,8	97,2	100,0
Csongrád	0,0	100,0	100,0
<i>Dél-Alföld</i>	2,0	98,0	100,0
Magyarország összesen	5,0	95,0	100,0

6. sz. tábla
Az alapszolgáltatások ellátottsága*

	a 3 alapfunkció ellátottsága
Pest	2,6
<i>Közép-Mo</i>	2,6
Fejér	2,5
Komárom-E	2,7
Veszprém	2,5
<i>Közép-Dunántúl</i>	2,6
Győr-Moson-Sopron	2,3
Vas	2,7
Zala	2,2
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	2,4
Baranya	2,4
Somogy	2,4
Tolna	2,8
<i>Dél-Dunántúl</i>	2,5
Borsod-A-Z	2,1
Heves	2,6
Nógrád	2,0
<i>Észak-Mo</i>	2,2
Hajdú-Bihar	2,7
Jász-N-Sz	2,8
Szabolcs-Sz-B	1,8
<i>Észak-Alföld</i>	2,2
Bács-Kiskun	2,7
Békés	2,7
Csongrád	2,9
<i>Dél-Alföld</i>	2,7
Magyarország	2,4

* Az index értékét olyan módon számítottuk ki, hogy ahány különböző szolgáltatás (művelődési ház/szintér, könyvtár, nyilvános internet-elérés) volt a településen, annyi pontot kapott (ennek megfelelően 3 volt a maximális pontszám).

7. sz. tábla

A közművelődési funkció ellátottságának problémái, megyénkénti bontásban

	A települések hány %-án nincs művelődési ház/ színtér	A települések hány %-án ellátatlan a közművelődési funkció a kérdező szerint	A lakosság hány %-a ellátatlan, mert nincs művelődési ház	A lakosság hány %-a ellátatlan, mert a közművelődési funkció ellátatlan a kérdező szerint
Pest	7,7	13,2	2,6	4,0
<i>Közép-Mo</i>	7,7	13,2	2,6	4,0
Fejér	4,7	3,8	4,6	2,5
Komárom-E	0,0	0,0	0,0	0,0
Veszprém	9,8	7,9	4,4	2,6
<i>Közép-Dunántúl</i>	6,6	5,3	3,1	1,7
Győr-Moson-Sopron	18,4	24,0	12,2	18,5
Vas	3,7	0,9	3,7	0,2
Zala	42,7	45,5	23,8	25,1
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	23,1	24,8	13,1	14,9
Baranya	8,0	8,0	2,4	2,4
Somogy	19,7	25,8	11,3	11,2
Tolna	2,8	6,5	1,0	3,7
<i>Dél-Dunántúl</i>	11,5	14,4	5,3	6,0
Borsod-A-Z	22,3	53,0	7,2	26,7
Heves	2,5	10,1	1,0	6,9
Nógrád	46,9	46,9	26,1	26,0
<i>Észak-Mo</i>	23,7	43,2	9,2	21,4
Hajdú-Bihar	5,0	2,5	1,7	0,3
Jász-N-Sz	3,9	1,3	0,9	0,5
Szabolcs-Sz-B	34,6	36,8	19,9	21,8
<i>Észak-Alföld</i>	22,3	22,6	9,1	9,3
Bács-Kiskun	4,3	2,6	0,7	0,5
Békés	6,9	33,3	1,5	9,2
Csongrád	1,7	17,2	0,8	7,5
<i>Dél-Alföld</i>	4,5	15,0	1,0	5,0
Magyarország	16,2	22,0	6,0	8,8

8. sz. tábla

A megye településeinek hány %-án van ... fenntartású művelődési ház/közösségi színtér?

A megye településeiből hány helyen van ... fenntartású művelődési ház/közösségi színtér? (települések száma)

	Megyei önkormányzat		Települési önkormányzat		Kisebbségi önkormányzat		Közös fenntartású		Non-profit		Egyházi		For-profit		Szakszervezeti		Egyéb	
	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db
Pest	1,1	2	89,0	162	1,1	2	2,2	4	8,8	16	2,2	4	3,3	6	0,0	0	1,6	3
Közép-Mo	1,1	2	89,0	162	1,1	2	2,2	4	8,8	16	2,2	4	3,3	6	0,0	0	1,6	3
Fejér	1,9	2	90,6	96	1,9	2	1,9	2	4,7	5	1,9	2	3,8	4	0,0	0	2,8	3
Komárom-E	1,3	1	93,3	70	0,0	0	2,7	2	6,7	5	0,0	0	8,0	6	0,0	0	2,7	2
Veszprém	0,5	1	89,3	191	0,5	1	0,5	1	0,9	2	0,5	1	0,9	2	0,0	0	1,9	4
Közép-Dunántúl	1,0	4	90,4	357	0,8	3	1,3	5	3,0	12	0,8	3	3,0	12	0,0	0	2,3	9
Győr-Moson-Sopron	0,6	1	78,8	141	0,0	0	1,7	3	3,4	6	0,6	1	0,0	0	0,0	0	1,1	2
Vas	0,5	1	93,0	200	0,0	0	3,3	7	2,8	6	0,9	2	0,5	1	0,0	0	2,8	6
Zala	0,0	0	56,1	143	0,0	0	0,0	0	1,6	4	0,0	0	0,4	1	0,0	0	0,0	0
Nyugat-Dunántúl	0,3	2	74,6	484	0,0	0	1,5	10	2,5	16	0,5	3	0,3	2	0,0	0	1,2	8
Baranya	1,3	4	88,7	266	1,3	4	5,7	17	5,0	15	0,0	0	1,7	5	0,0	0	2,3	7
Somogy	0,0	0	79,1	193	0,0	0	0,0	0	0,8	2	0,0	0	0,4	1	0,0	0	0,4	1
Tolna	0,9	1	93,5	101	1,9	2	0,0	0	4,6	5	0,0	0	0,9	1	0,0	0	1,9	2
Dél-Dunántúl	0,8	5	85,9	560	0,9	6	2,6	17	3,4	22	0,0	0	1,1	7	0,0	0	1,5	10
Borsod-A-Z	0,8	3	75,2	267	0,3	1	0,6	2	3,1	11	0,6	2	0,6	2	0,0	0	0,6	2
Heves	0,8	1	95,0	113	0,8	1	3,4	4	5,0	6	0,0	0	0,8	1	0,0	0	0,8	1
Nógrád	0,0	0	50,0	65	0,0	0	0,8	1	1,5	2	0,8	1	0,0	0	0,0	0	0,8	1
Észak-Mo	0,7	4	73,7	445	0,3	2	1,2	7	3,1	19	0,5	3	0,5	3	0,0	0	0,7	4

8. sz. tábla – folytatás

A megye településeinek hány %-án van ... fenntartású művelődési ház/közösségi színtér?

A megye településeiből hány helyen van ... fenntartású művelődési ház/közösségi színtér? (települések száma)

	Megyei önkormányzat		Települési önkormányzat		Kisebbségi önkormányzat		Közös fenntartású		Non-profit		Egyházi		For-profit		Szakszervezeti		Egyéb	
	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db
Hajdú-Bihar	2,5	2	95,0	76	0,0	0	0,0	0	16,3	13	1,3	1	2,5	2	0,0	0	1,3	1
Jász-N-Sz	1,3	1	94,8	73	0,0	0	0,0	0	3,9	3	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0
Szabolcs-Sz-B	0,4	1	62,3	142	0,0	0	2,2	5	0,9	2	0,4	1	0,4	1	0,0	0	0,0	0
Észak-Alföld	1,0	4	75,6	291	0,0	0	1,3	5	4,7	18	0,5	2	0,8	3	0,0	0	0,3	1
Bács-Kiskun	0,0	0	77,6	90	0,0	0	12,9	15	0,9	1	0,9	1	5,2	6	0,9	1	0,0	0
Békés	2,8	2	90,3	65	0,0	0	0,0	0	2,8	2	0,0	0	0,0	0	0,0	0	1,4	1
Csongrád	8,6	5	91,4	53	0,0	0	6,9	4	19,0	11	0,0	0	3,4	2	0,0	0	0,0	0
Dél-Alföld	2,8	7	84,6	208	0,0	0	7,7	19	5,7	14	0,4	1	3,3	8	0,4	1	0,4	1
Magyarország	0,9	28	80,4	2507	0,4	13	2,1	67	3,8	117	0,5	16	1,3	41	0,0	1	1,2	36

9. sz. tábla

A megye településeinek hány %-án van ... formában működő művelődési ház/közösségi színtér?

A megye településeiből hány helyen van ... formában működő művelődési ház/közösségi színtér?
(települések száma)

	Költségvetési		Non-profit		For-profit		Egyéb		Nincs adat	
	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db
Pest	87,9	160	11,5	21	3,8	7	2,2	4	0,0	0
<i>Közép-Mo</i>	87,9	160	11,5	21	3,8	7	2,2	4	0,0	0
Fejér	93,4	99	5,7	6	3,8	4	3,8	4	0,0	0
Komárom-E	94,7	71	8,0	6	9,3	7	2,7	2	0,0	0
Veszprém	89,7	192	1,9	4	0,9	2	0,9	2	0,0	0
<i>Közép-Dunántúl</i>	91,6	362	4,1	16	3,3	13	2,0	8	0,0	0
Győr-Moson-Sopron	77,7	139	5,0	9	0,0	0	2,8	5	0,0	0
Vas	95,3	205	3,7	8	0,5	1	1,9	4	0,0	0
Zala	56,1	143	1,6	4	0,4	1	0,0	0	0,0	0
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	75,0	487	3,2	21	0,3	2	1,4	9	0,0	0
Baranya	89,7	269	7,3	22	3,0	9	1,7	5	0,3	1
Somogy	76,6	187	1,2	3	0,8	2	3,7	9	0,8	2
Tolna	95,4	103	5,6	6	0,9	1	0,0	0	0,0	0
<i>Dél-Dunántúl</i>	85,7	559	4,8	31	1,8	12	2,1	14	0,5	3
Borsod-A-Z	74,6	265	3,9	14	1,4	5	0,6	2	0,3	1
Heves	94,1	112	7,6	9	2,5	3	0,8	1	0,0	0
Nógrád	48,5	63	4,6	6	0,0	0	0,8	1	0,0	0
<i>Észak-Mo</i>	72,8	440	4,8	29	1,3	8	0,7	4	0,2	1
Hajdú-Bihar	92,5	74	18,8	15	3,8	3	3,8	3	1,3	1
Jász-N-Sz	94,8	73	3,9	3	0,0	0	0,0	0	0,0	0
Szabolcs-Sz-B	61,4	140	2,2	5	0,4	1	2,6	6	0,0	0
<i>Észak-Alföld</i>	74,5	287	6,0	23	1,0	4	2,3	9	0,3	1
Bács-Kiskun	89,7	104	2,6	3	5,2	6	0,9	1	1,7	2
Békés	87,5	63	5,6	4	2,8	2	1,4	1	0,0	0
Csongrád	93,1	54	27,6	16	3,4	2	10,3	6	1,7	1
<i>Dél-Alföld</i>	89,8	221	9,3	23	4,1	10	3,3	8	1,2	3
Magyarország	80,7	2516	5,3	164	1,8	56	1,8	56	0,3	8

10. sz. tábla

A könyvtári funkció ellátottságának problémái, megyénkénti bontásban

	A települések hány %-án nincs könyvtár	A települések hány %-án ellátatlan a könyvtári funkció a kérdező szerint	A lakosság hány %-a ellátatlan, mert nincs könyvtár	A lakosság hány %-a ellátatlan, mert a könyvtári funkció ellátatlan a kérdező szerint
Pest	8,8	7,1	4,1	2,1
<i>Közép-Mo</i>	8,8	7,1	4,1	2,1
Fejér	12,3	8,5	6,0	2,9
Komárom-E	2,7	0,0	0,9	0,0
Veszprém	11,7	7,0	6,0	2,9
<i>Közép-Dunántúl</i>	10,1	6,1	4,4	2,0
Győr-Moson-Sopron	13,4	11,2	17,9	13,3
Vas	5,6	1,4	22,4	0,4
Zala	6,7	6,3	3,0	2,8
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	8,2	6,0	14,7	6,1
Baranya	21,0	17,3	9,1	7,6
Somogy	7,4	5,3	2,3	1,7
Tolna	2,8	1,9	0,7	0,4
<i>Dél-Dunántúl</i>	12,9	10,3	4,2	3,3
Borsod-A-Z	25,1	6,8	7,4	3,4
Heves	5,9	9,2	2,5	3,6
Nógrád	10,0	8,5	6,4	5,4
<i>Észak-Mo</i>	18,0	7,6	5,9	3,8
Hajdú-Bihar	10,0	1,3	3,9	0,1
Jász-N-Sz	3,9	1,3	1,4	0,3
Szabolcs-Sz-B	32,9	25,0	15,6	12,4
<i>Észak-Alföld</i>	22,3	15,3	8,1	5,3
Bács-Kiskun	10,3	7,8	3,1	1,9
Békés	5,6	6,9	1,6	1,8
Csongrád	1,7	1,7	0,8	0,8
<i>Dél-Alföld</i>	6,9	6,1	2,0	1,6
Magyarország	13,0	8,4	5,9	3,4

11. sz. tábla
Szakember-ellátottság megyénkénti bontásban

	Teljes munkaidős szakemberek száma (fő)	Részmunkaidős megbízási díjas szakemberek száma (fő)	Összes szakember száma (fő)	Települések száma (db)	A települések hány %-án van teljes munkaidős szakember (%)	A települések hány %-án van részmunkaidős szakember (%)	A települések hány %-án van szakember (%)	Egy településre jutó teljes munkaidős szakemberek száma (fő)	Egy településre jutó részmunkaidős szakemberek száma (fő)	Egy településre jutó szakemberek száma (fő)
Pest	692	215	907	182	76,9	43,4	88,5	3,8	1,2	5,0
Közép-Mo	692	215	907	182	76,9	43,4	88,5	3,8	1,2	5,0
Fejér	114	91	205	106	50,9	62,3	85,8	1,1	0,9	1,9
Komárom-E	153	63	216	75	50,7	58,7	86,7	2,0	0,8	2,9
Veszprém	178	173	351	214	24,8	63,6	79,0	0,8	0,8	1,6
Közép-Dunántúl	445	327	772	395	36,7	62,3	82,3	1,1	0,8	2,0
Győr-Moson-Sopron	117	176	293	179	18,4	69,8	79,9	0,7	1,0	1,6
Vas	163	170	333	215	19,1	60,0	71,6	0,8	0,8	1,5
Zala	121	183	304	255	21,2	61,2	75,7	0,5	0,7	1,2
Nyugat-Dunántúl	401	529	930	649	19,7	63,2	75,5	0,6	0,8	1,4
Baranya	179	217	396	300	22,3	54,3	66,7	0,6	0,7	1,3
Somogy	172	209	381	244	30,3	68,4	85,7	0,7	0,9	1,6
Tolna	131	139	270	108	37,0	76,9	91,7	1,2	1,3	2,5
Dél-Dunántúl	482	565	1047	652	27,8	63,3	77,9	0,7	0,9	1,6
Borsod-A-Z	384	341	725	355	27,9	63,7	74,9	1,1	1,0	2,0
Heves	124	82	206	119	52,1	55,5	89,1	1,0	0,7	1,7
Nógrád	119	127	246	130	30,8	70,0	89,2	0,9	1,0	1,9
Észak-Mo	627	550	1177	604	33,3	63,4	80,8	1,0	0,9	1,9

11. sz. tábla – folytatás
Szakember-ellátottság megyénkénti bontásban

	Teljes munkaidős szakemberek száma (fő)	Részmunkaidős megbízási díjas szakemberek száma (fő)	Összes szakember száma (fő)	Települések száma (db)	A települések hány %-án van teljes munkaidős szakember (%)	A települések hány %-án van részmunkaidős szakember (%)	A települések hány %-án van szakember (%)	Egy településre jutó teljes munkaidős szakemberek száma (fő)	Egy településre jutó részmunkaidős szakemberek száma (fő)	Egy településre jutó szakemberek száma (fő)
Hajdú-Bihar	241	53	294	80	85,0	43,8	96,3	3,0	0,7	3,7
Jász-N-Sz	239	68	307	77	77,9	49,4	98,7	3,1	0,9	4,0
Szabolcs-Sz-B	249	117	366	228	39,0	37,7	63,2	1,1	0,5	1,6
Észak-Alföld	729	238	967	385	56,4	41,3	77,1	1,9	0,6	2,5
Bács-Kiskun	162	89	251	116	62,1	53,4	82,8	1,4	0,8	2,2
Békés	187	48	235	72	65,3	45,8	84,7	2,6	0,7	3,3
Csongrád	225	172	397	58	69,0	81,0	98,3	3,9	3,0	6,8
Dél-Alföld	574	309	883	246	64,6	57,7	87,0	2,3	1,3	3,6
Magyarország	3950	2733	6683	3113	37,6	58,8	79,8	1,3	0,9	2,1

A különböző funkciókat ellátó intézményegységek megoszlása fenntartó szerint (%)

	Megyei önkor- mányzat	Tele- pülési önkor- mányzat	Kiseb- ségi önkor- mányzat	Közös fenntar- tású	Non- profit szerve- zet	Egyház	For- profit szerve- zet	Szak- szerve- zet	Egyéb	Nincs adat	Össze- sen
Művelődési ház/ közösségi tér	0,9	88,6	0,4	2,2	4,2	0,5	1,4	0,0	1,3	0,5	100,0
Internetes közösségi tér	0,3	89,3	0,1	3,0	3,9	0,2	1,5	0,0	1,2	0,4	100,0
E-magyarország pont	0,4	90,7	0,0	2,9	3,0	0,4	0,6	0,0	1,3	0,8	100,0
Könyvtár	0,8	91,9	0,0	4,6	0,7	0,2	0,2	0,0	0,8	0,7	100,0
Galéria, kiállítóterem	3,2	80,7	0,4	1,6	5,9	0,5	4,5	0,0	2,9	0,2	100,0
Mozi(terem)	0,5	86,6	0,0	0,5	3,1	0,0	8,2	0,0	1,0	0,0	100,0
Táborhely	1,5	58,1	0,0	5,9	13,2	3,7	11,8	0,0	5,1	0,7	100,0
(Ifjúsági) információs és tanácsadó iroda	0,0	82,2	0,0	1,7	12,8	0,0	0,6	0,0	2,2	0,6	100,0
Tourinform iroda	2,2	73,6	1,1	6,6	11,0	0,0	0,0	0,0	5,5	0,0	100,0
Tájház, helytörténeti gyűjtemény	3,3	76,3	2,9	1,0	6,3	1,2	3,9	0,0	4,2	0,8	100,0
Alkotóház	1,4	52,7	1,4	2,7	18,5	0,7	17,8	0,0	4,8	0,0	100,0
Múzeum	23,6	45,5	0,3	0,5	8,6	1,6	7,3	0,0	12,2	0,5	100,0
Művészeti iskola	1,8	64,7	0,0	11,0	16,9	0,6	4,0	0,0	0,6	0,3	100,0
Egyéb	2,0	76,1	0,6	4,1	8,4	1,3	3,9	0,1	3,2	0,4	100,0
Összesen	2,2	81,4	0,6	3,4	5,3	0,7	3,1	0,0	2,6	0,8	100,0

13. sz. tábla

A települések hány %-án tart fenn közkulturális intézményt az alábbi típusú fenntartó? (%)

	Megyei önkor- mányzat	Települési önkor- mányzat	Kisebbségi önkor- mányzat	Kistérségi társulás vagy több önkor- mányzat	Non-profit szervezet	Egyház	For-profit szervezet	Szakszer- vezet	Egyéb
Pest	5,5	93,4	2,7	5,5	15,9	3,3	6,6	0,0	2,7
Közép-Mo	5,5	93,4	2,7	5,5	15,9	3,3	6,6	0,0	2,7
Fejér	5,7	97,2	3,8	6,6	15,1	3,8	7,5	0,0	8,5
Komárom-E	8,0	96,0	2,7	4,0	14,7	2,7	16,0	0,0	5,3
Veszprém	1,4	94,9	0,9	1,4	5,1	1,4	4,2	0,0	4,7
Közép-Dunántúl	3,8	95,7	2,0	3,3	9,6	2,3	7,3	0,0	5,8
Győr-Moson-Sopron	1,7	88,8	0,0	7,8	4,5	0,6	2,8	0,0	6,7
Vas	1,4	96,3	0,0	4,2	4,2	2,3	0,9	0,0	3,7
Zala	0,4	90,6	0,0	1,6	2,4	0,0	0,8	0,0	3,1
Nyugat-Dunántúl	1,1	92,0	0,0	4,2	3,5	0,9	1,4	0,0	4,3
Baranya	4,7	93,0	2,7	16,7	7,3	0,7	8,3	0,0	5,3
Somogy	3,3	95,9	0,0	0,4	3,7	0,8	3,3	0,0	2,5
Tolna	0,9	99,1	4,6	4,6	11,1	2,8	9,3	0,0	22,2
Dél-Dunántúl	3,5	95,1	2,0	8,6	6,6	1,1	6,6	0,0	7,1
Borsod-A-Z	2,0	83,1	0,3	5,4	6,8	1,4	2,3	0,0	0,8
Heves	1,7	96,6	1,7	5,0	5,9	0,0	1,7	0,0	0,8
Nógrád	4,6	93,8	2,3	5,4	4,6	0,8	3,1	0,0	6,2
Észak-Mo	2,5	88,1	1,0	5,3	6,1	1,0	2,3	0,0	2,0

82 13. sz. tábla – folytatás

A települések hány %-án tart fenn közkulturális intézményt az alábbi típusú fenntartó? (%)

	Megyei önkor- mányzat	Települési önkor- mányzat	Kisebbségi önkor- mányzat	Kistérségi társulás vagy több önkor- mányzat	Non-profit szervezet	Egyház	For-profit szervezet	Szakszer- vezet	Egyéb
Hajdú-Bihar	5,0	98,8	0,0	0,0	30,0	2,5	8,8	0,0	2,5
Jász-N-Sz	7,8	100,0	0,0	0,0	23,4	1,3	6,5	0,0	2,6
Szabolcs-Sz-B	2,6	81,1	0,0	3,5	2,2	0,9	1,3	0,0	0,4
Észak-Alföld	4,2	88,6	0,0	2,1	12,2	1,3	3,9	0,0	1,3
Bács-Kiskun	3,4	86,2	0,0	14,7	4,3	1,7	9,5	0,9	2,6
Békés	5,6	94,4	1,4	1,4	5,6	0,0	8,3	0,0	8,3
Csongrád	8,6	94,8	0,0	17,2	44,8	0,0	8,6	0,0	3,4
Dél-Alföld	5,3	90,7	0,4	11,4	14,2	0,8	8,9	0,4	4,5
Magyarország	3,2	91,9	1,1	5,6	8,1	1,3	4,6	0,0	4,2

14. sz. tábla

A különböző funkciót ellátó intézményegységek megoszlása működtetési forma szerint (%)

	Költségvetési	Non-profit	For-profit	Egyéb	Nincs adat	Összesen
Művelődési ház/közösségi tér	89,4	6,3	1,8	1,9	0,5	100,0
Internetes közösségi tér	91,0	5,7	1,7	1,2	0,3	100,0
E-magyarország pont	91,9	5,0	0,6	1,7	0,7	100,0
Könyvtár	96,0	1,7	0,4	1,3	0,7	100,0
Galéria, kiállítóterem	82,9	8,8	4,4	3,8	0,2	100,0
Mozi(terem)	83,0	7,2	8,8	1,0	0,0	100,0
Táborhely	55,1	22,8	15,4	5,9	0,7	100,0
(Ifjúsági) információs és tanácsadó iroda	81,7	16,1	0,0	1,7	0,6	100,0
Tourinform iroda	72,5	17,6	3,3	6,6	0,0	100,0
Tájház, helytörténeti gyűjtemény	79,4	9,1	3,1	7,1	1,2	100,0
Alkotóház	54,1	20,5	19,2	6,2	0,0	100,0
Múzeum	63,9	12,5	5,7	16,4	1,6	100,0
Művészeti iskola	76,1	17,2	4,6	1,5	0,6	100,0
Egyéb	80,1	11,4	4,4	3,7	0,5	100,0
Összesen	84,7	7,2	3,1	4,0	0,9	100,0

15. sz. tábla

A települések hány %-án működtet közkulturális intézményt az alábbi típusú szervezet? (%)

	Költségvetési		Non-profit		For-profit		Egyéb	
	%	db	%	db	%	db	%	db
Pest	94,0	171	19,8	36	7,1	13	3,8	7
<i>Közép-Mo</i>	94,0	171	19,8	36	7,1	13	3,8	7
Fejér	100,0	106	16,0	17	7,5	8	11,3	12
Komárom-E	98,7	74	16,0	12	16,0	12	6,7	5
Veszprém	95,3	204	6,5	14	3,7	8	5,1	11
<i>Közép-Dunántúl</i>	97,2	384	10,9	43	7,1	28	7,1	28
Győr-Moson-Sopron	91,1	163	6,7	12	2,8	5	10,6	19
Vas	99,1	213	5,6	12	0,9	2	3,7	8
Zala	91,8	234	2,7	7	0,8	2	1,6	4
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	94,0	610	4,8	31	1,4	9	4,8	31
Baranya	95,7	287	12,3	37	8,3	25	5,7	17
Somogy	95,1	232	4,5	11	2,9	7	9,0	22
Tolna	100,0	108	15,7	17	8,3	9	14,8	16
<i>Dél-Dunántúl</i>	96,2	627	10,0	65	6,3	41	8,4	55
Borsod-A-Z	83,7	297	8,2	29	3,1	11	0,8	3
Heves	96,6	115	8,4	10	3,4	4	1,7	2
Nógrád	91,5	119	6,2	8	2,3	3	13,8	18
<i>Észak-Mo</i>	87,9	531	7,8	47	3,0	18	3,8	23
Hajdú-Bihar	97,5	78	35,0	28	8,8	7	6,3	5
Jász-N-Sz	100,0	77	22,1	17	7,8	6	13,0	10
Szabolcs-Sz-B	81,1	185	3,5	8	1,8	4	3,9	9
<i>Észak-Alföld</i>	88,3	340	13,8	53	4,4	17	6,2	24
Bács-Kiskun	94,8	110	5,2	6	8,6	10	4,3	5
Békés	95,8	69	11,1	8	9,7	7	9,7	7
Csongrád	98,3	57	53,4	31	8,6	5	13,8	8
<i>Dél-Alföld</i>	95,9	236	18,3	45	8,9	22	8,1	20
Total	93,0	2899	10,3	320	4,7	148	6,0	188

KÍSÉRLET AZ ÉRDEKLŐDÉS ÉRTELMEZÉSI KERETEINEK KIALAKÍTÁSÁRA ÖT FALUBAN TÖRTÉNT KUTATÁS ALAPJÁN

Elméleti megfontolások

Az érdeklődés egyedülálló eszköz ahhoz, hogy az ember *alkalmassá tegye magát* arra, hogy *megküzdjön* az élet dolgaival, és közben a lehetőségekhez képest *boldognak és fittnek* érezze magát.

Ha minden funkcióját bele akarjuk érteni, csak egy ilyen tág, nagy területeket átfogó definícióval tudjuk első szinten megközelíteni. Az ember életében betöltött fontos szerepe és mindent felölelő jellege oda vezet, hogy a lényegét nagyon nehéz megragadni. E tekintetben hasonlít az időhöz, amiről ismert Szent Ágoston mondása, mely szerint „tudom, mi az idő, ha nem kérdezik, de fogalmam sincs róla, ha meg kell magyaráznom”. Az idővel való párhuzamot nemcsak a két fogalom elvontsága és tág terjedelme indokolja, hanem sok más, a személyiség fejlődésével és szabályozásával kapcsolatos közös tulajdonságuk is, amiről a részletezés elkerülése végett összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy szoros kapcsolatban állnak a személyiség tudatosságával, integráltságával és összetettségével, azaz: az érettségével és egyediségével. Abban is hasonlatos az időhöz, hogy mindenki alá van vetve a törvényének, de nem mindenki van ennek egyformán tudatában, aminek konzekvenciái vannak a személyiség alakulásának egészére nézve. Nem egyformán élünk vele, és nem is egyformán hat vissza ránk. Mindannyiunk sajátja az időfelfogás, mint mentális képesség, de nem mindenki állítja magáról, hogy van egyéni időfelfogása. Ugyanígy mindannyiunk sajátja az érdeklődni tudás, mint lelki képesség, de nem mindenki határozza meg magát úgy, mint saját, egyéni érdeklődéssel rendelkező személyt.

Itt támad az első kérdéscsoport: aki azt hiszi, hogy neki nincs, valóban nincs-e, vagy csak nem tud róla, s ezért nem úgy használja, mint aki azt

hiszi, hogy neki van. Ez utóbbi vajon azt jelenti-e, hogy neki tényleg van? S vajon mi a mértéke annak, hogy valami karakteres és egyedi? Ezekre a kérdésekre – noha több tudományágot érint – még nincs egyöntetű és megnyugtató válasz. Ez vonatkozik mind az egyéni időfelfogásra, mind az egyéni érdeklődésre. Mindkettő – s ez lényegi közösséget terem közöttük – a *személyiség idioszinkratikus, egyedi jellegének kiépítését* hivatott előmozdítani. Mindkettő alapfeladata az orientálás és a finomítás, s ezen keresztül az adekvát viselkedés biztosítása. Mindkettő szűr, választani készlet, amivel rászorít minket a pontosodásra, a dolgok közötti különbségek megtételére. Az idő azáltal, hogy kirekeszti vagy beengedi a dolgokat valamelyik perspektíváján keresztül. A jelenünk, a múltunk vagy a jövőnk részévé teszi, mint emléket, mint képzeletet, vagy mint éppen benne-létet, élményt. Az érdeklődés viszont egy lépéssel előbbre jár. Arra készlet bennünket, hogy mi magunk is próbáljuk meghatározni, hogy mi legyen az, amihez nem szeretnénk, és mi legyen az, amihez szeretnénk, hogy közünk legyen: mint emlék, mint képzelet, mint élmény. Megmutatja nekünk, hogy mi az, amihez mi közeledjünk, amivel a vonzalmunk, az érdekünk alapján célszerű kapcsolatba lépünk. Az idő által implikált fogalom, a benne lét az érdeklődéshez képest valami már meglévő, kész dologra utal, s alapvetően kihat az érdeklődésre. Ami már bennünk van, mint tudás vagy jövőkép, vagy mi vagyunk benne valamiben. Gyakoroljuk ezt a tudást, mert éppen cselekszünk vagy viselkedünk általa, rendszerint már rutinból, a készségeinket működtetve. Az érdeklődés által implikált fogalom, a *közte lét* – az „inter-esse” szó szerint azt jelenti, hogy közte lenni – valami még nem jelenlévőre, nem befejezetre utal, s a *kapcsolat általunk szabályozott lehetőségét biztosítja a világgal.*

Ezáltal előmozdítja, hogy menjünk elébe a dolgoknak, a számunkra legmegfelelőbb módon bővítsük a tudásunkat, és minél inkább uraljuk azokat a módokat, amelyek keresztül szert teszünk rá. Így meghatározó módon szabályozza azt is, ami már megvan, és azt is, aminek meg lehet és meg is kellene lennie. Az idő által már befogott és még inkább befogható tudást, és ami még befogadásra vár. Tudás és tudandó, s köztük a különböző szinteken kompetens én, hogy a kettő között közvetítsen.

Az idő-szemlélet, mint szempont kikerülhetetlen az érdeklődés értelmezésében, mert ahogy az időt felfogjuk és beosztjuk, – a személy idő stílusa – döntő hatást gyakorol a tevékenységek választására. Kutatások sora igazolja, hogy minden tevékenység rendelkezik egy róla szóló, szervezett kognitív kategória rendszerrel, amit a személy idő stílusa befolyásol, s hogy ebben a kategória-rendszerben az érdeklődéshez kapcsolódó tevékenységeknek a sajátos élmény jellegük miatt kitüntetett helyük van. Ezek az ún. „kognitív temporális reprezentációk” segítik létrehozni az egyedi személyiséget.(1) Az érdeklődés előrevívó szerepe többek között éppen azon a tulajdonságán nyugszik, hogy a mindennapi élet jelenségeit fel tudja ruházni *jelentéssel* és *optimális élmény minőséggel*.

A dolgozat elején megfogalmazott definíció átfogó jellege ellenére lényegre törő annyiban, hogy az érdeklődésnek mind a 4 fő jegyét megadja:

1. *Egyénít*. Építi az embert, mégpedig számára való módon, azaz egyéníti is egyúttal. Segíti abban, hogy azzá váljon, amivé szeretne is és tud is. Triviálisan fogalmazva azt kínálja számára, hogy optimalizálja magát, a legtöbbet hozza ki magából, azaz a lehető *legalkalmasabbá tegye magát*. Úgy működik a személyiségben, mint a vonás, kiemel és elhalványít, integrál és differenciál.(2)

Nem véletlen, hogy a személyiségpszichológiának az utóbbi 15 évben felvirágzó területei mind kapcsolatba hozzák a tárgyukat az érdeklődéssel (önmeghatározás, én- autonómia, én-hatékonyosság, identifikáció, én-kompetencia stb).(3)

2. *Fejlesztí az intelligenciát*. Hosszú távra dolgozik, akkumulálja az ember forrásait. Fejlesztő hatása kiterjedhet a legapróbb fizikai készségektől a legkomplikáltabb mentális képességekig. Noha a mechanizmusok ma sem teljesen feltártak, még mindig általánosan elfogadott Allport(4) megállapítása, hogy az érdeklődés a személy intelligenciájával azonos pályákon mozog. Így igen hatékony előmozdítója a *komplikált élethelyzetekkel való megbirkózásnak*. Ami érdekel bennünket, az a tehetségünk vagy a lehetséges tehetségünk forrása is. Ezen

nyugszik az érdeklődés könnyítő, felszabadító hatása. A pszichológia az egyéni adottságokat, a valámihez való érzéket, amire a tehetség épül, a tanulási könnyűségével méri. Ezen a szálon az érdeklődés nyitottabbá, hajlékonyabbá, inventívebbé tesz, azaz nemcsak építi a képességeinket, hanem bővíti is, megsokszorozza a mentális kapacitásunkat.

3. *Belsőleg motivál*. Az érdeklődést a legtöbb mai pszichológiai irányzat az alap érzelmek kategóriájába sorolja, s azon belül az elégedettség, az öröm és a szeretet mellett a 4 *pozitív alap érzelem* egyikeként említik.(5) Sajátos motiváló erő, az intrinzik vagy belső motiváció egyik fő formája, ami azt jelenti, hogy az érdeklődésből végzett tevékenység önjutalmazó, nem külső jutalomért, hanem magáért a cselekvés *boldogító érzéséért* végezzük. Ennek az élménynek a minősége a szabadság érzésével rokon. A kutatók úgy jellemzik, hogy a teljes lekötöttség állapota, amikor elmerülünk abban, amivel foglalkozunk, szinte teljesen felszív bennünket az érdeklődésünk tárgya. Minden más megszűnik a számunkra, azonossá válunk vele. Az involváltság – melynek alacsonyabb szintjei a feladat- és a probléma bevontság – legmagasabb szintjét biztosítja, az én-bevontságot.(6)

4. *A belső jó érzés élményét adja*. Az előzővel függ össze *energetizáló hatása*, ami nem pusztán a tevékenységhez szükséges energiát biztosítja, hanem a szervezet egészségének „jól-létére”, egészségére, energia szintjére kihat.(7) Az utóbbi évtizedben könyvtárnyi irodalom keletkezett a pozitív érzelmek és a szervezet fizikai állapotának összefüggéséről.(8) A Csíkszentmihályi nyomán „flow--élménynek” is nevezett állapot jobbra az érdeklődésből végzett tevékenységekből keletkezik, ami optimális arányt jelent az ismeretlenben rejlő újdonság kihívása és a meglévő tudásunk között.(9) Az élmény akkor áll elő, ha sem nem túl nehéz, sem nem túl könnyű, a kompetenciánk pont elég, hogy meg tudjunk birkózni vele, ha összeszedjük magunkat. Nem kelt averziót az ismeretlenségével, de azért nem veszíti el a kihívás és a kaland jellegét sem.(10)

Az érdeklődés viszonyít, kettős értelemben is. (hisz „közte lenni” már önmagában relációt jelent). Segíti összemérni az embernek magát az elé kerülő tárgyakkal. Egyrészt úgy, hogy érzékenyvé tesz a hiányainkra, hisz valójában az érdeklődés a *szükséges, de nélkülözött tudás felismeréséből* fakad. Segít az embernek felbecsülni, hogy a pillanatnyi tudása szerint bír-e jelentéssel számára valamely dolog, szóba jön-e egyáltalán, hogy érdekelheti. S ha igen, összeméri a tudását a tárgyával, hogy mekkora a

szakadék az aktuális és a kívánatos tudás között, felméri, hogy lehetséges-e és érdemes-e áthidalni ezt a szakadékot. Dönt abban a kérdésben, hogy számára mi a jobb, közte lenni, vagy – egyelőre legalábbis – kikerülni.

Az érzelmek értékelés elmélete a – nem feltétlen tudatosan végbemenő – kognitív kiértékelési folyamat függvényének tekinti, hogy felkel-e egy érzelem, mint például az érdeklődés vagy sem. (11) Hogy mi vonzza az embert olyan mértékben, hogy a személyiség egyediségét építő tartós érdeklődés válik belőle, azt a fent leírt becslési folyamat dönti el. Ennek 2 fő eleme van: felismerni azt a tudás hiányomat, amit a saját személyiség integritásom érdekében pótolnom kell, s felismerni, hogy ezt min keresztül érhetem el a legcélszerűbben. Mind a kettőhöz már ab ovo tudás kell. Nem véletlen, hogy az érdeklődést, mint „törekeny érzelmet” tartják számon, amit magát is, mint a személyiség egyediségét, úgy kell lépésről-lépésre felépíteni. A valóság igazolja, hogy ez milyen nehéz: az érdeklődés csodaszámba menően megkönnyíti az ember dolgát, de ugyanígy csoda az is, ha valaki úgy tekint magára, mint saját érdeklődési körrel rendelkező személyre.

Az érdeklődés tehát nemcsak ösztönzi a tudás megszerzését, hanem benne már egy sajátos tudás munkál, elemi szinten önmagunk hiányainak felismerése. A pszichológiai irodalom különbséget tesz „érdeklődés” és „érdeklődések” között. Az előbbi az érdeklődés általános tulajdonságait vizsgálja, az utóbbi az érdeklődést személyiségvonásnak tekinti, s az egyedi személyiséggel összefüggésben kutatja. E tekintetben az érdeklődés – amely maga is, mint az én – egy, az egyénre jellemző attitűd struktúra, amely az őt kiváltó tárgyak egy meghatározott osztályával szemben sokkal inkább tartós jellegzetességekkel bíró viselkedésmódban nyilvánul meg, mint szituatívan. (12) Ilyenként felfogva, az érdeklődés párhuzamosságot mutat a személyiség alakulásával, számtalan analógiával mintegy modellként szolgál a számára.

Itt támad a második kérdés csoport. Vajon a felismert érdeklődés kihat-e, s ha igen, mely területeken és milyen mértékben a választásainkra? Ez utóbbi a kulturális magatartásra vonatkozóan kutatásunk tárgyához tartozik.

A kutatásról

Munkánk az érdeklődést az egyedi személyiség szempontjából vizsgálja. Nem az érdeklődésfajták, hanem a jellegzetes érdeklődésprofilok megismerésére irányul. Elemzési egységünk tehát nem

az egyes érdeklődés, hanem az egyénre jellemző „érdeklődések”. Ennek megközelítéséhez nem alkalmas a szokásos tárgyi irányok szerinti kategorizálás. Kísérletet teszünk a személyiségre jellemző érdeklődés profilok olyan alapvető dimenzióinak megkeresésére, ami tovább vezethet egy differenciáltabb megközelítést lehetővé tevő érdeklődés-mátrix kialakításához szükséges hipotézisek felállításához.

A dolgozat a 2007-ban felvett „Települési közművelődési lehetőségek és lakossági igények” című longitudinális vizsgálat (13) kérdőíves eredményeire épül, melyet 5 faluban végeztünk, falvanként arányosan kialakított életkor szerinti rétegzett mintán, a 16 és 75 év közötti lakosság körében. Ugyanekben a falvakban – 2008-2009-ben – strukturált mélyinterjúkat készítettünk az egyén érdeklődés történetéről, eddig összesen 29 db-ot, elosztva a települések, nemek és korcsoportok között. Az érdeklődési körrel rendelkező és nem rendelkező interjú alanyok szintén arányosan szerepelnek a mintában. A jelen dolgozat érintőlegesen kiterjed az interjúkban szereplő anyagra is.

Az önkítöltős kérdőív az emberek szabadidős szokásaira és a közművelődéssel kapcsolatos elvárásaira vonatkozott, amiről meglehetősen részletes képet kaptunk. Ezt összehasonlításként és támpontként használtuk az érdeklődések elemzésénél.

Az érdeklődésre direkt módon 2 kérdéssel kérdeztünk rá. Az egyik a saját érdeklődési kör meglétét vagy hiányát tudakolta. (Van-e kitüntetett érdeklődési köre?) A másik nyitott kérdésként 5 érdeklődés felsorolására adott lehetőséget. (Mi érdekli?). Mivel – céljainkhoz képest – meglehetősen szerény adatok állnak rendelkezésünkre a kérdőívekből, a tárgyunk logikáját követve arra kellett törekednünk, hogy olyan megközelítést alkalmazzunk, amivel optimalizálni tudjuk, amink van. Ezért, hogy minden könnyen extenzív adattá tehető információs forrást kiaknázzunk, a súlyt a nyelvi kifejezőmódban megragadható értelmezésre helyeztük. A dimenziók kialakításánál elsősorban azt vettük alapul, hogy a kitöltő hogyan fogja fel a kérdésünket, milyen jelentést tulajdonít az érdeklődésnek, milyen nyelvi kategóriákban fogalmaz. A narratív pszichológia eszköztárát is igénybe vettük, ami szerint a nyelvi struktúrák mögött jelentés-struktúrák állnak. Így az érdeklődésünk középpontjába ez a szempont került. Azon keresztül, ahogy megfogalmazták, hogy mi érdekli őket, arra következtettünk, hogy hogyan fogják föl az érdeklődést. Ezt kiindulópontnak tartottuk a típusos érdeklődés-karakterek megragadásához.

Eredmények

Az eredményeinket az alábbiak szerint csoportosítottuk:

A) Interjú érdeklődés definíciók

B) A kulturális magatartás különbségei az érdeklődési kör megléte illetve hiánya szerint

C) Az érdeklődések elemzési dimenziói

I. Jelentés dimenzió

II. Előzetes tudás dimenzió

III. Összetettség dimenzió

IV. Koherencia dimenzió

D) Típusos érdeklődés profilok leírása

A jelen dolgozat az eredmények első felének bemutatására terjed ki. Az érdeklődés dimenziók közül a „Jelentések” leírását tartalmazza, de a további dimenziók és az érdeklődés karakterek bemutatása a következő tanulmányban szerepel.

A) Interjú érdeklődés definíciók

A kérdőíves adatok szerint falun átlagosan az emberek kb. *felének nincs érdeklődése*, nem tud róla, vagy amit meg tud fogalmazni belőle, nem tartja kielégítőnek ahhoz, hogy érdeklődésnek nevezze. Ezt az árnyaltabb megkülönböztetést a kérdőíves adataink nem teszik lehetővé. Az interjúkból viszont kiderül, hogy valamilyen formában mindenki meg tudja fogalmazni az érdeklődését, de valószínűleg nem mindenki tartja eléggé fontosnak, vagy az érdeklődésről alkotott fogalmi szerint megfelelőnek a sajátját ahhoz, hogy azt állítsa magáról, hogy neki van. Ez annál is inkább valószínű, mert az interjúk tanúsága szerint mindenki meglehetősen magasra értékeli az érdeklődést, pozitív jelentést tulajdonít neki. Az átlagosan 1,5-2,5 órás interjúk egyetlen témája a személy érdeklődés története volt, a legelső élénk emléktől mostanáig. Az interjú kerete az volt, hogy mindenki úgy beszéljen az érdeklődéséről, mintha az interjúkészítő olyan személy volna, akinek a kérdezett kizárólag az érdeklődése történetén keresztül szeretné magát bemutatni úgy, hogy az a lehető leghitelesebb képet kapja róla. Ezzel próbáltuk növelni a témánk súlyát, amire azért volt szükség, mert különösen falun mindenki elképedt, amikor meghallotta, hogy ilyen „hülyeségről” órákig akarunk beszélgetni velük. Mint később kiderült, a reflexből történő lekezelés inkább kisebbségi érzést takart. Bár kétségkívül a legtöbbször nem engedheti meg magának, hogy ez a probléma súlyának megfelelően szerepeljen az életében, mégsem a témát tartották kicsinek magukhoz, hanem fordítva.

A másik célunk a szerepjáték kerettel az volt, hogy ne kalandozzunk el, ne csúszunk bele a szokásos támpontokhoz kötött élettörténet me-

sélésbe. Mi magunk is kíváncsiak voltunk, hogy valóban meg lehet-e ismerni egy embert, ha csak az érdeklődésén keresztül látjuk. Ehhez a keret-
hez való ragaszkodás érdekes tapasztalatot hozott. A kérdezőknek eleinte problémát okozott belülről elfogadni a téma fontosságát. Előfordult, hogy kiestek a szerepükből, és az élet „komoly dolgaira” terelték a szót. Meglepetésünkre az interjú alanyok könnyebben bele tudtak helyezkedni a szerepbe, s ezzel kinyilvánították, hogy tudják, hogy ez az élet fontos dolgai közé tartozik. Néhányan zavarba ejtően intim témának érezték az érdeklődést, amivel érzékeltették, hogy tisztában vannak vele, hogy az a személyiség legbensőbb dolgai közé tartozik.

A beszélgetés végén mindenkit megkértünk, hogy mondja el, hogyan magyarázná meg egy 6-7 éves gyereknek, hogy mi az érdeklődés. Ugyanezt kértük a kedvenc időtöltéssel kapcsolatban is. Azért tettük fel így a kérdést, mert életszerű, lényegi és megfontolt válaszokat szeretnénk volna kapni. Ez részint bevált, mert mindenki komolyan vette, elgondolkodott rajta, s igyekezett világosan fogalmazni. Másrészt viszont sokak figyelmét elvonta a feladatnak az a mozzanata, hogy hogy tegye érthetővé egy gyerek számára a mondanivalóját. Három a töprengés ellenére azt mondták, hogy nem tudnák megmagyarázni, 3 interjúból pedig kimaradt a kérdés. Így 23 interjú válaszunk van.

Összesen négyen nem láttak lényegi különbséget az érdeklődés és a kedvenc időtöltés között. A többiek (19 fő) korántsem azonosítják a kettőt, 16 fő éles határt vont közöttük. Lényeges különbségnek azt tartották, hogy az érdeklődés valami értékesebb, komolyabb, érdemesebb dolog, mint a kedvenc időtöltés. Ez utóbbi funkcióját a kapcsolódásban, lazításban, a figyelem elterelésben határozzák meg. Ez a disztraktív, kikapcsoló jelleg az egyik, amit szembeállítanak az érdeklődés felszívó, elmélyítő, involváltta tevő hatásával, s ez a fő ok, ami miatt értéktelenebbnek tartják. A másik a felcserélhetősége, pótolható volta, a személyiséghez való laza, nem lényegi szálon való kapcsolódása. („Bármilyen lehet a kedvenc időtöltés”) Ezért a kedvenc időtöltés a többség számára minden kellemes vonása ellenére a nem fontos és az érdeklődésnél kisebb becsben álló dolgok közé tartozik. Egy válasz azonban az érdeklődés fölé helyezte a kedvenc időtöltést, mert mint már begyakorolt, rutinizott tevékenység, kellemesebb, élvezetesebb, mint az új, ismeretlen dolog felé vivő érdeklődés. Ez lényegi szempont, a személyiségpszichológia két ellentétes beállítottságként kezeli a kellemes, élvezetes, illetve az új, a kihívást jelentő

dolgok iránti fogékonyságot. Ez utóbbit tekintik az érdeklődő személyiség alapvonásának, míg az előzőt a biztonság kereső személyiség-konstrukció részének tartják.(14)

Az érdeklődés fogalmi összetevőit megpróbáltuk elhelyezni a 4 fő dimenzióknak valamelyikében:

I. *Egyénit*: 6 ember, 3 férfi és 3 nő az érdeklődés orientáló szerepét emeli ki, hogy irányt ad az embernek, megmutatja, merre felé menjen. Ugyanők fontosnak tartják a személyiség egységességét, karakteres jellegét. Az érdeklődés fogalmuk lényege, hogy célt, rendezőelvet jelent az ember számára, megmutatja, hogy mi a legfontosabb az életében, ami mindent áthat. Hangsúlyozzák a pályaválasztás, a munka és a szabadidő egységét. Ugyanazt a gondolatot fogalmazzzák meg, mint amire Csehov egy kisregényt áldoz, az Unalmas történetet, ami talán a legszebben beszél a világirodalomban egy mindent átható érdeklődés hiányára való kései ráébredés szomorúságáról egy gyógyító-kutató munkával eltöltött élet végén. Hárman külön hangsúlyozzák a vonzódás felismerésének fontosságát, egyikük a szükséglet, kettejük a tárgyválasztás szempontjából. („Az érdeklődés ami felé szeretne menni, a vonzalom, amit felfedez magában.”) („Megmutatja, mi tetszik neki”) („Amire felfigyel, amire önkéntelenül felkapja a fejét”)

II. *Fejlesztő az intelligenciát*: 8 interjúban szerepel erre utaló mozzanat, zömmel nők (6fő). A többségük a kíváncsiság motívumot emeli ki. Vannak, akik a kíváncsiságot az érdeklődés szinonimájaként használják. Ennek a fogalom-értelmezésnek a középpontjában a tudásvágy és a tanulás, az ismeret-bővítés áll. 4 válaszban a tájékozódás ősi, elemi szintje is megjelenik, a kérdezősködés. („Kíváncsi vagyok valamire, és azt megpróbálom mástól megtudni”). („Ami érdekel, azért teszek is, kapcsolatot keresek másokkal, akiktől megtudhatok róla valamit”). Figyelemre méltó, hogy a másik ember, mint hír-forrás 4 válaszban is szerepel, s mindössze egy nő tér ki az ismeretszerzés más formáira is. Elsősorban szellemi képességek fejlesztését értik alatta, de egy válaszban szerepel az adottságok és az érdeklődés összefüggése. („Amihez érzéke van az embernek, az könnyen megy neki, az érdeklí”). Egy férfi az érdeklődésnek nemcsak a tanulást megkönnyítő szerepét említi, hanem – a pozitív érzelmek „mentális kapacitás bővítő és építő elméletének” szellemében fogalmaz.(15) („Többet tanul. Többet érdeklődik, több megy az agyába.”). Egy értelmiségi nő válasza túllép az általános ismeretszerzésen, és az érdeklődés tárgyának minél teljesebb megismerését említi.

III. *Belsőleg motivál*: Meglepő módon erre a mozzanatra csak 4-en térnek ki, mind a 4 nő, s közülük 2 értelmiségi. Kettő a tevékenység tartósságát emelik ki, hogy nem unja meg és nem fárad bele. Az involváltságra utalnak 3-an, amihez összpontosítást, illetve a teljes önátadás élményét társítják. Egy értelmiségi nő szenvedély-szerű jelentést tulajdonít az érdeklődésnek, olyannak fogja fel, mint ami az életünk része, s időkeret nélkül, állandóan velünk van. („Ami annyira foglalkoztat, hogy mikor fölébredek, az az első gondolatom”).

IV. *Különleges, „flow-élmény”*: Ez az aspektusa az érdeklődésnek teljesen hiányzik. Senki válaszában nem szerepel, hogy az érdeklődés mással aligha helyettesíthető belső elégedettséget és fizikai felüldülést ad.

Összefoglalva: Az érdeklődés fogalom annak külső, tárgyi hasznosságára – célt adó és szellemi fejlesztő hatására – koncentrál. Ez a két fő mozzanatot szinte minden válasz része. Kevesen hozzák azonban összefüggésbe élményekkel és érzelmekkel, s az is egysíkú, a lekötöttségre, az időből való kiemelésre vonatkozik. Úgy tűnik, nincs elég tapasztalat, ami a „saját élmény” szintjén sokoldalúan értelmezhetővé tenné a fogalmat. Az érdeklődésről olyan kép kerekedik ki, mint ami nemes dolog, de nem feltétlen jó csinálni. Úgyszintén hiányzik az újdonság vonzó erejének, a kihívásnak, a kalandnak az eleme. S bár gondolatban elválasztják a kedvenc időtöltéstől, az érdeklődés fogalmat mégis elsősorban szellemi orientációjú szabadidős képzetek uralják.

B) *A kulturális magatartás különbségei az érdeklődési kör megléte illetve hiánya szerint*

Az eredményeink azt igazolják, hogy az érdeklődési kör pusztán megléte önmagában is komoly *cezúrást* jelent. Tekintet nélkül a bennünk élő fogalom pontosságára és árnyaltságára, maga a tény is konzekvenciákat hordoz a kulturális magatartásra nézve.

Jóllehet a kérdőíves válaszokból nem tudjuk meg, hogy akik érdeklődési körrel rendelkeznek határozták meg magukat, hogyan definiálnák az érdeklődést, az viszont kiderül, hogy jól elkülöníthetők az érdeklődési körrel nem rendelkezők csoportjától mind demográfiai mutatóik, mind szabadidős szokásaik, mind kulturális attitűdjeik tekintetében.

1. *Demográfiai jegyek*: Az érdeklődési körrel rendelkezők (a továbbiakban *egyéni érdeklődők*) inkább a férfiak, a magasabb iskolai végzettségűek, a fiatalok vagy már bölcsebb korban lévők, de még nem „vének”, a tanulók és az aktív keresők közül kerül-

SZÍN

nek ki nagyobb valószínűséggel. Mindezekben a demográfiai változókban erős szignifikáns különbségek vannak.

A nemek között eltérés van (54%, ill. 44% a férfiak javára), s nem meglepő, hogy az érdeklődők aránya az iskolai végzettséggel párhuzamosan nő. (A 8 osztálynál kevesebbet végzettek között messze az átlag alatt, a 8 osztályt végzettek között átlag alatt, a szakmunkásképzőt végzettek közt átlagosan, az érettségizettek, s az afölötti végzettségűek között átlag fölötti az egyéni érdeklődők aránya). Az iskolai végzettség bár erősen, de nem kizárólagosan meghatározó.

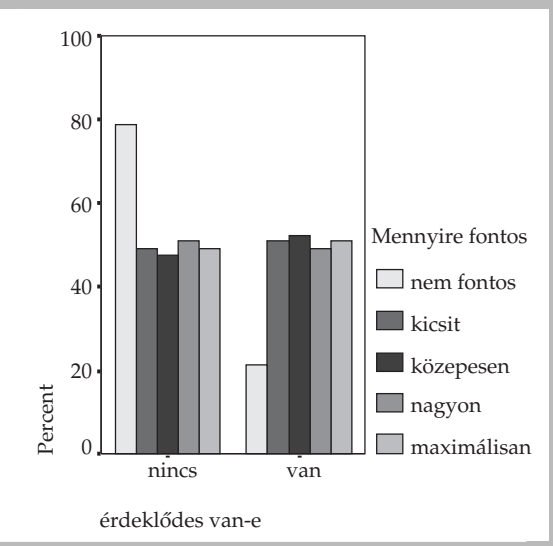
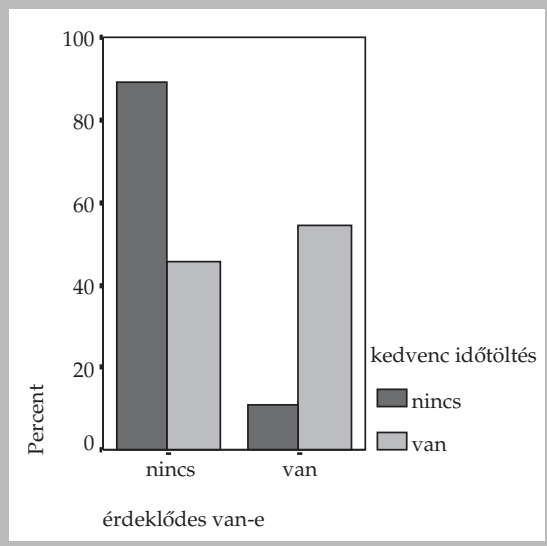
Innen adódik a harmadik kérdéscsoport: vajon milyen tényezők ellensúlyozzák az alacsony végzettséget, hisz még az általános iskolát nem végzettek körében is vannak szép számmal, akik magukat saját érdeklődési körrel rendelkező személynek vallják. Pótolja-e, milyen feltételek mellett és milyen mértékig az életből szerzett tapasztalati tudás a rendszerezett, a szellemi képességeket célzottan fejlesztő, iskolai keretek között megszerzett tudást? A tudás mely tartománya járul hozzá ahhoz az „ab ovo” tudáshoz, ami lehetővé teszi, hogy az ember ne csak mint a kíváncsiság motívum által vezérelt explorációs készségét, hanem az önkitaljesítési motívum által vezérelt én-kompetencia készségét is működtetni tudja? Vagyis az érdeklődése ne csak a szituáció által vezérelt külső, hanem konzekvenciára törekvő, belülről irányított magatartás legyen. Az egyéni érdeklődők 1/3-a közepesen-, 1/5-e pedig alulképzett: tehát a minta 49%-a

nem, vagy zömmel nem az iskolai keretek között szerzett tudásra, hanem tapasztalati tudásra épít abban, hogy önálló területté szerveződő érdeklődése legyen. Vajon milyen élettapasztalatok adják meg az önmagunkra vonatkozó kompetenciának azt az elemi szintjét, ami azoknak a hiányoknak és pótlásuk esélyeinek felismeréshez kell, amelyek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy ha szerényebb tevékenységekkel is, de saját érdeklődési körrel rendelkezőnek tekintsük magunkat?

A foglalkozási viszony a nyugdíjasokon kívül a GYES-en lévőket és a munkanélkülieket hozza kedvezőtlenebb helyzetbe, de nem biztos, hogy jól fogalmazzunk. Itt támad a negyedik kérdéscsoport: vajon lehetséges-e, hogy nem, vagy nem csak az élethelyzet hat negatívan az érdeklődés meglétére, hanem az érdeklődési kör hiánya (is) az élethelyzetre?

2. Kulturális mutatók:

a) Kulturális szokások: Az eredmények itt is a várákozásnak megfelelőek. Az érdeklődési körrel rendelkezők arányaikban többen és többit járnak művelődési házba, helyi rendezvényekre, s a településen kívüli kulturális intézményekbe is (színház, múzeum). Egyetlen érdekes mozzanatot lehetne kiemelni: az igazi különbség a *rendszerességben* van. Az egyéni érdeklődőknél a kulturális intézmények/programok látogatása nagyobb arányban szokásszerű, a mindennapok része, az érdeklődési körrel nem rendelkezők számára a részvétel inkább alkalmasszerű, eseti. (Az egyéni érdeklődők 67%-a, a nem egyéni érdeklődők 51%-a vesz részt rendszeresen vagy sűrűn kulturális eseményeken.)

Szoros és egyenes arányú összefüggés van az *egyéni érdeklődés* és a *kedvenc szabadidőtöltés* között:

Az egyéni érdeklődők szinte mindegyikének van valamilyen kedvenc időtöltése, közülük mindössze 3%-nak, szám szerint a 979 főből összesen 15 főnek nincs, míg a nem egyéni érdeklődésűek ¼-ének.

Az érdeklődés a kedvenc időtöltés tartalmi jellegzetességeivel is összefügg. Az egyéni érdeklődők kedvenc elfoglaltságai nagyobb arányban kapcsolódnak korszerű eszközöket is igénylő tevékenységekhez, többet és többféle céllal mozdulnak ki otthonról, s a tevékenységeik színvonalasabbak, nagyobb arányban ötvözik a klasszikus kultúra elemeit is. Összefoglalva: a szabadidős karakterük modernebb, mozgékonyabb és értékorientáltabb, mint a nem egyéni érdeklődőké.

b) Kulturális beállítódások: Két szinten vizsgáltuk a közművelődési attitűdöket, a művelődési házzal, illetve a helyszíntől független helyi programokkal való összefüggésükben.

A korábbi kutatásaink igazolták, hogy az az igény, hogy legyen helyben külön kultúrház, elsősorban nem kulturális, hanem lokális igényekkel kapcsolatos attitűd. Meglehetősen egyöntetű a lakosság abban, hogy szükség van egy autonóm művelődési célú kulturális intézmény működtetésére a saját településén. A megoszlások részleteit tekintve azonban e téren is van különbség a két csoport között. Akik nem igénylik, hogy legyen helyben kultúrház (a lakosság mindössze 8%-a), azok 4/5-e a nem egyéni érdeklődők köréből kerül ki.

Ugyanakkor az egyéni érdeklődők aránya (enyhén szignifikánsan) magasabb a közepesen fontos kategóriában, ami két dolgot jelezhet. 1) Az ő igényeik nincsenek már feltétlen helyi intézményi lehetőségekhez kötve. 2) Nem tudják az igényeiket helyben kielégíteni.

Ezt a feltételezést erősíti, hogy a művelődési házzal kapcsolatos típusos elvárások közül egyedül abban van eltérés, hogy az egyéni érdeklődők nagyobb professzionalizmust szeretnének.

A helyi programokkal kapcsolatos elvárások szintén egy területen térnek el, de az lényegi. Az ún. „program attitűd” nagyobb mértékben jellemző az egyéni érdeklődőkre, ami azt jelenti, hogy erősebben és inkább tematikus irányok szerint szelektálnak, mint a nem egyéni érdeklődők. Ez utóbbiak hajlamosabbak a környezet és a rendezvény színvonalának hiányosságaira hivatkozni, mint annak tartalmára, ha nem vesznek részt valamiben. Esetükben magasabb az előítéletes beállítottságuk aránya is. Amit egy korábbi ta-

nulmányban hipotézisként megfogalmaztunk, azt a mostani eredmények igazolják: az érdeklődés az egyik olyan eszköz, ami az előítéleteket képes enyhíteni.(16)

C) *Az érdeklődés profilok elemzési dimenziói*

Az egyéni érdeklődési köröként feltüntetett válaszokat 4 fő dimenzió mentén kategorizáltuk.

I. *Jelentés dimenzió*: Hogyan fogják föl a kérdésünket, milyen alapjelentést tulajdonítanak az érdeklődési körnek.

II. *Előzetes tudás dimenzió*: Milyen szintű minimális tudás kell ahhoz, hogy az érdeklődési körhöz tartozó dolgokkal el lehessen kezdeni foglalkozni, s mennyire komplikáltak, tudás-, eszköz- és partner-igényesek az érdeklődési körökhöz köthető tevékenységek.

III. *Összettség dimenzió*: Mennyire sokszínű vagy egysíkú az érdeklődés profil.

IV. *Koherencia dimenzió*: Mennyire összefüggő, egységes az egyéni érdeklődés, felfedezhető-e a különböző érdeklődési irányokat összekötő közös vonás.

I. A Jelentés dimenziót 3 tényezővel mértük:

a) Milyen életterülethez kapcsolódik

b) Milyen időkeretre utal

c) Milyen fogalmi keretben jelenik meg

I/a) Az egyes érdeklődési köröket általában 1-4 szóval fejezték ki. (Pl. „Természeti filmek nézése”, „Történelem”, „Fejlődések megismerése”, „A környezetem szépítése”, „Böllérkédes”, „Minden, ami történik az országban, a világban”, „Elektronikus, műszaki dolgok”, „Kvad”; „Veterán járművek restaurációja”, „Horgászás”; „Horgászat”). Nagy különbségek voltak viszont abban, hogy az elvontkonkrét, az általános-egyedi/specifikus és a tág/mindent átélő-szűk/pontos dimenzióban hol helyezhető el a válaszok. A kódolásnál főleg ezekre figyeltünk.

125 féle konkrét érdeklődést említettek. Hogy ez sok-e vagy kevés, nehéz lenne megmondani, mert nincs mihez viszonyítani. Ahhoz sok, hogy a tartalmi irányok szerint próbáljuk meg csoportosítani, de könnyű volt a fő életterületekhez kapcsolva osztályozni őket, ahol a specializáció szempontját is figyelembe vettük. Az interjúk alapján abból indultunk ki, hogy amilyen életterülethez köti valaki az érdeklődési körét, az az érdeklődés fogalmának egyik lényegi aspektusa. Alapvetően oda sorolják: munkának tartják, társas együttlétnek, kikapcsolódásnak, szellemi területnek vagy a személyiség részének, vonásnak, attitűdnek.

1. Specializálatlan munkához köti: ez alá tartozónak a mindennapi életbe ágyazott, főleg ház körüli tevékenységeket vettük. (pl. „Háztartás, ház körüli munka”; „Háziállatok, állattenyésztés”; „Kertészkedés”; „Sütés-főzés”; „Kolbász készítése”; „Disznóvágás”; „Borkészítés, pince” stb.).

2. Specializált munkához köti: ez is munka, de nem a mindennapi élet része, s szakértelmet igényel. (pl. „Virágkötészet”, „Idegenforgalom”, „Műsorszervezés”, „Fodrászkodás” stb.).

3. Társas együttléthez köti: (pl. „Gyerekek, család, unokák”, „Barátokkal időtöltés”, „Vendégek fogadása” stb.).

4. Specializálatlan szabadidőhöz köti: Ide a mindennapok részeként alkalmazott szokásos, könnyű, röpké pihenést, felüdülést, kikapcsolódást nyújtó érdeklődési irányokat soroltuk. Általában nem kell hozzá semmi, hogy az ember foglalkozzon vele, sem speciális tudás, sem különleges eszköz, sem különleges tér, sem előzetes szervezés, tervezés. (Pl. „Olvasás”, „TV nézés”, „Újság”, „Zenehallgatás”, „Rejtvényfejtés”, „Vásárlás” stb.).

5. Specializált szabadidőhöz köti: Az előzőtől az különbözteti meg, hogy több és többféle szellemi, anyagi, időbeli befektetést és ráfordítást igényelnek, s általában el vannak választva a mindennapi élet terétől. (pl. „Utazás”, „Vadászat”, „Autó-motoros rendezvények”, „Népitánc”, „Éneklés”, „Sielés”, „Múzeumok, kiállítások” stb.).

6. Szellemi területhez, témához köti: Az előzőtől sok esetben csak a komplexitása választja el. Összetett, többféle tevékenységformából állhat. Átfogó, de nem annyira elvont, mint a 7. pont alatti megközelítés (pl. „Informatika, számítógép”, „A helyi közösség élete”, „Természetgyógyászat”, „Keleti kultúra”, „Repülés”, „Fegyverek”, „Életrajzok”, „Szépség ápolás” stb.).

7. Személyes beállítottsághoz köti: Az előzőekhez képest végletes megközelítés. Vagy túlságosan

átfogó, univerzális, eszmény, eszme, vagy a személyiségnek valamilyen irányultsága, beállítottsága, vagy egy speciális problematika. Általában túl elvontak vagy éppen túl speciálisak ahhoz, hogy könnyű legyen hozzájuk tevékenységformákat találni. (Pl. „Béke”. „Minden nap szebb és jobb élet”, „A nemzet, haza sorsa”, „Segíteni a rászorulóknak”, „A fiatalok jövője” „A megélhetés”, „A természettudatosság” stb.).

A megoszlás megmutatja, hogy a fenti szempontok milyen arányban részei az érdeklődés fogalomnak:

A változókon belüli korrelációk megmutatják, hogy az egyes mozzanatok hogy kapcsolódnak egymáshoz. Akinek az érdeklődés fogalma tartalmazza azt a szempontot, hogy az a mindennapi munkából nyeri a forrását, annak az érdeklődése nagy valószínűséggel nem terjed ki szabadidős tevékenységekre, szellemi területekre és az elvont dolgokra/problematikákra. Aki valamilyen szakmára alapozza az érdeklődést, nagyobb valószínűséggel érdeklődik szellemi területek iránt, viszont ez az érdeklődés irány negatív összefüggésben áll a mindennapi szabadidőre épülő érdeklődés felfogással. A mindennapi szabadidőre alapozott érdeklődés meglehetősen kizárólagos. Minden más megközelítéssel erős negatív korrelációban van. Valószínű, ez az egyik legzártabb és legmeghatározóbb érdeklődési profil. A társas beállítottságú érdeklődés negatívan befolyásolja a szellemi területek és az elvont dolgok iránti vonzalmat. A specializált szabadidős aspektus a szakmunkák kivételével, amivel pozitív korrelációban van, minden más megközelítéshez ellentétesen kapcsolódik.

A másik legkarakteresebb érdeklődési irány az elvont, eszmei, ami az univerzális dolgokra, illetve a nagyon speciális, egyedi problémákra való érzékenység. A szakmunkák iránti érdeklődést leszámítva negatívan kapcsolódik minden más iránnyal,

Életerület	A személy érdeklődés fogalma tartalmazza	
	szám	%
Specializálatlan munka	73	14,6
Specializált munka	17	3,4
Társas együttlét	50	10,0
Specializálatlan szabadidő	134	26,7
Specializált szabadidő	128	25,5
Szellemi terület	154	30,7
Eszme/problematika	85	17,0

különösképp a szabadidőként felfogott érdeklődés megközelítésekkel. Talán a *specializáció* hatása a legérdekesebb, többnyire átível a területeken, és *szellemibb természetű megközelítésekkel jár együtt*.

A nők inkább a társas- és a mindennapi szabadidős aspektusokat, a férfiak a specializált szabadidős- és a szellemi területekhez kötődő megközelítéseket részesítik előnybe. Míg a nők érdeklődés fogalma inkább az oldó, a férfiaké inkább az építő jegyeket tartalmazza. A szellemi terület az érettségizettek és a felsőfokú végzettségűek között nagyobb mértékben, a szakmunkás szinten arányosan van jelen, az alacsonyabb iskolázottsági szinteken szinte teljesen hiányzik.

A mindennapi munka iránti érdeklődés zártabb, a szellemi területre alapozott pedig nyitottabb kulturális magatartással jár együtt. A többi összetevő önmagában nem hordoz konzekvenciákat sem a kulturális magatartásra, sem a kulturális attitűdökre nézve.

I/b) Milyen idő része az érdeklődés: A pszichológiai megközelítésű szabadidő tudomány sarkalatosnak tartja az idő fogalom és az érdeklődés választás összefüggéseit. Hogy milyen természetűek, s hogy mekkorák az elvárásaink valamivel szemben, azt behatárolja, hogy az időnk mely szeletéből áldozunk rá.(17) Megnéztük, hogy az időstruktúra 4 alapkategóriája – a kötelező idő; a nélkülözhetetlen-, önmagunkra és a kapcsolatok ápolására szolgáló idő; a kivételes vagy ünnepi idő és az állandóan jelenlévő, szubjektív idő – közül melyik határozza meg jobban az egyéni érdeklődéseket. Az elsőbe tartozik a munka-, a másodikba a társas idő, a harmadik a szabadidő, a negyedik a meghatározott keret nélküli idő. Az egyes kategóriák elsősorban a szabadság fokukban, a választhatóság mértékében különböznek. A kategóriák valamelyest átfedik az életterülethez kapcsolt kategóriák összevont változatait, de mégsem teljesen azonos a kettő. Elsősorban azért, mert ezt a változót a személyi profilok szerint alakítottuk ki. A megoszlásokat az alábbi táblázat mutatja.

A társas időként tételezett érdeklődés a férfiak és az 50 fölöttiek életét strukturálja kevésbé. Vi-

szont a szubjektív, belső időhöz kötött érdeklődés jóval inkább a férfiak sajátja, mint a nőké. Ezek szellemibb és rágódnabb hajlammal járnak együtt, s azokra jellemző, akik az érdeklődést inkább a személyiség részének, nem elkülönített időben gyakorolt elfoglaltságnak tartják. Elit beállítottságnak számít, nem jellemző az érettségi alatti iskolai végzettségűekre. Bizonyos fokú diszciplináltság, egyértelmű fogalmi körülhatárolás, illetve problémálatás kell hozzá. Érdekes módon nemcsak az iskolai végzettséggel, hanem bizonyos mértékig a kevésbé rendezett családi háttérrel és élethelyzettel is összefügg. Ebből azt feltételezzük, hogy közöttük nagyobb arányban vannak a „nehéz emberek”, az egyénibb utakat járók.

A 4 aspektus egymással negatív kapcsolatban van, kivéve a munka és a társas idő, ami egymástól független változó. Ez azt jelenti, hogy az egyik választása nem ad a másik választására nézve semmilyen becslésre módot. A többi összetevő relációi azonban igen. Az *időkeret* meglehetősen határozotlan *kijelöli a profilt*. Általában egy idő típushoz kötődnek dominánsan egy személy érdeklődései. Aki valamelyik időkerethez köti valamelyik érdeklődését, általában nem köti a másik három egyikéhez sem a többit. Talán érdemes megjegyezni, hogy a legerősebb az „összeférhetetlenség” a társas időben, illetve az én idejének tekintett szubjektív időben elképzelt érdeklődések között. Ez összhangban áll azokkal a pszichológiai kutatási eredményekkel, amelyek szerint a pozitív érzelmek forrása a független-, illetve a kapcsolódó én-beállítottság szerint változik.(18)

A munkaidő típusú érdeklődés zártabb, mint a többi. Szabadidős szokásaikat tekintve nehezebben mozdulnak ki bárhova, még szórakozóhelyekre is kevésbé járnak. Érdekes és további vizsgálatot kíván, hogy aki társas időnek tekinti az érdeklődést, kisebb mértékben vesz részt helyi szervezett programokon. Ebből két hipotézis fogalmazható meg: a társas beállítottság is inkább záró, mint nyitó jegyekkel bír, nyit egy kis kör felé és zár a többi felé. Másrészt, hogy ezek a kis közösségek elenyésző

A személy érdeklődés fogalma tartalmazza

Időkeret	A személy érdeklődés fogalma tartalmazza	
	Szám	%
Munkaidő	86	17,1
Társas idő	52	10,4
Szabadidő	243	44,4
Keret nélküli idő	221	44,1

mértékben szerveződnek kulturális tevékenységek köré, hanem inkább a család és a barátok köré. Szintén meglepő, hogy a szabadidő központi érdeklődés felfogás nem jár együtt többféle kulturális tevékenységgel. Mindössze múzeumba járnak nagyobb arányban és többet, mint mások. Ez megerősíti azt a feltételezést, hogy az érdeklődések meglehetősen magányos elfoglaltságokat jelentenek. Akik személyes időnek tartják az érdeklődést, szintén átlag fölötti arányban látogatnak múzeumokat. Ez a beállítottság azonban a többitől eltérően viselkedik. Jelentősége van, hogy milyen súllyal szerepel ez a változó az egyéni profilokban. Akinek az érdeklődéseiben egyáltalán nem szerepel, az közönyösebb a saját településén lévő kulturális lehetőségekkel szemben, mint az átlag. Akikében szerepel, de nem kizárólagosan, azaz helyet kapnak benne más idődimenziók is, azok nagyobb arányban művelődési ház látogatók, mint a többi csoport. Akik viszont az érdeklődést egyeduralgkodó módon személyes időnek tekintik, minden más csoportnál kevésbé vesznek részt a település kulturális életében. Tehát az individuális időfelfogásra épülő érdeklődés hiánya csökkenti, a mérsékelt, más szempontokkal ötvözött változata növeli, az erős, homogén változata szintén csökkenti a helyi dolgokban való részvételi hajlandóságot.

I/c) Milyen fogalmi keretben közelítik meg az érdeklődést: Ezt három kategóriába soroltuk: cselekvés, érdeklődési terület és téma. Az első esetben egy tevékenységfajta szerepel érdeklődésként (pl. „Kertészkedés”, „Tánc”, „Zenélés”, „Fotózás”, „Traktorozás”, „Olvasás, könyvek”). A második egy többfajta tevékenységvonzattal bíró összefoglalóbb kategória. (pl. „Irodalom”, „Természetgyógyászat”, „Népművészet”, „Pszichológia” stb.). A harmadik szűkebb és specifikusabb (pl. „A fejlődések megismerése”, „Hangtechnika”, „Kreatív dolgok”, „Gépek”, „Biblia olvasása”, „Emberi dolgok, emberek”, „A helyi közösség élete” stb.).

A fogalmazás következetes viszonyulásokat takar, mindegyik megközelítési mód igen erős negatív korrelációban van egymással. Az eredmények annak a hipotézisnek a megfogalmazására adnak

alapot, hogy a fogalmi kategória az érdeklődésnek a személyre jellemző paradigmáját adja, elsősorban azáltal, hogy utal annak összetettségére, árnyaltságára és pontosságára.

A tevékenységi formákban és területekben fogalmazók inkább nők és legalább érettségizettek. A témában fogalmazók inkább férfiak, alacsonyan kvalifikáltak (szakmunkás szint alatti végzettségűek) és sajátos vagy problémás élethelyzetűek (Gyes, munkanélküliség).

A cselekvésformákban megragadott érdeklődés összeszővődik mind a munkaidőként, mind a szabadidőként felfogott érdeklődéssel. Mind a kettő általában cselekvő karakterű és konkrét. (Az ezzel kapcsolatos részletek a jelen dolgozatot meghaladó, további elemzéseket igényelnek). Másként fogalmazva: akik munkának, illetve szabadidőnek fogják fel az érdeklődést, kötöttebb a képük róla, nagyobb valószínűséggel gondolnak meghatározott, konkrét és kevesebb féle tevékenységre. Ha valaki érdeklődési területben fogalmaz, az heterogénebb, színesebb és flexibilisebb, sokféle tevékenységet lehetővé tevő érdeklődésre utal. Ez a munkaként felfogott érdeklődéstől független, a társas- és a szabadidővel operáló érdeklődésekkel viszont csak akkor kapcsolódik össze, ha azok nem kizárólagosak, csak mérsékelt aspektusai a személyre jellemző profilnak. Azaz nagyobb valószínűséggel fordulnak elő a többféle megközelítést tartalmazó profilokban. A témában való fogalmazás utal a legátfogóbb profilokra, a szabadidő alapú érdeklődések kivételével bármelyik időnek lehet része. Összefoglalva: *a cselekvő megközelítés kötöttebb, az érdeklődési terület megközelítés flexibilisebb, a téma megközelítés átfogóbb, univerzálisabb érdeklődés típusra utal.*

A 3 féle fogalmazásmóddhoz eltérő kulturális magatartás társul. Az egyik legfontosabb különbség alapvetően kétfelé osztja a mintát. *A cselekvésben fogalmazókra* és *nem cselekvésben fogalmazókra*. Az előbbieket valóban különböző tevékenységekben realizálják is az érdeklődésüket, míg a szellemi területben és a témában fogalmazók jóval kevésbé tudják cselekvésre lebontani az érdeklődésüket.

Fogalmi kategória	A személy érdeklődés fogalma tartalmazza	
	Szám	%
Cselekvés	256	50,7
Terület	222	43,9
Téma	319	57,8

E két utóbbit inkább az jellemzi, hogy „van valami, ami iránt vonzódik” és „van valami, ami foglalkoztatja”, mint az, hogy foglalkozik valamivel. Tehát *ma falun minél szellemibb egy érdeklődés, annál kisebb mértékben talál magának utat, hogy cselekvésekben és célirányosan megnyilvánuljon.* A tevékenységformákon alapuló egyéni érdeklődések birtokosai jóval inkább abban a helyzetben vannak, hogy „tegyenek is érte, ami érdekli őket”, mint a másik kettő.

Az is lehet, hogy fordított a sorrend. Aki cselekvésben fogalmaz, először elkezdett csinálni valamit, és az tartós érdeklődéssé vált. Nem tudjuk, hogy milyen arányban keletkeznek/tudatosulnak az érdeklődések a rendszeresen végzett tevékenységek nyomán, és milyen a gyakorisága a fordított esetnek, hogy az ember a vonzalmához keres tevékenységet. Mind a kettő más konzekvenciákkal jár. Az egyik esetben megvan a cselekvés és ahhoz kell tágabb jelentés. A második esetben megvan a jelentés, és ahhoz kell keresni adekvát kifejezési formákat. Az egyéni érdeklődők körülbelül fele ebben a cipőben jár, hogy az érdeklődéshez kellene találnia megfelelő tevékenységeket. Innen támad az utolsó kérdéscsoport: vajon a tevékenység-deficités érdeklődési területek és témák gazdái akadnak-e szakszerű segítségre, hogy ne csak eszmei maradjon az érdeklődésük?

Az érdeklődésüket cselekvés alapján megfogalmazók szignifikánsan nagyobb arányban rendelkeznek az *érdeklődési körüknek megfelelő* kedvenc szabadidő töltési módokkal, és ami még fontosabb, tagjai *érdeklődési körük szerinti* szervezett művelődési formáknak, kulturális közösségeknek. Az érdeklődési területtel rendelkezők túlságosan is sok mindennek tagjai, de a kulturális aktivitások indifferensek a megjelölt érdeklődési kör szempontjából. Ez a legnyitottabb érdeklődési alakzat, a legtöbb féle helyre és a legsűrűbben is járnak. A beállítottságok a kulturális magatartásokkal összevetve jelzik ezeknek az érdeklődési profiloknak az inkoherenciáját. A téma szerinti egyéni érdeklődők hozzájuk képest válogatnak ugyan, de túlságosan is megszurik, hogy miben vegyenek részt, ami hasonló tanácsalanságot tükröz, mint a másik csoporté.

Összefoglalva: A szabadidős tevékenységek köré épülő érdeklődéshez változatosabb és következetesebb kulturális magatartás társul. A szellemibb beállítottságú érdeklődések viszont alig nyilvánulnak meg kulturális tevékenységekben. Ezek vagy túlságosan nyitottak és rendezőelv nélküliek, vagy homogének ugyan, de kizárólagosak. Mind a kettő kulturális tanácsalanságot és bizonytalanságot tükröz.

Jegyzetek

- (1) Cotte, June; Ratneshwar, S. (2001). Timestyle and leisure decisions. *Journal of Leisure Research*, Fall.
- (2) Walker, Gordon, J. Deng, Jinyang, Dieser, Rodney, B. (2005). Culture, self-construal, and leisure theory and practice. *Journal of Leisure Research*, Wntr.
- (3) Silvia, Paul, J. (2003). Self-efficacy and interest: Experimental studies of optimal incompetence. *Journal of Vocational Behavior*. 52, 237-249.
- (4) Allport, Gordon, W., A személyiség alakulása.(1980). Bp. Gondolat Kiadó, 599.
- (5) Frederickson, Barbara, L. (1998). What good are positive emotions? *Review of General Psychology*, 3, 300-319.
- (6) Silvia, Paul, J. (2006). Exploring the psychology of interest. Oxford, University Press, 263.
- (7) Fredeickson, Barbara, L. (2000). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. *Prevention&Treatment*, Vol. 3.
- (8) Ryan, Richard, M.; Frederick, Christina (1997). On energy, personality and health: subjective vitality as a dynamic reflection of well-being. *Journal of Personality*, September, 530-565.
- (9) Csíkszentmihályi Mihály (1991). Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája. Bp. Akadémia Kiadó, 399.
- (10) Graef, R.; Csíkszentmihályi, M.; McManama Giannino, S. (1983). Measuring intrinsic motivation in everyday life. *Leisure Studies*, 2, 155-168.
- (11) Silvia, Paul, J. Exploring the psychology of interest. i.m.
- (12) Havitz, Mark, E.; Mannell, Roger, C. (2005). Enduring involvement, and flow in leisure and non-leisure activities. *Journal of Leisure Research*, Spring.
- (13) Lipp Márta: A közművelődéssel kapcsolatos lakossági elvárások alakulása. (2008). *Szín*, 1/13, 40-49.
- (14) Turner, Samuel, A. Jr.; Silvia, Paul, J. (2006). Must interesting things be pleasant? *Emotion*. April.
- (15) Frederickson, Barbara, L.; (2001). The role of positive emotions in positive psychology. The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, March, 218-226.
- (16) Lipp Márta: A lakosság közművelődéssel kapcsolatos elvárásainak és szabadidős jellemzőinek változása az elmúlt 3 évben falun. (2008). *Szín*, 2/13, 63-72
- (17) Shores, Kindal; Scott, David (2007). The relationship of individual time perspective and recreation experience preferences. *Journal of Leisure Research*, Wntr
- (18) Barnett, Linn, A.; (2006). Accounting for leisure preferences from within: the relative contributions of gender, race or ethnicity, personality, affective style, and motivational orientation. *Journal of Leisure Research*, Fall.

Illésné Major
Julianna

Nagyon tudok örülni, amikor valakit örülni látok Beszélgetés Illésné Major Juliannával a vonyarcvashegyi Múvelődési Ház és Könyvtár igazgatójával Illésné Major Juliannával a vonyarcvashegyi Múvelődési Ház és Könyvtár igazgatójával nem könnyű egy kis időt találni, hogy megkérdezzem, hogyan, miért alapította a Telepet. Ő maga is festő, számtalan kiállítása volt Csehországtól Ukrajnán át Szerbiáig, de a mostani telep alatt egyszer sem láttam alkotni. Ha nem éppen a polgármesternek telefonál, hogy jöjjön aláírni a „VoVa”- MiniArt nemzetközi miniatúra biennálé okleveleit, akkor a közelgő Balatoni Halászok Napja ünnepségsorozat részleteit vagy a művésztelep éppen aktuális teendőit intézi.

– A Művésztelepet az önkormányzati intézményünk a Múvelődési Ház és Könyvtár szervezésében rendezzük meg 17 éve, amióta én itt dolgozom.

– *Hogyan jött az ötlet, hogy egy ilyen nemzetközi telepet szervezzél?*

– Igazából nem a telephez kapcsolódik ez a filozófia, hanem az én egész életem is valami hasonló gondolat mentén halad, ami aztán alapját képezte

az itteni tevékenységemnek, miszerint, ha az emberek találkoznak, beszélgetnek, kommunikálnak egymással, jobban megismerik egymás kultúráját, talán ezzel hozzájárulhatunk, hogy az előítélek megszűnjenek, vagy legalábbis újabbak ne alakuljanak ki. Ez nem csak a határokon át érvényes, hanem itt településen belül is. Ez a filozófia határozza meg a munkavégzésem módszerét és tartalmi alapját.

– *Mi volt mégis az a mozzanat, ami beindította a Kulturális Híd projektet?*

– Talán nem is úgy indult, hogy kulturális híd lesz belőle. Most már több mint egy évtizede járok Szerbia különböző településeire és művésztelepeire. Azt tapasztaltam, hogy ellentétben a média híradásaival, ami szerint a szerbiai szerbek és nem szerbek vagyis magyarok és nem magyarok, komoly ellentétben feszülnek, nincs így. S mivel ezt én ott nem tapasztaltam, úgy gondoltam, hogy ennek a tévhitnek a lerombolásához jó lenne hozzájárulni. Eleinte csak azt tettem, hogy nyilatkoztam erről, hogy ez saját tapasztalatom szerint nem így van.

Aztán hat évvel ezelőtt Magyarokánán együtt voltam egyik alkotó társammal Janko Lacoval, aki Zrenjaninban – Nagybecskerekben élő akvarellista, és amikor a festés után az asztal mellett kitérőgáltuk a világ komoly nagy problémáit és kérdéseit, akkor került valamiképpen szóba ez a magyarokat érintő nemzetiségi ellentét. Ebből fakadóan aztán néhány estén át megváltottuk a világot, remek ötletekkel, hogy mit, hogyan lehetne megszüntetni. Első perctől kezdve érezhető volt, hogy azonos hullámhosszon vagyunk és egyformán látjuk a dolgokat. (Azt hiszem, hogy ez is az oka annak, hogy az újságok gyakran csak „remek tandem”-ként emlegetnek bennünket.) És így jött az ötlet, hogy Janko Laconak, akinek nem volt még Magyarországon kiállítása, s talán máshol sem külföldön, rendezek egy kiállítást itt Vonyarcvashegyen, a Balaton partján. Ennek a kiállításnak, 2006 márciusában akkora volt a sikere és a pozitív visszhangja, hogy a mai napig emlékeznek rá és emlegetik. Ez a siker adott ösztönzést, hogy tovább gondoljuk ezt a gondolatot, és ne csak Jankonak rendezzünk kiállítást, hanem a többi kollégának is, akiket a telepeken megismertem. A művésztelep ekkor már régóta működött, s oda korábban is hívtunk külföldről is festőket, de most eljött az ideje, hogy formáljuk egy kicsit úgy, az új cél felé, hogy több művészt hívjunk meg Szerbiából, magyarokat, nem magyarokat, szerbeket, nem szerbeket, szlovákokat, nem szlovákokat, bolgárokat, nem bolgárokat. Azt gon-

dolom, hogy ezt az elképzelést is siker koronázta. Egyre népszerűbb a művésztelep nem csak itt a régióban, hanem az egész Dunántúlon, s már külföldön is.

Megalkottuk a Kulturális Híd filozófiáját, miszerint Janko Laco és én, együtt állítjuk ki a munkáinkat „mert hisszük és reméljük, hogy ezáltal nemcsak az egyes emberek, hanem talán még a nemzetek is közelebb kerülnek egymáshoz”. Tényleg azt tapasztaltuk, konkrétan itt Vonyarcon is, hogy amikor megjelentek a szerbiai szerb festők, a többiek kicsit kételkedve, kicsit gyanakodva tekintettek feléjük s aztán látták, hogy ugyanolyan emberekből vannak, mint mi, mosolyognak, amikor mosolyogni kell, gyönyörűbnél gyönyörűbb munkákat készítenek és igazából nagyon gyorsan elfogadták az intézményünk ilyen irányú tevékenységét. A Művelődési Házban a kiállításokon és a művésztelepeken kívül még a cseretáborozások felé is elindultunk, ugyancsak a kölcsönös kapcsolatépítés céljából. Zrenjaninhoz tartozik egy kisebb település Belo Blato – Erzsébetlak és sikerült ott is olyan kapcsolatot kiépíteni, hogy nagyon gyorsan meg tudtuk szervezni, hogy az ottani gyermekek idejjenek Vonyarcra táborozni, és az elmúlt évben már vittük a mi gyermekeinket oda. Hogy miért fontos ez? Azt gondolom, lehet demonstrálni a közös kiállításokkal, hogy a határok nem számítanak sem a barátság, sem az eredményesség vonatkozásában, de a gyerekeknek kell elkezdeni azt a nevelőmunkát, hogy egymás kölcsönös megismerése hozzásegít ahhoz, hogy békességben tudjunk élni határokon innen, túl, közösen, külön, de a fontos, hogy békességben.

– *Egy idő után aztán ez a kapcsolat kiterjedt már Romániára is.*

– Igen, de igazából ez egy véletlennek volt köszönhető. Erdélyből a legelső telepen is volt egy grafikus Heim András Kolozvarról és Csernyánszki Judit Aradról, de aztán ők elmaradtak. Nem más lehetett ennek az oka, egyre idősebbek lettek ők is, nem voltak már fiatalok az első telepen sem, amikor tíz év eltelt, érződik ezen is... Akkor egy véletlen folytán ismerkedtünk meg Homoródszentmárton polgármesterével, akinek közreműködésével a partnertelepülési együttműködést aláírtuk. Ezzel egy időben a vajdasági Belo Blatoval is aláírtuk ugyanezt az együttműködési megállapodást. S már biztos, hogy ez év novemberében Homoródszentmárton is aláírja majd Belo Blatoval. Ez a mi hidunk, amit Jankoval építgetünk, most éppen úgy alakul, hogy sikerült megteremtünk a feltételeit annak, hogy mind a három te-

lepülés aláírja az együttműködési megállapodást. Ugyanis az a véleményünk, hogy a két szakasznál nagyobb területet fed le a háromszög...

– *Ez egy befejezett történet, vagy folytatódik valahogy?*

– Semmiképpen nem befejezett, hiszen a közös Illés-Laco kiállításainkat szeretnénk Európa minden országába elvinni. Nem titkolt célunk, szeretnénk természetesen a saját munkáinkat is megismertetni, de emellett mindenképpen demonstrálni akarjuk a Kulturális Hidunk filozófiáját, ezzel például szolgálva más, egymással esetleg nézeteltérésben lévő nemzetek számára is, és nemcsak a magyar vonatkozásban, hanem az emberiségnek úgy általában, hogy lehet a művészettel közeledni egymáshoz. Lehet jó példát mutatni. Azt gondolom, ha mindenki a saját maga területén azt a kicsit, amire lehetősége van, megteszi, akkor érvényesülni fog az, hogy a részek összessége az egész. Miközben tudjuk, hogy az egész minőségileg mindig több mint részek összessége, de ezek az egyedi kicsi részek biztosan vezetnek valamiféle egészhez. S azért, hogy a mindenfajta humanisztikus és világformáló tervek mellett a hétköznapiak is ott legyenek a kiállításokon, ezért találtuk ki Jankoval az egy képes vendég fogalmát. Ez azt jelenti, hogy azoknak a festőtársainknak, akik néha sokkal tehetségesebbek, mint mi, s akiknek nincs lehetőségük önálló bemutatkozásra, miközben zseniális festők, megpróbálunk úgy segíteni, hogy egy-egy alkotásukat elvisszük magunkkal. Több festő egy-egy alkotását és akkor a nevük, meg a munkájuk jobban bekerül a köztudatba, s hozzásegíti őket egy kis népszerűséghez. Hiszen bárki is tagadja, aki alkot és fest, szeretné megmutatni magát, a munkáit a világnak. Ha erre a Híd segítségével lehetőségünk van, akkor miért ne tegyük meg.

– *Ha jól érzékelted, az itt eltöltött idő alatt a község és a polgármester teljes támogatásáról biztosított téged.*

– Igen, Seffer József polgármester úr tiszteletben tartja szakmai hozzáértésemet, s a korábbi eredmények arra ösztönzik, bizzon egyre merészebb ötleteimben is.

– *De ez a sok hídépítés nem áll-e az alkotói munkád útjában? Nem túl sok a szervezés, amit végezni kell?*

– De igen.

– *Akkor miért éri meg mégis?*

– Nyilván ez a hídépítő munka áldozattal jár! Magánéletem alapjában véve nincs is, ezek a teendők determinálják a napjaimat. Nagy szerencsém, hogy nekem a hobbim a munkám is, s nem tudok különbséget tenni, hogy most ez a munkaidőmbé tartozott vagy ez már a hídépítéshez tartozik, ami

SZÍN

már túlnő a munkaköri kötelezettségen. Van egy olyan jó vagy rossz tulajdonságom, áldásnak és átoknak is tarthatom, hogy nagyon tudok örülni, amikor valakit örülni látok. Adhat bárki bármilyen ajándékot, természetesen örülök neki, de azt a fajta örömezzet, soha nem adja semmilyen tárgy, amikor valakit örülni látok. S nekem ez olyan, mint a drog, szükségem van rá, hogy ezt érezzem. De erre csak nemrég jöttem rá. Ez olyanfajta energiákat és impulzusokat, tenni akarást és kitarást ad, hogy észre sem veszem, hogy talán néha egy kicsit sok. Amikor a mentőautó elvitt, akkor egy pillanatra tudatosult bennem, de hál' istennek hamar jobban lettem, s azzal az ijedség is gyorsan elmúlt. ...s mindent folytatok úgy, mint eddig. Nagyon szeretek festeni, tele vagyok ötletekkel ott is, de hát itt jön a kérdés, hogy melyikre fordítsam az időt, honnan vegyek el az amúgy is szűken mért időből. Most már a családomtól nem veszem el, mert a fiaim nagyok. Amíg itthon voltak, ügyeltem rá, hogy arányában rendben legyen a családdal való törődés. Az alvásidőből szoktam elvenni most is, de a festészet mindenképpen áldozatául esik valamilyen módon. Azért az szerencse, hogy egyre több segítőt találok, itt van például Janko Laco, aki nélkül az egész hídépítés nem lenne. S egyre több támogatónk van más országokban is, így most már kezd önjáró lenni az egész rendszer, s ez tartja bennem a lelket, hogy hamarosan már több időm marad saját magamra is.

– *Hogyan választod ki az embereket, akiket meghívsz?*

– Én magam is járok telepekre, s akiket megismerem, azok közül választom ki az embereket. Az nagyon fontos, hogy mint ember is szimpatikus legyen, meg a munkája is. A munkám során az a privilégiumom megmarad, hogy kit hívok meg, mit szervezek, hiszen ez a fajta szervezőmunka mindig egy szubjektív szűrőn, az én szubjektumomon megy át. Az a fajta látásmód, ahogy én az életemet élem, hogy boldoggá tesz másoknak örömet szerezni, ez segít hozzá, hogy talán sikerül a rendezvényeken olyan programokat összeállítani, hogy legalább egy kedvére valót mindenki találjon magának. Így vagyok a festőkkel is. Nem csak a saját véleményemre adok, hanem olyanokat is megkérdezek, akiket szakmailag véleményformáló erőnek vélek. Még akkor is, ha azt a pozitívumot én nem ismerem fel, de általa hozzájutok a felismeréshez.

Ukrajna még a másik célpontunk, hiszen meggyőződésem, hogy mindamellett, hogy a magyar honfitársaink a határon túl, a határok közelében szenvednek némi hátrányos helyzetet, de azt gon-

dolom, hogy az nem a nemzetiségi sorsukból, hanem az ottani ország helyzetéből fakadó gond. Amióta az EU-nak tagjai lettünk, azóta valamilyen sanszot, lehetőségeit a tagállamok lakosai kapnak nemzetiségi hovatartozástól függetlenül. De Szerbiában és Ukrajnában még a csírája sincs meg ennek a lehetőségnek mindamellett, hogy beszélnek az EU-tagságról, és ezért ott kell segíteni, ahol a legkevesebb a lehetőség. Ukrajna egy kicsit messzebb van, de elég rugalmas a kapcsolat. Most, hogy nincsenek Ukrajnából művészek, ennek simán adminisztratív okai vannak, elkéstek a vízumkérelmek beadásával. A másik fele meg azért nem tudott eljönni, mert bérbé vettek egy omlatag, egykori Rákóczi-kastélyt Beregszentmiklóson 50 évre, s megszállottan építik és javítják. A földszinti rész már készen van, ahol egy kiállító komplexum jött létre. Nagyon autentikus és hangulatos környezetben ott is volt már Kulturális Híd kiállításunk Janko Lacoval. Bartos Józsefnek, a gazdának gondja volt, hogy a tetőre pénzt szerezzen, s akkor a kulturális híd filozófiája mentén juttattuk őt olyan kapcsolathoz, hogy pályázati támogatást tudott Magyarországról kapni egy alapítványtól. Csak egy példát arra, hogy mennyire áthatja az egész életemet ez a másokra való odafigyelés. Én rendszeresen figyelem a Pályázat-figyelőt s megnézem, hogy az intézményemnek milyen lehetőségei vannak. De nem tudom, hogyan működik az agyam és nem is vagyok rá kíváncsi, nem is akarnék még egyelőre belenézni, de én úgy olvasom a kiírásokat, hogy ha látok olyan pályázatot, ami az ismerősem körében gondolom, hogy jó lehet, akkor én azt azonnal kiveszem, már tudom, hogy az kinek lesz jó, tájékozatom róla, s ha kell, Janko segítségével segíték partnert találni. A távolságok miatt, mivel nem tudok egyfolytában Szerbiába futkosni, meg Ukrajnába, Romániába, Bulgáriába, Csehországba, Szlovákiába – sem Svédországba –, éppen ezért próbálok segítőt találni. Én rögtön megérzem a másik emberben azt az affinitást, ami bennem van az ügy érdekében, hiszen sok erő és segíteni akarás kell hozzá. Nem sokan képesek ekkora önzetlenségre. De ahogy megtaláltuk egymást Janko Lacoval, úgy megtaláltuk Romániában dr Sata Attilát, Ukrajnában Bartos Józsefet, Svédországban Sall Lászlót, mondhatnám így sorba, mert megvan Németországban, megvan Ausztriában. Itt van például Kelemen László, aki nagyon-nagyon sokat segít. Ő a Szent György-lovagrend európai helyettes nagypriora és egy európai hatókörű média centrum igazgatója. Kelemen Laci állandóan úton van Európában, s olyanfajta rálátással és kapcsola-

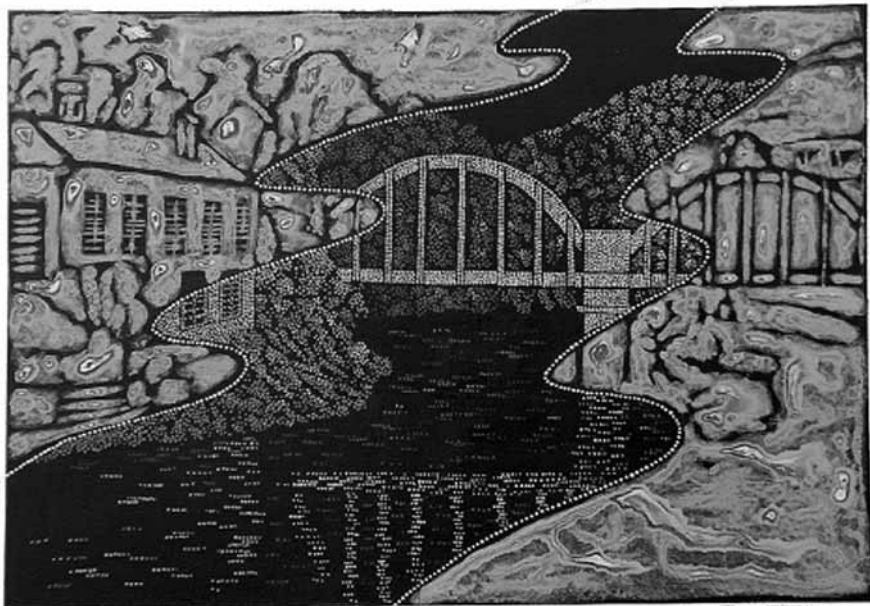
tokkal bír az európai eszmeiség építése érdekében, amit sikerül nekem is kamatoztatni. Úgyhogy azt gondolom, szeret engem az Isten, amikor ilyen emberek engedett nekem találni, mint Janko Laco, vagy akár Te, vagy Attila és a többiek.

– *Ha jól értem, az egész Kulturális Híd nem fog véget érni azzal, ami a most megfogalmazott cél, nevezetesen, elősegíteni Szerbia csatlakozását az EU-hoz.*

– Nem, természetesen, nem! Láthatjuk a híradásokból, hogy a csatlakozással egy időben nem szűntek meg a nemzetiségi jellegű problémák. Amíg a fejekben nem lesz változás, addig a jelenség marad. Így az a megállapodás, amit a három egyesület kötött, a zrenjanini ULAZ, a homoródszentmártoni Homorórdmte Kulturáért Alapítvány és Vonyarcvashegyről a Balaton Art, a helyi és környékbeli amatőr képzőművészeket tömörítő egyesület, az példát kíván szolgáltatni arra, hogy a partnerség az nem párokból áll, hanem csoportokból, és nagyon remélem, hogy bővülni fog ez a kör. A csatlakozás elősegítését tartalmazza ez a megállapodás, mindamellert én igyekszem óvatosan fogalmazni, hogy ezt akarjuk vagy nem akarjuk a Kulturális Híd folyamán. Tapasztaltam, hogy Szerbiában is nagyon sokan szkeptikusak az EU-tagsággal kapcsolatban. Éppen ezért azt hiszem, a mi hidunknak nem feladata az ilyen jellegű állásfoglalás, hiszen ezzel

megosztanánk saját magunkat, s akkor csak az egyik tábornak lehetnénk a szolgálatában. Hogyha mi ezt erőteljesen hangoztatnánk, akkor már politikai felhangot is adnánk a dolognak. Márpedig mi Jankoval éppen azt tartjuk első perctől fontosnak, s pont azt szeretnénk bizonyítani, hogy politika nélkül a hétköznapi emberek – határoktól és nemzeti hovatartozástól függetlenül – ugyanúgy éreznek, dolgoznak, szeretnek, gyűlölnék, szomorkodnak, boldogsággal tölti el őket, ha sikerben van részük. A családok ugyanúgy működnek. Amikor azt látjuk, hogy tőlünk távoli vidéken akár természeti, akár társadalmi tragédiák sorozata történik, szeretnénk elérni, hogy az emberek ne bírják közömbösen nézni a róla szóló híradást. Tagság ide vagy oda, egyszerűen erről szóljon az életünk, magunkról, az emberekről, bőrszínre és nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül. Lehet, hogy egy kicsit idealista vagyok, de az is lehet, hogy nagyon. De eddig úgy tapasztaltam a magam környezetében, hogy vannak rajtam kívül is hozzám hasonlóan idealisták és optimisták, akik hisznek abban, amit csinálunk, s így aztán egyre többször némi siker is koronázza a munkánkat. Hát akkor miért ne tennénk.

Sall László

Püski Sándor

(1911–2009.)

Búcsúzunk Püski Sándortól (Békés, 1911. február 4. – Budapest, 2009. augusztus 2.)

Három éve, 2006 tavaszán, amikor hű társát – Zoltán Ilonát – kísértük végső nyughelyére, éreztük, hogy ők, akik életükön át a nemzetszolgálat robotosai voltak, hamarosan találkoznak. Nemcsak Farkasréten. Az *Úr 2000. esztendejében*, róluk írt köszöntőjét így zárta költő-titkárunk:

„Mintha csak egy Sinka-versben,/ balladásban, hűségesben,/ áll most is két fényes nádszál:/ Ilus néném, Sándor bátyám./ Állanak ők az időben...” (Nagy Gáspár: Mintha csak egy régi versben...)

Az általa 70. éve alapított – immár a nevét viselő – Püski Kiadó és nagy családja eddig körünkben tartotta a 99. évébe lépett Sándor bácsit. De Ő, most vasárnap reggel követte párját.

Püski Sándor földműves családban született Békésen. Iskolába ott járt, a helyi gimnáziumban érettségizett. 1930-ban iratkozott be a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karára, ahol 1935-ben avatták jogi doktorrá, s ekkor vette feleségül Zoltán Ilonát. 1938-ban nyitotta meg könyvesboltját, s 1939-ben megalapította a Magyar

Élet Könyvkiadót. A kiadó főleg a népi írók műveit publikálta, köztük sok elsőkötetes szerző alkotását is megjelentette. A líra, a próza és a dráma műfajában számos időt álló művet adott ki, közülük Erdélyi József, Gulyás Pál, Sinka István, Szabó Pál, Darvas József, Takáts Gyula, Tersánszky Józsi Jenő nevét említjük. Ezeknél jóval több forrásértékű tudományos, ismeretterjesztő és radikális politikai mondanivalót hordozó könyv jelent meg a Magyar Élet Kiadónál. László Gyula magyar őstörténetétől kezdve, Németh László, Szabó Dezső, Karácsony Sándor, Kodolányi János könyvein át Jócsik Lajos, Bözödi György, Féja Géza, Veres Péter és mások művei fémmelzik Püski kiadói programját.

A Soli Deo Gloria (SDG) református ifjúsági egyesülettel, 1943 augusztusában Szárszón rendezték meg a híres Magyar Élet-tábort, amely a korszak egyik legjelentősebb szellemi-közéleti eseménye volt – kiváló előadókkal és előadásokkal. A kiadói munka mellett 1944-ben már az ellenállást is szervezte.

A kiadót 1950-ben államosították, Püski Sándort pedig 1962-ben hamis vádakkal bebörtönözték. A Püski házaspár 1970-ben – az Anyanyelvi Konferencia oldalvizén – az Egyesült Államokba menekült. Kitelepülésük után nehezen, kezdetleges körülmények között, new york-i hajlékukról indult meg a könyvterjesztő munka. Idővel előadókörutakat szerveztek a Kárpát-medencéből meghívott kitűnő művészekkel, írókkal. Így juthatott el a tengeren túlra pl. Béres Ferenc, Jancsó Adrienne, Kecskés András, énekeikkel, majd Csoóri Sándor és Kósa Ferenc filmjeikkel, írásaikkal, Marosi Júlia dalaival. Azután az Erdélyiek: Ádám Erzsébet színész, Domokos Géza könyvkiadó, s az írók Farkas Árpád – Kányádi Sándor – Sütő András hármasszövegére látogatott ide. Később pedig – a honi Pártközpont, illetve az amerikai magyar emigráció egyes csoportjainak szüntelen támadásai közepette – Lőrincze Lajos, Czine Mihály és mások is eljutottak oda. Főként azért, mert a Magyar Baráti Közösség vezetői, kiváltképp Nagy Károly, Bójtós László, Cseh Tibor, Éltető Lajos, Ludányi András, Sass Márton, s a többiek felsorakoztak Püski mellett, aki később velük, az Itt-Ott-tal szervezte meg az Amerikai Szárszó Konferenciát, s folytatta programjait. 1974-ben megvásárolta New York magyar negyedében, a 2. sugárúton, az elhanyagolt állapotban lévő Corvin nevű kis könyvesboltot. 1975-ben itt hozták létre a Püski Kiadót, amely a hajdani Magyar Élet szerzőgárdájára és az akkori Magyarországon politikai okokból mellőzött szerzőkre épített. A Püski-Corvin Magyar Könyvesház

– amelyet 1984-ben cserélt át a 82. utcában egy nagyobbra – a nyugati magyarság szellemi központjává vált. (New yorki látogatásomkor – 1991 – még érzékelttem.) Tevékeny résztvevője maradt a hazai közéletnek is.

Az 1989 óta tevékenységét ismét Budapesten folytató Püski Sándor Krisztina körúton lévő könyvesháza a népi irodalom szellemi örököseinek ma is gyűjtőhelye. Az alapító munkáját immár fiai, Püski László és Püski István, valamint unokái Püski Atilla és Püski Csaba végzik. Könyvkiadói profiljuk a régi, a Magyar Élet Kiadó által egykor publikált kiadványaikból többet megjelentettek, de zömmel már újabb műveket adnak ki. Hazatérve – Csoóri Sándor, Csurka István, Czine Mihály, Gombos Gyula, Fekete Gyula, Für Lajos, László Gyula, Pozsgay Imre, Kanyar József és mások munkái mellett – kiadták nemzedéktársaim: Bíró Zoltán, Csengey Dénes, Duray Miklós, Kocsis István, Raffay Ernő, Salamon Konrád, Zétényi Zsolt könyveit, s én is neki köszönhetem Közszolgálatban c. gyűjteményes kötetem megjelenését. A Könyves sors – magyar sors című 2002-ben megjelent fontos életrajzi műve Püski Sándor és a Püski Kiadó munkáját dicséri, csakúgy, mint a Bethlen Alapítvány negyedszázadáról szóló, 2005 karácsonyára kiadott könyvünk. Köszönjük!

Személyes emlékeket is őrzök róla. Egyetemi szakdolgozatom a népi írók művelődéspolitikájáról írtam; s tőle, kiadványaiból sokat tanultam. Rám mégis a legnagyobb hatást 1987-ben a lakiteleki sátorban elmondott rövid felajánlásával tette. Ennek nyomán hamarosan megjelent a tanácskozás Jegyzőkönyve és egy év múlva megin-

dult a HITELE is. Hálás vagyok a sorsnak, hogy az 1990-ben nekik ítélt Bethlen Gábor-díj átadásán jelen lehettem. Rendhagyó esemény volt, mivel a Püski-házaspár kapott elsőként közös kitüntetést hazánkban. 2006-ban bekerültek az Aranykönyvbe is. Rászolgáltak!

A Magyarok Világszövetsége elnökségének tagja volt, s főtítkárként sok hasznos tanácsot kaptam tőle munkámhoz. Szerepet játszott abban, hogy 1995-ben két sikeres konferenciát rendezhettünk Trianonról. (Előtte egyet sem rendezett az MVSZ!) Hasonló, bátor kiállást tanúsított 2004-ben, Teleki Pál budavári szobrának felállítása ügyében. Tényfeltáró kiadványaival, Rónay András könyvével és Közép-Európa Atlaszával, illetve a tudós-államférfiről tartott előadásával, hitet tett Teleki és budavári szobra mellett.

A Püski Kiadó 2006. június 4-én az első között kapta meg becsületrendünket, a Teleki Pál Érdemérmét.

Hálásak lehetünk neki jó néhányan, akik a közéletbe kerültek, vele dolgozhattunk. Emberi példája, alaposága, szorgalma, feladatvállalása, környezetformáló erővel bírt. Már most nagyon hiányzik a magyar közéletből.

Isten áldja meg emlékét, utódait és szellemi örököseit is! Nyugodjék békében!

Budapest 2009, augusztus 3.

a Bethlen Gábor Alapítvány Kuratóriuma nevében:

Bakos István
ügyvezető kurátor

Jakob Horn

(1935–2009.)

A magyar-német felnőttképzési együttműködés két jelentős és ismert személyisége, Jakob Horn és Volker Otto örökre eltávozott.

Dipl.- Pol. Jakob Horn (1935–2009.) Bácsszentivánon született. Nagyszülei és egyik öccse internáló táborban haltak éhen. Neki és két nővérenek sikerült megmenekülnie Magyarországon keresztül Ausztriába. Innen a magyarországi kötődés.

Jogi, közgazdasági és politikatudományi tanulmányait Münchenben és Berlinben végezte. Aktívan részt vett a nagy diákmozgalmakban. A Német Politológiai Szövetség alapító tagja, majd hosszabb ideig elnöke volt. Szakmai életútja a Berlini Freie Universität-en keresztül vezetett a Német Népfőiskolai Szövetséghez (DVV – Deutscher Volkshochschul-Verband), ahol 1971-től többnyire vezető pozíciót töltött be. Közreműködésével ala-

kult meg a DVV Nemzetközi Szakosztálya, amely később intézetté alakult (IIZ/DVV – Institut für Internationale Zusammenarbeit des Deutschen Volkshochschul-Verbandes).

A fejlődő országokkal folytatott szakmai kapcsolatok kiépítésében súlyponti kérdésként kezelte a szegénység elleni harcot. Számos dél-amerikai, kelet-afrikai és ázsiai országban tartott szemináriumot, vezetett tanfolyamokat. Ez időben jelent meg a többnyelvű felnőttoktatási szakfolyóiratuk, az „Adult Education and Development”. Vezetése alatt indították el a regionális projektirodák kiépítését. A nemzetközi felnőttképzési szervezetek munkájában aktív részvételt vállalt.

Jakob Horn (akkoriban a DVV Bonni Irodájának vezetőjeként) közvetlenül a rendszerváltás után nagy lelkesedéssel látogatott Magyarországra azzal a céllal, hogy a DVV mintájára létrehozzon egy budapesti irodát, amely segíti és támogatja a magyar felnőttoktatás/képzés fejlődését. Így alakult meg 1991-ben a magyar partnerek (TIT, MMI, MNT) közreműködésével és a fennálló kormányközi egyezmény alapján a DVV Budapesti Irodája. Ezt a tevékenységet támogatta német részről Rita Süßmuth professzor asszony, a DVV elnöke (nemrégiben emlékezetes előadást tartott a CONFINTEA VI budapesti előkészítő konferencián!), aki akkor a Bundestag (a német Parlament) elnöke volt, magyar részről pedig Manherz Károly professzor, aki jelenleg oktatási szakállamtitkár.

Jakob Horn a TIT-tel, az MNT-vel és több felsőoktatási intézménnyel folytatott együttműködésén túl nagyon fontosnak tartotta az MMI-vel, illetve az ország jelentős művelődési központjaival és közösségi házaival kialakított kapcsolatait is. Többször hangoztatta azt a véleményét, hogy a német népfőiskolák szervezetségi és tartalmi szempontból hasonlítanak a magyar kulturális intézményi struktúrához, csak szélesebb spektrumot fognak át a tevékenységük terén – tehát ha ehhez hozzáadnánk még a TIT és az MNT tevékenységi körét, így összességében értelmezhető a német népfőiskolák munkája.

Jakob Horn vezetésével a DVV Iroda sok művelődési központban és otthonban rendezett közös konferenciát, szemináriumot, különösen egészségvédelmi, környezetvédelmi, szakképzési, nyelvoktatási és szervezetépítési témákban, azonkívül több művelődési háznak adományozott számítógépes oktatótermi berendezéseket. Emlékezetesek a következő városok művelődési központjaiban és otthonaiban tartott közös rendezvények és továbbképzések: Budapest, Salgótarján, Balassagyarmat,

Békéscsaba, Debrecen, Szentendre, Székesfehérvár, Pécs.

Jakob Horn-t kiemelkedő munkássága elismeréséül az Oktatási és Kulturális Minisztérium „Pro Cultura Hungariae” érdeméremmel, a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium a „Környezetépítés és nevelés területén kifejtett kiváló tevékenységéért” oklevéllel (melyet bensőséges ünnepség keretében Szili Katalin akkori államtitkár adott át), a TIT Szövetség pedig a „Bugát Pál” érdeméremmel tüntette ki.

Jakob Horn úrra hálával és köszönettel emlékeznek sok kolléga, művelődési szakember és felnőttoktató az ország minden táján. Emlékét kegyelettel megőrizzük.

A
R
C
K
É
P
E
K

Volker Otto

(1939-2009.)

Dr. Volker Otto (1939–2009.) a Német Népfőiskolai Szövetség volt igazgatója is nagy figyelemmel kísérte a magyar-német szakmai kapcsolatok fejlődését és gyakran látogatott Magyarországra, megismerkedett több magyar felnőttképzési szervezet és intézmény munkájával és előadásai során számos szakemberrel folytatott eszmecsere.

Szakmai életútjának főbb állomásai:

Politológiát, szociológiát, közgazdaságtant és társadalomtörténetet tanult, 1970-ben nyerte el a Dr. phil. fokozatot.

1974-től tevékenykedett a Német Népfőiskolai Szövetség tartományi, majd szövetségi szintjén, a Pedagógiai Bizottságban, majd a Hesseni Szövetség igazgatójaként, ezt követően pedig 1989-2001 között a DVV szövetségi igazgatójaként. Híressé vált hatalmas munkabírása, precíz kifejezőképessége, szervezőképessége, fáradha-

atlan jelenléte számtalan testületben és konferencián. Oktatáspolitikai tanulmányai a szakirodalomban megtalálhatók. A rendszerváltás után nagy energiával építette ki a keletnémet népfőiskolák integrációját. Több német egyetemen, így a Lipcsei Egyetemen is vendégprofesszorként működött.

Volker Otto Lipcsében született és élete végén oda is tért vissza. Sok magyar kolléga ismerte és becsülte, emlékét kegyelettel megőrizzük.

Forrás:

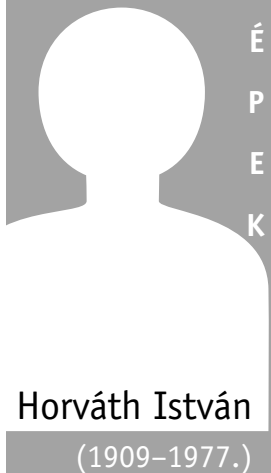
dvv-international, Bonn, honlapja:

www.dvv-international.de

dis.kurs, Heft 1-2009

Das Magazin des Deutschen Volkshochschul-Verbandes

Horváthné Bodnár Mária

Horváth István

(1909–1977.)

Csonkán maradt önéletrajzi regényének, a *Mint a magból kikelt fácska elkészült fejezeteinek a megjelenése után láttuk csak tulajdonképpen, hogy már kisgyermek korától kettős világban élt. Magyarózd, egy világtól elzárt, a maga bolygatatlanságában megőrzött Kis-Küküllő menti faluban született ugyan, ám első élményei Budapesthez kötik; „árvasága” azzal kezdődik, hogy szülei Pestre mennek szolgálni, s ő nagyszülei és nagynénje felügyeletére marad; majd az otthoniak nélkül érzi magát árvának a nagyváros „félelmetes idegenségében”; itt érik az első sérülések, itt kezd felismerni az igaztalanságokat; falusi szemmel csodaként szemléli a városi világot; de hamarosan felfedezi, hogy bölcsőhelye is bővelkedik csodákban; varázserejű boszorkányok, a másvilágról hazajáró fejéremberről szóló történetek ajzzák fel képzeletét...*

Kivételes érzékenysége mohó tudásvágygal, élénk képzelőerővel és erős akarattal társul. Ám környezete nem a rendkívüli jelenséget becsüli benne, épp ellenkezőleg: kikacagják, leszólják, megalázó helyzetekbe hozzák, amikor azt tapasztalják, hogy képességei révén az átlag fölé emelkedhet. „Még a Magyarózdi toronyaljáért is hogy szidták! Hogy miért kellett annyi számárságot, badarságot összeírjon rólunk, meg ilyesmik. Most megtudja a világ, hogy az ózdiak milyen buták! Ilyenek vagyunk, na! Nem bírjuk

elviselni, hogy valaki kiemelkedjék... Nem sokat olvastam el ebből a könyvből. De jó, hogy megvan. S azt is tudom, hogy miért írta. Azt akarta kifejezni ezzel, hogy ő nem maradt a porban: a toronyalja megírásával úgy kiemelkedett közülünk, mint a torony a faluból.” (Özv. Kocsis Ferencné Kertész Erzsébet vallomása 1974 májusában.)

Édesapám egyik legjobb szomszéd falusi barátjának köszönhetem, hogy amint 1963 őszén bejutottam a kolozsvári egyetemre, hamarosan megismerkedhettem vele. A Marianum épületében működő bölcsészkar akkori gondnoka – nemzedékek hosszú sorának felejthetetlen Balázs Pali bácsija – annyi mindent mesélt nekem Horváth István írói indulásáról (a negyvenes évek elején ugyanis együtt voltak egyetemi altisztek), hogy az felért számomra egy megíratlan irodalomtörténeti fejezettel. Látván fokozódó érdeklődésemet és tapasztalván íráskedvemet, egy szép napon így szólt hozzám Pali bácsi: „Apádék rám bíztak, vigyázzak rád, de én a versekhez nem értek, így hát holnap felviszlek Horváth Pistához...” Másnap, ahogy megbeszéltük, felkísért a Görögtemplom utcába. Megdöbbenett, hogy egy egészen más Horváth István állt szóba velem, mint akit addigi tanulmányaim során a székelyudvarhelyi gimnáziumban megismertem. Kudarcait, művészi felsikereit panaszolta, szemlátomást önvád gyötörte. Mintha magát a megtettesült Kételyt hallgattam volna. Azért beszélt volna így, hogy az írás gyötrelmeitől még idejekorán megkíméljen, vagy hogy annak felelősségére kellő időben ráébredessen?! Tény, hogy mint legközelebbi hozzátartozóját, úgy avatott be már első alkalommal legkínzóbb alkotási titkaiba. Magam pedig – az ő biztatására is – írtam annyi verset, hogy megtudjam: nem vagyok született költő, akinek ő például Kolozsvárra érkezésemkor nyomban kikiáltott.

Amikor felfedezője, Jékely Zoltán, a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban 1941 tavaszán megismerte, „Horváth Istvánnak jóformán még az oldalán lógott a bujdosók tarisznyája, mellyel szülőfalujából, a Küküllő menti Magyarózdról átvergődött a Dél- és Észak-Erdély közt vont tisztavirág-életű határon... De az a tarisznya nem volt üres. Elhozta benne a kurucgenerális Radák kastélyának fényében és árnyékában meghúzódo falu egész szellemi örökségét, gazdag, színes nyelvét, közmondásait, babonáit, mitológiáját, egyszóval a Magyarózd, Bükkös, Medvés alkotta intakt magyar nyelvsziget emlékeit. Az abaposztó zsinóros harisnyának, rá más fekete csizmának, fehér üveggombos háziszóttas ingnek, daróc ujjasnak, az erőteljes természetnek, a súlyos, érdes kéznek, mellyel Erős János módjára adott parolát, furcsa ellentéte volt a sokdioptriás, drótkeretes szemüveg, s tudós, könyvbújo jelleg

kölcsönzött a kemény, »tatáros« koponyának. És e szemüveg mögött hosszú téli esték pislákoló petróleumfényében meggyöngült, de rendkívül mély, érdeklődő, vizsgálódó szempár csillogott. A *harmincéves Horváth István, hat elemijével, már akkor tudós költő volt, az egyszerű földművesgúnyában.*»

Persze, az 1969-es Jékely-idézetben szereplő *tudós költő* kifejezést nem szabad összetévesztenünk a *poeta doctus* fogalmával. Arra utal ezzel a *Nyugat* harmadik nemzedékéhez tartozó Jékely, hogy a könyvközébe jutott magyarózdi autodidakta – aki többek egybehangzó véleménye szerint szolgálati ideje szabad perceiben nemcsak a magyar klasszikusokat búvárolta, hanem feltűnő érdeklődést mutatott a filozófiatörténet nagyjai iránt is – jelentős hagyomány és műveltség letéteményesének érezhette magát. Öröklött, magával hozott népi műveltségének értékeit tudatosították benne az idő tájt éppen a frissen megszerzett kultúra – rendszertelenül illeszkedő – elemei.

Ortutay Gyula mutatta ki, hogy a paraszti szemléletet a „primitív totalitás” jellemzi, s azt is, hogy a népi kultúra archaikus rétegeiben hiedelmekben, siratókban, varázslatokban stb. – tulajdonképpen az emberiség „tudatalattijának” a felbukkanását szemlélhetjük, a valóságos és valóságfeletti szférák érintkezését. Ez a primitív totalitás azonban a fogalmi rendszer, a logikai fegyvelmezetség és a racionális szemlélet hiányára is utal ugyanakkor. Nos, a mélybe szorítottak világáról hírt hozó Horváth István költészetének ez a szellemi világ-egész volt a háttere, mely a maga mivoltában a teljes értékű kultúra szerepét töltötte be a parasztközösségek évszázadaiban. A magyarózdi toronyalja népének szorongató titkait kibeszélő, az ózdi mikrokozmosz mélyvilágát felszínre hozó költő hangja azonban a második világháború előestéjén, majd az emberiséget sújtó veszedelmek közepette tágabb akusztikát nyer: már nem csupán egy népcsoport vagy osztály segélykiáltása lehetett, hanem olyan hang, amely a történelem alatt élők számára követelt emberhez méltó történelmi távlatot.

Ma már világosan látjuk: nagy szerencséje volt az induló Horváth Istvánnak azzal, hogy éppen Jékely Zoltán fedezte őt fel. Az Erdélyben született Jékely, aki mint költő a *Nyugat*-hagyományok neveltjeként indult, és akit Erdély-nosztalgijája hozott vissza Kolozsvárra 1941 tavaszán, távol tartotta magát a politikai mozgalmaktól és társadalmi küzdelmek-től. Költői világát az európai és a magyar kultúra értékeiből építette – a mítoszokig visszamenően. Az emberi létezés értelmének a keresése közben sosem szakadt el eszmélésének erdélyi színhelyeitől, mi több: épp az érzékletes tájismeret és az ettől elválaszthatatlan történelmi üzenet érzékelése révén

jutott el a filozófiai kérdésfeltevésekig. Csakis ebben a gondolati magasságban nyerne új értelmet a kalotaszegi Magyarvalkón nyaranta megismert borzongató hiedelmek, köznapi és ünnepi szokások, halottsiratók, kísértetjárások. Amilyenek az induló Horváth István költészetének a háttérvilágát is alkották, jelentésmezejét benépesítették. Vagyis: a költői tapasztalatok hasonlósága tette lehetővé, hogy Jékely idejekorán észrevegye – és magában a költőben is tudatosítsa – Horváth István „titok-kereső”, „bölcselelő, filozofikus nyugtalanságát”, „transzcendens lobogását”, a „népi életet élő fausti ember” megannyi kivételes adottságát, ami megkülönböztette őt a kortárs népi költők többségétől.

Aligha véletlen, hogy Illyés Gyula épp a *Titok-kereső* című 1943-as Horváth István-verseket választotta ki a *Magyar Csillag* számára. Az „éjtel, köddel” küzdő, önmagából fényt csiholó, a porszemben és a mindenségben, a pokolban és az égben egyaránt kutakodó költő drámáját megjelenítő költemény már kezdő szekvenciájában hordozza a „sub specie immortalitatis” távlatát: „Valahol túl a távolon, háta megett napnak, holdnak, / ölében a végtelennek, hol ma születik a holnap, / csodálatos sátor állott: alapja úr, vászna vakság. / Mélyebb volt, miként a mélység, s magasabb, mint a magasság.”

A költészet egyetemesebb áramköreivel érintkezve, amikor is a nyugatos líra szépségszerménye valósággal megámorosította, és „filozofikus érdeklődésének” fokozódó hatására is egyre inkább úgy érzi azonban, hogy frissen szerzett (*kolozsvári és világháborús*: mind a kettő hangsúlyos!) élményeinek argumentálásához és költői transzponálásához már csak részben lehet elegendő a magával hozott ózdi mikrokozmosz érzelmi támaszpontja, érték-tartománya. Ezt a törvényszerűen bekövetkező belső elbizonytalanodást erősítik fel a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején a dogmatikus irodalompolitika elvárásai. Az Észak- és Dél-Erdélyt elválasztó határ eltűnése után megszűnik ugyan korábbi otthontalanság-érzése, de mert a történelmi sorsforduló egyből a társadalmi cselekvés középpontjába sorolja, érezhetően csökken a költői személyiséget kiteljesítő kutatások szerepe; a szellemi élményforrásokat felszívó, asszimiláló kísérletezések elerőtlenednek, mígnem átadják helyüket a közvetlen politikai agitáció – líracúsfólió! – rigmusának. Amitől Jékely, amíg közelében lehetett, következetesen óvta Horváth Istvánt.

Az újabb kisebbségi helyzetében önmagát (is) szereptévesztésre ítélő „titok-kereső” – miért épp a hitetlenül hiszékeny népi költőkkel történhetett meg ez is? – a szellemi önkorlátozásra/önfeladás-

ra kényszerítő negyvenes évek második felében aligha sejtette, hogy mekkora erőfeszítésbe kerül, amíg költészetének szem elől tévesztett távlatát az időtől újra visszaperelheti. De mert vérbeli költő volt, ennek a módját is megtalálta.

Égő, eleven sebként járt közöttünk jó ideig, az örökös fenyegetettség tragikumának megtestesítőjeként. Jó tudnunk: vívódásokkal, kételyekkel terhes alkotó korszakának írói győzelmei a veszteségtudat művészi foglatának bizonyultak.

Szintézisreteremtésre hivatott öregkori lírájának darabjai ugyanis a *hiány költészetét* hozzák létközébe.

A költő úgy tölti ki a maga körül évtizedekig érzékelt „légüres teret”, hogy önnön benső drámájának kivetítésével az ezredvég emberére leselkedő külső és belső veszedelmekre is figyelmeztethessen.

Öregkori lírájának szinképelemzése, értékszimbólumainak korszakspecifikus vizsgálata során derült ki: a szintézisreteremtő szakasz alkotásaiban voltaképpen ráismerhetünk az egész Horváth István-i költészet filogenezisére. (Amiként a népi líra filogenezisére is!) A hátrahagyott versektől az induláskoriakig (az időben visszafelé haladva) a mennyiségi arányok rendjében az alábbi motívumok válnak szembetűnökké: madár, csillag, csend, mindenség, út, idő, fény, végtelen, semmi, titok, köd, seb, torony. Költészetének világkép-elemzése izgalmas feladatot ígér: a különböző értékszimbólumok kiürülése (értékvesztés) és újratöltődése (értéktelítődése) miként zajlott le?

Aligha véletlen, hogy mennyiségi arányok rendjében a *madármotívum* áll az első helyen. A pályakezdő szakasz verseiben leggyakrabban hollóként, varjúként, dögmadárként (ritkábban fecskéként) jelenik meg. A szülőföldtől való elszakítottság miatti bánatát, a második világháború szorongásos légkörének, a pusztulásnak „az édig nőtt sóhaját” fejezi ki. Az irodalmi sematizmus és az ideológiai dogmatizmus eluralkodása idején válik teljesen egyértelművé az értékvesztettség, amikor is az osztályellenségnek kikiáltott jobb módú gazdákat jelenítik meg a varjak. E mélypontról, szerencsére, a költő rossz közérzetéről is „értésít” ez a motívum, és ez előfeltétele annak, hogy a költői erőtartalékokat mozgósító értéktelítődés újakezdődhessen. Ennek köszönhetően – aminek drámai küzdelem az ára – a lírai szintézisreteremtés korszakában a teljesség sóvárgásának szimbólumaiként röppennek világgá Horváth István madarai: „Forgok magamban. A nyár itt hagyott. / Bennem forog a múltam. Századok / havával állok, vállig-havazott. / Elszálltak mind a madarak. / Hiányuk, ami itt maradt, / üvölt az őszi szélben.” (*Századok havával*, 1974–1976)

Későbbi korok olvasói, akik ezután ismerkednek majd Horváth István költészetével, bizonyára meglepődnek, hogy költőnk milyen közvetlen, természetes, mondhatni bizalmas viszonyt alakított ki a teljességet sugalló *mindenséggel*. Ez aligha magyarázható csupán a filozófiai művek hatásával, sokkal inkább a természettel együtt élő ember panteisztikus világszemléletével, amit az ősi hagyományvilág mély átélése alakított ki szülőföldjén benne. Már akkor foglalkoztatták olyan kérdések, amelyekre érett kori költészetében is keresi a választ.

Új rend előtt című 1943-as versében kérdezi: „Mi lesz, ha majd nem lesz illat? Sem madárdal, semmi szépség, / A nap elé felleg csúszik, s téged elnyel a sötétség?” A mindenség részének érzi magát, akárcsak 1972-ben: „Hol a *fenn*, hogyha célunk végén / mindig *csak hullunk* más bolygón is?” (*Ércfűvel befutott utca*) Merthogy amikor újból a szülőfalu mikrokozmoszából tekint a „nagy egészre” – költői világképének átrendeződése következtében –, sívár pusztaság néz szembe vele. Addigra nemcsak az ózdi mikrovilág, a mindenség is „cseréppé tört” már (*Öreg paraszt emberi sóhaja*, 1967).

Az egységét veszített világban a teljességigény állandó ébrentartása avatja ezt a költészetet eljövendő korok számára is mindig jelen idejűvé. Egyik hátrahagyott versében *leválthatatlan őrszemnek* nevezi magát a költő. Aki a mindenségben, a történelemben és a maga benső világában széttekintve azt vigyázza, hogy a felgyorsult időben az ember megőrizhesse önmagát, a lélek egyensúlyát.

A líra provincializmusának meghaladását Bretter György a hetvenes évek elején a filozófiai látás kialakításával, megszerzésével vélte elérhetőnek. Mert hogy „a költészet lényegénél fogva a felnőtt gondolat önkifejezése”. Hangsúlyosan szólt arról, „mindent elmondhat ez a költészet, de amit mond, arról mindig tudnia kell: a varázsban felelősség vibrál, nincs olyan mágia, amely csak szertartás, mert a szertartás egy közösség önkifejezése, és amelyen a szertartás, olyan a közösség is”. Bretter nem filozófiai költészetet sürgetett, hanem *filozófiai látást*. Amely mögött felelősség és erkölcs vibrál. A filozófiai érdeklődésével már indulásakor feltűnést keltő Horváth István kései költészete, bizvást állítható, a felnőtt gondolat önkifejezésével szembesít bennünket mindenkori legjobb önmagunkkal, elmulasztott lehetőségeinkkel és illúziómentes reményeinkkel. Tragikus halála előtt jóval korábban felismerte ugyanis: olyan korban kell felelősen „ört állnia” népéért, nemzetéért, a viláért, amikor az elveszített teljesség visszaszerzése és újjáteremtése róttá a költőkre a legnehezebbet.

Cseke Péter

Tóth Szilvia

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ BRÓDY SÁNDORRÓL

Kosztolányi Dezső (1885–1936.) költő, novellista, regényíró, kritikus. Évtizedeken keresztül jeles lapok munkatársa. Bródy Sándorról (1863–1924.) több ízben írt különböző lapokban. Naplóiban is emlegeti.

1905-ben egyetemi hallgatóként a *Bácskai Hírlap*-ban a pályája csúcán álló Bródyról – öngyilkossági kísérletét követően – a következőképpen beszélt: „Az ifjú nemzedék bálványá ledőlt. Az új irodalom atyamestere nem ír többé.” „Ő volt az egyetlen nagy író, aki igazán, testtel, lélekkel modern volt. Írásai nagyon kevés embernek tetszettek, de azok aztán igazán szerették őt. Hatalmas, eredeti egyéniség volt, aki a ma legnagyobb problémáin töprengett. Gyönyörű prózáját csak mértékbe kellett volna írni, hogy verssé legyen (...) A korhadt, régi irodalom mellett mindig a finom pszichológiát, az eredetiséget képviselte.”¹

1905-ben Bródy életműve már jelentős volt, több novelláskötete és öt regénye jelent meg. A *Fehér könyv* kiadója, szerkesztője, írója, számos lap munkatársa. A *Hófehérke*, a *dada*, a *Királyidyllek* ünnepelelt színpadi szerzője. (A *Fehér Könyv*ben színházi kritikákat is ír.) A húszéves Kosztolányi Bródyban a stílusmestert, a nyelvalkotót és formaművészt, az eredetiséget, új érzékenységet és a nagy egyéniséget ünnepli. Olyan vonásokat, melyek a fiatal Kosztolányinak a legfontosabbak. A magát megadni nem tudót, a magyar költőt. „Olyan szilárd volt az elhatározása, mint azoknak a római rabszolgáknak, akik nyelvük lenyelésével pusztították el maguk.” „mindig magyar író maradt. S milyen magyar! Ő hozta el mihozzánk a francia naturalizmus

1 *Heti levél*, Bácskai Hírlap 155. sz. 1905. júl. 9. 4.

magját, s az ő magyar lelkében termékenyült hatalmas, zúgó vetésé.” „Magyar költő volt, a mienk volt [...] írásait nem mázolta be nemzeti színnel, de a nyelvünkön szólt, mert titáni érzelmeit ezen a furcsa keleti magyar nyelven tudta legjobban kifejezni”, „mikor véreben fetrengett, öntudatlanul magyarul beszélt!” A fiatal Kosztolányit, Bródyhoz hasonlóan az orvostudomány is vonzza, és foglalkoztatja a halál problémája.

A cikkíró fiatal Kosztolányi úgy érzi, hogy Bródy, aki a magyar irodalom vezére volt „már so-hase lesz az, aki volt.”

A *Bácskai Hírlap* idézett számának tárcáját ifj. Brenner József (írói nevén Csáth Géza) Kosztolányi unokaöccse és barátja írta ugyancsak Bródyról. A cikk második felének mondat szerkesztése, ritmusa a litániaként idézi, a mondatok egyre fokozódó szenvedéllyel követik egymást: „te vad vörössipkás magyar, aki”, „te udvarias és merész gentleman, aki”, „te rossz apa, te szép bohém, aki”, „te naiv és romlott költő, aki”, te merész, nyugtalan tülemler, aki”, „te megcsónkított, szárnyaszegett hős, aki.. (etc)”

Kosztolányi 1996-ban kiadott levelezéséből és naplóiból megtudhatjuk, hogy a két Bródy-cikk megjelenését megelőző évben, 1904-ben, megjelent Kosztolányi egy Baudelaire-fordítása (a *Macska*) a *Jövendőben*. A fordító nevét nem tüntették fel, ezért Kosztolányi Bécsből felháborodott levelet írt Csáth Gézának, melyben arra kérte, hogy követeljen elégtételt Bródytól, és a következő számban utólagosan közöljék a nevét. A másik eseményről Csáth Géza 1913-ban írt önéletrajzából értesülünk. „17 éves koromban (1904.) azonban nagyon keveset írtam. Mint

nyolcadikos gimnazista elküldtem Bródy Sándornak a Jövendő akkori szerkesztőjének egy novellámat, *A kályha* volt a címe. Válaszolt rá. Azt írta, hogy küldjek más is, „jót, sőt feltűnőt” vár tőlem. Ekkor kezdtem komolyabban foglalkozni az írással.”

Kosztolányi ezt követően 1911-ben írt Bródyról *A Hétben*², *A medikus* c. darabjának premierjéről számolt be. Bródy 1905 és 1911 között megírta a *Királyfi és koldusleányt* (1906.), *A tanítónőt* (1908.), és több novelláskötete jelent meg (pl. *Rembrandt fejek*, 1910., mely nagy részét tíz évvel korábbi publicisztikájából, s főleg a *Fehér Könyv* anyagából válogatta.).

Kosztolányi ezalatt dolgozott a *Pesti Naplónak* (1906-tól, Krúdy, Szász Zoltán, Tábori Róbert és mások társaságában), *A Hétnek*, az *Új Időknek*, a *Vasárnapi Újságnak*. 1907-ben megjelent az első verses kötet, a *Négy fal közt*. 1908-ban, az induló *Nyugat* legelső számában Kaffka Margit nagy figyelemmel írt róla. 1909-ben a *Nyugatban* megjelent Kosztolányi Rilke-tanulmánya és hat verse. Első novella kötetéről, a *Boszorkányos estéről* ugyanitt Lengyel Menyhért számolt be. 1908-tól dolgozik a *Magyar Szemlének*, az *Életnek*, a *Világnak*. 1911-ben *A Hétben* például Juhász Gyula, Csáth Géza, Cholnoky Viktor, Krúdy Gyula, Kébor Tamás és Bródy Sándor voltak szerzőtársai.

Kosztolányi pályája felfelé ível, Bródyé – óvatosan fogalmazva – stagnál.

„Jisbi Bénob (*A medikus* főhőse) barátom és szinte személyes ismerősöm, mióta Bródy Sándor megírta róla novelláját *A Hétben*.” – írja Kosztolányi. „... szuggesztív és kemény alak. Hogy ismertem őt. Hogy éreztem általa a Mária utcai diákragédiát, a ferencvárosi reggelek ködét és bánatát. ...Csak egy elbódult álomban lehet ilyet írni. A drámaíró éber fejjel, drámai kritikával visszaálmódja a régi álmot. ...Egy típus ez a szegény kitarzott fiú, a szégyenével és az életörömmel, egy süldő pesszimista, aki kiábrándul az életből, mert megtudja, hogy kilenc bordánk van, és a szívünk is csak egy piros kis gép, olyan, mint a többi. Ezt a hangulatot keresem. A színpadról nem érzem annyira, mert a tettek motívumait latoljuk, hangulatokon keresztül.”

Kosztolányi a novellát szerette (Egyébként Jisbi Bénob címmel 1892-ben jelent meg, Kosztolányi később olvashatta.). „Bródy Sándor emelkedő pályáján végzetes szeretettel szerette a gyöngéket (ta-

lán egy kis lelki mazochizmussal is), és ha azelőtt Hófehérke árnyát szölogatta, a dada pszichéje, s a katedra falusi tündére izgatta, most egy csúf bicegő leány a sujet-je. Egyre kevesebb fényt kér kölcsön az élettől, s egyre több fényt sugároz önmagából.” „Azelőtt egy cselédhítoriája is tragédia lett a kezén. Most ez a tragédia egy kedves, szeretetre méltó játékká szelídült. ...Ez a megoldás a kettős lakodalommal szükségszerű azért is, hogy a leány, a nemes és lemondó, a szimpátiánkban maradjon, és ne csalja meg a szeretetünket, amelyet előbb felkeltett bennünk. ...Ez a csikorgó disszonancia az életben és a papíron elviselhető, de itt a szépség és kiegyenlítődes világában, még a tragédia fonséges igazságtevésében is, bántó, majdnem lehetetlen. Bródy Sándor ezt érezte. A novellába szorított tragédiából nem írt tragédiát. Csak játékot. A színpad életképnek nevezi. Egy izgató és ragyogó fotográfia az életről, de nem perspektíva.”

A szereplőkről írja: „Egy szeszélyes és drámai-an cikázó jelenetben (Bródy) élénk hurcolja a szánta leányt. Porig alázta a megfizetett medikussal, lenyeleti vele a legkeserűbbet, s szokása szerint – mint annyi alakját – maga is megkínzza. Ez fáj neki – sajgóan és édesen –, és talán azért szereti.”

Kosztolányi a következő évben, 1912-ben újra írt Bródyról, reprezentatív novella kötet, az *Imre herceg* megjelenésekor.³ (A kötet a Bródy műveit bemutató, Singer és Wolfner kiadásában megjelenő sorozat darabja.)

Kosztolányi részben a *Bácskai Hírlapban* megjelent cikke (1905.) észrevételeit ismétli. „Ő költő.” „Jegyezzük meg, hogy az első gesztust ő tette meg, és mindenki, aki magyarul ír, olvas, adós Bródy Sándornak. A Fehér könyv történelmi dokumentum. Olvassák el ma, milyen puha és étellel teljes ez a magyar próza. Erdélyi szavakból, budapesti szólásokból egy új nyelvet gyúrt, amelyet senki se beszélt és beszél, magyarabb nyelvet, akár a versen nyelve, és azóta rajta a márkája, az övé, egészen az övé. Alakjai is ezen a nyelven érintkeznek egymással. Bródy Sándor folyton alkotja a stílust, komponál.”

1905-ben a húsz éves Kosztolányi még így írt „A gyűlölködés, a gúny sokat üldözte életén át, s még most, a halál küszöbén is kétféjű sasos kórházban fekszik – de azért mindig magyar író maradt. S milyen magyar! Ő hozta el mihozzánk a francia naturalizmus magját, s az ő magyar lelkében termékenyült hatalmas, zúgó vetéssé.”

3 L-i: *Imre herceg (Bródy Sándor novellái)*, *A Hét*, XXIII. évf. 22. sz. 1912. június 2. 360.

2 Lehotai: Bródy Sándor: *A medikus. Impressziók Bródy Sándor új darabjáról*, *A Hét*, XXII/5/1090. sz. 1911. jan. 29. 78.

1912-ben Kosztolányi már nem beszél naturalizmusról, vagy tagadja a naturalizmust. „Egy tankönyvben több helyütt ezt tanulják a diákok: „A fiatalabb író-generációból kiválik Bródy Sándor, aki Zola nyomán a magyar naturalizmust képviseli...”. Felületes és könnyelmű becslés, hideg és elkésett, mint minden irodalomtörténeti mondat, és hogyha el akarunk igazodni Bródy Sándor művészetében, bizony rossz iránytű. Az író, akiről ezek a szavak szólnak, immár deres. Energikus és mindig fiatal fejével pedig messzire kimagasodik minden izmusból, régi és új iskolából, és alapjában sohasem esküdött fel a naturalista vagy realista kátéra. Ha írt, nem akart demonstrálni. A naturalista erkölcsös, mint a túldoldal papjai, és professzor és demonstrátor. Ő költő. „... Inkább bravúrból, költő-szeszélyből, mint meggyőződésből – bevitt az irodalom parkettjére egy pesti nyomorultat, egy villamoskalauzt, vagy egy kokottot, mindenkét megelőzve a jelen krónikása és költője lett. Divat ma kezdeményezőkről, előőrsokról, a modern irodalom őseiről beszélni. Jegyezzük meg, hogy az első gesztust ő tette meg.” „Ezek a novellák egytől egyik a régi melegvérű írókat mutatják, aki kimondott program nélkül, egy költő módjára, a részletek gyönyörűségébe merülve nézi a világot. Minthogy pedig még mindig nem teljesült be a német költő álma, s a filozófia meg ma se tartja össze, ő is csak a két pólusát és mozgatórugóját látja: Az éhséget és a szerelmet. ...Nem lázadozik az ősi szabály ellen. Erotikájában és nyomor-poézisében nincs tragikus íz és vád (mint például Wedekindnél), inkább humor, és meghiggadt bölcsesség. Ha úgy tetszik, itt a *homme-machine*.” Három novellát emel ki a kötetből: *Az étkes öregeket*, a *Báthory Erzsébetet*, és *Az elűzött királynőt*. „Egyiket a szíve, másikat a gyomra öli meg.”

Még nem sikerült kiderítenem, hogy melyik tankönyvről beszélt Kosztolányi. De ha Bródy tankönyvben szerepelt, az azt bizonyítja, hogy beérkezett író volt. Az oktatás nyitottságára vall, hogy kortárs írókat tanítottak, valószínűleg nem csak Bródyt egyedül, és hogy beszél a naturalizmusról (Bródy kapcsán). Valószínű, hogy a *homme-machine* szintén nem a naturalizmus által ihletett rögeszme. Ebben az időben a magyar irodalomban Kosztolányi az avantgarde-ra egyik legnyitottabb szerző. Műfordításai, és majd 1914-ben megjelenő *Modern költők* c. műfordítás köteté is ezt mutatja. 1910-től a futuristáktól és a futuristákról többször közöl írást a *Nyugat* (Babits, Szabó Dezső, Balázs Béla), Kosztolányi az *Életben* írt róluk, Balla Ignác a *Jövendőben*. „Éhség” és „szerelem” írta Kosztolányi

az *Imre hercegről* 1912 júniusában írt kritikájában, a Harmos Ilona (később Kosztolányiné, Görög Ilona) kapcsolata első szakaszának idején.

Egyébként az *Imre herceg* kritikájával egy számban jelent meg először Bródy Sándor: Rembrandt novellája⁴, mely későbbi színművének és utolsó regényének előzménye. Kosztolányi ekkor *A Hét* állandóan foglalkoztatott munkatársa volt, írt színházi rovatába (pl. Strindberg-darab bemutatójáról), közölt novellát és tanulmányokat (Calderonról, Paul Fort-ról), kortársakról szóló kritikát (Cholnoky Viktorról, Somlyó Zoltánról).

A *Hét*ben rendszeresen jelentek meg neves kortárs európai írók munkái (például Maeterlinck *Beatrix nővér* és Arthur Schnitzler *Az agglegény halála* c. műve Hevesi Sándor illetve Gábor Andor fordításában) valamint György Oszkár, Juhász Gyula, Kóbor Tamás, Cholnoky Viktor és mások írásai. *A Hét* jelentősége a *Nyugat* megindulásakor nem szűnt meg.

Kosztolányi az *Imre herceget* elismeréssel üdvözölte. Pedig két évvel korábban, 1910-ben, Bródy *Rembrandt fejek* c. kötetének megjelenésekor, Hatvany Lajos a *Nyugat*ban keményen bírálta az írókat: „Bródy Sándor sok hangú, sokat átfogó – de ezt a sokat amúgy Isten igazában soha meg nem markoló tehetség.”⁵

Kosztolányi következő alkalommal 1914. márciusában, a *Tímár Liza* Vígszínházbeli bemutatójakor írt Bródyról, a *Világban*.⁶

Az *Imre hercegről* írt kritikában megemlékezett a *Fehér könyvről*, most újra ír róla: „Annak idején elsőnek írta vázlatait a pesti emberekről, a naplójába, amely gyónókönyve volt az írónak és kedves olvasmánya minden fiatalembernek: A Fehér Könyv-be.”

A színmű újdonságát szerinte miliője jelenti: „Bródy Sándorra várt a feladat, hogy megírja a pesti drámát, a lipótvárosi drámát.”

Kosztolányi Bródy realista és romantikus vénájáról beszél. A realista mű *A dada*, a romantikus a *Tímár Liza*, mely a pesti dekadencia drámája is. Turgyev *Apák és fiúk* c. művéhez hasonlítja. A lokális és ugyanakkor egzotikus színeket hangsúlyozza a családi drámában. Egy milliomos tinédzser lány menekül családjától. Csaknem bekövetkező tragédiáját – mely több Bródy-hősére is

4 Bródy Sándor: *Rembrandt*, *A Hét*, XXIII. évf. 22. sz. 1912. június 2. 347-348.

5 Hatvany Lajos: *Rembrandt-fejek*, írta Bródy Sándor (*Singer és Wolfner kiadása*), *Nyugat*, 1910. I. 685.

6 *Világ*, 1914. március 20.

SZÍN

emlékeztet – itt is (szinte angyalian) Bródy kedvelt alakja, az érzékeny, okos és szellemes orvos akadályozza meg. A lélektani folyamatot, a fiatal nő kitörési kísérletét, ugyanakkor nem látja halálosan komolynak, veszélyesnek.

„Fiatal korában (Bródy) orvosi kést tartott kezében. Az író nem kevesebb elszántsággal vágott bele a maga matériájába, a kését a zsigerek és erek táján oly biztonsággal forgatta, mint egy operatőr, az embereit természettudományos alapon, intuícióval boncolta.” Kosztolányi a családdal kapcsolatban dekadenciáról, spleenről beszél. A konfliktusok megoldásaként a hősnő a darab végén „visszatér ahhoz a szegény, egyszerű orvoshoz, akit szeret.” A „jó, egyszerű, kedves, pesti” lány nemességének, törekvésének, kiszolgáltatottságának drámája esküvőjével feloldódik.

Kosztolányi 1916-ban *A nap lovagja* c. regény színpadi változatának bemutatójakor írta ötödik kritikáját Bródyról, szintén a *Világban*⁷. (A regény

⁷ Bródy Sándor – Hajó Sándor: *A nap lovagja*. Bemutató a Vigszínházban, Világ, 1916. február 12. 43. sz. 13.

színpadi adaptációja Hajó Sándor munkája volt). „Szakított a kényelmes szokással, és viaszarcú próbabábu helyett igazi embert mutatott a közönségnek, ki újságíró léteire grófokkal és hercegekkel forog egy társaságban, de ott is megállja a helyét, mert gomblyukában a cigányerkölcs rendjele van, szívében a kötelesség és a jóság, szemében pedig az előkelő koldusok büszkesége. Csupa színes regényesség, cikázó veszély és édesen ömlő humor ez a könyv.”- írja az 1902-ben megjelent regényről. (Egyébként bábu-hasonlat szerepel Bródy *Tímár Lizája* c. színművében is, Liza és az orvos első felvonásbeli párbeszédében)

Véleménye Hajós adaptációjáról nem elmarasztaló: „úgy tudott hozzányúlni a tárgyhoz, hogy hímpora nem törlődött le, s keze alatt mulattató színpadi munkává vált.”

Kosztolányi 1916 után nem ír Bródyról. Hogy miért nem említi többé fiatalkora bálványát, arra egyelőre nem tudok válaszolni.

(Elhangzott a Miskolci Egyetem BTK Kosztolányi emlék-konferenciáján, 2006. november 1-jén.)

DEBRECZENI TIBOR

2009-ES NAPLÓJÁBÓL

Zsoltározás a gyerekekkel

A gyerekek, pontosabban a dédunokák, a nyolc éves *Anna Flóra* és a tizenkét éves *Gáspár Benedek* társaságában töltjük az időt, a szobájukban ülünk a földön – van három hete is, hogy nem találkoztunk –, és hallgatjuk, ahogy énekelnek. Zsoltárokat, amiket a hittanórán tanultak, az iskolában – a Baár-Madasba járnak, jó hangjuk is van, jó hallásuk is –, zsoltárokat, amiket mi is zengettünk annak idején, jó hetven évvel ezelőtt a református elemiben meg a templomban, Anarcson és Szamosszegen. Csatlakozunk hát hozzájuk, és követjük őket, és kivirulunk, nekividulunk ott a padlón, micsoda boldogság, tűnődünk közben, hogy a közös zsoltározással meg is tapasztaljuk, amit persze tudunk, hogy mi dédszülők és dédunokák összetartozunk, s nemcsak vér szerint.

Még mindig édesanyám

Kósa Vilma veti a magot, a babot, egy kapavágás a puha földbe, nyomán a gödröcskébe három-négy szem paszuly, én megyek utána, s a kézi locsolóval öntöm a langyos vizet, fontos hangsúlyozni, hogy langyosat, azaz állottat, meg ne fázzon szegény szemecske, az öntözés hovatovább szertartás, megismételjük minden este, aztán lehet figyelni, érdeklődéssel és várakozással, mikor dugja ki fejét az egyszikű. A kapavágás és a karlendítés ritmusa meg a locsolásé, mind bennem van, most jövök rá, milyen régóta, így vetett édesanyám is, én is, így locsolt édesanyám is, én is, így mentem anyám után Anarcson, mint most Kósa Vilma után Tizsakürtön. Csak akkor édesanyám még fiatal volt, én meg gyerek, most meg ugye "mik vogymuk", de ki törődik ezzel, mikor még vagyunk, és örülünk, hogy vagyunk, legfeljebb fájlaljuk, hogy a mozdulatot, a vetését és öntözését a dédunokáknak átadni már nem tudjuk.

Nyisztor Andris

És megszületett a negyedik dédunoka, az új kuc-kólakó, egyetlen fiúunokám fiúgyermek, *András Kadosa* névre hallgató leszármazottam, aki most, hogy e jegyzetet kopogom, egy hetes, és mindent

tud, amit illik és szükséges tudnia egy csecsemőnek ilyen korban. Elérzékenyülve bámulom a fiúunokámat, Andriska apukáját, ahogy ez a nagydarab férfiú ölben tartja és büfizteti a jó evő, jó alvó, az átlagosnál nagyobbak született gyermekét. Nyisztor nagyapát, Tivadart meg irigylem, hogy neki megadatott, ami nekem nem, hogy fiúágon is beépül a családja a jövőbe, míg az enyémnek ez nem sikerül, egyetlen leszármazott sem viszi tovább a Debreczeni nevet, amit nagyon bánok, amiért szomorú is vagyok. (Gondoltam már rá, mért ne vehetné fel előnévként a Debreczeni nevet, előnévként, valamelyik gyerek, de felvetni még nem mertem.)

Séta Leventével. Tökéletes rekreáció

Sétálunk Leventével, pontosabban kocsiba ültetjük a majdnem másfél éves kislányt, azzal a szándékkal, hogy majdcsak elalszik a mozgó fekhelyen, míg mi tologatjuk, illetve én, mivel magam fogom a kormányrudat és határozom meg, merre is megyünk, a Halászbástya alatti parkba illetve a Hunyadi utcán a vár felé vagy a Tóth Árpád sétányon fel s alá vagy a szélvédett Úri utcába, aszerint, erős-e a napsütés, merről fúj a szél, nincs-e huzat, csendre van-e szükség vagy tompa utcazajra – emlékezni vélek, hogy a gyerek nagymama az én édesanyám, csak forgalmas utakon volt hajlandó elaludni. Kósa Vilma mellett, időnként cumit dug a gyerek szájába vagy itatni próbálja, de az én Leventém most a világ befogadásával van elfoglalva, időnként rikkant egyet, egyébként csendben ül, figyel, madárra, autóra, konflisóra, kutyusra, s persze nem alszik, el-elszendereg kisdőre, de legfőbb dolga, hogy jelen legyen ebben az áprilisban, miként nekem, hogy jól érezze magát ebben a budai létben, ebben a két órában, míg én vezérelm a kocsiját. S micsoda időutazás ez, mert amíg koncentrálok a szőke kislányra, amíg minden empátiám az övé, s száműzöm a két órából a napi problémákat, én bizony csak gyerekkocsikat látok, régieket, és kevésbé régieket, mélyet és sportkocsit, könnyűt és nehezet, a kocsikban gyereket, a fiamat, lányomat, unokáimat, a két idősebb dédunokát, s képeket látok, történetek

elevenednek meg, egyszer egy bohókásnak szánt mozdulatomra a pólyás lányom kiröpült a járdára, hála a pólyának, semmi baj nem lett, a fiamat meg kitoltuk a Nagyverdőre, felvonultunk vele más elsején, és látom, ahogy lépcsőn viszem a kocsi, gyerekekkel persze, s villamosra, buszra szállok, meg orvoshoz sietek, majd andalgok csendesesen, s várom, állítsanak meg, s közölkék, milyen szépek a leszármazottaim.

Mi lehet fontos ebben az életben, többször esik szó effélékről tanítás közben, meg azon kívül is, mi lehet, mi lehet, legutóbb arra az eredményre jutottunk, hogy életet teremteni, talán ez lehet a fontos, s aztán ezt az életet felelősséggel eligazgatni.

Most, hogy tologatom Levente kocsiját, újfent ez jut az eszembe.

Kósa Vilma virágai

Kósa Vilmának eszébe jutott, mégpedig április 28-án, úgy estefelé, amikor már kidolgozta magát a kertben, de még nem fejezte be a napot, és leült a nagy kerekasztal mellé, hogy fújtasson egyet-kettőt, s gyönyörködjön a kert teremtésében, eszébe jutott, hogy felsorolja hirtelenében, nekem sorolja fel, hányféle növény is virágzik a kertben.

Egy hete már, hogy pompázik a kalapos nárcisz és szerénykedik a gyöngyvirág. Most nyílik a falusi kékeslila temetővirág, az írisz, aztán kéklík a nefelejcs, amely nélkül lánynak ballagni régen nem is illet. Az ablak alatt az utcafronton napszínbe borult a sűrű szirmú hatalmas bokor, melynek neve nem is jut eszünkbe, ám ha kinézünk a szobából, ő köszön vissza. Fáradt hullni akarással, de még tartja fejét a piros és sárga tulipán. És menyasszonyi fehérbe öltözött a spírea, lefelé hajló ágai tömöttek a szirmoktól, zöld levél ki se villan, s a lila magnólia, nemrég ültettük, elegáns virágai máris kisejlenek a levelek közül. És a labdarózsa, ember nagyságú bokor, teniszlabda formájú fehér virágaival meghatározó jelensége a kertnek, engem gyerekkoromra emlékeztet, majd minden falusi ház előtt virágzott. Nálunk is az utcát vigyázza. És az orgona, a lila és a fehér, fává növesztve, szinte az állandóságot jelenti. Nem volt tavasz a nyolcvan év alatt, hogy orgonát ne szagoltam volna. Mindig, mindenütt

volt. És itt van a kék lenvirág, körbe hajlik, mint egy csokor, a szálai, egy tőről vagy száz, bókolnak minden irányba. És a kerítés mellett az egzotikus futó, a drappos tarka levelek közül ötszirmú kék virág leselkedik. Virágzik még a birsalma, a lícium, készülődik a pünkösdi róza, a vadrózsa és az akác. És virágzik a földieper, több pontján is a kertnek.

Nagykőrösön szerettek a könyvemet

Ez is először fordult elő! Meghívtak Nagykőrösre, mutassuk be az életrajzi köteteket. Azért keverem az egyes számot a többessel, mivel engem hívtak, de ketten beszélünk, jómagam s a szerzőt bemutató feleség, Kósa Vilma. Húsz éve tanítok itt a tanítóképző főiskolán, de nem emlékszem, hogy valamiféle eseményre, alkalomra a város valamelyik közintézménye hívott volna. Most, végre, az egyház, a református lépett, s micsoda meglepetés, összegyűltünk több mint százan. S mintha angyal szállt volna a gyülekezeti házra, béke ereszkedett alá, figyelem és szeretet.

S mindebből jutott nekünk is.

Paraszti származékok

Kósa Vilma teljesen megőrült. Rávette Mányi Pistát, hogy autózzanak le Kiss Alberthez Debrecenbe – Kiss Albert Kósa Vilma tanítványa volt hajdanán, néhány évtizeddel ezelőtt, tudós és növénynevelő, faiskolája is van –, s hozzanak tőle csemetéket, Albert ugyanis megígérte, ad rezisztenseket, csak menjenek érte. A lényeg kérem szépen, hogy mindkét paraszti származék, Mányi és Kósa hozott vagy harminc-harminc gyümölcsfa-gyereket, almát, meggyet, őszibarackot, egrest, málnát, szedret, az utat aznap meg is járták, a gyümölcsfák egyik felét le is rakták Tiszakürtön, a másikat meg Kismaroson.

Azóta szerény közreműködéssel és morgolódással minden el is van ültetve, a hely kiásva, komposzttal feldúsítva, belocsolva, a csemeték meg is fogantak, most már csak ki kell várni azt a négy-öt évet, míg termőre fordulnak a fák, s eszünk a termésből, s a gyümölcsös terület-asztról kínáljuk a vendégeinket.

Hány éves leszek akkor? – kérdezem Kósa Vilmától –, de nem válaszol. Boldogan ültet. Hát nem örült?

A NAGY ARATÁS

Amiről szólnék, régen volt – éppen másfél emberöltővel ezelőtt. Az idő tengere sajnos – és hát hál’ Istennek – elnyelte végre már azt a volt világot. Hála Istennek azért, mert az akkori nyomor igazán nem kívánatos. Még akkor sem, ha annál mélyebb, lélekölőbb nyomorokat is szült azóta ez a modern világ.

*

A gyerekeimnek meséltem, milyen volt, amikor még kézzel, kaszával arattunk. Próbáltam elmondani, ahogy apám, én és az öcsém vágtuk a gabonát. Egy gereblyeszerű, kaszára szerelt tákolmány – a neve kajmók – terelte a levágott szálakat a még álló gabona falához, szálra rendezve a levágott termést. Anyám sarlóval szedte az úgynevezett „markot”, ölnyi csomóba rendezve a megkötendő kévét. Én kötelet csináltam, kévébe kötöttem, majd a sor végéről visszafele jöve összeszedtük a megkötött terményt. „Keresztekbe” rendezve „kepébe” raktuk.

A gyerekeim egy ideig a megértés szándékával hallgattak, figyeltek, aztán megjelent rajtuk a kérdés nyilvánvaló jele. Elakadtam.

– Mi nem érthető, mi nem elég világos? – kérdeztem, szavakat magyarázni készülve.

– Amíg arattatok, mit csinált a kombájn?! – kérdezte a fiam. A lányom is bólintott, őt is érdekelte.

*

Ha már ennyitől Münchhausen báróval egy sorsa kerültem, hogy mernék mesélni? Kinek? És az a valaki ugyan miért hinne nekem? Miért hinné el, hogy éppen tizenöt múltam, amikor reám szakadt az aratás nagy gondja? Apámnak a kezdés másnapja reggelén kilyukadt a gyomra. Kilenc évig hordta-viselte a fekélyt, de akkorra vége lett. Kórház várt rá. Nincsen apelláta, mentség, magyarázat – én lettem a családban a legidősebb férfi. A kaszához pedig férfi kell, nem volt más választás.

A téeszcsé is nyomorult volt – csakúgy, mint akit maga nyomorgatott. A munkáért nem tudtak fizetni, azt találták ki, kimérik a gabonátáblákat a tagok családjának. Mindenkinek jutott úgy tízezer négyszögöl – épp, hogy nem öt hektár. A gabona ötöde lesz az aratóké – egyúttal évi fizetség, az ösz-

szes munkáért. A helyzet miatt, ellenére a máskor bajból kiráncigáló paraszt szolidaritásnak, nem tudott nekünk segíteni senki. Másoknak is aratniuk kellett.

Én vágtam a gabonát. Anyánk szedte fel a markot, az öcsém csinálta a kötelet, a húgocskáim vonszolták az ezúttal kisebbre kötött kévécskéket. Iszonyú meleg volt, már reggel is perzselt a nap azon a nyáron. Hiába volt csokoládébarna akkorra a testünk, az inget nem volt szabad, nem lehetett levetni. Estére, mint tojásbéj, repedt-törött a bőr, s a forróságtól megfőtt cipőnkben a lábszár.

Az ing szöveteiben megült a gabona pora. Majdnem vízhatlan lett. Ha megálltam fenni, ingemet kirántva a gatyá korcából, inkább sár, mint izzadság zúdult ki belőle. Anyám alaposan vizezte, hígította a bort, mert szerinte mégse voltam én igazából felnőtt. Ám a víznél így is jobban oltotta a szomját, mert abból nem ihattál, amennyit kívántál – felrobbantál volna, vagy pocsoljaként elfolyasz. No, és mi tagadás: elbutított kissé. Így semmi nem fájt annyira, ment szépen a munka.

Mikor hozzáfogtunk, a vállalkozás még teljességgel reménytelennek látszott. De egyszer csak a mi búzánk is elfogyott – később, mint mások, de végeztünk mi is az aratással.

Ám a baj még nem múlt el: folytatódott a masinálással. A cséplőgép mellett kellett dolgozni. Először fél-részes, majd háromnegyed-, aztán egész-részes lettem. Megállapították, megegyeztek: a napi munkáért majd hány kiló s milyen gabona jár. A munka nehézségi fokához mérték ezt a bért is. A gyerekek pelyvát hordtak legelőszőr. Nem igényelt nagyon nagy fizikai erőt, lelkit annál inkább. A masina húsz méteres körzetében sűrű volt már a por, szálka, pelyva, üszök – oda épelméjű ember önszántából nem ment. A pelyvahordó gyerek meg épp ott bújt a gép alá, ahonnan ez a mocsk kijött. Rudakra feszített ponyvadarabra gyűjtötték a pelyvát – a kihordás közben ránk ragadt porból lassan sár lett. Beleült a bőrbe és véresre dörzsölt. A szutyokba a vér is szépen belepasszolt.

A munka végén elvágattunk mind a Herpenyő patakra. Valahogy úgy futottunk, mint a beteg ka-

csák: terpeszben, felemelt kezekkel, hogy valahogy ne csípjen-dörzsöljön annyira a nadrág. Elpusztultál volna, ha nem lebeg előtted a mámorító cél: belevetni magad a hűvösen friss vízbe!

Később, mikor már versenyen futottam, eszembe jutott: na, nehogy már nehéz legyen, pajtás! Már ez is fájdalmas? Hiszen még csak egy akáctüske sincs a talpadban, és egy árpaszálka se a hónod alatt!

Nehéz tanítani a paraszti munkát, mert csakis a vele járó kín tanítja meg igazán az embert. Az

idő multával egyre több igazságot vélek felismerni apánk mondásában: „A jó munka, helyes testet nevel!” Olyat persze, mint egy fitness-szalon, valószínűleg nem. De szívósat, okosat biztosan. Gyakran vigasztalt így: „Fiam, tönkre mi nem megyünk, mert mi onnan jöttünk!” Először csak afféle jó mondásnak véltem, de mostanra már értem. Most sem könnyű az életem, de annyi bajt már nem kell, s talán nem is tudnék elviselni. Gyanúm szerint más se.

Hogy hogyan lehetett elviselni? Hát úgy, hogy az ember így van megcsinálva: pont azt bírja ki, mit a sorsa rámér.

Kereszti Ferenc

KRÍZIS, KULTÚRA, KONFESSZIÓ

Az Egyházi Közművelődési Egyesület kezdeményezésére ismét megrendezésre került egy konferencia, mégpedig a napjainkban mindenkit foglalkoztató válsághelyzettel kapcsolatosan. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, valamint a szolnoki Szent Imre Művelődési Ház is hozzájárult a szervezéshez és a lebonyolításhoz.

A Krízis, kultúra, konfesszió című konferenciának a szolnoki Belvárosi Plébánia fenntartásában működő Szent Imre Művelődési Ház adott helyet.

A házigazda *Turai János* plébános köszöntő szavait követően *Szalay Ferenc*, Szolnok Város polgármestere megnyitójában tájékoztatást adott az egykor Kismoszkva vagy a bűnös városként emlegetett település önkormányzatának a kultúrával és az egyházakkal való pozitív kapcsolatáról, a gyümölcsöző együttműködésről.

A szervezők délelőttre inkább elméleti előadásokat terveztek, délutánra pedig olyan intézmények szervezetek tevékenységének bemutatását, melyek a válságra nem keserű szájjal, panaszkodással és siránkozással, hanem a kivezetéshez vezető, előre mutató megoldásokkal reagálnak.

Borbáth Erika rámutatott, hogy a válságot többnyire gazdasági vonatkozásaiban értjük, pedig van társadalmi, és – ami még ennél is fontosabb a konferencia résztvevői számára – kulturális vetülete is. Hogy idáig jutottunk, abban szerepet játszik a globalizáció is, minek eredményeképpen sokan elvesztik kulturális identitásukat. Kultúráváltás fo-

lyamatát éljük. A tér kitágult, az egyén kapcsolatba kerül más kultúrákkal.

A közművelődésnek fontos szerepe lehet a válságból való kilábalásban, mivel a kultúra gazdasági tényező.

Biztató jel az egyéni és a közösségi kultúrák közvetítésben, hogy az intézményrendszer látogatottsága – elsősorban a falvakban és az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében – nőtt az utóbbi években.

Beer Miklós már a *válság* szó általa feltételezett eredete kapcsán érzékeltette, hogy nem kell kétségbe esni, mert lehet, hogy az a *változásból* fakad. Az elkeseredés helyett a meglévő értékek mentén történő összekapaszkodásra van szükség. Hivatkozott XVI. Benedek pápa körlevelére, melyben szerepel egy hivatkozás Péter első levelére. Az apostol arra biztatja híveit, hogy álljanak készen a remény adására. Az egyháznak is ez a feladata napjainkban: adjanak reményt az embereknek.

Az egyén a pénzével és az idejével tud leginkább rendelkezni. Ebből a gondolatból indult ki a Váci Püspökség által kezdeményezett *Karolj fel egy családot* mozgalom, melynek lényege, hogy a tehetősebb családok segítsék a válságtól szenvedőket. Már kézzelfogható eredmény, hogy adományokból tábort rendeznek egyházi ingatlanokon, többek közt plébániákon is.

Thiel Katalin Hamvas Béla válságfilozófiáját tanulmányozva vont párhuzamot régmúlt idők és

napjaink válságai között. Hamvas az egyiptomi, a görög, a római birodalmak válságai kapcsán állítja, hogy a válság, a hagyomány és a realizálás szoros szimbiózisban vannak egymással.

A krízist egzisztenciális kérdésnek tekinti, és magának a szónak közel sem tulajdonít olyan negatív jelentést, mint ahogy az a magyar értelmezésben megvan. Az eredeti görög szó döntést, versenyt, ítéletet, katarzist és még mást is jelent, de mindig pozitív értelemben.

Minden válság valamilyen korábbi romlásra vezethető vissza. Előnye, hogy ébren tartja bűntudatunkat. Kezelnünk kell és nem elmenekülni előle.

Kádár Zsolt szerint a kereszténység eleve válsághelyzetben született: a zsidók a rómaiaktól való megszabadítást várták a messiástól. Az egyház a török hódoltság idején is hozzájárult a krízis feloldásához. Ebben sokat segített a nyomtatás feltalálása, hiszen így anyanyelvükön juthattak hozzá az emberek az egyház tanításaihoz. A II. világháború után elnyomták az egyházakat, de Lékai bíboros könyvcíme igazán találó volt: A megnyesett fa kiszöldül.

Az egyházaknak megvan a saját válságuk is. Sokan vallják, hogy a hitre szükségük van, de az egyházra nem. Ezt a nézetet erősítheti az egyházak felhígulása, hiszen – a jelenlegi magyar törvények szerint – elég 100 ember ahhoz, hogy egyházat alapítsen. Ezek a közösségek általában más tevékenységet is folytatnak.

Régen az információáramlás középpontjában a pap állt. Napjainkra ezt a jelentőségét elveszítette az egyház, mert ezen a téren a perifériára szorult.

Nehéz meghatározni, hogy mi is az egyház. Egy nagyon lényeges tény, hogy nem önmagáért, hanem másokért van, hogy a jó hírt terjessze, ellentétben más információhordozókkal, ahol a rossz hír áll középpontban.

A válság kapcsán jó hír, hogy ez nem katasztrófa.

Mándi Zoltán az Újszövetségi Szentírásból hozott példával mondta, hogy nemcsak az asztalra, hanem a lélekre is oda kell figyelni. Nos, az apostolok ezt megvalósították, de megbíztak két diakónust, hogy foglalkozzanak a szegényekkel. Személyes élménye kapcsán pedig Izaiás próféta szavai jutottak eszébe: törd meg kenyeredet az éheseknek, és a hajléktalan szegényt engedd be a házádba. Ha nem is szó szerint, de valami hasonló valósult meg Egerben, ahol naponta mintegy hetven embert étkeztetnek a főplébánia alatti helyiségben. Az ingyen konyha kialakulását véletlen események,

és jó néhány ember segítőkészsége tette lehetővé. A város egyházi kollégiumaiban megmaradó ételt osztják szét a rászorulóknak között. A város jó szándékú embereinek anyagi és természetbeni támogatása is nagy segítséget jelent.

Varga István az előbb vagy utóbb, de végül mindenkit elérő idős kor hozta nehézségekre hívta fel a figyelmet. Az elkerülhetetlen változásoknak részben belső okai vannak, ami biológiai eredetű. Ezekhez hozzáadódnak a külső tényezők, melyek közül az elvesztés – munkahely, barátok, házastárs... – visel meg minket leginkább.

Ezeknek a folyamatoknak eredményeképpen sok idős ember kallódik, nem találja a helyét. Nem szabad őket magukra hagyni. Mindenki vágyik a közösségre.

Tiszaszederkényben létrehozta az Idősek Otthonát. Az épületük jól felszerelt, egy- és kétágyas apartmanokban lakhatnak a rászoruló idős emberek. Az ellátás és gondoskodás mellett kulturális programokat is szerveznek számukra.

Lédeczi Dénes fiatal papként került Csé pára, ahol nem volt sem egyházi sem világi közösség. Az egymással civakodó emberek viselkedésében nem a manapság sokat emlegetett gazdasági válság jelei voltak felfedezhetőek, inkább a másik ember iránti tisztelet és méltóság hiánya jelentett válságot.

A Tiszazug apró települései és tanyavilága az Alföld török időkbeli elnéptelenedését követően, a XVIII. század első harmadában kezdtek benépesedni. Az igen elmaradott környéket a XX. század elején Magyar Afrikának nevezték.

Egy bárói család gondolata és anyagi hozzájárulása eredményeként létrejött Csé pára egy miszsiós ház, mely később volt óvoda és iskola is, de elhagyatása után romossá vált. Ennek az épületnek felújítása, majd közösségi étellel való megtöltése igazi kihívás volt a fiatal plébánosnak.

Szarvas Eszter az 1708-ban épült szegedi Katolikus Ház újjáéledéséről számolt be. A nagy árvíz is megélt épület sok célt szolgált már. Az 1992-ben kárpótlás során visszakapott ingatlan hasznosítását a tulajdonos egyházközség a korábbi rendeltetés visszaállításában látja, vagyis az épületet – központi fekvése, nagy alapterülete és egyéb adottságai miatt – képzési, kulturális központként szeretné működtetni, a városra, az egyházmegyére és az egész dél-alföldi régióra kisugárzó tevékenységgel.

A ház működési tervében sokkal inkább kulcszó-szerepet szeretnék adni a „szolgáltatásnak” mint a „szolgáltatásnak”. Vagyis a képzések, programok, előadások, rendezvények és kiállítá-

sok célja az, hogy ezek által szolgálják a várost, az egyházmegyét és a régiót illetve az ott élő embereket.

Czibere Károly rámutatott, hogy a válság okait nem elsősorban az önkontrollt veszített piaci folyamatokban, hanem az állam kötelességmulasztásában kell keresnünk. Vezetőink nem készültek fel a szegénység és más társadalompolitikai problémák kezelésére, külső segítségre számítanak. A politikai elit nem tudja/nem akarja a nemzeti érdeket felismerni, aszerint cselekedni, inkább megvárja, amíg lediktálják neki. Mindebből látszik, hogy az állam nem tudja kellőképpen kezelni a szociális problémákat, azokra a helyi közösségek találhatnak megoldást.

A legnagyobb veszélyt a családok befelé fordulása jelenti. Ezt a folyamatot idejében fel kell ismerni, és a közösségi életbe történő bevonással megelőzni, hogy a bajba jutott családok érezzék, hogy nincsenek magukra hagyatva. A diakóniai munka fontosabb, mint a szociális.

A református egyházon belül mintegy 6500 segítő aktivista látja el 180 szolgálat folyamatos szakmai segítségét.

Győri Péter Benjámín az összejevetel című előadását.

A vallásos embernek a kultúrához való viszonyát a konfesszió, azaz a hitvallás határozza meg.

A kultúra már a Biblia első oldalain is szerepel: És fogta az Úristen az embert, elhelyezte az Éden kertjében, hogy azt művelje és őrizze. A művel szó gyakorlatilag kultúrát jelent. Isten mintegy munkatársává fogadja az embert a teremtett világ művelésében, alakításában, és – nem utolsó sorban – őrzésében.

A krízis abból adódik, hogy az ember a maga ura akar lenni, hogy a kultúra és a konfesszió elválik egymástól.

A Szolnoki Evangélikus Egyházközség által megvalósuló közösségi programok már szervezésükben is ökomenikusak, és a kulturális jelenségek közül a lehető legalapvetőbbre, a zenére építenek. A legjelentősebbek: a Partitúra Zenei Tábor, és a Felhang Egyházzenei Áhítatok.

Kopasz Károly az egyházi közművelődés lényegét a lelki kultúra ápolásában látja. A privatizálás után visszakapott épületkomplexumot először fizikailag kellett rendbe hozni, majd utána megtölteni tartalommal. Az egyházi alapokon működő intézmény ellát olyan feladatokat is, amelyek máshonnan hiányoznak. Létjogosultságát elismerik a városban és a környező települések lakosai is igénybe veszik szolgáltatásaikat.

A nehéz körülmények ellenére is tudnak működni. Illyés Gyula szavait tartják szem előtt: A szél kihívásaira, a fa gyökereivel válaszol. Bevételeik elsősorban a helyiségek képzési célokra történő bérbeadásából származik. Az igazgatón kívül egy takarító nő a személyzet. A közösségi programokat önkéntesek szervezik és bonyolítják le.

Számos civil szervezetnek biztosítanak helyet. A változatos programok mellett működtetnek egy óvodát, és 2009 szeptemberétől általános iskolát is.

2008-ban nagyszabású konferenciát rendeztünk az egyházi közművelődésnek. Az előadók igen magas szinten reprezentálták a különböző felekezeteket. Az elhangzott előadásokból és még néhány jó gyakorlati példából egy kiadvány is készült, melyet ezúttal vehettek kézbe az érdeklődők.

Szolnokon kevesebb résztvevővel, de igen bensőségesen, léleképítő hatással zajlott a konferencia. A sajtó érdeklődését most is sikerült felkelteni.

A jó szervezésért, a kellemes körülmények kialakításáért köszönet a házigazda Belvárosi Plébániának és a Szent Imre Művelődési Háznak.

A TOLERANCIA MŰVÉSZETE

Kiállítás a dunacsúni Danubiana Meulensteen Art Museum-ban

2009. március 15-től több mint egy hónapon át száz szlovák és száz magyar kortárs képzőművész állított ki a magyar határtól, Rajkától 1,5 kilométerre fekvő, Pozsonytól tizenöt kilométerre délre eső dunacsúni Danubiana múzeumban.

A tó nagyságúra kiterjesztett folyó gátról nyíló mesterséges szigetén, a hatalmas Duna medrének közepén fekvő félsziget csücskében épült fel a modern művészetek legfiatalabb európai múzeumainak egyike, a Danubiana.

A Peter Pollag szlovák festőművész és Vincent Polakovic galériás – a múzeum mai igazgatója – ötlete nyomán kivitelezett épület a világ bármelyik újonnan épült magánmúzeumával felveszi a versenyt. Az építkezést Gerard Meulensteen holland üzletember finanszírozta, aki huszonöt éve építi magángyűjteményét, s így tudja, mi a múzeumok jelentősége, s miért van szükség támogatásukra a magántólke részéről.

A kiállítás fővédnökségét a két ország kulturális minisztere, Hiller István és Marek Madaric vállalta. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium képviselőjében Bogyay Katalin szakállamtitkár adta át a Pro Cultura Hungarica emlékplakettet Gerard Meulensteennek, a Danubiana múzeum tulajdonosának

Bogyay Katalin angol nyelvű köszöntőjében kiemelte, hogy ez a gesztus értékű tárlat, amely már a harmadik ilyen típusú kiállítás, a dialógusról szól, és egyben üzenet a világnak, hogy létezik a tolerancia, az egymás elfogadása, az erőszak elutasítása.

A tárlatnyitó egyben a *Tegyük meg az első lépést – kultúrával a szlovák-magyar jó viszonyért* elnevezésű kampány nyitórendezvénye is volt. A kiállító magyar művészek között szerepelt Deim Pál, ef Zámbo István, Fehér László, Jovánovics György, Nádler István, Pauer Gyula, Swierkiewicz Róbert, Vojnich Erzsébet, a szlovák művészek közül a legismertebbek Ondrej Bartko, Daniel Brunovsky,

Peter Pollag, Viktor Hulík, a szlovákiai magyar alkotók közül pedig Balázs István, Gáspár Péter, Kosziba Klaudia és Rónai Péter. A tárlókban ismert magyar és szlovák írók, költők, gondolkodók, köztük Grendel Lajos, Heller Ágnes, Závada Pál, Daniel Hevier, Peter Jaros, Ladislav Torma, Kazo Kanala írásai voltak olvashatók két nyelven a toleranciáról.

Ebben a tavaszi néhány hétben száz-száz magyar és szlovák képzőművész, festők, grafikusok és szobrászok Közép-Európa egyik legizgalmasabb kiállítóhelyén a két nemzet közötti együttműködést, egymás elismerését példálták. Az írók, költők toleranciáról szóló írásai külön erre az alkalomra születettek. Az elismert művészek közös megjelenés iránt tanúsított őszinte érdeklődése kifejezte, hogyan látják az alkotók az Európán belüli kapcsolatokat jövőjéért.

A kiállítás – mely társrendezésben készült a Danubiana Meulensteen Art Museum-mal és a Győri Városi Művészeti Múzeummal – kurátorai: Zdeno Horecký, Mária Horváthová, Mészáros N. Júlia, Dagmar Šrnenská művészettörténészek.

Jó tudni, hogy a kitüntetett művészetpártoló holland üzletember nemcsak ezt a mostani kiállítást támogatta, hanem két éve a Hungarian Art 1980-2007 című tárlatot is, amely a magyar kortárs művészet addigi legteljesebb bemutatkozása volt Szlovákiában. Tavaly Közép-Európában először a Danubianában láthatta a közönség Kemény Zoltán magyar születésű svájci szobrászművész és felesége, Madeleine Kemény-Szemere festőművész öszszegyűjtött munkáit.

S hogy a Meulensteen irányította Danubiana a továbbiakban is törekszik a magyar művészet bemutatására Szlovákiában: 2010-ben Keserű Ilona festőművész alkotásait mutatják be, majd 2010 és 2012 között közös osztrák-magyar-szlovák képzőművészeti tárlatot terveznek – jegyezte meg Krasztev Péter, a pozsonyi magyar intézet igazgatója, a kiállítás kezdeményezője.

MEGALAKULT A „BEYTHE ISTVÁN” PANNON TÖRTÉNETI TERMÉSZETISMERETI TÁRSASÁG

Javaslat a „Beythe István” Pannon Történeti Természetismereti Társaság (*Beythe Társaság* * *BIPTTT*) megalapítására

Összefoglaló

1539. június 14-én Sárváron Sylvester János kinyomatta az első magyar tankönyvet. Ezen a könyvön nevelkedtek azok, akik az első magyar szakmunkákat írták – egyidőben az első európai nyomtatott tudományos könyvekkel. Sylvester János hatása és az európai természettudomány között Beythe István és Carolus Clusius teremtettek kapcsolatot.

A javasolt „*Beythe István*” Pannon Történeti Természetismereti Társaság kötelességének tekinti a korai magyar természetismereti tudás kutatását és a Sárvári Iskola hazai és európai szerepével, hatásával kapcsolatos tudás gyarapítását.

Körülmények: az idei 2009. év a magyar nyelvű tudományosság különleges esztendeje, mert:

jó 500 éve született Szinárváralján (Sieni, Románia) Sylvester János (sz. 1504*k, megh. 1552k.), aki 470 éve, 1539. június 14-én kiadta Sárvátúrjszigeten (ma Sárvár, Vas megye) az első botanikai, földrajzi, matematikai, honismereti magyar szaknyelvet is oktató tankönyvet, a *Grammatica hungarolatina*-t (<http://mek.niif.hu/03400/03466/03466.pdf> pl. pg. 11-20), mely utat mutatott a magyar szaknyelv kibontakozásához; első botanikai leckéje pl. a fákról (*De Arborum*) és a növények népi neveiről szól; 455 éve Sárvárról indulhatott Nyugat-Európába Lencsés György (1530-1593), az első magyar természettudományi nagymonográfia az „*Egész orosságról való könyv, azaz Ars medica*” hat könyvének szerzője; 445 éve Sárváron született Beythe András (1564–1599) magyar herbalista, a *Fíves könyv* (1595) összeállítója;

jó 440 éve Sárvárról ment Németújvárra Beythe András apja, István (1532k-1612), Clusius munkatársa, az első önálló nyomtatott etnobotanikai könyv társszerzője (*Stirpium nomenclator pannonicus*, 1583); 431 éve jelent meg Kolozsvárott a sárvári Sylvester-tanítvány, Melius Péter *Herbárium*-a; 410 éve halt meg Németújvárott Beythe András;

400 éve halt meg Leidenben – a Linnét pályájára állító városban – Carolus Clusius (1528-1609) aki Melius-szal egyidőben megírta az első spanyol flórát, majd 1583/84-ben Beythe István közreműködésével az első pannon flórát, és kiadta a „*Fungorum in Pannoniis observatarum brevis historia*”-át, az első (etno)mikológiai monográfiát (1602).

Tekintettel a fentiekre alulírottak javasolják:

1. A „*Beythe István Pannon Történeti Természetismereti Társaság*” (*Beythe Társaság*, *BIPTTT*) alapításával egybekötött megemlékezést ezekről az évfordulókról 2009. június 14-én Sárváron, ahol az első magyar természettudományi leckék 470 éve megjelentek.

2. A Sárvári Iskolához köthető magyar herbalisták és orvosbotanikusok nevének beiktatását a Magyar Örökség Aranykönyvébe: a programadó Sylvester Jánost (1539), az *Ars Medica* szerzőjét Lencsés Györgyöt (1577k.), a *Herbárium*-szerző Melius Pétert (1578) és Beythe Andrást (1595), valamint az etnobotanikus Beythe Istvánt (1583) és tudományos mentorát, az első páneurópai orvosbotanikus és mikológus Carolus Clusius (1583, 1601).

Javaslattevők

Bartha Dénes és Mátyás Csaba (*Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron*)

Balogh Lajos, Nagy Zoltán és Vig Károly (*Savaria Múzeum, Szombathely*)

Borhidi Attila és Szabó László Gy. (*Pécsi Tudományegyetem, Pécs*)

Borovics Attila és Markó Péter (*Erdészeti Tud. Int. és Nádasdy Művelődési Központ, Sárvár*)

Géczi János és Szabó István (*Pannon Egyetem, Veszprém és Keszthely*)

Szabó T. Attila és Vörös Lajos (*MTA, VEAB, Biológiai Szakbizottság, Veszprém*)

Péntek János (*MTA, Kolozsvári Akadémiai Bizottság [KAB]*)

Az ajánlottakkal az ajánlók veszik fel a kapcsolatot egy felkérő levélben és a javaslat megküldése révén. A felkérés elfogadását a kitöltött és az ajánlónak visszaküldött „Tagsági Lap” jelenti.

„Beythe István” Pannon Történeti Természetismereti Társaság (Beythe Társaság; BIPTTT)

Küldetése: 1. A magyar természettudományos műveltség és szaknyelv kezdeteinek kutatása;

2. A magyarság és környezete népi természetismeretével kapcsolatos tudás gyarapítása;

3. A herbalista hagyományok ápolása.

Céljai: 1. A magyar herbalisták és korai linneánusok (Sylvester, Fraxinus, Lencsés, Melius, Beythe I., Beythe A., Frankovith, Czwinginger, Veszelszky, Benkő stb.) szakmai/szaknyelvi kutatása;

2. Carolus Clusius és munkatársai tudományos hagyatékának kutatása;

3. Az Internationale Clusius-Forschungsgesellschaft (Güssing) munkájának támogatása;

4. A magyarság és a környező népek hagyományos természet- és környezetismeretének (növényismeret, gombaismeret, állatismeret, tájismeret, talajismeret stb.) kutatása;

5. A rokon népek hagyományos természetismeretének megismerése;

6. A munka során feltárt tudás integrálása az európai természetismeretbe pl. a világhálón.

Jellege: Alkotó kiber-közösség, eredményközpontú kiber-csoport (creative commons).

Szerveződése: Sok-központú, informális, önfenntartó, nem pályázó, szakmai alkotó közösség;

Vezetőség és tagdíj nincs. Az alkalmi kiadvány-támogatás egyedi lehetőség;

Tagfelvétel: a tagok ajánlásai és a kitöltött Tagsági Lap alapján (minta csatolva);

Fórumai:

Clusiana (Mikológiai Közlemények): http://www.matarka.hu/szam_list.php?fsz=293

Collecta Clusiana (BTE /BioTár Electronic): etno/biológia, tudománytörténet stb.

<http://genetics.bdf.hu/Htmls/Biotar/collecta/index.htm> (NYME; magyarul)

http://binet-biotar.vein.hu/collecta/collecta_kezdo_h.html (Pannon E; magyarul)

http://binet-biotar.vein.hu/collecta/collecta_kezdo_e.html (Idem, angolul)

Honlap: a sárvári Nádasdy Ferenc múzeum dinamikus honlapján + tükrözések (munkában).

Vándorgyűlés: alkalmi.

Érintett tudományterületek: természetismeret (növény, állat, gomba stb.), nyelvészet (szaknyelv, népnyelv), néprajz, történelem, gyógyszerészet, orvoslás, teológia (hit/tudás), hungarológia, pedagógia, informatika.

Előzménye: Nemzetközi Clusius-kutató Társaság Beythe István Magyar Munkacsoportja (1992, Szombathely);

Alapítás helye és ideje: Sárvár, Nádasdy Ferenc Múzeum, 2009. június 14.

Megjegyzés

A Beythe Társaság szűk szakmai jellegű ugyan, de munkája az időszakosan rendezendő Emlékezőadások közötti időben a világhálón a legnagyobb nyilvánosság előtt zajlik – különös tekintettel a magyar tanár-társadalomra – annak érdekében, hogy a Sárváron kiadott első magyar szaknyelvi tankönyv megjelenésének 500. évfordulójára a Társaság munkásságának eredménye szervesen beépüljön a magyar, a térségi köztudatba, de lehetőleg az Európai Unió szakmai tudatba is. Ennek érdekében közfigyelem keltő (PR) munkát is végez a nyomtatott és elektronikus sajtóban.

A „Beythe Előadások 2009” (Sárvár, Nádasdy-vár, június 14. vasárnap, 12-17 óra)

Bartók István: A Grammatica hungarolatina (1539) szaknyelvi jelentősége

Szabó T. Attila: Az első magyar „doktori iskola” és munkásai Sárváron (DD = digitális dokumentum)

Prizster Szaniszló: Beythe István és Beythe András (Felolvasott összefoglaló, cikk a kötetben.)

Savoia Ubrizsy Andrea: Clusius magyar és olasz kapcsolatainak néhány kérdése

Szabó István: Batthyányak és Festicsek a korai magyar természettudomány szolgálatában – kitekintéssel az Internationale Clusius-Forschungsgesellschaft eddigi működésére

Balogh Lajos: A szombathelyi Savaria Múzeum herbariumának történeti értékű gyűjteményei

Szabó László Gy.: „Magyarország Kultúrflórája” akadémiai sorozat 50 éves

Bobory Dóra: „Batthyány Boldizsár (c.1542-1590), a törökverő polihisztor. Monográfia egy magyar főúrról, aki fegyverek közt is szóra bírta a Múzsákat.” (Rendhagyó – szerzői – könyvbemutató).

A „Beythe István” Pannon Történeti Természetismereti Társaság (BIPTTT) Alapító Dokumentumainak, tagságának és honlap-tervének (<http://beythe.eu>, feltöltés alatt) ismertetése

Elektronikus elérhetőségek: beythe.tarsasag@gmail.com, <http://beythe.eu> (Minta: <http://www.angsterj-pecs.sulinet.hu/bot/>), T: +36-20-333-9660. Múzeum: nadasdy.sarvar@museum.hu; T: +36 (95) 320-158

Reményeink szerint a Beythe Előadások – a beythe.tarsasag@gmail.com címen való csevegéses egyeztetés után – a Skypon élőben is követhetők lesznek.

ÜDVÖZLET KOLOZSVÁRRÓL

Az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottsága és az erdélyi Szabó T. Attila Nyelvi Intézet nevében köszöntöm a Beythe Társaság – a Beythe István Pannon Történeti Természetismereti Társaság – megalakulását, annak tagságát, első rendezvényének előadóit és közönségét, a sárvári házigazdákat, a Nádasdy Ferenc Múzeumot.

A Magyar Tudományos Akadémia 6. területi bizottsága, a kolozsvári, 2007-ben jött létre, Románia európai uniós tagságával egy időben, és az a feladata, hogy összefogja azokat a szellemi erőket, személyeket és szakmai műhelyeket, amelyek romániai szétszórtságukban is a magyar tudományossághoz, 16 akadémiai külső taggal és hozzávetőleg 500 köztisztviselői taggal pedig a magyar Akadémiához tartoznak.

Méltó az alkalom, az idő és a helyszín, az emlékezésre és az ünneplésre: Sylvester János révén ez a nap, 2009. június 14-e jelentős évfordulója a magyar könyvnyomtatásnak, a magyar nyelv leírásának és az írás szabályozásának, az oktatásnak, a természetismeretet megjelenítő szaknyelveknek. Mindez Sárvárhoz fűződik, de 1539. június 14-e nem múltó pillanata, elszigetelt jelensége volt a magyar művelődéstörténetnek. Generációkon, évszázadokon átívelő, a Pannon és a Kárpát-medencei térséget átfogó szerves folyamatokat indított el, olyan folyamatokat, amelyek előzményeikben és kapcsolataikban európaiak is.

A magyar kultúra szerves összetartozását a magyar nyelv biztosítja. A szakterminológiák története is azt bizonyítja Sylvester nyelvteni leckéiben és később Apáczai Enciklopédiájában, hogy azok a szakterületek voltak előnyben, amelyeknek terminológiailag megvolt a szerves kapcsolatuk a korabeli beszélt nyelvvel, a népnyelvvel. Föltétlenül ilyen volt a természetismeret. A közös természetismereti tudás Sylvester korában jóval szélesebb volt, mint a későbbiekben vagy napjainkban. Ezért is üdvözlendő a Beythe Társaság vállalt küldetése: ennek a múltbeli szerves tudásnak a feltárása és közkinccsé tétele.

Dunántúl a magyar szállásterület nyugati nagy régiója, Erdély a keleti. Ötödfél évszázaddal ezelőtt és a későbbiekben éppen a Sylvester Jánosok, az Apáczaiak, a Kazinczyk munkásságában, az ő munkásságuk nyomán valósult meg a magyarok szellemi összetartozása. A botanikusok és a botanika szép példáját nyújtják ezeknek a továbbélő, folyamatosan meg-megújuló kapcsolatoknak. Remélhetőleg ez a mai alkalom is egy ilyen megújulásnak a pillanata. Erdélyről és csak a legnagyobbakról szólva: a magyar nyelvű tudományosságnak és az oktatástörténetnek Apáczai Csere János az emblematisz alakja, a magyar tudományé Bolyai János. Mindketten erdélyiek, sőt belső-erdélyiek. Sylvester János – Partiumi. A tágabb értelemben vett Erdélynek mindig jelentős szellemi és nyelvi tartalékai voltak: volt, amikor ezek felszínre kerülhettek, közös kinccsé válhattak, volt, amikor elkalodásra ítéltettek. Közös feladat a korábbi szerves-ség és egység helyreállítása éppen a szaknyelvek vonatkozásában.

Sylvester Jánoshoz és Sárvárhoz visszatérve: Sylvester életében és munkásságában szorosan összefonódik természetismereti alapú nyelvtenírói, bibliafordítói és nyomdászati tevékenysége. Nyelvtana, amelynek kiadására emlékezünk, Kelet-Közép-Európában első kísérlete egy nemzeti nyelv leírásának. Külön fejezetben foglalkozik a helyesírással. Ebben először jelenik meg a kétféle elv dilemmája: csak a kiejtést kell-e követnie az írásnak, vagy az értelmet is tükröztetnie kell-e? Sylvester fogalmazza meg elsőként az utóbbi igényét, ahogy ma nevezzük: a szóelemzés elvét. Ez az elv a 17. században válik tudatossá, határozottá az erdélyi Geleji Katona István és Misztótfalusi Kis Miklós munkásságában, annak felismerése, hogy ez az alapja nemcsak az írás „értelmességének” és érthetőségének, de az írott nyelv viszonylagos egységének is.

A magyar kiejtés ma is színes, változatos, éppen a dunántúli pedig gyakran ismerősen hangzik az erdélyiek, különösen a székelyek fülének. A regi-

onális színességet, sokféleséget és változatosságot – akárcsak a természeti környezetben – lehetőleg a nyelvi környezetben is meg kell őrizni. Az egységet, a közösséget pedig nekünk kell megkeresnünk és megtalálnunk – elsősorban az értelemben, az értelmességben.

Ehhez kívánok eredményes munkálkodást, baráti együttműködést.

Péntek János
az MTA külső tagja,
a Kolozsvári Akadémiai Bizottság elnöke

A 2009-ES A KISEBBSÉGEK NÉPRAJZÁÉRT DÍJ

A Magyar Néprajzi Társaság PRO ETHNOGRAHIA MINORITATUM (A Kisebbségek Néprajzáért) díját 2009-ben két néprajzkutató, elsősorban a moldvai csángók kultúrájának kutatásáért és közkinccsé tételéért kapta meg. Közöljük a díjjal járó laudációk szövegét.

Domokos Mária. Az MTA Zenetudományi Intézete Népzenei Osztályának vezetője. Értékes, sokrétű tudományos munkásságának kiemelkedően fontos része a moldvai csángók ügyének képviselése és néprajzi-népzenei sajátosságaik vizsgálata. Tanulmányai közül többet, a téma nemzetközi érdeklődésre számot tartó volta miatt, idegen nyelven publikált. Szerkesztőként és lejegyzőként a mold-

vai mellett a gyimesi csángókról szóló kiadványokban is közreműködött.

Halász Péter. A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus főtanácsosa. Domokos Pál Péter tanítványaként, annak halálát követően a moldvai csángómagyarok tárgyi és szellemi néprajzának első számú kutatója. Sokat tett a csángóügy társadalmi ismertté tétele érdekében is. A honismereti és az önkéntes gyűjtőmozgalom egyik legaktívabb képviselője több mint negyven éve. 1974-től szerkeszti a Honismeret folyóiratot. 1990-től, megalakulásától a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület titkára.

(A laudációk a Néprajzi Társaság május 28-i közgyűlésén hangzottak el.)

ORSZÁGHATÁROKON ÁTÍVELŐ MÓRICZ-MEGEMLEKEZÉS

Június 27-én szombaton (kelet-európai idő szerint) délelőtt 10 órakor *Móricz Zsigmond és a szülőföld* címmel Szatmárnémetiben a Szatmár Megyei Múzeum központi épülete előadótermében irodalmi tanácskozás veszi kezdetét. Hegyi Katalin, a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa nyitja meg az *Életem regénye* címmel Móricz Zsigmond életét és munkásságát bemutató kiállítást.

Az egésznapos tanácskozáson Kereskényi Sándor (Szatmárnémeti), Hamar Péter (Fehérgyarmat), Cservényák László (Mátészalka), Pop Felician (Szatmárnémeti), Cseke Péter (Kolozsvár), Pomogáts Béla (Budapest), Takács Péter (Nyíregyháza), Mezey Katalin (Budapest), Katona Tamás (Budapest) és Láng Gusztáv (Szombathely) tart előadást Móricz Zsigmondnak szűkebb szülőföldjéhez, valamint a Partiumhoz és Erdélyhez fűződő viszonyáról, a Kárpát-medence e térsége történelmének és embereinek életművére gyakorolt meghatározó szerepéről.

Június 28-án, vasárnap (közép-európai idő szerint) 10 órakor Bölcskei Gusztáv debreceni református püspök, a Református Zsinat lelkészi elnöke igehirdetésével kezdődik Tiszacsécsén a megemlékező ünnepség, melyet a Móricz Zsigmond szobor előtti főhajtás követ. Itt mond üdvözlő beszédet Seszták Oszkár, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés elnöke és Csehi Árpád Szabolcs, a Szatmár Megyei Tanács elnöke, majd Jánosi Zoltán és János István nyíregyházi irodalomtörténészek ünnepi beszédeit követően András Gyula a szatmárnémeti Harag György Társulat, valamint Olt Tamás és Szalma Noémi, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház színművészei idézik az író emlékét.

Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület kezdeményezésére a romániai Szatmár és a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg megye megyei önkormányzati elnökeinek védnökségével kétnapos rendezvénnyel emlékeznek a történelmi Szatmár 130 esztendeje Tiszacsécsén született prózáírójára: Móricz Zsigmondra.

Az ünnepi eseményre a Kárpát-medence minden országából szeretettel várt érdeklődőket Hopka András, Tiszacsécsé polgármestere köszönti majd, az emlékműsort pedig Muzsnay Árpád, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület alelnöke vezeti le.

A 2009. június 27–28-i Móricz Zsigmond-megemlékezés az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület* és a *Hagyományos Kultúrát Megőrző és Támogató Szatmár Megyei Központ* közös rendezvénye, amelyre minden érdeklődőt szeretettel várnak!

Szabó T. Attila biológus Móricz-megemlékezést üdvözlő levele a frissen megalakult Beythe Társaság nevében

Tisztelt Szervezők!

Kedves Muzsnay Árpád!

Ha fizikailag nem is valamennyien, de lélekben bizonyosan mind együtt ünneplünk majd június 27-én Szatmárnémetiben a Móricz Zsigmond emlékét országhatárokon átívelően ünneplőkkel.

Kihasználom az alkalmat, hogy jelezzek egy másik országhatárokon átívelő (és a Partiumot is érintő) eseményt: 2009. június 14-én a Sylvester János által írott első magyar nyomtatott tankönyv megjelenésének napra pontosan 470. évfordulóján... Sárváron megalakult a „nemzetközi” „*Beythe István Pannon Történelmi Természetismereti Társaság*” a magyar nyelvterületen élő népek hagyományos természetismereti értékeinek kutatására-ápolására. A társaság kiber-demokratikus és nyitott: várja az érdeklődőket.

A két (térben és időben is összehajló) eseményt Móricz Zsigmond hagyományos, népi természetismerete is sok tekintetben összekapcsolja egymással.

Jó ünneplést, eredményes, szép emlékezést kíván, egy kicsit a frissen alakult Beythe Társaság nevében is, tisztelettel, szeretettel és további jókívánságokkal,

a biológus Szabó T. Attila

ÁTADTÁK AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGE ÉS AZ OKM ANYANYELVI PÁLYÁZATÁNAK DÍJAIT

Pomozi Péter, Schirm Anita és Lackfi János költő lett az Anyanyelvápolók Szövetsége és az Oktatási és Kulturális Minisztérium közös anyanyelvi pályázatának győztese. A magyar nyelv értékeinek feltárására, megóvására és gyarapítására kiírt pályázat díjait Hiller István szakminiszter adta át csütörtökön Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

Édes anyanyelvünkért összefogni nemes és nagyszerű dolog – hangsúlyozta az oktatási és kulturális miniszter, hozzátéve: anyanyelvet ápolni és magyarnak lenni majdnem ugyanaz.

Beszédében Hiller István felhívta a figyelmet arra, hogy a technikai fejlődés következtében számos új szó és kifejezés jelent meg a magyar nyelvben, amelyek erősen hatnak a felnövekvő generációkra.

Köszönetét fejezte ki a pályázatot lebonyolító Anyanyelvápolók Szövetségének és a díjazottaknak, akik egész életüket a magyar nyelv ápolására, védelmére tették fel.

Kiemelte: a 21. század elején sok Kazinczyra van szükség, akik a magyar anyanyelv mellett kiállnak.

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium az Anyanyelvápolók Szövetségével együttműködve 2008. októberében hirdetett pályázatot a magyar nyelv értékeinek feltárására, megóvására és gyarapítására. A pályázaton magyarországi és határon túli magyar társadalmi szervezetek, szövetségek, társaságok, nyelvművelő körök, alapítványok és magánszemélyek vehettek részt.

A felhívásra Az anyanyelv az ember(ek) életében, valamint Az anyanyelv az (én) életemben témakörben lehetett pályamunkát benyújtani – mondta el Grétsy László nyelvész. Tájékoztatása szerint összesen 186 pályamunka érkezett, a pá-

lyázók harmada férfi volt és szintén egy harmada határon túli.

A pályázatra 78 magánember és 8 civil szervezet nyújtotta be írását, s a háromtagú zsűri, Jászó Anna főiskolai tanár, Grétsy László nyugalmazott tanszékvezető, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke, valamint Balázs Géza egyetemi tanár 19 díjat és 19 elismerő oklevelet ítelt oda az „igényesen megfogalmazott munkákért”.

Az első díjat megosztva Lackfi János költő, Pomozi Péter és Schirm Anita kapta, a második helyezett Bencze Imre, Iványi Tibor és Szilvási Csaba lett, a harmadik díjat pedig – szintén megosztva – Boronkai Dóra, Sebő József és Svindt Veronika érdemelte ki.

Az ünnepségnek helyet adó Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) főigazgatója, E. Csorba Csilla emlékeztetett arra, hogy 2009-et a Magyar Nyelv Évén nyilvánította a kormány a nyelvújítás vezéralakja, Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulója tiszteletére.

Elmondta, hogy a programsorozat keretében a Nyugat busz mintájára Nyelvet öltünk! címmel interaktív országjáró nyelvi buszt indít a PIM a Múzeumok éjszakáján, hiszen nincs olyan magyar író, aki ne emlékezne meg anyanyelvéről műveiben.

Lauter Éva, a Balassi Intézet főigazgatója a díjátadón felhívta a figyelmet a Hadarva írok – Sms történetek című irodalmi és nyelvi pályázatra, amelyet a Magyar Nyelv Éve 2009 programsorozat keretében hirdettek meg, és amelyre az sms nyelvéen a nyelvi játékosságot, a nyelvi újítást kifejező rövid prózai valamint poétikai alkotásokat várnak.

Az sms beépült életünkbe, mindennapi nyelvhasználatunkba, általa is gazdagodik a nyelv, s biztosítja a nyelv továbbélését – hangsúlyozta a főigazgató.

KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR TÁJNYELVI VETÉLKEDŐ ÉS KONFERENCIA SZÉPHALMON

Kárpát-medencei magyar tájnyelvi vetélkedő diákok számára. Konferencia a magyar tájnyelvek helyzetéről és szerepéről – Széphalom, Magyar Nyelv Múzeuma, 2009. április 23-26.

A beszélt nyelv helyi ízei, sajátos hangsúlyai, különös fordulatai nem vesztek el az időben. Pedig a jelenséggel kapcsolatos türelmetlenség, a tájnyelven beszélők lekezelése, kifigurázása, a pedagógiai gyakorlat félreértése, és különösen a magyar nyelv és irodalom tanításának félreértelmezése akár megalázó helyzetekbe is sodorhatta azokat, akik a sajátos tájnyelvet otthonról, a családból hozták, vagy azokat, akik életformájukkal, szokásaikkal, mentalitásukkal együtt nyelvi hagyományaikat is megőrizték. Különös, hogy a kisebbségek, a sajátos kulturális jelenségek, a másság iránti közéleti érzékenység még nem lelt rá erre a szellemi kincsre, amely színessé, rétegzettebbé, érdekesebbé teszi a társadalmat, karaktert ad egy közösségnek és a tájnak is.

Míg a rendszerváltás után mintaként felmutatott angolszász, vagy német, latin televíziózásban teljesen természetes, hogy egy-egy műsorvezető tájnyelven szól a nyilvánossághoz, míg a Világ meghatározó hírtelevízióiban ügyelnek arra, hogy a legkülönbözőbb etnikai csoportok képviselői reprezentáljanak a képernyőn, eközben sajátos beszédmódjuk is jelen legyen, addig a magyar közmédia legfeljebb kuriózumként kezeli, különlegességként éli meg a tájnyelven megszólalókat. Ahogyan a közintézmények és az iskolák is jobb esetben leereszkedő jóindulattal fordulnak az így megszólalók felé.

A Kazinczy emlékév, a Magyar Nyelv Széphalomban, a Zemplénben megépült Múzeuma, valamint a magyar nyelvészet és irodalom szakemberei vállalták az úttörő kezdeményezést.

A zsűri tagjai és a konferencia előadói voltak:

dr. Balázs Géza nyelvész, tanszékvezető egyetemi tanár,
dr. Kálnási Árpád nyelvész, ny. egyetemi docens,

dr. Kiss Jenő nyelvész, egyetemi tanár,
Fehér József, a Magyar Nyelv Múzeumának (és a Kazinczy Ferenc Múzeum) igazgatója,
Sarusi Mihály József Attila-díjas író,
Sumonyi Papp Zoltán József Attila-díjas költő, szerkesztő,
Tőzsér Árpád Kossuth-díjas költő, irodalomtörténész,
dr. Voigt Vilmos néprajzkutató, ny. tanszékvezető egyetemi tanár.

A vetélkedőn résztvevő csapatok:

Csornai Általános és Művészeti Iskola, Csorna,
Galántai Magyar Tannyelvű Alapiskola, Galánta (Szlovákia),
Kodály Zoltán Ének-Zenei Általános és Középfiskola, Kecskemét
Lórántffy Zsuzsanna Református Gimnázium, Nagyvárad (Románia),
Molnár Mátyás Általános Iskola, Vaja
Makói Általános Iskola, Makó
Premontrei Szent Norbert Gimnázium, Szombathely,
Salánki Középfiskola (Kárpátalja, Ukrajna),
Tompai Mihály Magyar Tannyelvű Református Gimnázium, Rimaszombat (Szlovákia)

2009. április 23-án érkeztek a helyszínre a vetélkedő diákcsoportok, a felkészítő tanárok és a konferencia előadói.

2009. április 24-én reggel a *Tájnyelvi vetélkedő (I. rész)* a Magyar Nyelv Múzeumában, Széphalmon. Megnyitót mondott Dr. Balázs Géza nyelvészprofesszor, a vetélkedőt vezette: Mezey Katalin író, az Írók Alapítványa elnöke. Délután került sor a *Tájnyelvi konferencia (I. rész)* A tájnyelvekről általában és konkrétan címmel. Levezető elnök: dr. Kiss Jenő tanszékvezető egyetemi tanár. Dr. Kiss Jenő: Mire valók a tájnyelvek? és Mezey Katalin: Tájnyelvek és kortárs irodalom című előadásai után *A magyar nyelv hetének megnyitása* (dr. Kiss Jenő és dr. Balázs Géza), majd Fehér József: A Magyar Nyelv Múze-

umának feladatai c. előadása kerültek sorra. A *Tájnyelvi konferencia (II. rész)*: Irodalom, folklór, tájnyelv címmel vette kezdetét, dr. Voigt Vilmos ny. egyetemi tanszékvezető, néprajzkutató levezető elnökletével. Két előadást Sarusi Mihály: Nép(nyelv), táj(nyelv), írás, irodalom (irodalmi nyelv)...az „ö”-ző Kisiratos kapcsán és Dr. Voigt Vilmos: A folklór művek tájnyelvi lejegyzéséről tartottak.

2009. április 25-én a zsűri értékelt – *Tájnyelvi vetélkedő (II. része)* – és díjakat osztott. A díjkiosztó ünnepséget követően a vetélkedő résztvevői autóbusz-kirándulásra indultak Sátoraljaújhelyre, Pácinba, Sárospatakra. Ez alatt – *Tájnyelvi konferen-*

cia (III. rész) – a Stratégiák a tájnyelvekkel kapcsolatban c. konferenciaegységet elnökölte dr. Balázs Géza, s előadta Nyelvjárás-stratégiáját. Dr. Kálnási Árpád: A cívis népnyelv, mint a cívis népi műveltség őrzője címmel adott elő, míg a rendezvényt Kerekasztal-beszélgetés a tájnyelvekről – *Tájnyelvi konferencia (IV. rész)* – zárta le, dr. Balázs Géza vezetésével.

A sajtótájékoztatót a Tájnyelvi vetélkedőről és konferenciáról dr. Balázs Géza és Mezey Katalin vezette.

A rendezvény fővédnöke Jókai Anna Kossuth- és Prima Primmissima-díjas író volt.

SZÉP MAGYAR BESZÉD VERSENY KÁRPÁT-MEDENCEI DÖNTŐJE GYŐRÖTT

250 évvel ezelőtt született Kazinczy Ferenc. Az évforduló különös jelentőséget ad az íróról, nyelv-újítóról elnevezett Szép magyar beszéd verseny Kárpát-medencei döntőjének, amelyre 2009. április 17-19-ig került sor Győrött.

A jubileum arra figyelmeztet, hogy valamennyiünknek kötelessége azt az ügyet szolgáltni, amit Kazinczy képviselt – mondta a megnyitón köszöntőjében Korzenszky Richárd perjel, Prima Primissima-díjas bencés tanár.

„A nyelv ügye emberségünk ügye (...), nemzeti kultúránk életető eleme, amely összekapcsol múltat és jelent, egy közösségbe foglalja azokat, akik anyanyelvünkön tanultak meg gondolkodni” – hangzott.

A szónok úgy vélekedett, hogy a mai magyar nyelv a társadalom tükörképeként egyre messzebb

kerül attól, hogy hivatása szerint a valóságot mondja ki. Korzenszky Richárd ezzel összefüggésben hangsúlyozta: őszinte, egyenes és szép beszédre van szükség. Ennek ügyét szolgálják mindazok, akik a Kazinczy-verseny sikeréért tevékenykednek – emelte ki.

Az országos döntőben mintegy 120 gimnáziumi és szakképző iskolai diák, továbbá huszonegy határon túlról érkezett tanuló mérte össze tudását a szabadon választott és a kötelező szövegek felolvasása során. A határon túli versenyzők Erdélyből, a Vajdaságból, Kárpátaljáról és a Felvidékről vettek részt a nemes vetélkedésben.

A háromnapos eseményhez tudományos konferencia is kapcsolódott, amelyen a 250 évvel ezelőtt született Kazinczy Ferenc szépirodalmi és nyelv-újító tevékenységéről, életművének irodalomtörténeti jelentőségéről hangzottak el előadások.

KAZINCZY NEMZETKÖZI VETÉLKEDŐ KOVÁCSVÁGÁSON

Kazinczy halálának évfordulója és a Kazinczy emlékévé alkalmából nemzetközi ifjúsági vetélkedőt szervezett a Falvak Kultúrájáért Alapítvány Kovácsvágáson, az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Balassi Intézet és a Honvédelmi Minisztérium támogatásával.

9 csapat mérte össze erejét elméleti és ügyességi vetélkedő keretében. A résztvevők a megmérettetés után Széphalomban meglátogatják a Magyar Nyelv Múzeumát és megkoszorúzzák Kazinczy sírját.

A Kárpátaljai versenyzők a Tisza forrásvidékéről érkeztek, ahol a magyarok már csak szórványban élnek és kevesen beszélnek a magyar nyelvet. A versenyre azok a gyermekek jöttek el, akik a vasárnapi iskolában sajátítják el a magyar nyelvet.

A vetélkedő alkalmat adott arra, hogy a hazánkban és a határon túl élő gyermekek között baráti kapcsolatok alakuljanak ki, melyben közös nyelvként a magyar került előtérbe.

TANULJUNK ÖRKÉNYÜL!

Pályázati felhívás pedagógusok számára – 2009

Az Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban OSZK) a Magyar tanárok Egyesületével együttműködve pályázatot hirdet magyartanárok részére, *Tanuljunk Örkényül!* címmel.

A pályázat fővédnökei: Örkény Istvánné Radnóti Zsuzsa, Örkény Angéla és Örkény Antal.

A pályázat célja Örkény István művészetének sokrétű megismertetése és megszerettetése, valamint az új számítástechnikai eszközök minőségi használatának előmozdítása az oktatásban. A pályázati kiírásra kész oktatási (segéd)anyagokat várunk, amelyeket szerzőik szívesen közkinccsé is tennének az Országos Széchényi Könyvtár Örkény Istvánról szóló honlapján: <http://orkenyistvan.hu>

Az egyes kategóriák díjazottai értékes könyvcsomagot, oktatáshoz használatos eszközöket és színházjegyeket kapnak ajándékba, az első helyezett pályamunkáit illetve azok részleteit pedig közzé tesszük a *Magyartanítás* című folyóiratban is. A pályamunkákat elbíráló zsűri elnöke Radnóti Zsuzsa, a Vígszínház dramaturgia. A zsűri tagjai: Fenyő D. György tanár, a Magyar tanárok Egyesületének alelnöke, Mann Jolán irodalomtörténész, az OSZK Tartalomszolgáltató Osztályának munkatársa, Dr. Sirató Ildikó színháztörténész, az OSZK Színháztörténeti Tárának vezetője.

A díjazott pályamunkákat és a további beküldött igényes oktatási anyagokat megjelentetjük az OSZK Örkény-honlapján.

Pályázati kategóriák

1. Műelemzés és tanítási segédlet – Örkény István bármely művéről vagy műcsoportjáról készített elemzés, valamint a műelemzésből következő taní-

tási segédletek: feladatok, óravázlatok, kapcsolódó szövegek vagy egyéb az oktatásban felhasználható komplex mellékletek. (MS Word vagy RTF formátumban)

2. Drámák és játékok – Örkény István drámai vagy epikus műveinek tanítása drámapedagógiai eszközökkel, drámajátékokkal vagy iskolában használható színházi eszközökkel: foglalkozás-leírások, foglalkozástervek, dramatikus feladatok. (MS Word vagy RTF formátumban)

3. Nézzük, hallgassuk! – Örkény István életművéhez vagy valamely művéhez, műcsoportjához kapcsolódó számítógépes anyag: Power-Point-bemutató (PPT), Smart-bord-anyag (képes, szöveges és/vagy hangfelvétellel bővített oktatási segédanyag).

Kérjük, hogy a pályázó jelölje meg az iskolatípust – általános iskola, középiskola (gimnázium, szakközépiskola), szakiskola – és az oktatási célcsoportot (évfolyam, életkor), amely számára készítette az oktatási anyagot.

Felhívjuk szíves figyelmüket, hogy a pályamunkákat a szerzői jogok figyelembe vételével és tiszteletben tartásával kell elkészíteni!

A pályázatok beküldési határideje: 2009. október 31.

A pályázatokat az alábbi címre várjuk elektronikus formában: tematikus@oszk.hu

Jó munkát kívánunk!

Arató László
elnök
Magyartanárok Egyesülete

Sudár Annamária
osztályvezető
OSZK